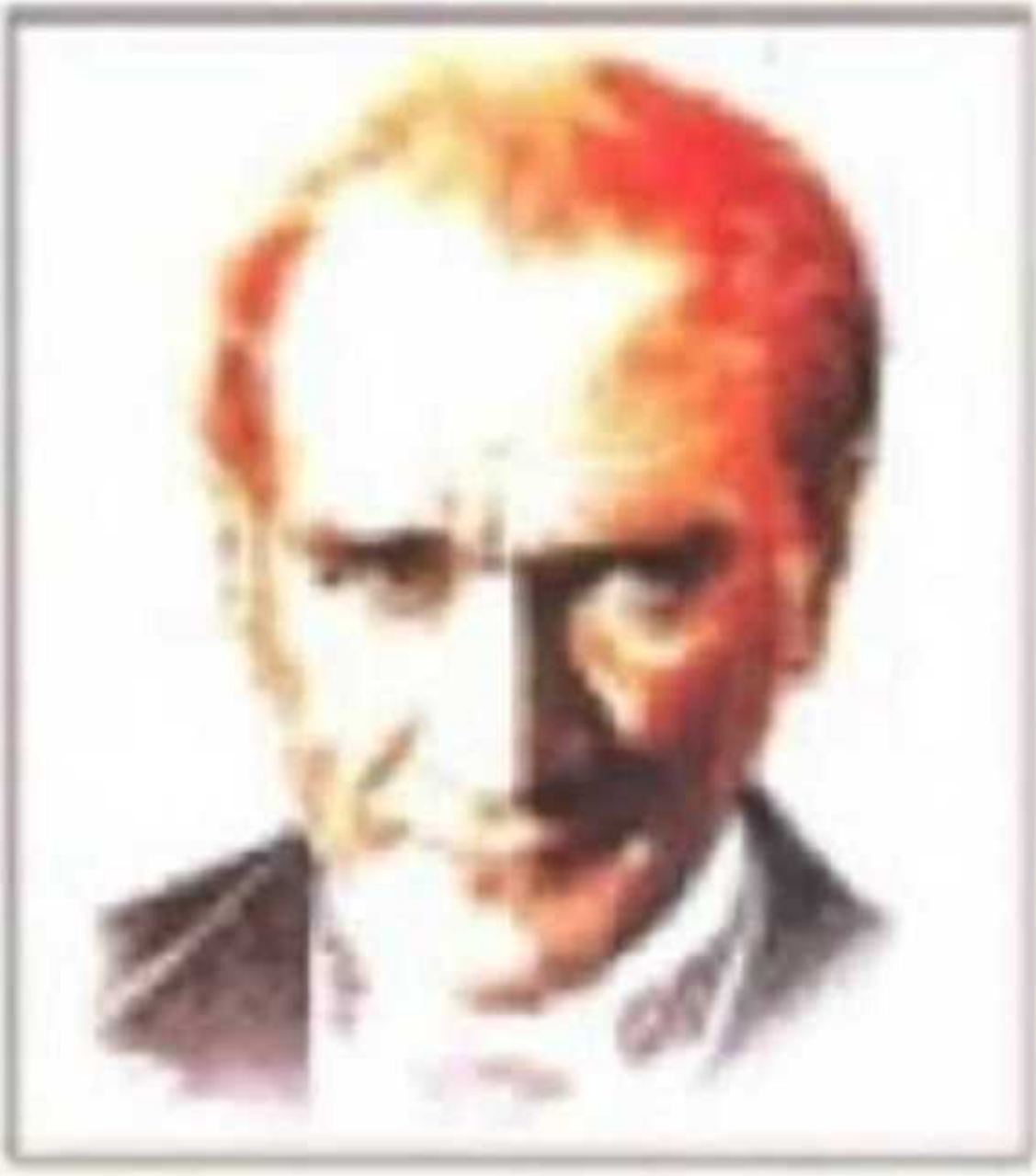
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XXIV MART 2008 SAYI: 70

ISSN 1011-727X

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER

VOLUME: XXIV MARCH 2008 NUMBER: 70

Mart, Temmuz ve Kasım Aylarında Yayımlanan Hakemli Dergi

Peer Reviewed Journal Published in March, July and November

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE, LANGUAGE AND HISTORY

ATATÜRK RESEARCH CENTER

Levent Şahverdi Arşivi

BU SAYININ HAKEM KURULU / *EDITORIAL BOARD FOR THIS ISSUE*

Prof. Dr. Sadık TURAL
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

Prof. Dr. Şükrü Haluk AKALIN
Türk Dil Kurumu Başkanı

Prof. Dr. Reşat GENÇ
Gazi Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa TURAN
Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ali ARSLAN
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN
Gazi Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Marmara Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Nedim İPEK
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Yaşar AKBIYIK
Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. M. Akif TURAL
Gazi Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

Dr. Bilal N. ŞİMŞİR
Emekli Büyükelçi

Yrd. Doç. Dr. Muhammet ERAT
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ESENKAYA
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
Journal of Atatürk Research Center

CİLT: XXIV **MART 2008** **SAYI: 70**

SAHİBİ / OWNER
Atatürk Araştırma Merkezi Adına / *Owner on behalf of Atatürk Research Center*
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Prof. Dr. Mustafa TURAN
Prof. Dr. Ali ARSLAN

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / LEGAL REPRESENTATIVE
Mustafa CÖHCE

REDAKSİYON / REDAKTION
Nilgün İNCE
Neşe YEŞİLÇAYIR
Mukaddes ARSLAN
Hüseyin TOSUN
Ali TUNA
Murat Alper PARLAK

HABERLEŞME / INFORMATION
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
GMK Bulvarı No: 133 06570 Maltepe/ANKARA
Tel: (0 312) 231 23 48 • Fax: (0 312) 232 55 66
e-mail: info@atam.gov.tr. • web: http://www.atam.gov.tr.
Derginin bu sayısı 1000 (bin) adet basılmıştır.
• Makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarına aittir.
• Yazıların yayın hakkı merkezimize devredilmiş sayılır. Bu devir sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.
Basıldığı Yer: Erdal Basın Yayın Dağıtım - Ankara, Tel: (0312) 398 05 11
Basım Tarihi: Ankara 2009

ABONE BEDELLERİ/SUBSCRIPTION
Yurtiçi Yıllık (3 Sayı): 12.00 TL.
Yurtdışı Yıllık (3 Sayı): 9.00$

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

PROF. DR. CEZMİ ERASLAN : Atatürk'ün Adana'daki Konuşmaları Üzerine
About Atatürk's Speechs in Adana 1

DOÇ. DR. OSMAN AKANDERE : Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Hareketine Yöneltilen İthamlar
Accusations to Nationalist Movement in The Era of Damat Ferit Paşa Governments 17

DOÇ. DR. SELMA YEL - HALİL ÖZCAN : Mustafa Kemal'in Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'ta Görevlendirmesinin Sebep ve Sonuçları (1920-1923)
The Reasons and Results of Mustafa Kemal's Charging of Selahattin Saip Bey in Albania (1920-1923) 57

DOÇ. DR. BAYRAM AKÇA : 1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskan Edilen Bulgaristan Muhacirleri
Turkish-Bulgarian Relations Between 1945-1990 and The Bulgarian Immigrants Settled in Muğla Provins During This Period 75

YRD. DOÇ. DR. BÜLENT ATALAY : Türk İstiklâl Savaşı Dönemi'nde "Rum-Ermeni İşbirliği"
"Greek-Armenian Coorperation" in The Turkish Independence War Period 93

YRD. DOÇ. DR. MAKBULE SARIKAYA : Selim Sırrı Tarcan ve Gürbüz Türk Çocuğu
Selim Sırrı Tarcan and Robust Turkish Child 113

Levent Şahverdi Arşivi

YRD. DOÇ. DR. HAMİT PEHLİVANLI : Kırıkkale Halkevi (1942 -1951)
Kırıkkale Community Centre (1942-1951) 127

DR. SEZEN KILIÇ : Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926)
The Comments of The Press About Developments in The Early Years of The Republic 149

MUSTAFA SELÇUK : Çanakkale Savaşları Sırasında Osmanlı Hükümeti'ni ve Padişahı İstanbul'dan Taşıma Planları
The Moving Plans of Ottoman Government and Ottoman Sultan From İstanbul During The Gallipoli Wars 195

YAYIN TANITIM / *PUBLICATION DESCRIPTION*

YRD. DOÇ. DR. AHMET VEHBİ ECER : Sevdiğimiz Atatürk
We love Atatürk 213

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Dizini (1-70 Sayılar) /
Journal of Atatürk Research Center – Index (1-70 Numbers)..... 217

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Yayın İlkeleri 279
Journal of Atatürk Research Center – Editorial Principles 287

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN ADANA'DAKİ KONUŞMALARI ÜZERİNE

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN*

ÖZET

Atatürk gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı esnasında gerekse Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı sırasında Anadolu'nun pek çok şehrini ziyaret etmişti. Bu yurt gezilerinde o daima, ülkenin, halkın ve yeni rejimin problemleri ve kendi projeleri hakkında demeçler verdi. Adana seyahatleri sırasında Adana bölgesinin ekonomik kapasitesinin bütün ülke için önemini vurgulamıştı. O aynı zamanda yakın geçmiş olayları hakkında dini, sosyal ve kültürel hassasiyet gösterilmesi gibi sosyal ve kültürel önceliklerin altını çizmişti. O'na göre en önemli şey Türk vatandaşlarının büyük çoğunluğunun bundan sonra milli hâkimiyeti sahiplenmesi idi.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Adana, Milli Hâkimiyet, dini hassasiyet, kültürel öncelikler

ABOUT ATATÜRK'S SPEECHS IN ADANA

ABSTRACT

Kemal Atatürk had visited many cities of Anatolia either during his presidency of Grand National Assembly or during his Presidency of Turkish Republic. In these excursions he always declaimed on his main projects and main problems of the country, people and the new regime. During his Adana visits he emphasized the importance of economical capacity of Adana region for whole country. He also underlined the social and cultural priorities of the new era such as religious, social and cultural sensitiveness about newly past events frequently in Adana. According to him the most important thing was taking possession of national sovereignty by the majority of the Turkish citizens henceforth.

Key Words: Atatürk, Adana, national sovereignty, religious sensitiveness, cultural priorities.

---

* İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi; AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı.

Levent Şahverdi Arşivi

"**Efendiler, bende bu vakayiin ilk teşebbüs hissi bu memlekette, bu güzel Adana'da vücut bulmuştur.**"[1]

Atatürk, milli mücadele ilhamını aldığı, "Bu memleket tarihte Türk'tü, o hâlde Türk'tür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır" dediği Akdeniz bölgesinin en mühim şehri olan Adana'ya özel bir önem vermiş, bölgeye yönelik ziyaretlerinde mutlaka uğramış, halkın her kesimi ile temas etmeye özen göstermiştir. Daha Cumhuriyet ilan edilmeden önce başlayan bu ziyaretler değişik vesilelerle daha sonraki yıllarda da devam edecektir.[2] Atatürk bu gezilerinin bilhassa ikisinde etkileri ve geçerlilikleri bu günlere kadar uzanan temel uyarılarda bulunmuşlardır. Bunların ilki silahlı mücadelenin ardından başlayacak siyasi hayatın hemen öncesinde Türk halkının her kesimine fikirlerini aktarmak üzere yaptığı 15–17 Mart 1923 tarihleri arasındaki ziyaretidir. İkincisi ise istenilen hedefe ulaşamayan Serbest Fırka deneyiminden sonra ülke çapında yaşanacak siyasi ve sosyal politika değişmeleri hakkında halk ile istişarelerde bulunmak için 15–18 Şubat 1931 tarihleri arasında yapılmıştır. Gençlerle, halkla, çiftçilerle, esnaflarla, öğretmenlerle, kısaca toplumun her kesimi ile yaptığı konuşmalarında Atatürk, milli birlik ve beraberliğimizi koruyarak çağdaşlaşma hedefine ulaşma mücadelesinde geçerliliğini bugün de koruyan, önemli mesajlar vermişlerdir. Bu çalışmada Adana ziyaretlerinin güzergâhı hakkında bilgi vermek yerine yaptığı konuşmalarda üzerinde durduğu konuların ve verdiği mesajların altını çizmeyi tercih ediyoruz.

Millî Mücadele'nin bitmesini müteakip başlayacak siyasi hayatın düzenlenmesine yönelik fikirlerini halk ile paylaşmak istediğinde ilk ziyaretlerinden birisini Adana'ya yapan Atatürk, gençlerle, yaşlılarla, çiftçilerle, esnaf ve sanatkârlarla, kısaca toplumun her manada üretici kesimiyle fikir alışverişinde bulunmuştur.

Konuşmaların mekânı olarak bilhassa Türk Ocağı binasının seçildiği dikkat çekmektedir. Atatürk, şark milletlerinin en büyük eksikliklerinden biri olarak gördüğü sivil toplum örgütü eksikliğini bir nebze de olsa gider-

---

[1] Atatürk'ün 15 Mart 1923 tarihinde Adana Türk Ocağında gençlere hitaben yaptığı konuşma, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (ASD)**, II, Ankara 1997, s. 120.

[2] 15–17 Mart 1923, 13–17 Ocak 1925, 16 Mayıs 1926, 15–18 Şubat 1931, 28 Ocak 1933, 19 Kasım 1937 ve en son 24 Mayıs 1938 tarihlerinde Adana'da bulunan Atatürk'ün Adana gezileri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, Adana 1981; Ayrıca, Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Ankara 1985; Adem Düzgün, **Sebepleri ve Neticeleri Açısından Atatürk'ün Yurt Gezileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1988.

Levent Şahverdi Arşivi

diği için değer verdiği bu ocağı, aslî vazifesini ihmal etmeye başladığı zaman da uyarmaktan geri durmamıştır.

Atatürk'ün yakın geçmişte yapılan hataları değerlendirip, bunların ışığında geleceğe yönelik olarak çağdaşlaşma hedefini vurgulayan Adana konuşmaları bugün de dikkat edilmesi, ders alınması gereken temel ilkelerle doludur. Cumhuriyetin ilk günlerinde yapılmış uyarıların bugün için de geçerliliğini koruyor olması elbette üzüntü vericidir. İnsana ilk anda yapılan uyarıların dikkate alınmadığını, Atatürk'e hitaben yapılan konuşmalarda verilen sözlerin de maalesef kâğıt üzerinde kaldığını düşündürmektedir. Hâlbuki O, burada milletine verdiği sözleri yerine getirmişti.

İlk ve en kapsamlı ziyaretlerinde kısıtlı bir zaman zarfında Türk Ocağı, Belediye, Tümen Komutanlığı ve askerî mahfel, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Hastane, Ulu Cami, Sanayi Mektebi, Öğretmenler Derneği, Kız Öğretmen Okulu, başta olmak üzere yirmiden fazla ziyaret yaparak, konuşmalar yapan Atatürk'ü, Adana halkı uhrevî bir iştiyakla karşılamıştı. Karşılamaya gelenlerin yolun iki tarafını hıncahınç doldurması dolayısıyla Seyhan Nehri'nin görülemediği; edebiyatçılara Abdülhak Hamid'in *"Akardı pâyine mahşer misal bir millet"* mısraını hatırlatan 15 -17 Mart 1923 tarihleri arasındaki ziyaretinde geleceğe yönelik bir söz de vermişti. Yenice istasyonunda kendisini karşılayanlar arasında yer alan iki kız çocuğunun, Hatay'ın da kurtarılması isteklerine karşılık söylediği "Türkün asırlarca yaşadığı bir öz yurt yabancıların elinde kalamaz."[3] sözünü ömrünün son zamanlarında yaşadığı ağır sağlık problemlerini de hiçe sayarak yerine getirmiş, milletine verdiği sözü tutmuştur. Burada Atatürk'ün ziyaretleri sırasındaki uyarılarının zeminini göstermek üzere Adana'nın genel durumu hakkında da bilgi vermek ihtiyacı vardır.

1920'li Yıllarda Adana

Zamanın Adana Valisi Hilmi Uran, Atatürk'ün eşi Latife Hanım ve Fahrettin Paşa'nın da refakat ettiği; Seyhan nehri kıyısındaki Suphi Paşa konağında misafir edildiği bu gezi sırasındaki Adana'yı: "bir iki dokuma fabrikası bir tarafa bırakılırsa tamamıyla zirai karakterde" bir şehir olarak

[3] Atatürk'ün Hataylı çocuklara söylediği söz farklı kaynaklarda değişik şekillerde kaydedilmiştir. Mesela, gezide yanında yer alan dönemin kalem erbabı simalarından ve Bölge Maarif Emini olan İsmail Habip Sevük: "kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde kalamaz" şeklinde aktarmaktadır Geziyle ilgili daha geniş izlenimleri için bkz. İsmail Habip Sevük, **O Zamanlar (1920–1923)**, Ankara 2001, s. 243.

Levent Şahverdi Arşivi

tarif etmektedir. Ancak o vakitler "henüz ziraata traktör ve nakil işlerine motor girmemişti. Toprak çifte koşulan öküzlerle hazırlanıyor, nakil işleri de ya mandalar koşulmuş iki tekerlekli arabalarla, ya hayvanlarla ve yahut ta sokaklardan sessiz sedasız geçen katar halindeki develerle yapılıyordu."[4] Şehrin insan yapısına gelince: "şehir işçi kılık ve kıyafetindekiler başta olmak üzere her gün her sınıf halkla dolar, taşardı. Bilhassa pamuk ziraatı işçiliği sebebiyle senenin bir kısım aylarında Adana'da her taraftan gelmiş yabancılar kaynaşır, dururdu". Şehircilik hizmetleri açısından da durum parlak değildi: "Adana'da belediye eli o vakitler henüz iç mahallelere kadar girebilmiş değildi. Oralara, bazen dize kadar çamura batmayı göze almadan dalmak büyük bir ihtiyatsızlık olurdu. Şehirde muntazam elektrik tesisatı henüz yoktu… Adana şehrinde o vakitler su tesisatı da yoktu."[5] Bütün bu hallerine karşılık Adana vilayeti Mersin, Kozan, Cebelibereket (Osmaniye), livalarının merkezi ve en gelişmiş mevkii konumundaydı.

Atatürk'ün Adana konuşmalarında vurguladığı hususları şu başlıklar altında gruplandırabiliriz:

a- Birlik ve Beraberlik İçinde Çalışma İhtiyacı

15 Mart 1923 tarihinde Türk Ocağında Ferit Celal Güven'in gençler adına yaptığı konuşmaya cevap olarak, genci yaşlısıyla Adana insanına duyduğu sevgiyi dile getirdikten sonra mevcut durum hakkında uyarılarda bulunmuştur. Her şeyden önce çok kısa süre zarfında gerçekleştirilen inkılâpların yerleştiğini düşünmenin yanlış olacağını dile getirerek gençliği uyanık olmaya davet etmiş, hâlâ eskiyi savunan ve geri dönmek isteyeceklerin olabileceğine dikkat çekmiştir. Elde edilen kurtuluşun devamı için "daha çok seneler dikkat ve intibahla (uyanıklıkla) hemahenk olarak çalışmağa mecbur" olduğunu hatırlatmıştır.[6] Milleti baştan sona kadar hazinelerle dolu bir memleketin üstünde aç kalmış insanlar olarak tanımlayarak memleketin her alanda sahip olduğu büyük zenginliklerin mutlaka kullanılması gereğine işaret etmiştir. Bunun yolunun ise nazariye ile değil, ancak sanat, ticaret ve ziraat gibi verimli sahalarda fiilen çalışmakta olduğunu belirtmiştir.

---

[4] Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara 1959, s. 170–173.
[5] Hilmi Uran, **aynı eser**, s. 171.
[6] Atatürk'ün 15 Ocak 1923 tarihinde Adana Türk Ocağında yaptığı konuşma, **ASD**, II, Ankara 1997, s. 120.

Levent Şahverdi Arşivi

b-Başarı Milletindir

Muhataplarına daima etkili bir moral takviyesi yapmak Atatürk'ün bütün konuşmalarında dikkati çeken bir husustur. Uzun savaş yılları ve işgallerle harap olan ülke ve milletin yeniden harekete geçirilmesi, yeni atılımlar için desteklenmesi gerekiyordu. Nitekim aynı gün Lise binasında onuruna verilen ziyafette Belediye Başkanı Ali Münif Bey'in övücü konuşmalarına hitaben verdiği cevapta bu hususa dikkat çekerek; "Arkadaşlarımız ve milletin bütün efradı gibi, milli davamızda benim de mesaim sebketmiş ise de, bu mesaide kuvveti icraat ve muvaffakiyet varsa bunu şahsıma atfetmeyiniz. Ancak ve ancak bütün milletin şahsiyet-i maneviyesine atfediniz. Ben milletin bu âli, manevî şahsiyeti içinde bir ferdi naçiz olmakla bahtiyarım. Efendiler, millet heyet-i umumiyesiyle mânevî bir şahıs halinde ve bir kitle-i vahdet şeklinde tecelli eyledi ve bu vahdeti ulviyeyi muhafaza ederek ona düşman olanları bertaraf eyledi" sözleriyle milletin bir bütün halinde başarılı olduğunu ve olacağını işaret etmiştir.[7] Ertesi gün çiftçilere hitabında da aynı açıdan bakarak şunları ifade ediyordu; "Yalnız şunu bir hakikat olarak biliniz ki, şeref hiçbir vakit bir adamın değil, bütün milletindir. Eğer yapılan işler mühimse, gösterilen muzafferiyetler barizse, inkılâbat calibi dikkatse her fert kendini tebrik etmelidir. Çünkü böyle büyük şeyleri ancak çok kabiliyetli olan büyük milletler yapabilir ve bu milletin her ferdi böyle en kabiliyetli ve büyük bir millete mensup olduğunu düşünerek kendini tebrik etsin."[8] Bu yaklaşım basit bir hamaset istismarı olarak görülmemelidir. Zira unutulmamalıdır ki, ancak milli tarih ve benlik şuuruna sahip olan milletler büyük atılımlar için kendilerinde güç bulabilirler.

c- Tarih Bilinci

Uluslararası ilişkilerde gerçekçi olmanın dünyada başarılı olmak ve milleti egemen bir şekilde refaha ulaştırmakta şart olduğunu bugünkü durumumuzla da görmekteyiz. Atatürk, yapılan iyi işlere karşın "düşmanların kalplerinde kafalarında ve zihniyetlerinde aleyhimizde olarak besledikleri olumsuz duygu ve düşüncelerin bağımsızlığımızı ilan etmekle ortadan kalkmadığının" altını çizmekteydi. Tarihin akıl, mantık ve muhakemeden

[7] 15 Mart 1923'de Lise Binasında Halkla Konuşma, **ASD II**, s. 119.
[8] 16 Mart 1923'de Türk Ocağı binasında Adana Çiftçileriyle konuşma, **ASD II**, s. 127.

Levent Şahverdi Arşivi

çok hissiyat ile yapıldığına dikkat çeken Atatürk, çıkış yolunu da göstermişti. Bugün Türkiye'nin çağdaşlaşma yolunda maruz kaldığı küçük düşürücü çifte standart eseri muameleler onun gösterdiği yoldan gidilmediğinin, gösterdiği hedefi sadece laf ile takip etme iddiasında bulunulduğunun ispatı değil midir? Atatürk diyor ki; "Bugünkü terakkiyâtı kabul, bugünkü ilmin ve medeniyetin talep ettiği hususâtın kâffesine tevessül ve bütün medeni milletlerin seviyei irfanlarına bilfiil muvasalat etmekle yapacağız. Türk milletinin kabiliyeti ve çalışmağa olan aşkı bize bu ulvî merhaleyi suhuletle kat ettirmeğe kâfidir."[9] Atatürk'e bu güveni veren bir diğer önemli gelişme ise milletin "milli benliğini idrâk ve bunu bütün dünyaya ispat eylemiş" olmasıdır.

d- Milli Bilinç

Milletin artık uyandığına milli benliğini idrak etmesi sayesinde son zaferleri elde ettiğine dikkat çeken Atatürk, milletleri yükselten bu hislere dikkat çekici ve iyi anlaşılması gereken bir etken daha ilave etmeyi zaruri addetmektedir: intikam hissi. "Milletlerin kalbinde hissi intikam olmalı. Bu alelâde bir intikam değil, hayatına ikbaline, refahına düşman olanların mazarratlarını izaleye matuf bir intikamdır. Bütün dünya bilmeli ki, karşımızda böyle bir düşman oldukça onu affetmek elimizden gelmez ve gelmeyecektir. Düşmana merhamet aciz ve zaaftır. Bu insaniyet göstermek değil, insanlık hassasının zevalini ilan etmektir[10]. Ancak bu ifadeleri zihinlere diğer insanlara karşı düşmanlık fikirleri ekecek mahiyette görmemek gerekir. Zira o bu hislerin gelişmesini en çok milletin asli unsuru olan çiftçilerimizden temin etmeyi hedef olarak göstermiştir. Dolayısıyla milletin üretken kesiminin de diğer kesimler gibi bilinçli, dünya ve bölge gelişmelerinden haberdar, yaşadıklarından dersler alarak aynı yanlışlara bir daha düşmeyecek şekilde yetiştirilmesi gerekecektir. Atatürk'ün genel yaklaşımı da milletler ve devletlerarası ilişkilerde ortaya çıkan meseleleri barışçı yolla çözmek, silahlı çatışmayı, savaşı en son çare olarak kabullenmektir. Nitekim o, Lozan barış görüşmelerinin bir türlü beklenen neticeye ulaşmadığı o günlerde kendisine sorulan sorulara karşı temel hedefin barış olduğunun altını çizerken çok net ifadeler kullanmıştır: "Behemehal şu ve bu sebepler için milleti harbe sürüklemek taraftarı değilim. Harp zaruri ve hayatî olmalı. Hakiki kanaatim şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda

[9] Aynı konuşma, **ASD II**, s. 120.
[10] Adana Türk Ocağında Çiftçilerle 16 Mart 1923 tarihli konuşma, **ASD II,** s. 121.

Levent Şahverdi Arşivi

azab duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı "ölmeyeceğiz" diye harbe girebiliriz. Lâkin hayat-ı millet tehlikeye maruz kalmayınca, harb bir cinayettir."[11] dolayısıyla temel esas barıştır. Nitekim uzun savaş yıllarından sonra kendine gelmek arzusunda olan milletin yolu "yurtta sulh cihanda sulh" düsturu ile çizilecek, ancak millet menfaatleri söz konusu olduğunda diplomasinin her türlü imkânı sonuna kadar seferber edilecektir ki bunun en güzel örneği de Hatay'ın anavatana katılışında bütün dünyaya gösterilmiştir.[12] Atatürk'ün milletin varlığına kast edenlere karşı bilinçlendirilmesi için verdiği direktif de diğer pek çokları gibi lâyık olduğu şekilde değerlendirilmemiştir. Nitekim Ermeniler gerek Birinci Dünya Savaşı'nda gerekse sonrasında doğuda Ruslar ile Çukurova ve havalisinde Fransızlar gibi emperyalistler ile işbirliği yaparak milletin canına, malına, her şeyine kast etmişlerdi.[13] Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin eğitim kurumlarında bu süreçteki olaylar hakkında yetişen yeni nesillere gerekli eğitimi vermezken Ermeniler yaklaşık bir asır önceki ihanetlerini 'haksız yere zulme uğramışlık' olarak yeni nesillerinin kin ve intikam duygularına zemin yapmıştır. Bu zemin üzerinde bu gün aynı işbirlikçileriyle Türkiye aleyhine çalışmaktan geri durmamaktadır.

---

[11] Aynı konuşma, **ASD II,** s. 128.

[12] Atatürk'ün Hatay meselesini hallederken uyguladığı yöntem için bkz. Cezmi Eraslan, "Understanding of Atatürk's Foreign Policy, Peace at Home, Peace in the World, and Accession of Hatay to Turkey" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 49,Ankara 2001, s.345–359.

[13] Fransa'nın işgal ettiği şehirlerimizde yaptıklarının bu gün Fransa'nın Ermeni tehciri meselesinde ülkemiz ile olan ilişkilerin rengini göstermesi bakımından da hatırlanması gereklidir. Mütareke hükümlerine aykırı olan, ancak güç kullanarak uygulayabilecekleri talepleri üzerine II. Ordu birliklerinin Adana'dan çekilmesinden sonra 11 Aralık 1918'de Fransız subayların idaresinde 400 Ermeni'den oluşan bir Fransız taburu Dörtyol'a girmiştir. Yarbay Romieu komutasında 17 Aralık'ta Mersin'den karaya çıkan Fransız birliklerinin müfrezeleri Tarsus, Adana ve Misis'i işgal etmişlerdi. 19 Aralık'ta ise Suriye işgal orduları komutanı General Hamlin Adana'ya geldi. Fransızlar beraberlerinde getirdikleri Ermeni Alayından başka yerli Ermenileri de silahlandırarak Türklere karşı kullanma yolunu tutmuşlardır. Ermeni lejyonlarının tedhiş hareketlerine karşı direniş hareketlerinin hız kazanması üzerine Fransız işgali altındaki yerlerin askeri kontrolü İngilizlere, mülki idaresi Fransızlara bırakıldı. Fransızların Mısır'da kurdukları Doğu Alayı (Legion D'Orient) dâhil olmak üzere Adana ve çevresinde Saimbeyli'de 1500, Adana ve Mersin'de 1000, Osmaniye Haruniye, Bahçe ve Islahiye'de 1000, Kozan'da 300 kişilik silahlı güçleri faaliyet gösteriyordu. Türkler mütareke koşullarına uymalarına karşın Fransızların gözetiminde Ermeni çeteleri Türk yerleşim birimlerine saldırmaktaydı.

20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması'na kadar olan uygulamaları için Fransız resmî belgeleri dikkate şayan hususları dile getirmektedir. Bunlardan Binbaşı Labonne, 7 Kasım 1919 tarihinde Fransız Harp Bakanlığına gönderdiği raporda "Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Çukurova konusunda kendilerine kızgın olduklarını, zira belli şehir ve bölgelere Müslüman halka eziyet edebilecek sivil ve askeri yöneticiler atadıklarını, Seyhan kıyılarında belki biraz fazla Ermeni yanlısı bir politika izlediklerini" kabul etmekteydi. Müslüman halkın "gerek sivil gerek asker Ermenilerin kötü hareketlerini şikâyet etmekte tamamen haksız olmadıklarını" ifade etmekte "Antep'e şehri işgal etmek için bir Ermeni Lejyonu göndermekte hata ettiklerini" itiraf etmekteydi.

Levent Şahverdi Arşivi

e- Çukurova'nın Tarım Potansiyeli

Adana'nın tarım kabiliyeti Atatürk'ün gündemindeki bir diğer önemli konu olmuştur. Türk toplumundaki esas unsurun çiftçiler olduğunu ifade eden Atatürk, fethin iki yolundan biri kılıç ise diğerinin saban olduğunu hatırlatmış, kalıcı olanın sabanla yapılanı yani yerleşik düzene geçebileni olduğunun altını çizmiştir. Türk Milletinin varlık sebebinin çiftçilerin aynı zamanda vatan savunmasında da varlıklarını ispat etmeleri olduğuna vurgu yapmıştır.

Adana'nın herhangi bir şehir ile değil dünya pamuk üretiminde ilk dörde giren bir ülke olan Mısır'la mukayesesini yapan Atatürk, sadece Adana'nın bir devleti idare edecek kadar servete sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Seyhan ve Ceyhan nehirleri arasında kalan deltanın hacim itibarıyla Nil deltasından daha büyük olduğunu belirten Atatürk, Nil deltasının ancak modern teknik ve gübre desteğiyle bire on verdiğini, oysa yeterince işlenmediği için henüz genç ve dinç olan Adana topraklarının ilmî usullerle işlendiğinde bire yirmi, bire otuz vereceği gerçeğini dile getirmiştir. Ancak Adana'da hem nüfus çok azdır hem de makineleşme yetersizdir. İlmî ve fennî tesislerden yoksun olan Adana'nın verimli ovalarının taşkınlar vasıtasıyla denize taşındığını, bataklıkların her yere yayıldığını da dile getirerek ovaların sıtma yuvası haline gelmesinin insanların çalışma verimini de en aza indirdiğini ifade etmiştir. Oysa Adana, coğrafi özellikleri, ılıman iklimi ve ormanları ile daha çok imkâna sahipti.

Adana ilmin gereklerine göre sulama ve tarım yapıldığında Mısır'ın yıllık pamuk üretimini yakalayacak kadar verimli bir yerdir. Şehrin bu özelliğinin Osmanlı Devleti'ni yönetenlerden çok Fransızların dikkatini çekmiş olması bilhassa üzerinde durulması gereken bir konudur. Birinci Dünya Savaşı'nda Akdeniz bölgesini sömürmek isteyen Fransa, bilhassa Adana ve havalisini elinde tutmak için özel bir gayret sarf etmiştir.

Gerçekten de Fransa emperyalist yayılma çabaları arasında Çukurova bölgesini kontrol etmek için özel bir gayret sarf etmiştir. 1853–1856 Kırım Savaşı sırasında başlayan borç verme sürecinin sonunda Fransa, Osmanlı Devleti'ndeki yabancı sermaye ve yatırımların %50'den fazlasına tek başına sahip olmuştur. Mayıs 1916'da bölge, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında pay edilirken Suriye kıyılarına ilaveten Çukurova merkez olmak üzere Maraş, Gaziantep ve Mardin Fransızlara bırakılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Dünya Savaşı sonunda yeniden kurulmaya çalışılan siyasi ve idari dengelerin yanında yeni bir ekonomik düzen de hayata geçirilmek istenmiştir. Fransız dokuma sanayinin de savaştan en çok etkilenen sahalardan biri göz önüne alındığında savaş sonu düzenlemelerin bu durumu düzeltmeye yöneleceği açıktır. Dünyanın sayılı pamuk üreticileri olan Amerika Birleşik Devletleri, Mısır ve Hindistanda maliyetlerin yüksekliği dolayısıyla azalan üretiminin yarattığı sıkıntıların yanında üretici ülkelere daima bağımlı kalmak istememesi Fransa'yı emeğin ucuz olduğu yerlerde ve sömürgelerinde pamuk üretimini canlandırmaya yöneltmişti.[14] Nitekim Çukurova topraklarının verimli kullanılması ve yeterli işgücünün sağlanmasıyla Fransız dokuma endüstrisinin ihtiyacını karşılayacak miktarda pamuk üretmenin mümkün olduğunu gören, Fransa'nın Lübnan ve Suriye Yüksek Komiseri General Gouraud, 26 Temmuz 1920 tarihinde Paris'teki Sömürgeler Bakanlığından Suriye ve Çukurova'da pamuk tarımının geliştirilmesi amacıyla sübvansiyon isteğinde bulunmuştur.[15]

Buna paralel olarak Türkiye'deki Fransız çıkarlarını korumak için Osmanlı Bankası, Paris Komitesi'nin gayretleri ile oluşturulan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Fransız Çıkarları Topluluğu'nun 20 Ekim 1919 tarihinde Fransız Başbakanı Clemenceau'ya bir muhtıra göndermiştir. Burada Türkiye'nin politik durumunun netleşmemesinin Fransız şirketlerinin çıkarlarını zedelediği belirtilerek bir an evvel barış imzalanması için baskı yapması dikkat çekici bulunmuştur.[16] Ekonomik çıkarların siyasi ve askeri gelişmeleri ne ölçüde etkilediğini gösteren önemli bir örnektir.

---

[14] Aynı subayın 16 Kasım 1919'da gönderdiği raporda ise, Ermenilerin Çukurova'da işi zorlaştırdıklarından ve Fransız hâkimiyeti istediklerinden bahsederken, cezalandırılmayacaklarından emin olan Ermenilerin "Fransız işgal ordularının kanatları altında Türklerden intikam almaya çalıştıkları"nı dile getirir. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri, Defrance'ın 12 Ekim 1919 tarihli bir gizli raporunda Çukurova'nın Suriye ve Araplara değil Türklere ait olduğunu belirtmekte ancak "himayeye muhtaç Ermenilerden dolayı özel bir rejime tabi tutulmasını istemektedir. Diğer taraftan Fransızların bağımsız bir Ermenistan oluşturmayı düşünmedikleri de belgelerine yansıyan bir husustur. Fransız Kara Kuvvetleri Arşivinde yer alan 1 Kasım 1919 tarihli bir raporda da Ermenilerin Çukurova'da Fransızların himayesinde huzur içinde yaşadıkları, fakat burada kurulacak bağımsız bir Ermenistan'ın uzun ömürlü olamayacağı kabul edilmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Genelkurmay ATASE Başkanlığı, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Ankara 1983; Bige Yavuz**, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919–1922**, Ankara 1994.

[15] Sadece Fransa'nın değil Almanya'nın da Çukurova'nın pamuk üretme potansiyeli ile yakından ilgilendiği, Prusya ve Saksonya'daki tekstil fabrikalarının ihtiyacını buradan karşılama planları yaptığı ve bölge için "Alman Hindistan'ı" tanımını kullandıkları hakkında bkz. Bige Yavuz, **Türk-Fransız İlişkileri**, s. 84.

[16] Bige Yavuz, **aynı eser**, s. 85.

Levent Şahverdi Arşivi

f- Demokratik Bilinç

Atatürk, gerçekleştirilecek barışın iyi ve şerefli olacağının altını çizerek asıl bundan sonrası için vatandaşları millet işlerine sahip çıkmaya demokratik hak ve görevlerini bilinçli bir şekilde yerine getirmeye çağırmıştır. Mücadele döneminde Meclis içinde ortaya çıkan farklı grupların çalışmaları sekteye uğrattığını gören Atatürk, kendisiyle aynı fikirde olan milletvekilleri ile bir parti kurmanın ve barış dönemini şekillendirmenin kaçınılmaz olduğunun bilincindeydi. Vatandaşların seçim olayını "çok mühim bir vatan meselesi olarak değerlendirmelerini" istiyordu. Zira meclisin memlekette yapmak mecburiyetinde olduğu işler çok ağır ve mühimdi. Vatandaşlar, içlerinde "memleketi ve milleti en çok seven, aklına ferasetine, vicdanına en çok güvendiği insanları seçmeliydiler," çünkü ancak bu sayede meclis milletin arzularını yerine getirmeye, layık olduğu refahı gerçekleştirme kudretine sahip olacaktı.[17] Bütün bunlar için vazifesini emniyetle yapabilmek için bir Halk fırkası kurmak istediğini, programını ilan ettiğinde vatandaşların beğenmedikleri hususları kendisine bildirmelerini istemiştir. Zira o yapacağı programın şahsi değil, bütün milletin malı olmasını istiyordu. Halk partisinin öncülüğünde yürütülen siyasi hayatın çok partilileştirilmesine yönelik gayretlerdeki hayal kırıklığından sonra 15–18 Şubat 1931 tarihleri arasındaki ziyaretinde yaptığı konuşmada Atatürk, "millet için en faydalı olacak programın kendi programları olduğu inancıyla memur ve öğretmenlerin mevcut tek partinin program esaslarıyla uyum içinde olmalarını beklediğini dinleyicilerine aktarmıştır. Böyle bir tercih sırasında öğretmen ve memurun "reyinde, vicdanının müsterih olması için" partinin izlediği programın isabetine düşünce açısından inanmış olmaları gerektiğini belirtmiştir. Bunun için ise "bütün vatandaşların programı iyi incelemeleri ve buna karşı çıkacak programlarla kıyaslamaları"nı demokratik bilincin en temel gereği olarak değerlendirmiştir.[18]

g- Sanat Bilinci

Atatürk'ün 16 Mart 1923'te Türk Ocaklarında Esnaf Cemiyetinin verdiği çayda yaptığı konuşma yine toplum ve sanat hayatımız bakımından, dini anlama bakımından önemli mesajlarla doludur. "Bir milleti yaşatan temellerin en mühimlerinden" biri olarak sanatı işaret eden ve "Sanatsız ka-

[17] Bige Yavuz, **aynı eser**, s. 86.
[18] Aynı konuşma, **ASD II**, s. 128.

Levent Şahverdi Arşivi

lan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuştur" diyerek sanatın önemini vurgulayan Atatürk, sanat erbabının cemiyetleşmesine ve birikimin gelecek nesillere aktarılmasına özel bir ehemmiyet atfetmiştir.[19]

Osmanlı döneminde sanatın ihmal edildiğini ve neredeyse tamamen gayrimüslimlerin eline bırakıldığını hatırlatan Atatürk, Adana üzerinde kimsenin hakkı olmadığını, "bu memleket tarihte Türktü, o halde Türktür ve ebediyen Türk olarak yaşayacaktır" sözleriyle ifade etmiştir. Atatürk gösterdiği hedefe ulaşmanın en önemli vasıtasını da aynı konuşmada ortaya koymuştur: Esnafların sofrasında olmaktan mesut olduğunu ifade ederken saadetinin "sanatkârların ufak dükkânları yerine muhteşem fabrikalar yapıldığını gördüğüm gün en hakiki ve en yüksek derecesini" bulacağını, kısaca sanayileşmiş, modernleşmiş çağdaş bir Türkiye hayalini dile getiriyordu.[20]

h- Din Bilinci

15–18 Mart 1923 ziyaretinde üzerinde durulan hassas konulardan birisi de din idi. Esnafların Cuma gününü tatil olarak kabulünün din dışı bir hareket olduğu iddiasıyla toplumun kafasını karıştırmak isteyenlere karşı ifade ettiği "Bilhassa bizim dinimiz için herkesin elinde bir miyar vardır. Bu miyar ile hangi şeyin bu dine muvafık olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, menfaati âmmeye muvafıktır; biliniz ki, o bizim dinimize de muvafıktır. Bir şey akıl ve mantığa, milletin menfaatine, İslam'ın menfaatine muvafıksa kimseye sormayın. O şey dinîdir. Eğer bizim dinimiz aklın mantığın tetabuk ettiği bir din olmasaydı ekmel olmazdı, âhir din olmazdı"[21] ilkesi dinin her türlü çıkara alet edilmesini önleyecek temel bir ölçüdür. İnsanların din gibi ulvi bir müessesenin aynı zamanda süfli çıkarlara alet edilebilen bir mevzuda istismarcılara alet olmamalarını istemiştir. Türk insanının aile ocağında edindikleri bilgileri kullandıklarında bile doğru ve yanlışı ayırt edebileceklerini hatırlatan Atatürk, "her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıkla değil dimağladır" uyarısını yaparken şekilden ziyade öze bakmayı önermiş, "milletimizin içinde hakiki ve ciddi ulema vardır. Milletimiz bu gibi ulemasıyla müftehirdir. Onlar milletin emniyetine ve ümmetin itimadına mazhardır"[22] sözleriyle gerçek durumu dile getirmiştir.

---

[19] **Cumhuriyet Gazetesi**, 19 Şubat 1931, sayı 2440, s.4; Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, s. 60.

[20] Adana Esnaflarıyla 16 Mart 1923 tarihli Konuşma, **ASD II**, s. 129.

[21] Aynı konuşma, **ASD II**; s. 132.

[22] Adana Türk Ocağında Esnaflarla 16 Mart 1923 tarihli konuşma, **ASD** II, s. 131.

Levent Şahverdi Arşivi

ı- Hak ve Hürriyetler Bilinci

Atatürk'ün ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan en önemli ziyareti olarak nitelenen[23] 16 Şubat 1931 tarihli gezisinde verdiği mesajlar ise iki temel noktada özetlenebilir. Gezi, Serbest Fırka deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına ilaveten Menemen'de ortaya çıkan irtica hareketinin yarattığı sıkıntıları yerinde tespit etme amacıyla yapılmıştı. Bir kısım büyük toprak sahipleri ile milletvekillerinin aktardığı malî sıkıntıların yerinde incelendiği gezide önemli mesajlar verilmiştir. Ekonomik kriz ve para darlığı dolayısıyla çiftçilerin devlete vergilerini, bankalara kredi borçlarını ödeyemedikleri şikâyetini dinleyen Atatürk, bazı sıkıntıların olduğunu kabul etmekle birlikte konunun kısa zamanda büyük servet yapmak için imkânlarının üstünde kredi alanların sıkıntılarını genele yansıtmalarından kaynaklandığını tespit etmişti. Vergilerin çokluğundan, dinin ortadan kaldırıldığından şikâyet eden bu gibi kimselerin devletin yıkılmasını istediklerini belirten Atatürk, verginin askerlik gibi kutsal bir vatan borcu olduğunu, vatandaşı devlete karşı tahrik etmenin ise vatana ihanet olduğunu ihtar etmiştir.[24] Bu gibi muhaliflerin istismar ettikleri vasıta daima hürriyet kavramı oluyordu.

Atatürk, fikir ve vicdan hürriyetinin varlığı yanında, "fertlerin vücuda getirdiği toplumun kurduğu, dayandığı bir devlet, devletin de yönetimi ve hâkimiyeti" olduğunu hatırlatmıştır. Ferdin hürriyetini korurken devletin de irade ve hâkimiyetinin felce uğramamasına çok dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çeken Atatürk, "fertlerin hürriyetinin devletin hâkimiyeti ve iradesinin kuvvetli olmasına bağlı olduğunu, devlet iradesi felce uğrarsa fertlerin hürriyetini muhafaza edecek hiçbir kuvvet ve vasıtanın kalmayacağı" gerçeğini dile getirmiştir.[25] Ferdi hürriyetlerin daima korunması için çalışılan kutsal haklar olduğuna değinen Atatürk, bu yapılırken devlet otoritesi hiçe sayılırsa buna sebep olanlar başka devletin otoritesi altına girmek zilletine düşecekleri uyarısında bulunmuştur.[26] Cumhuriyet hükümetinin ve partinin izlediği yolun "milletin refahı ve mutluluğu ile vatandaş hürriyetinin sağlanmasına yönelik" kutsal bir amaç olduğunun ifade eden Atatürk, bu çerçevede devletin gücü otoritesini korumanın vatandaşlara, bilhassa hâkimlere düştüğünü hatırlatmıştır. Burada önemli olan: vatan-

[23] Aynı konuşma, **ASD** II, s. 131.
[24] Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, Adana 1981, s. 56.
[25] Gazi Hazretlerinin Çok Mühim Nutku, **Cumhuriyet Gazetesi** 19 Şubat 1931, sayı 2440, s. 1 ve 4.
[26] Toros, **aynı eser**, s. 59.

Levent Şahverdi Arşivi

daşların hürriyetini düşünürken devletin otoritesinin güçlü kalmasına dikkat etmektir.

i- Dil birliği ve Vatandaşlık Bilinci

Atatürk'ün 15–18 Şubat 1931 ziyaretinde üzerinde durduğu ve Türk Ocağı idarecilerine eleştiri getirdiği diğer önemli husus, şehir nüfusunun 1/3'ünün Türkçe konuşmaması ve bunun mahzurları üzerine olmuştur. Bir millete mensubiyetin en belirgin niteliğinin dil olduğunu, dolayısıyla "Türk Milletindenim diyen insan, her şeyden önce ve behemehal Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk düşüncesine bağlı olduğunu iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz" diyerek konunun hassasiyetine dikkat çekmiştir. Eğer toplum, gençler, siyasi ve sosyal bütün kuruluşlar kayıtsız kalırsa neticesi ne olur? Sorusunu soran Atatürk, cevabı da vermiştir: " Efendiler, herhangi bir felaketli gününüzde bu insanlar, başka dille konuşan insanlarla el ele vererek aleyhimize hareket edebilir. Türk Ocaklarımızın başlıca vazifesi bu gibi unsurları, bizim dilimizi konuşan hakiki Türk yapmaya çalışmaktır. Bunlar Türk vatandaşlarıdır. Bu gün ve yarın talihimiz ve kaderimiz birdir."[27] sözleriyle yapılması gereken vazifeleri ifade etmişlerdi. Bu konuşmada da farklı kültürel özelliklere sahip vatandaşların hiçbir şekilde dışlanmaması gerektiğini bilakis sivil toplum örgütlerinin bunlarla daha fazla ve yakından ilgilenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu sahada gösterilen ihmalkârlıklar hem Adana'da hem de memleketin doğu ve güneydoğusunda Atatürk'ün 1930'lu yıllarda işaret ettiği sakıncaların devam etmesine yol açmıştır.

1924 Anayasasının 88. maddesinde tasrih edilen "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur."[28] anlayışını dile getiren Atatürk, bir fert ayırt etmeden bütün vatandaşlarının Türkiye üzerinde emeli olan emperyalist devletlerin oyunlarına alet olmalarına kadar gidebilecek ihmallere karşı Türk milletini uyarmıştır.

Sonuç

Bütün hedeflerin gerçekleşmesi için temel şart ekonomik olarak tam bağımsızlığın sağlanmasıydı. Devletin yıkılmasına yol açan, ülkeyi baştan-

[27] Toros, **aynı eser**, s. 60.

[28] Atatürk, Türk Ocağının sağlık meselelerine yönelik faaliyetleri gerçekleştirirken asıl görevi olan sosyal meselelerde eksik kaldığı eleştirisini muhtemel sonuçlarıyla birlikte ortaya koymuştur. Taha Toros, **Atatürk'ün Adana Seyahatleri**, s. 61.

Levent Şahverdi Arşivi

başa harabeye çeviren sebep devletin ekonomik bakımdan dışa bağımlılığıydı. Dolayısıyla askeri zaferlerden sonra derhal sanat, zanaat ve iktisadiyat sahasında hızlı adımlarla yürümek gerekiyordu. Atatürk bu yürüyüşün gerçekleşmemesi sebebini önceki siyasî-idarî sistemde buluyordu. Devletin halkı bilgisiz bıraktığını, milletin sadece asker ve vergi gerektiği zaman hatırlandığını, kuvvetinin gereksiz fetih girişimlerinde boşa harcandığını belirtmekteydi. Milli olmayan, millet menfaatine olmayan girişimlerle yok olmanın kenarına gelen Türk milletinin artık bir halk hükümetine sahip olduğunu dile getiren Atatürk, milli egemenliğe dayalı sistemin bütün gereklerini henüz yerine getiremediklerini açık yüreklilikle kabul ederken geçen sürenin yetersizliğine de değinmektedir. Bütün olumsuzluklara karşın yeni idarenin milli varlığı, şerefi ve haysiyeti kurtardığını, düşmanların ödetmeye çalıştığı asırların birikimi faturayı da bu millete ödetmediklerini dünyaya gösterdiklerini gururla ifade etmiştir.

Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde her hedefine ulaşacağına olan imanını dile getiren Atatürk bunun için çok önemli bir şartı da Adanalıların şahsında Türk milletine bir daha hatırlatmaktadır: "Yeter ki birbirimize olan emniyet ve itimat münselib olmasın."[29] Millet fertlerinin birbirine şüphe ile yaklaştığı, güvenmediği bir ortamda halkın yöneticilerine de güvenemeyeceği tabidir. Karşılıklı güven olmazsa tarafların tabiî vazifelerini de yerine getirmeyecekleri açıktır. Bir milletin fertlerinde birbirlerine ve yöneticilerine olan güven sarsılırsa hiçbir şekilde gelişme kaydedemeyeceği açıktır. Atatürk'ün o günler için bahsettiği tehlikenin bu gün de ayniyle varit olduğunu ifade etmek durumundayız. Gerek iç gerekse dış mihrakların elbirliği ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının birbirlerine olan güveni zedelenmekte, vatandaşların bir kısmı diğerine düşman edilmeye çalışılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında gerek Doğu – Güneydoğu Anadolu, gerekse Kuzey Irak'ta emperyalist devletlerin kendi emellerini gerçekleştirmek üzere kışkırttıkları insanların kısa sürede düştükleri hatayı görüp TBMM etrafında kenetlendiği unutulmamalıdır. Tarih ancak ibret alınmadığı zaman tekerrür etmektedir. Yaklaşık bir asır sonra aynı çevreler benzer kışkırtmalarını yeniden uygulamaya koymuşlardır. Kendi askerleri yerine sömürgelerin insan gücünü kullanan, Anadolu'da ise Ermeni vatandaşları olmayacak vaatlerle kandıranlar bugün de sahnededirler.

[29] Adana Çiftçileriyle 16 Mart 1923 tarihli konuşma, **ASD II,** s. 127.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk tarihinin yaklaşık son iki yüzyılında farklı vesilelerle fakat aynı emelle din ve ırk farklılıklarını kullanan emperyalizmin Türk milletini sürüklediği uçurum bütün fertlerine yönelik bir tehdit olmuştur. Bu gün de aynı hataya düşmemek birlik ve beraberliğimizi muhafaza ederek çağdaşlaşma yolunda ilerlemek zorundayız. Bunun için yeni, farklı rehberler aramaya ihtiyacımız yoktur. Fikirlerini, uygulamalarını ülke, millet ve tarih gerçeklerine dayandıran liderin gösterdiği yol, Türk milleti ve devletinin ilelebet var olmasının şifresidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DAMAT FERİT PAŞA HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE KUVA-YI MİLLİYE HAREKETİNE YÖNELTİLEN İTHAMLAR

Doç. Dr. Osman AKANDERE*

ÖZET

Millî Mücadele Dönemi'ne bakıldığı zaman Kuvâ-yı Milliyeciler, yalnız İtilaf Devletleri ile değil, Damat Ferit Paşa Hükümetleri ve Millî Mücadele'ye muhalif basın ile de mücadele etmişlerdir. Nitekim gerek Sultan Vahdettin gerekse de Damat Ferit Paşa Hükümetleri Anadolu'da düşmanla mücadele eden Kuvâ-yı Milliye'nin önüne geçebilmek için azamî derecede gayret sarf etmişlerdir. Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni, İttihatçılık, Bolşeviklik, asilik, dinsizlik vb. şekillerde suçlayarak halkın bu harekete katılmasının önüne geçmek ve bu suretle halk desteğinden mahrum olacak Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni kolayca tenkil edebilmek istemişlerdir. Fakat Kuvâ-yı Milliye aleyhinde yapılan bu propagandalar Anadolu'da kısmî kargaşaya sebebiyet verdiyse de nihaî olarak amacına ulaşamamıştır

Anahtar Kelimeler: Damat Ferit Paşa Hükümetleri, Millî Mücadele, Kuva-yı Milliye Hareketi, Kuva-yı Milliyeciler, İthamlar.

ACCUSATIONS TO THE NATIONALIST MOVEMENT IN THE ERA OF DAMAT FERİT PAŞA GOVERNMENTS

ABSTRACT

The Nationalist Forces struggled not only with the Allied Powers but also Damat Ferit Paşa Government and opponent press in the National Struggle Era. As a matter of fact, Sultan Vahdettin and Damat Ferit Paşa Government used most of their efforts to prevent the Nationalist Powers who were struggling with the enemy in Anatolia. The opponents accused the Nationalist Forces of being supporter of Committee of Union and Progress Party, Bolshevist, rebellious, irreligious etc. They tried to prevent the public's joining to the movement and by this way they wanted to criticize the Nationalist Movement easily without public support. Although propagandas against the Nationalist Forces caused partial anarchy, they were unable to reach the main goal.

Key Words: Damat Ferit Paşa Governments, National Struggle, Nationalist Movement, Members of the Nationalist Forces, Accusations

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İtilaf Devletleri mütareke hükümlerine dayanarak Anadolu'yu işgale başlamışlardı[1]. Bu işgallerde İtilaf Devletlerinin şüphesiz en büyük dayanağı "*güvenliklerini tehdit eden herhangi bir stratejik noktayı ele geçirmek hakkına*" sahip olduklarını belirten, mütarekenin yedinci maddesi idi[2]. Nitekim Yunanlıların 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etmesine İstanbul Hükümeti'nin sessiz kalması Anadolu halkını derinden üzmüş ve halk kendi başının çaresine bakmaya, kurtuluş yolları aramaya koyulmuştur[3]. Nihayetinde 27–28 Mayıs'ta oluşturulan Ödemiş Kuvâ-yı Milliyesi ilk direniş hareketini göstermiş ve bundan sonra da Kuvâ-yı Milliye birlikleri artarak devam edip vatanın kurtulması adına mücadele vermiştir.

Kuvâ-yı Milliye birliklerinin çoğalıp vatanın her köşesinde işgal kuvvetlerine karşı ciddî manada direnişe geçmesi İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümetlerini tedirgin etmiştir. İtilaf Devletleri, Kuvâ-yı Milliye'nin gelişmesi karşısında İstanbul Hükümeti'ni direnişin önüne geçmesi hususunda sıkıştırmış, İstanbul Hükümeti de hem kendi siyaseti hem de İtilaf Devletlerinin ısrarları mucibince Kuvâ-yı Milliye'nin önüne geçmek için muhtelif çalışmalarda bulunmuştur. Mesela, Dâhiliye Nazırı Adil Bey tarafından Trabzon Valisi Galip Bey'e 23 Temmuz 1919 tarihinde gönderilen, "*Hükümet-i Seniyye'nin, vatanın kurtuluşunun mütareke hükümlerinin tamamen uygulanmasıyla mümkün olacağına inandığı…*"[4] yönündeki telg-

---

[1] İşgal edilen yerlerden birkaçı Nutuk'ta şöyle ifade edilmektedir: "Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta yabancı subay ve memurlar ile özel ajanlar faaliyette. …15 Mayıs 1919'da, İtilaf Devletlerinin uygun bulması ile Yunan ordusu da İzmir'e çıkartılıyor". Bkz, M. Kemal Atatürk, **Nutuk (1919–1927),** Yay. Haz: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ank–2005, s. 1.

[2] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi,** Cilt: IX, İkinci Basım, T.T.K. Basımevi, Ank–1999, s. 560.

[3] İzmir'in işgaline Anadolu halkının göstermiş olduğu ve devamında tüm yurda teşmil olunan direniş neticesinde Mehmet Vahdettin tarafından yayınlanan beyannamede, "Bu hâl esef-i iştimâl İzmir işgali ile ânı ta'kîb eden vekâyi-i fecîanın ve Anadolu vilâyât-ı şarkıyesi mukadderatı hakkında işâe edilen rivâyâtın efkâr-ı ahâlide hâsıl eylediği te'sîrât neticesi olup vukûât ve şâyiât-ı mezkûreden bi'l-cümle efrâd-ı ahâlimizle beraber kalbimizde husûle gelen te'sîrât pek amîk ve hukûk-u devlet ve milletin sıyânet-i emrinde sarf-ı mâ-hâsıl-ı gayret etmek cümlemiz için pek tabii ise de şu ân-ı mühimde hükûmet ve millete terettüb eden vazîfe-i teşebbüsât ma'kûle-i siyasiye ve ittihad-ı ârâ-yı umûmiye ile muhafaza-i hukûka çalışmaktan ibaretdir…" denilmekte ve ülkenin içinde bulunduğu durum açısından makul bir siyaset takip edilmesi gerektiği dikkatlere sunulmaktadır. Bkz, **Takvim-i Vekayi**, 21 Eylül 1335/1919, Nr: 3651.; **Alemdar**, 21 Eylül 1335/1919, Nr: 179–1579.

[4] Ş. Can Erdem, **Sadrazam Damat Ferit Paşa,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İst–2002, s. 123. ; İstanbul basınının mühim simalarından Refik Halit de, Mütareke'den sonra ülkenin kurtuluş yolunun derhal İngiltere ile beraber yürümek için siyasi teşebbüste bulunmak olduğunu dile getirmekte ve bunun yapılamadığından yakınmaktadır. Bkz, **Alemdar**, Refik Halit, "Yeni Muhtıra Münasebetiyle", 9 Kanun-ı Sani 1336/1920, Nr: 389–2689.

Levent Şahverdi Arşivi

raf, İstanbul Hükümeti'nin Mütareke Dönemi'ndeki siyasetini göstermesi bakımından mühimdir. Yani İstanbul Hükümeti, işgallere silahla karşı koymanın bir fayda vermeyeceğine, memleketin sulh ve selametinin ancak ve ancak "*gerçekçi bir siyaset*" takip etmekle sağlanabileceğine içtenlikle inanmaktadır. Bu cümlemizi teyit eder bir diğer telgraf da yine Dâhiliye Nazırı Adil Bey tarafından 26 Temmuz'da vilayetlere gönderilen telgraftır. Bu telgrafta, "*…müşkülât-ı mevcûdeyi tezyîd edecek her türlü harekâtın selâmet-i vatanı tehlikeye ilgâ edeceği derkâr olduğundan bazı mahallerde vukû'ı kemâl-i teessüfle haber alınan tahrikâta karşı îcâp edenlerin ikâzı ve muktezâ-yı hâl ve mahalle göre lâzım gelen tedâbirin cihet-i mülkiye ve askeriyece müttehiden ittihâzı ehemmü elzemdir*"[5] denilmektedir.

Damat Ferit Paşa Hükümetleri tarafından halkı Kuvâ-yı Milliye aleyhine kışkırtmak için Kuvâ-yı Milliyecilere yöneltilen ithamları şöyle sıralayabiliriz: Kuvâ-yı Milliye mensuplarını İttihatçılık, Bolşeviklik, sahte milliyetperverlik, fitne ve fesat ehli olmak, şakilik, dinsizlik vb. şekilde itham etmek, halkın Kuvâ-yı Milliye'ye düşman kesilmesini sağlamak için yakalandıkları yerde öldürülmelerine cevaz veren "*Fetvâ-yı Şerife*"yi çıkarmak ve Kuvâ-yı Milliye'ye itimat edilmemesini sağlamak için beyannameler yayınlamak.

Bu çalışmamızda; Damat Ferit Paşa Hükümetleri döneminde Kuvâ-yı Milliye'ye yöneltilen ithamların mahiyetini ve sonuçlarını inceleyeceğiz.

İttihatçılık

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Kuvâ-yı Milliyecileri suçlayıcı ve halk nazarındaki itibarlarını zedeleyici faaliyetlerinden ilki, onları "*İttihatçılık*"la itham etmiş olmasıdır. Çünkü İttihatçılar, devleti gereksiz yere Birinci Cihan Harbi'ne sokmak ve milletin istikbaliyle oynamakla suçlanıyorlardı.[6] Zaten 1/2 Kasım 1918 tarihinde İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin

---

[5] **Alemdar**, 27 Temmuz 1335/1919, Nr: 124–1524.

[6] Mesela Ali Kemal, "Kimi Aldatıyorlar" adlı makalesinde İttihatçıların Harbi Umumî'ye giriş noktasındaki tavırlarını şöyle dile getirmektedir: "…Bu millet anlamadı, öğrenmedi mi ki uçak hin-i hacette her fırıldağa gelir, hatta ecnebi parmağıyla da düşer, kalkar, yanar, tutuşur, uçağın kahramanları Enver, Talat, Cemal değil midir ki daha Harb-i Umumî zuhur eder etmez Almanya ile hafî bir muahede akd eylediler ve milleti, ikbalini, istikbalini düşünmeden, taşınmadan ecnebî bir devletin ihtirasına kurban ettiler…" bkz, **Peyam**, Ali Kemal, "Kimi Aldatıyorlar", 28 Eylül 1335/1919, Nr: 297–55. ; İstanbul matbuatı yazarlarından bir kısmı, Balkan Savaşı ile Birinci Cihan Harbi yıllarındaki olaylardan İttihatçıları sorumlu tutmuşlardır. Bkz. Reşat Öztürk, **İstanbul Basınında Edebiyatçıların Millî Mücadele'ye Bakışı,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ank–1992, s. 104–105.

Levent Şahverdi Arşivi

bir Alman denizaltısıyla gizlice İstanbul'dan ayrılmaları "*İttihatçılık*" karşıtı propagandalara hız kazandırmıştı[7]. Bu propagandalar neticesinde de "*İttihatçı*" yakıştırması Mütareke Dönemi'nin en ağır ithamı haline gelmişti[8]. Tam bu noktada; Kuvâ-yı Milliye'nin lider kadrosunu oluşturan şahsiyetlerden -başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere-bir kısmının evveliyatında İttihatçılarla bağlantısının olması, Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından büyük bir fırsat olarak telâkki edilmiş ve ittihatçılık yakıştırması ile halkın Kuvâ-yı Milliyecilere düşman olması sağlanmaya çalışılmış ve bu yönde büyük gayret sarf edilmiştir.

Mütareke Dönemi'nde gerek Sultan Vahdettin gerekse de Damat Ferit Paşa'nın bizzat kendisi ve hükümetinin üyeleri işgallere karşı her fırsatta direnişi tavsiye eden ve bizzat direnişe geçen Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni İttihat ve Terakki'nin bir uzantısı olarak görmüşlerdir. Devletin başı olarak Sultan Vahdettin Kuvâ-yı Milliye'ye "*her vesile ile izhar-ı husumet eder ve Anadolu hareket-i milliyesine de bu gözle bakardı*"[9]. Vahdettin'e göre Kuvâ-yı Milliye hareketini oluşturanlar ve yönetenler, devleti lüzumsuz yere Harb-i Umumî'ye sokup halkı perişan eden İttihat ve Terakki yöneticilerinin yardakçıları değil bilakis "*aynı tarîkin sâlikleriydiler*[10]." Nitekim Sultan Vahdettin'deki Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ne olan düşmanlığı Takvim-i Vekayi'de yayınlanan beyannamelerinden de rahatlıkla görebilmekteyiz.

Damat Ferit Paşa 30 Temmuz 1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği memurlarından Hohler'e "*Komiteler gene dokuz başlı yılan kafalarını kaldırıyorlar ve kabinesi üyeleri ondan (Mustafa Kemal'den) çekilmek için emir alıyorlar.*"[11] demiştir. Yine, Sivas Kongresi'nin toplandığı günlerde Tan Gazetesi muhabirinin Damat Ferit Paşa'ya, Mustafa Kemal ve hareketinin mahiyeti hakkında yönelttiği suale, Paşa, Harekât-ı Milliye'nin askerî mahiyetinin olmadığını, millî bir esasa da dayanmayıp "*bir saman alevinden*

---

[7] Bünyamin Kocaoğlu, **Mütarekede İttihatçılık, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Dağılması (1918–1920)**, Temel Yayınları, İst–2006, s. 70–71.

[8] Yahya Kemal Beyatlı, **Siyasî ve Edebî Portreler**, Baha Matbaası, İst–1976, s. 87.; Bu propagandalar neticesinde "İttihatçılık öyle bir hale geldi ki artık İttihatçının babası evladından, kardeşi biraderinden, karısı kocasından utanmağa başladı". Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, "Turancılar ve Türkler Amma Hakikî Türkler…", 20 Eylül 1335/1919, Nr: 178–1578.

[9] Halis Karaaslan, **Millî Mücadele Dönemi'nde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir–1997, s. 202.

[10] Karaaslan, …**Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü,** s. 202.

[11] Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** Çev: Cemal Köprülü, T.T.K. Basımevi, Ank–1991, s. 169.

Levent Şahverdi Arşivi

ve İttihat ve Terakki teşvikatından ibaret olduğu"[12] cevabını vermiştir. Bu beyanatlar Damat Ferit Paşa'nın Kuvâ-yı Milliye hakkındaki düşüncelerini ve dolayısıyla Hükümet'in Kuvâ-yı Milliye'yi nasıl algıladığını ortaya koyması bakımından büyük önemi haizdir. Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bir beyannamede de "*Memleketimizde akl-ı selîm ve vicdan-ı nezih ashabından ziyade İstanbul'da hafiyyen ve Anadolu'da müsellehan Kuvâ-yı Milliye namıyla icrâ-yı faaliyet eden İttihat Komitesi'nin şemâtet ve tesvîlâtı saha-i siyasette daima bir zemîn-i iğfâl ve ihtiyâl bulmakta olduğu cihetle suret-i hakda görünen erbab-ı fesad, efkâr-ı umumiye-i milliyemize şu zaman-ı buhrânda icra-yı tesirden hâli kalmıyor*"[13] denilmekte ve bu beyannamede İttihat ve Terakki'nin dolayısıyla Millî Mücadele'nin faaliyetlerinin önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. 22 Mayıs tarihli İstanbul Polis Genel Müdürlüğü'nden ve Genel Müdür Hasan Tahsin imzasıyla Adliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda da, Devlet'e harplerde feci bir yenilgi yaşatanların şimdi Devlet'in siyasi hayatını mahveden barış şartlarının galip devletler nezdinde kaldırılmasına, eğer bu mümkün olmazsa elden geldiği nispette hafifletilmesine çalışacakları yerde tam tersine zulüm ve isyanlarına günden güne hız verdiklerinden, milletin ve devletin selameti için çaba harcayan Hükümet'in de icraatlarının önüne geçtiklerinden bahsedilmekte ve bozulan sükûnun ve asayişin tekrar yerine gelmesinin bu fesat ehlinin yargılanıp cezalandırılmasıyla mümkün olacağının altı çizilmektedir.[14]

Yine Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Kuvâ-yı Milliye'yi nasıl algıladığı hakkında bilgi vermesi bakımından Cemal Karabekir'in hatıratında, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Evkaf Nazırlığı yapmış olan Elmalılı Hamdi (Yazır)'ye atfedilen sözler ayrıca değer kazanmaktadır. Nitekim Cemal Karabekir, eski arkadaşı Elmalılı Hamdi'ye Kuvâ-yı Milliye cephesindeki hal ve vaziyeti anlatınca, Hamdi Bey, "*Azizim Cemal bu İttihatçı dolabıdır. Yi-*

---

[12] **Alemdar**, 5 Eylül 1335/1919, Nr: 164–1564. (Bkz, EK-II). ; **Vakit**, 5 Eylül 1335/1919, Nr: 664.; Damat Ferit Paşa'nın bu demeci 17 Eylül 1919 tarihli "Le Temps" gazetesinde de çıkmıştır. Burada, "Hareketin askerî hiçbir bünyesi yoktur ve millete dayanmamaktadır. Bunlar savaşta rütbe almış ve herhangi bir iş peşinde Anadolu'ya sığınmış subaylardır ve bir hareket yaratabilmek için çaba göstermektedirler. Hareket bir saman ateşidir, alevleri şimdiden sönmüştür… Bu hareket için Anadolu'da çok para sarf ediliyor; savaşta İttihat ve Terakki'nin parmağı vardır… Hareket tamamen ittihatçıdır…" denilmektedir. Bkz, Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919–1922**, T.T.K. Basımevi, Ank–1975, s. 51. ; Ayrıca bkz, Celal Bayar, **Ben de Yazdım,** Cilt: 7, Sabah Kitapçılık, İst–1997, s. 78–79.

[13] **Takvim-i Vekayi**, 4 Ağustos 1336/1920, Nr: 3921.

[14] Midhat Sertoğlu, "Millî Mücadele'ye Yardım Ettikleri İçin Cezalandırılmak İstenenlere Dair Yayınlanmamış Belgeler", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 2, Yıl: 14, Şubat–1978, s. 47.

Levent Şahverdi Arşivi

ne mevki sahibi olmak istiyorlar. Memleket halkı harplerden bıkmış usanmış, artık istirahat ve sükûnet istiyorlar, ne bahasına olursa olsun bunu istiyorlar. Halkın önüne düşen zabitan Ordu dağıldıktan sonra açığa çıkıp aç kalmaktan korkuyorlar. Bunun için kendilerine iş bulmak, memleketin kendilerine muhtaç olduğunu göstermek ve bu suretle geçinmek istiyorlar. Hükümet orduyu tamamıyla dağıtmalıdır. Memleketi, dâhili asayişi temin için yalnız Jandarma ve Polis kuvvetleri ile idare etmelidir. Biz bu kanaatteyiz. Bundan başka da selamet çaresi yoktur"[15] diye cevap vermiştir. Elmalılı Hamdi Bey'in vermiş olduğu cevap Mütareke Dönemi'ndeki Osmanlı Devleti'nin takip ettiği siyasetle aynı doğrultudadır. Nitekim Sultan Vahdettin, 15 Temmuz 1919'da The Morning Post Gazetesi muhabirine verdiği demeçte, "*Milletimiz harbe girmekle büyük hata etti… Fakat memleketi harbe sürüklemeye hiç katılmamış olan binlerce halkı cezalandırmak da elbette hatalıdır. Sevgili Babam Sultan Abdülmecid İngiltere'nin büyük dostu ve bu memleket ile Fransa'nın müttefiki idi. Ben daima İngiltere'ye hayranlık besledim ve daima İngiltere'ye dost bir siyasetin destekleyicisi oldum: Biz İngiliz milleti ile hükümetinin insaf ve insanlık duyguları ile adaleti temin için bize yardım edeceklerini ümit etmekteyiz…*"[16] demiştir. Bu demeç Vahdettin'in, Devlet'in kurtuluşunun ancak ve ancak İngiltere ve diğer büyük devletlerle dostça ilişkiler içerisinde olmakla sağlanabileceğine inandığını göstermektedir.

Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki hareketin Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından kuşku ile izlenmeye başladığı bir dönemde Dâhiliye Nazırı olan Ali Kemal Bey, 26 Haziran 1919 tarihinde bütün vilayetlere gönderdiği beyannamesinde; bazı yerlerde ordu müfettişlerinin emriyle asker ve iane toplandığını, merkezden böyle bir emrin olmadığını ve bunu yapanların şiddetle cezalandırılacaklarını bildiriyor ve Kuvâ-yı Milliye hareketini de eski idareyi (İttihat ve Terakki) tekrar geri getirmek için oluşturulan bir yapı olarak tasvir ediyordu.[17]

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Şeyhülislamlık görevini ifa eden Mustafa Sabri de Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye hareketini Osmanlı Devleti'ne kaldırılmış olan bir isyan bayrağı olarak görmekte ve Kuvâ-yı Milliyecileri İttihatçılıkla itham etmektedir. Anadolu'daki Millî Mücadele'yi "*Kuvâ-*

---

[15] Cemal Karabekir, **Maçka Silâhhanesi Hatıraları, İstiklal Harbi Kahramanları,** Nehir Yayınları, İst–1991, s. 37–38.

[16] Jaeschke, …**İngiliz Belgeleri,** s. 5–6.

[17] Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları,** Temel Yayınları, İst–2000, s. 98–101.

Levent Şahverdi Arşivi

yı Milliye namı altında İttihat ve Terakki şekaveti"[18] olarak tanımlamaktadır. Mustafa Sabri, 21 Mayıs 1920'de Sultan Ahmet Camii'nde verdiği hutbede de Kuvâ-yı Milliye'yi İttihat ve Terakki namına hareket eden bir yapı olarak insanlara arz etmekte, Anadolu'da İttihat ve Terakki aleyhine bir bir kıyamların baş gösterdiğinden bahsetmekte ve halkın düşüncesinde oluşmaya başlayan Kuvâ-yı Milliye taraftarlığının önüne geçmeye çalışmaktadır[19]. Yine Hafız İsmail'in de Ayasofya Camii'nde Cuma günü verdiği vaazında İngiliz taraftarlığı yapması ve Loyd George'nin "*Biz Türklerle değil, İttihatçılarla harp ediyoruz*" dediğini nakletmesi ve Kuvâ-yı Milliye'nin tenkilinin devletin bekasının bir gereği olduğunu savunan açıklamalarda bulunması[20], Hükümet'in Kuvâ-yı Milliye'yi İttihatçılıkla suçlamasında tesiri mutlak olan "*Camii*", "*Cuma Hutbesi*" ve "*din adamı*"ndan nasıl faydalandığını göstermesi bakımından da önemlidir. Zaten ileride detaylıca üzerinde durulacağı üzere Damat Ferit Paşa Hükümeti'nde Şeyhülislamlık görevi yapan Dürrizade Abdullah Efendi'nin Kuvâ-yı Milliye'yi "*din ü devlete*" isyan eden asilerden müteşekkil olan bir yapı olarak arz eden ve Kuvâ-yı Milliyecilerin yok edilmelerinin farz olduğunu belirten fetvası bir önceki cümlemizi teyit eder bir mahiyet taşımaktadır. Mustafa Sabri'nin Alemdar Gazetesi'nde yayınlanan bir diğer makalesinde de, Mustafa Kemal Paşa saltanatı kaldırarak kendi iktidarını kurmak isteyen bir kişi olarak gösterilmekte ve bu makalede de Millî Mücadele İttihat ve Terakki Komitesi'nin bir faaliyeti olarak değerlendirilmektedir[21].

20 Eylül 1919 tarihinde Mehmet Vahdettin'in İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine halkın tedirgin olmamasını ve Yunanlara karşı silahla karşı konulmamasını öğütleyen beyannamesinin[22] ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası Sadaret'e sunduğu arizada; İzmir'in işgalinin halkta uyandırdığı heyecanın hedefinden saptırılmak istendiği ve bu suretle bazı kimselerin kendilerine çıkar elde etmek istedikleri, Hükümet'in takip ettiği doğru siyasetin bunlar eliyle berbat edilme riski taşıdığı ve bunu yapan-

---

[18] Mustafa Sabri Alemdar'da yayınlanan bu makalesinde ayrıca Kuvâ-yı Milliye'nin işgallere karşı direnişe geçmesini, "nedir bu yedi düvele değil, yirmi yedi düvele meydan okuyan maskaralıklar" diyerek eleştirmekte ve Kuvâ-yı Milliye'yi kabadayılıkla suçlamaktadır. Bkz, **Alemdar**, Mustafa Sabri, "Hurâfattan Hakikate", 21 Mart 1336/1920, Nr: 459–2759.

[19] **Alemdar**, 22 Mayıs 1336/1920, Nr: 519–2819.

[20] **Alemdar**, 27 Mart 1336/1920, Nr: 465–2765.

[21] **Alemdar**, Mustafa Sabri, "Makam-ı Hilafet ve Ankara Meclisi", 10 Şubat 1337/1921, Nr: 870–3070.

[22] **Takvim-i Vekayi**, 21 Eylül 1335/1919, Nr: 3651. ; **Alemdar**, 21 Eylül 1335/1919, Nr: 179–1579.

Levent Şahverdi Arşivi

ların hayatlarının ihtilal ve şaibelerle dolu olduğu belirtilmekte ve vatanın zararını kendi zararı telakki eden Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın böyle bir duruma rıza göstermeyeceği vurgulanmaktadır.[23] Ayrıca, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Ali Rıza Paşa Kabinesi'ne verdiği İkinci ve Üçüncü Muhtırada, Kuvâ-yı Milliye adı altında çıkarılan fitne ve fesadın İttihat ve Terakki teşvikatından ibaret olduğunu ve hüviyet ve mahiyetleri pek maruf olan bu şahsiyetlerin meydana getirdikleri bu isyanın hedeflerinden birisinin de Hürriyet ve İtilaf Fırkası olduğunu iddia etmektedirler.[24]

Teâlî-i İslâm Cemiyeti de yayınladığı birinci beyannamesinde Anadolu halkına; bir zamanlar ne kadar mesut bir hayat sürdüklerini fakat İttihat ve Terakki'nin ülkeye musallat olmasıyla birlikte halkın huzurunun bozulduğunu, Harb-i Umumî'den yenik ayrılıp Mütareke'nin imzasıyla birlikte İttihatçıların birer birer kaçtıklarını ve tekrar yönetimi ele geçirmek için gizliden gizliye çalıştıkları ifade edilmektedir. Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki hareket İttihatçılıkla nitelendirildikten sonra memleketin binlerce evladı Enver, Talat, Cemal ve Mustafa Kemaller yüzünden telef olurken memleketin bu şakilerin vücudunun ortadan kaldırılması adına bir hareketi göze alamadığından bahsedilmektedir. Ayrıca beyannamede büyük devletlerin, "*Eğer Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye isyanını devam ettirir ve bastıramazsanız İstanbul'u da elinizden alacağız*"[25] diyerek İstanbul Hükümeti üzerinde baskı oluşturduğu da altı çizilen bir başka hususu oluşturmaktadır. Teâlî-i İslâm Cemiyeti tarafından Kuvâ-yı Milliye Hareketi, Hükümet ile Millet arasına sokulan ve devlete haricî düşmanların yapamayacağı fenalıkları yapan bir hareket olarak görülmektedir[26].

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Kuvâ-yı Milliye'yi "*İttihatçılık*"la itham etmesine İstanbul basınından bazı gazetelerde büyük destek vermiş ve "*İttihatçılık*" suçlaması adı altında büyük bir karalama kampanyasının içerisine girilmiştir.[27] Meselâ 6 Ekim 1919 tarihli Alemdar Gazetesi'nde Refii Cevad imzalı "*Harekât-ı Milliye ve İttihat ve Terakki*" adlı makalede "*Bu*

---

[23] **Alemdar**, 23 Eylül 1335/1919, Nr: 181–1581.

[24] İkinci Muhtıra için, bkz, **Alemdar,** 26 Teşrin-i Evvel 1335/1919, Nr: 314–2615. ; Üçüncü Muhtıra için, bkz, **Alemdar**, 29 Teşrin-i Evvel 1335/1919, Nr: 317–2618.

[25] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi),** Cilt: 2, İletişim Yayınları, İkinci Basım, İst–2003, s. 386–390.

[26] Teâlî-i İslâm Cemiyeti'nin İkinci Beyannamesi için, bkz, Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 2, s. 391–394.

[27] Şüphesiz burada zikredilmesi gereken başlıca gazeteler, *Alemdar, Peyam, Sabah, Türkçe İstanbul* ve *Peyam-ı Sabah*'tır.

Levent Şahverdi Arşivi

günlerde İttihatçıların yüzünden neşeler saçılıyor. Kendilerini Harekât-ı Milliye ile alâkadar göstererek böbürleniyorlar. Bunda da bi't-tabi' bir maksad-ı mahsusaları var. Hâlbuki Harekât-ı Milliye'ye iştirak edenlerin yemin suretlerinden anlaşılıyor ki bu adamlar hiçbir fırkaya bahusus İttihat ve Terakki'ye temayül etmiyorlar. Bunun da derece-i sıhhatini bilmiyoruz. Fakat Harekât-ı Milliye bu şeklini iktisap eyledi ise, bunu hiç şüphesiz İttihat ve Terakki'ye temayül eylememesine atf etmek icap eder…"[28] denilip İttihatçılar ciddî şekilde eleştirilmekte ve Harekât-ı Milliye de İttihatçı tezgâhına gelinmemesi noktasında uyarılmaktadır. Refii Cevad bir diğer makalesinde de, "*Harekât-ı Milliye'de İttihatçı dolabı görmek istemeyiz*"[29] demekte ve yine İttihatçılara çatmaktadır. Bir makalesinde de, İttihatçıların veremden daha tehlikeli olduğu ve veremden evvel İttihat ve Terakki çetesinin önüne geçilmesi gerektiği üzerinde durmakta ve "*…memlekette bir veremle mücadele heyeti yerine İttihat ve Terakki ile mücadele heyeti teşekkül etse ve her şeyden evvel bu derd-i müdhişin önüne geçmiş olsa elbette daha iyi olur*"[30] demektedir. Bir yazısında da, "*Bu toprak yaşayacak-*

---

[28] Ayrıca bu makalede, "Harekât-ı Milliye'nin Harekât-ı Milliye olması(nın) İttihat ve Terakki'ye karşı alacağı vaziyetle" belli olacağı vurgulanmaktadır. Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, "Harekât-ı Milliye-İttihat ve Terakki", 6 Teşrin-i Evvel 1335/1919, Nr: 295–2595. ; Refii Cevad'ın İttihatçılara düşmanlığı o derece idi ki, bir makalesinde, "Bizler için, Osmanlılar için, Türkler için, Şark için, Garb için velhasıl bütün dünya için bir tek bî-aman düşman vardır: İttihat ve Terakki! Başka düşman bilmiyoruz" diyecek boyutlara varıyordu. Bkz, **Alemdar,** Refii Cevad, "Yeni Çevirme Hareketi", 25 Kanun-ı Evvel 1335/1919, Nr: 374–2674. ; 2 Ağustos 1335 tarihli Mustafa Kemal ve Rauf Bey adlı makalede "Bir aralık bir şayia daha çıktı. Mustafa Kemal Paşa Azerbaycan'da bulunan Enver'le teşrik-i mesai eylemiş. Bizim teşehhüt miktarı gördüğümüz Kemal Paşa ciddî bir askere benziyordu. …Evvelce de işitmiş idik ki Harbi Umumî esnasında Mustafa Kemal Paşa kasabaca yaptırmak istediği harekât yüzünden Enver'le de geçinememiş, onunla da arası açılmış. Onun memlekete ettiği fenalığı, dünyada bir çocuk bile takdir eder". Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, "Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey", 2 Ağustos 1335/1919, Nr: 130–1530.

[29] **Alemdar,** Refii Cevad, "Ha Şöyle Biraz Yola Gelin", 1 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 320–2621.; Bir diğer makalede ise, "Teşkilât-ı Milliye'de gayr-ı meşrû' bir şeyin mevcut olmadığı hususunda teminât" verildiğinden bahsetmekte, kendisinin telkinlerinin yankısı sonucu böyle bir gelişmenin olduğu üzerinde durmakta ve böyle bir tavır alınmasının gerekliliği üzerinde daha önceden defaatle durduğundan bahsetmektedir. Yine "bil'farz Harekât-ı Milliye namına falan veya falan şahsiyetlerin şu ve şu fenalığı yapdıklarını yazdık" diyerek yukarıdaki cümlemizi teyit etmektedir. Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, "Akılsız Dostlar", 9 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 329–2629. ; Refii Cevad bir diğer makalesinde de, Kuvâ-yı Milliye'nin dürüst şahsiyetlerin öne düşerek gerçekleştirdiği bir hareket olduğuna inandığını fakat bazı İttihatçıların, hareketi, millî olmaktan çıkarıp yeniden İttihat ve Terakki'nin dirilmesi için bir vasıta olarak gördüğünü ve bazı İttihatçılığı ile tanınmış gazetelerin de Harekât-ı Milliye'yi desteklemesinin halkta Harekât-ı Milliye'ye karşı olumsuz intiba uyandırdığını belirtmekte ve kendisini İttihat ve Terakki'ye muhalif fakat Harekât-ı Milliye'ye taraftar bir şahsiyet olarak niteledikten sonra İttihat ve Terakki oyununa gelinmemesi noktasında Mustafa Kemal Paşa'yı uyarmaktadır. Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, "Manastır, Selanik, Sivas, Ankara…" 28 Teşrin-i Evvel 1335/1919, Nr: 316–2617.

[30] **Alemdar,** Refii Cevad, "Veremden Evvel Çete İle Mücadele", 11 Ağustos 1335/1919, Nr: 139–1539.

Levent Şahverdi Arşivi

tır, yaşamaya layıktır" fakat "*İttihat ve Terakki eli ona şifa vermez, veremez. Çünkü nalbanttan dişçi, demirciden saatçi olamaz*"[31] demektedir.

Refii Cevad'a göre "*Mustafa Kemal Paşa İttihatçı değildir. Fakat Harekât-ı Milliye'ye sokulan şahsiyetlerin ekseriyet-i azîmesi ittihatçıdır*"[32]. Yine Refii Cevad, Harekât-ı Milliye içerisindeki İttihatçıların halka yaptıkları zulümden Mustafa Kemal Paşa'nın malumatı olmadığını zannettiklerini, Mustafa Kemal Paşa gibi makul bir adamın deliler arasında olmasının delilerin ekmeğine yağ sürdüğünü ve Mustafa Kemal Paşa'yı delilerin arasına yakışmayacak bir zihniyette gördüklerini ifade etmektedir.[33] Refii Cevad, daha sonra ilerleyen günlerde üslubunu değiştirecek ve Harekât-ı Milliye'yi direkt olarak İttihat ve Terakki'nin teşvikatından ibaret sayacaktır. Nitekim "*Mustafa Kemal Paşa'nın Nutku*" isimli makalesinde, "*Mustafa Kemal Paşa, ilk defa Teşkilat-ı Milliye'ye taraftar olduğu zaman biz bundan memleketin istifade edebileceğini ümid ediyorduk. Ve Teşkilat-ı Milliye'nin, sırf millî bir teşkilat olacağını zannediyorduk. Tamamen aksi çıktı. Yavaş yavaş gördük ki Teşkilat-ı Milliye'de at oynatanlar hep İttihatçılar oldu. Vaktiyle işkencecilik, sopacılık edenler Teşkilat-ı Milliye'de birer kahraman kesildiler…*"[34] demekte ve bu ve bundan sonraki yazılarında da Kuvâ-yı Milliye'yi tamamen İttihatçıların direktifleri ile hareket eden bir teşkilat olarak itham etmektedir.

Muhalif basına göre Millî Mücadele Hareketi, "*İttihat ve Terakki'yi başka erkânıyla mevki'-i iktidara getirmek için bir dolap idi. Bir dolap ki bu millet, bu memleket için yeniden birçok musibetlere badi olabilirdi. Fakat hiçbir hayra vesile olamazdı.*"[35] İttihat ve Terakki, Kuvâ-yı Milliye kisvesine bürün-

---

[31] **Alemdar**, Refii Cevad, "Amerika Mandater Olacaksa…", 18 Ağustos 1335/1919, Nr: 146–1546.

[32] Bu makalede İttihatçılığın şekli üzerinde de durulmakta ve "İttihatçılık denilen şeyin temessül etmiş bir şekli yoktur. İttihatçılar hareketleriyle kendilerini belli ederler. Meselâ öperken hart! diye ısırırlar. Okşarken çimdiklerler. Hapsederler, işkence ederler. Sonra asarlar. Yakarlar. Öldürürler. Sokakta saklanarak dan diye vururlar. Soyarlar, kanını emerler, parasını alırlar. İlââhiri…" denilmektedir. Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, "Yine Sivas Telgrafı", 27 Teşrin-i Evvel 1335/1919, Nr: 315–2616.

[33] **Alemdar**, Refii Cevad, "Deliler", 26 Teşrin-i Evvel 1335/1919, Nr: 314–2615.

[34] Makalede Mustafa Kemal Paşa ile ilgili devamla, "Mustafa Kemal Paşa, gayesini, hedefini tayin etmeden evvel, şöyle muhitine bir göz gezdirseydi prensip esasları üzerinde muarız bulunduğu Ferit Paşa Hükümeti'nden evvel tehcircilerle, taklitçilerle; kısaca söyleyelim İttihatçılarla omuz omuza, yan yana durduğunu görürdü" denilmektedir. Bkz. **Alemdar,** Refii Cevad, "Mustafa Kemal Paşa'nın Nutku", 12 Kanun-ı Sani 1336/1920, Nr: 392–2692.

[35] **Peyam**, Ali Kemal, "Kuvâ-yı Milliye Ne İdi? Ne Yaptı?", 24 Kanun-ı Evvel 1335/1919, Nr: 344–142. ; Yahya Kemal, Ali Kemal hakkında şunları söylemektedir: "Yazılarını takip ediyordum. O günlerin en zehirli ithamı İttihatçı ithamı idi; ortalığı fazla itham edebilmek için "İttihatçı" sıfatını herkese yapıştırıyordu. Bir satırında da "Türk Milleti İttihatçıdır!" diyordu". Bkz, Beyatlı, **Siyasî ve Ede-**

Levent Şahverdi Arşivi

müş bir hareket olarak görülmekte ve "*…bu kisvenin altından Talat ile Enver'in şahsiyeti çıkarsa buna hayret etmeyiniz*"[36] denilmektedir. Hatta önceden Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına karşı makalelerinde hüsnü zan beslediğini gördüğümüz Refii Cevad, daha sonra İttihatçılıkları ile ünlü kişilerin Kuvâ-yı Milliye'nin içerisinde olması ve önemli mevkilerde bulunmaları gibi sebeplerden, Mustafa Kemal Paşa'ya dolayısıyla Kuvâ-yı Milliye'ye bakışını değiştirmiş, Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Milliye ileri gelenlerine ağır hakaretlerde bulunmuştur[37]. 25 Şubat 1920 tarihli bir diğer makalesinde, "*Bu güne gelinceye kadar memleket düşmanları olan İttihat ve Terakkiye, vatanımızı mahveden Almanlara, nihayet zavallı Anadolu'nun kurrâ ve kasabâtını haraca bağlayan yeni İttihatçılara müzaheret eden ve meşrutiyet düşmanı, tabiilik düşmanı, padişah düşmanı olan bu adamlar ile beraber yürümenin artık kabil olamayacağı tamamen tahakkuk etmiştir*"[38] demektedir. Kuvâ-yı Milliye vücut bulduğu demlerde halkın körü körüne bu harekete taraftar olduğunu ve İttihat ve Terakki yadigârlarının da tecrübeli bir tilki gibi efkâr-ı umumiyeyi, arzu ettikleri yöne kolayca çektiklerini iddia etmektedir.[39] Ona

---

bî Portreler, s. 86–87. ; Nitekim Ali Kemal'in İttihatçılara olan kini hiçbir zaman azalmamış aksine her geçen gün biraz daha kuvvetlenmiştir. Millî Mücadele hareketini de İttihatçıların uzantısı olarak gördüğü için bir türlü kabullenememiştir. Osman Özsoy, **Gazetecinin İnfazı,** Timaş Yayınları, İst–1997, s. 141.; Refii Cevad imzalı bir makalede de şöyle denilmektedir: "'Peyam-ı Sabah'çı (Ali Kemal Bey) ile Kuvâ-yı Milliye arasında şiddetli bir açıklık olmak lazımdı. Çünkü Peyamcı, olanca kuvvetiyle Kuvâ-yı Milliye aleyhine yürüyordu." Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, "Akılsız Dostlar", 9 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 329–2629.

[36] **Alemdar**, Refii Cevad, "Talat ve Enver Paşa Hazeratı", 30 Teşrin-i Sani 1336/1920), bkz, Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 2, s. 293.

[37] "Ocak, Mustafa Kemal Paşası, Rauf Beyi, bilmem hangi ağası ile yine bu millet-i mazlumeye musallat olmuştu. Yine cellâtları; kasabaları haraca kesiyor ve yine Anadolu'nun son kalan birkaç damla kanı bu sülükler emiyorlardı". Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, "Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye Suya Düşdükten Sonra", 2 Mayıs 1336/1920, Nr: 496–2806.

[38] İntihabat neticesinde İttihatçı kökenli Kuvâ-yı Milliyecilerin meclise girişi üzerine yazılan bu makalede yukarıda da bahsedildiği gibi İttihatçılar eleştirildikten sonra "Kuru kuruya İrade-i Milliye demekle milletin iradesi murad edilmez" denilmektedir. Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, "Bu da Ne Demek?", 25 Şubat 1336/1920, Nr: 435–2735. ; Refii Cevad, Kuvâ-yı Milliye mensuplarına yönelttiği eleştirilerin şiddetini her geçen gün biraz daha arttırmıştır. "Yaşasın(!) Kuvâ-yı Milliye" başlıklı makalesinde, "Bu millet Kuvâ-yı Milliye'nin faaliyet-i milliye namıyla yediği herzenin tarihini takvimden koparıp saklamalı ve her İttihatçının suratına tükürdükten sonra o takvimden kopardığı yaprağı onun alnına yapıştırmalıdır" demektedir. Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, "Yaşasın(!) Kuvâ-yı Milliye", 17 Mart 1336/1920, Nr: 455–2755.

[39] "Milletin sinesinden çıkan Kuvâ-yı Milliye hangi hukuk-ı milliyeyi müdafaa edecekti? Gayesi ne idi? Nasıl ellerde idi? O gaye, hakiki bir hedef, hakiki bir gaye mi idi? Bu düşünülmedi. Kuvâ-yı Milliye oldukça taraftar peyda etti. Bu körü körüne taraftarlığın milleti nasıl çıkmaz bir köprüye sapladığını da gördük". **Alemdar**, Refii Cevad, "İctihad Tebdilinde Kolaylık…", 3 Nisan 1336/1920, Nr: 472–2772. ; Ali Kemal bir makalesinde "Yansın o gönül ateşe bu hale ki yanmaz / Kör olsun o gözler ki bu dem kanâ boyanmaz" dedikten sonra İttihatçıların saltanatı on iki senedir ellerinde bulundurduklarını ve devleti acı olaylardan olaylara sürüklediklerini iddia etmektedir. Bkz, **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, "Lanet! Lanet! Lanet!", 15 Mayıs 1336/1920, Nr: 527–10957.

Levent Şahverdi Arşivi

göre; Harekât-ı Milliye "*ne Harekât-ı Milliye ne de Harekât-ı Diniye idi. Doğrudan doğruya mevki'-i iktidarda bulunan İttihatçıların bir dolabı idi*."[40] ve dolayısıyla Kuvâ-yı Milliye, bütün zehrini İttihat ve Terakki'den almaktaydı. Bu yüzden bu hareketin adı Kuvâ-yı Milliye olamazdı. Olsa olsa ancak Kuvâ-yı İttihadiye olabilirdi.[41]

Muhalif basında Millî Mücadele'nin başlamasında önemli bir yeri olan İzmir'in işgal edilmesi dikkatlere sunulmakta ve İzmir'i kurtaracak olanların Sivas'ta, Ankara'da, Trabzon'da, toplanmak yerine Aydın, Nazilli ve Akhisar gibi yerlerde toplanmaları gerektiği vurgulanmakta, Kuvâ-yı Milliye İttihatçı bir hareket olarak nitelendirilmektedir[42]. Mustafa Kemal Paşa da, Padişahın ve hükümetin onayını almadan ve siyasetine kulak vermeden, işgalle birlikte derhal kurulan Reddi İlhak heyetleri ile hakikatte ise İttihat ve Terakki ile yazışmalara geçerek, ordular ve müdafaalar hazırlamağa girişmek ve bu suretle ülkenin büyük devletlerin hışmına uğramasında etkin rol oynamakla itham ediliyordu[43]. Yine, Kuvâ-yı Milliye'nin bir "*kuru gürültü*"den ibaret olduğu belirtildikten sonra, gerek İzmir felaketi ve gerekse Anadolu'nun sükûnu için bu kuvvetlerden bir hayır umsaydık, Kuvâ-yı Milliye'ye derhal iltihak etmeyi bir vazife-i vataniye bilirdik denilmektedir.[44] İstanbul basınının mühim simalarından Refik Halit (Karay) Bey de İttihatçılarla ilgili bir makalesinde, "*Talatlardan yaka silktim, soysuz attan ben küheylan beklemem, Enverlere lanet olsun, madrabazdan*

---

[40] **Alemdar**, Refii Cevad, "Ne İstiyorlar?", 27 Eylül 1335/1919, Nr: 185–1585.

[41] **Alemdar**, Refii Cevad, "Hal ve Mevki", 4 Mart 1336/1920, Nr: 443–2743. ; Millî Mücadele'ye muhalif bir yazar olan Ömer Kazım'ın 1921 yılında Paris'te basılan "L'Aventure Kémaliste" adlı eserinde "Mustafa Kemal ve arkadaşları "İttihatçı olmakla suçlandıktan sonra, kurduğu hükümetin (Ankara Hükümeti) de bir İttihat ve Terakki Hükümeti olduğunu ve tıpkı 1914'de olduğu gibi Alman emperyalizminin hizmetinde olduğunu, hatta bu hükümetin fazladan Bolşeviklerle de işbirliği yaptığı için Anadolu halkına Batı Medeniyetinin kapılarını kapattığını ve zavallı Türk Milleti'ne çok büyük kötülük ettiği" iddia edilmektedir. Bkz, Durmuş Yılmaz, "Bir Millî Mücadele Muhalifi, "Ömer Kazım ve İki Kitabı", **Selçuk Üniversitesi Ata Dergisi,** Sayı: 4, Konya–1993, s. 142.

[42] **Alemdar**, Oğuz Tekin, "Harekât-ı Milliye ve İttihatçılar", 8 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 327–2628.

[43] **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, "Her Hakikati Bilmeliyiz", 21 Mayıs 1336/1920, Nr: 533–10963.; Yine Ali Kemal, "Zavallı Anadolu" adlı makalesinde Kuvâ-yı Milliye'ye katılanlar hakkında "…denize düşen, İttihat ve Terakki, Kuvâ-yı Milliye yılanına sarıldı" demektedir. Bkz, **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, "Zavallı Anadolu", 18 Nisan 1336/1920, Nr: 500–10930.

[44] **Peyam**, Ali Kemal, Vahdet-i Milliye Lâzımdır ve Mümkündür, Fakat…", 23 Kanun-ı Evvel 1335/1920, Nr: 383–141. Ali Kemal, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Kuvâ-yı Milliye hareketinin güya İzmir'in Yunanistan'a verildiği ve Şarkî Anadolu'nun da Ermenilere vaat edildiği için direnişe geçtiğini iddia ettiklerini fakat İzmir'i kurtarmak için hiçbir gayret sarf etmediklerini iddia etmektedir. Dahası giriştikleri faaliyetin büyük devletleri aleyhimize harekete geçirmekten başka bir işe yaramadığını söylemektedir. Bkz, **Peyam**, Ali Kemal, "Kimi Aldatıyorlar?", 28 Eylül 1335/1919, Nr: 297–55.

Levent Şahverdi Arşivi

kahramanlık istemem; Cemallerden gözüm yıldı, sehpaları, cellatları özlemem. Benim ismim mesnet için merdivendir sanmayın, açılacak kasalara maymuncukluk edemem, her teklife aptal gibi tuzu benden diyemem. Türediler ko, aksınlar üzerimden sel gibi: Ne şehrimde yerleşsinler, ne bahçemde ziftlensinler, ne içimde köklensinler… Her tarafta veba çıksın, tufan aksın, yangın geçsin, razıyım; İttihadı istemem; bu tavafta delilimi bezirgândan beklemem. Ey Allah'ım, sen büyüksün! Bunca dolu ovalarda ayrık otu bitmesin. Sivas'ımın bağlarına Floksera girmesin, melek huylu insanlarıma iblis eli değmesin, kuzularım kurt ardında yamaçlarda gezmesin…"[45] diyerek İttihatçılar hususunda tavrını net olarak ortaya koymuştur. Refik Halit bir makalesinde de, "*İttihat sürüsünden yeni çobanbaşı, millet paşası mı sizi seçip ayırdı*"[46] demekte ve burada direkt olarak Mustafa Kemal Paşa'yı hedef almaktadır. Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Milliyeciler, şöhret, hırs ve menfaat peşinde koşan, memleketin ve onun zavallı halkının geleceğini hiç düşünmeyip ateşe atan, çeteler kurmak suretiyle halkın var olan huzurunu bozup, damatlar asan ve Padişahlar süren nüfuzlu kimselerin kalıntıları olarak görülmektedir.[47] Ali Kemal bir makalesinde, Mus-

---

[45] **Alemdar**, Kirpi (Refik Halit), "Anadolu Diyor ki", 8 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 327–2628. ; Yine Refik Halit, "İttihatçı Diyor ki" adlı makalesinde İttihatçıların ağzıyla "- Ben İttihatçı değilim… —Ne kimseden utanırız, ne Allah'tan korkarız. On senedir böyle yaptık" demekte ve İttihatçılarla alay etmektedir. Bkz, **Alemdar**, Kirpi (Refik Halit), "İttihatçı Diyor ki", 30 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 349–2649. İttihatçılıkla ilgili bir diğer makalesinde de, "…Enver gitmiş sanılıyor fakat kâin yerinde duruyor. Talat güya kaçtı. Fakat sanki başucumuzda bekliyor. Cemal meydanda yok. Fakat farzet ki koynumuzda saklı. …Lenin'in yerine Grinin Cemal'in yerine Kemal. Avrupa ettiğini bulsun" denilmektedir. Bkz, **Alemdar**, Aydede (Refik Halit), "Lenin Yerine Grinin", 3 Kanun-ı Sani 1336/1920, 383–2683.

[46] **Alemdar**, Aydede (Refik Halit), "Topuna Hoş Amedi", 2 Şubat 1336/1920, Nr: 412–2712. ; Meclis-i Mebusan seçimlerinde Kuvâ-yı Milliyecilerden de birçok kimse mebus seçilmişti. Mustafa Kemal Paşa da Erzurum mebusu seçilmiş fakat İstanbul'a gitmemişti. Bu durum dönemin basını tarafından ciddî şekilde eleştirilmiştir. Mebus seçilen kimselerin birçoğunun da önceden İttihat ve Terakki ile ilişkilerinin olması basın tarafından büyük hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Nitekim Refik Halit, "Hata Ettik Hata!" adlı makalesinde seçimleri ve seçilenleri alaylı bir dille eleştirmekte ve "Haşa, kusur ettik, aleyhinizde bulunduk, afv ediniz… kim demiş ki intihabınızda cebr vardır? Tıpkı Harb-i Umumi'ye girdiğimiz gibi bu intihabata da bile bile, isteye isteye, seve seve girdik; kim demiş ki içinizde dağa adam kaldıran vardır, yalandır!... Kim demiş ki harpte para kazanmışsınız, tezvirdir! Kim demiş ki İttihat ve Terakki'ye müntesipsiniz, kezb-i sarihtir. Kim demiş ki Talat'la istişare edersiniz, mahz-ı fesaddır!" demektedir. Bkz, **Alemdar**, Aydede (Refik Halit), "Hata Ettik Hata!", 3 Şubat 1336/1920, Nr: 413–2713.

[47] **Alemdar,** Refik Halit, "Bunlar Onlar Değil mi?", 16 Kanun-ı Sani 1336/1920, Nr: 397–2697. ; **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, "Mustafa Kemal'in Maskaralıkları", 7 Mayıs 1336/1920, Nr: 519–10949. Ali Kemal, Mustafa Kemal Paşa'yı eleştiren bir diğer makalesinde, "Mustafa Kemal'in hırsından, ihtirasından, zevkinden başka düşünce bilmez Selanik yadigârı olduğunu öğrenmeyen kalmadı. Cephelerde hizmetler arttıkça Pera Palas gibi sefahathanelerde zevklerini, debdebelerini arttıran bu gibi kahramanları Harb-i Umumî'de mebhut, medhuş izledik durduk. Bu derece kendini düşünen, nesebinden uzak bir adamın Anadolu Türkü ile ne münasebeti olabilir" demektedir. Bkz, **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, "Sergerdelerin Milliyetleri", 13 Nisan 1336/1920, Nr: 495–10925.

Levent Şahverdi Arşivi

tafa Kemal ve arkadaşlarının kısmen kendi şecaatleri kısmen de İttihat ve Terakki sayesinde Harb-i Umumî'de büyük bir kahraman mertebesine yükseldiklerini, harp bitince hükümetten uzak kaldıkları için sıkıntıdan sıkıntıya tutuldukları ve nihayet İzmir'in işgali ile birlikte Anadolu'yu altüst etmek, hükümeti devirmek ve memleketin idaresini ele geçirmek için derhal faaliyete geçtiklerini, ikbal ve mevki hırsı için Anadolu'yu kana buladıklarını iddia etmektedir[48]. Millî Mücadele tamamen bir İttihat ve Terakki tertibatı olarak lanse edilip "*Bu gün Anadolu'yu kaplayan Harekât-ı Milliye ve memleketi istila eden İttihatçı faaliyeti işte bana bu otu hatırlatıyor, şimdiye kadar otu daima nazik bir elle tutup koparmağa kalktık, hem ellerimizi daladı, hem de daha kuvvetle fışkırıp her tarafı kapladı; bir türlü kazmanın ucunu köküne daldırmak müyesser olamadı*" denilmekte ve devamla "*İttihat ve Terakki ısırganını kökünden koparmak, kazmayı ta içine daldırma*"[49]nın ve yok edilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Basında bir diğer makalede de, Anadolu'daki mezalimin önüne geçilmez ve Kuvâ-yı Milliye haydutları ortadan kaldırılmazsa, Kuvâ-yı Milliye kisvesi içinde Enverlere bedel Mustafa Kemallerin İttihat ve Terakki'nin o Ortaçağ göçebe vahşiliğiyle memleketi kana buladığı gibi memleketin Mustafa Kemaller eliyle kana bulanacağı, bunun önüne geçilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.[50]

Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunun temini için tek çıkar yolun Mütareke hükümlerinin uygulanması ve İngiltere ile beraber yürümek olduğuna inanan gerek Damat Ferit Paşa Hükümeti gerekse de Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni destekleyen gazeteler, inandıkları yolda başarılı bir siyaset takip edememelerinin nedenini, ülkeyi on yıldır yöneten ve halkı perişan eden İttihat ve Terakki'nin hala ülkenin yarını ile uğraşmasına ve bütün çabalara rağmen İttihat ve Terakki'nin önüne geçilemeyişine bağlamaktadırlar.[51]

"*İttihatçılık*" suçlamalarında ilginç bir nokta ise İtilaf Devletleri de Kuvâ-yı Milliye hareketini ittihatçıların bir uzantısı olarak görmektedirler.

---

[48] Bu makalede ayrıca, Talat Paşa'nın, Enver Paşa ile aralarındaki siyasi rekabetten dolayı Mustafa Kemal Paşa'yı kullandığı iddia edilmektedir. **Peyam**, Ali Kemal, "Harekât-ı Milliye'nin İç Yüzü", 14 Teşrin-i Sani 1335/1920.

[49] "İttihat ve Terakki ısırganının yapraklarını koparmak değil kökünü kazımak lazımdır". Bkz, **Alemdar**, Refik Halit, "Isırgan Otu", 2 Nisan 1336/1920, Nr: 471–2771.

[50] **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, "Sözle Müdafaa", 26 Mayıs 1336/1920, Nr: 538–10968.

[51] Refik Halit, gelen hükümetlerden hiçbirisinin İttihatçılara, sizin bu memleketin mukadderatıyla oynamaya hakkınız yok diyemediğini ve İttihatçıların üzerine yeterince gidilmediğini söylemektedir. Bkz, **Alemdar**, Refik Halit, "Yeni Muhtıra Münasebetiyle", 9 Kanun-ı Sani 1336/1920, Nr: 389–2689.

Levent Şahverdi Arşivi

Mesela İngilizler, Millî Mücadele hareketini "İttihatçı" bir hareket kabul edip, Mustafa Kemal Paşa'yı da "İttihatçı fikirlerini" benimseyen biri olarak görmekte ve İttihatçıların da Paşa ile işbirliği içerisinde olduklarına inanıyorlardı[52]. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, "*…millî hareketin yayılması haydutluğa taze şiddet vermiştir, bir Haçlılar Seferi için toplanan kuvvetler tahsisan Türk bağımsızlığının savunulması içindir… Mustafa Kemal Paşa ve onunla birleşenler… nüfuzlarını mahallî memurlara zorla kabul ettirmektedirler… hareket kendiliğinden olma değil… ama İttihat ve Terakki Komitesi'nin liderlerinin teşvikiyle, hâlâ mevcut teşkilatın da yardımı ile bir lazıme gibi meydana gelmiş görünmektedir*"[53] diyerek millî hareketi İttihat ve Terakki taraftarlarının eseri olarak belirtmektedir. General Milne 2 Ağustos 1919'da, Mustafa Kemal Paşa'ya Damat Ferit Paşa Hükümeti'nce bir şey yapılamayıp tevkif edilemediğinden yakınmış ve Amiral Calthorpe da İttihatçı olarak gördüğü Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına karşı şiddetle hareket edilmesini Damat Ferit Paşa'dan istemiştir[54]. Amiral De Robeck, Lord Curzon'a gönderdiği bir raporda "*İttihatçıların evladı olan Mustafa Kemal ile müzakere ümitsizdir*"[55] demektedir. Belçika'nın İstanbul temsilciliğini yapan S. Marghetitch'in, Dışişleri Bakanı Paul Hyman'a gönderdiği 20 Kasım 1919 tarihli raporunda da; Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey gibi ileri gelen İttihatçıların gayretleri ile "*millî çeteler*"in oluşturulduğundan, bazı güçlüklerin İttihat ve Terakki sayesinde üstesinden gelindiğinden ve İttihat ve Terakki ile millî çetelerin tek bir teşkilat olarak gösterilmesi ile oldukça tesirli bir idare tesis edildiğinden ve Türk halkının sadece millî güçler tarafından temsil edi-

---

[52] Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da (1919–1921***)*, Cilt: 1, Kent Basımevi, İkinci Basım, İst–1981, s. 37.

[53] Ayrıca Calthorpe'un 27. 7. 1919 tarihli raporunda: "Bunlar filvaki İttihat ve Terakki'yi tamamen ve canlı bir şekilde diriltmişlerdir" denilmektedir. Bkz, Jaeschke, …**İngiliz Belgeleri,** s. 168–169 ve 16 No'lu Dipnot.; Mataine Gazetesi'nin 27 Aralık 1919 tarihli nüshasında da Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği hareketin fikrî ve ruhunun Enver Paşa'ya ait olduğu belirtilmektedir. Bkz, Osman Demirbaş, **İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Millî Mücadele,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İlkılâp Tarihi Enstitüsü, İst–1999, s. 128.

[54] Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da,** Cilt: 1, s. 39. ; Calthorpe bir raporunda, "Sivas ve Konya vilayetlerinde eşkiyalardan silahlı mukavemet kuvvetleri teşkiline başlanıldığı, müttefiklerin menfaatlerine aykırı hareketlerde bulunmak gayesiyle ciddî bir faaliyet mevcut olduğu alınan raporlardan anlaşılmıştır. Bu hareket İttihat ve Terakki ajanları tarafından idare edilmektedir. Halka ve ilgililere Osmanlı Hükümeti'nde ayrı olarak çalışması ilan ve tavsiye olunmaktadır. Bütün bunların başlıca teşvikçileri Sivas'ta Mustafa Kemal, Konya'da Cemal Paşa'lardır" denilmektedir. Bkz, Bayar, **Ben de Yazdım**, Cilt: 7, s. 73–75.

[55] Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi –Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918–11 Ekim 1922***)*, TTK Basımevi, Ank–1989, s. 64. ; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** Cilt: 2, TTK Basımevi, Ank–1994, s. 113.

Levent Şahverdi Arşivi

lebileceğine inandırıldığından bahsedilmektedir[56]. Yine Le Temps Gazetesi'nin İstanbul muhabiri, gazetesine gönderdiği mektubunda "*Selanik'te doğan Mustafa Kemal, Talat ve Enver'in en eski arkadaşlarındandır ve politika arkadaşları ön plana geçerken kendisi şimdiye kadar sivrilememiş, ihtiras sahibi biridir… Enver'in hasmı olduğu söyleniyorsa da İttihatçıdır ve onun ismi altında İttihat ve Terakki Partisi ülkenin idaresini ele geçirmeye çalışmaktadır*"[57] demekte ve Fransız kamuoyuna Mustafa Kemal ve hareketini İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı ele geçirmek maksadıyla çırpınışları olarak tanıtmaktadır.

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Damat Ferit Paşa Hükümetleri, Damat Ferit Paşa Hükümetleri yaranı basın ve İtilaf Devletleri tarafından kati surette tasfiye edilmesi gereken "*İttihatçı kalıntıları*" olarak görülmektedir. Hatta bu mücadelenin İttihatçıların bir tertibi olduğunu düşünmektedirler.[58]

Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin Millî Mücadele'yi "*İttihatçılık*"la itham etmesini detaylıca irdeledikten sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının "*İttihatçı*" olup olmadıkları hususunda kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Şüphesiz bilinen bir gerçekliktir ki gerek Mustafa Kemal Paşa olsun ve gerekse Kuvâ-yı Milliye'nin bazı lider kadrosu olsun daha önceden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin içerisinde bulunmuşlardı. Fakat sırf buna dayanarak Millî Mücadele'yi bir "*İttihatçı dolabı*" olarak nitelendirmek hem mesnetsiz hem de gayr-ı ilmî bir yaklaşım olmaktan öteye gitmeyecektir.

Millî Mücadele Hareketi, İttihatçı bir hareket değildir fakat İstanbul'da, Enver ve Talat Paşaların direktifleri ile kurulan ve İttihatçı bir yeraltı örgütü olan Karakol Cemiyeti tarafından İttihatçı bir hareket haline getirilmeye çalışılmıştır. Karakol Cemiyeti'nin Anadolu'ya silah sevkıyatı gibi hususlarda önemli hizmetleri olmuştu. Fakat daha sonra Millî Mücadele Hareketi'ni bir İttihatçı hareketine dönüştürmeye çalışmış ve bu suretle de Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini tehdit etmiştir.[59]

Mustafa Kemal Paşa'nın 27/28 Eylül 1919 gecesi Kerim Paşa ile yaptığı telgraf görüşmesinde de "*İttihatçılık*" yakıştırması mevzubahis edilmiş

---

[56] Zeynep Kerman, **Belçika Temsilciliği Vesikalarına Göre Millî Mücadele**, Dergâh Yayınları, İst–1982, s. 13.

[57] Akyüz, …**Fransız Kamuoyu,** s. 52.

[58] Eric Jan Zürcher, **Millî Mücadele'de İttihatçılık,** İletişim Yayınları, İst–2003, s. 109–110.

[59] E.Semih Yalçın,-Salim Koca, **Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi**, Berikan Yayınevi, Ank–2005, s. 61–73.

Levent Şahverdi Arşivi

ve Paşa, "*Asil ve temiz Millî Mücadele'mizin, İttihatçıların son çırpınışları ve kanlı hareketleri olduğunu ve onların parasıyla yürütüldüğünü resmen ve açıktan açığa bütün dünyaya ve yabancı gazetecilere söyleyen bu –Damat Ferit, Adil Bey ve Süleyman Şefik kastediliyor- gafillerdir*"[60] diyerek İstanbul Hükümeti'ni şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Kaldı ki İstanbul Hükümeti'nin yapmış olduğu "*İttihatçılık*" propagandası epey taraftar toplamış olmalı ki Sivas Kongresi'nde Millî Mücadele'nin İttihat ve Terakki Cemiyeti ile kati surette bağlantısı olmadığı ısrarla vurgulanmış ve Kongre'ye katılanlar tarafından "*saadet ve selâmeti vatan ve milletten başka hiçbir maksadı şahsî takip etmeyeceğime, İttihat ve Terakki cemiyetinin ihyasına çalışmayacağıma, mevcut fruku siyasiyeden hiçbirinin emeli ve siyasiyesine hâdim olmıyacağıma vallahi billâhi…*" diye yemin etme gerekliliği duyulmuştur[61]. Yine, Yenigün Gazetesi hususî muhabirinin Mustafa Kemal Paşa'ya "*Teşkilât-ı Milliye'nin İttihatçı tahrikâtı olduğuna dair bir rivayet var. Bu hususdaki mütalâa-i devletleri ne merkezdedir?*" sualine, Paşa, "*…Binaenaleyh esas maksadımız vatan ve milleti kurtarmak olduğuna göre karşımızda iki muhasım zümre bulunması pek tabiî idi. Bunların biri menâfi-i şahsiyesine menâfi-i umumiyeyi feda eden hükümet-i sabıka, ikincisi de inkırazımızı bekleyen bir takım dâhili düşmanlarımızdır. Bunlar cihan nazarında Harekât-ı Milliye'yi kirletmek ve kendilerini kurtarmak için zaman icabı kuvvetli bir silaha malikti. Bu silah ise İttihatçı iftirası idi. Fakat gerek fiiliyat-ı milliyemiz ve gerekse hükümetin tebeddülünde gösterdiğimiz bitaraflık cihan efkâr-ı umumiyesinde ihtirasat-ı sefileden ne kadar münezzeh olduğumuzu ispat etti. Bize İttihatçı diyenler unutuyorlar ki Harekât-ı Milliye bütün millet tarafından icra edilmektedir. Eğer işin içinde İttihatçılık olmak lazım gelse bütün millet İttihatçılıkla itham edilmiş olur. Fazla olarak gerek şimdiye kadar neşrettiğimiz beyannamelerle ve gerekse umumî kongrede kabul edilen yemin suretiyle, hiçbir fırkaya mensup olmadığımızı ve İttihatçılıkla alakamız bulunmadığını kâ-*

---

[60] Atatürk, **Nutuk**, s. 123.

[61] M. Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** Cilt: 1, TTK Basımevi, Ank–1986, s. 219. ; Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın İttihat Terakki ile ilişkileri ve "*İttihatçı*" olmadığı hakkında tafsilat için, bkz, Fethi Tevetoğlu, "Atatürk-İttihat ve Terakki", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 15, Temmuz–1989, s. 612–623. ; Ayrıca Bkz, Yalçın-Koca, **Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi**, s. 21–80. ; Yine millî hareketi İttihatçıların faaliyetlerinden uzak tutma teşebbüsleri hakkında tafsilat için, bkz, Emine Kısıklı, "Millî Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Hareketi, İttihat ve Terakki Faaliyetlerinde Uzak Tutma Teşebbüsleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 5, Ank–1990, s. 109–127.

Levent Şahverdi Arşivi

inata ilan ettik. Hatta zat-ı şahane bile son beyanname-i hümayunlarında teşkilat-ı milleyenin münhasıran esbab-ı milliyeden mütevellit olduğunu, ilan buyurmuşlardı. Fakat Ferit Paşa Hükümeti yalnız millete değil, (Tan) gazetesi muhabirine de Anadolu harekâtının İttihatçı tahrikâtından mütevellit olduğunu söyledi. Artık böyle bir iddiaya nasıl ehemmiyet verilebilir?"[62] cevabını vermiş ve İttihatçılık hususundaki düşüncelerini net bir biçimde ifade etmiştir. Fakat Millî Mücadele'yi İttihat ve Terakki'nin yeniden canlandırılmasından başka bir şey olarak göremeyen Padişah ve Hükümet taraftarı kesim tarafından bu yemin ve beyanatlar da kabul görmemiş ve Kuvâ-yı Milliye "*İttihatçılıkla*" suçlanmaya devam edilmiştir.[63] Zaten Padişah ve Hükümet'in Kuvâ-yı Milliye'yi İttihatçılıkla itham etmesindeki temel maksat; halkın Kuvâ-yı Milliye'ye olan güveninin önüne geçmek ve halktaki Padişaha ve Hükümet'e karşı olan güvensizliği kırıp kendi iktidarlarını güçlü tutmaktır. Bunu sağlayabilmek için de dönemin en gözde ithamı olan "*İttihatçılık*"tan faydalanılmıştır.

Nihayetinde, insanların fikrî bakımdan değişebilecekleri "*sosyal bir olgu*" olarak karşımızda dururken, Sivas Kongresi'nde, İttihat ve Terakki Cemiyeti lehine bir siyaset takip etmeyeceğine, yalnız ve yalnız vatanın selameti için mücadele vereceğine dair yemin eden ve İttihat ve Terakki'nin yeniden dirilmesi adına bir siyaset takip ettiğini göremediğimiz bir kadroyu "*İttihatçılık*"la suçlamak doğrusu pek akıl kârı olarak gözükmemektedir.

Bolşeviklik

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin, "*Anadolu Hareketi*"ni suçlayıcı faaliyetlerinden bir diğeri de onları "*Bolşeviklik*"le itham etmek olmuştur. Damat Ferit Paşa ve Hükümeti, Kuvâ-yı Milliye'yi sadece "*İttihatçılıkla*" suçlanmanın yeterli olmayacağını erken fark etmiş ve bu dönemde var olan Bolşevik-Anadolu Hareketi yakınlaşmasını büyük bir fırsat addederek Millî Mücadele Hareketi'ni İttihatçılığın yanında Bolşeviklikle itham etmiştir. Yani,

---

[62] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, Cilt: 3, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ank–1997, s. 3.

[63] Muhaliflerden Mevlanzâde Rıfat, "Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da hazırlamaya başladığı kıyamın ilk devrelerinde İttihat ve Terakki'nin zulüm ve yolsuzluklarından, cinayet ve şenaatlerinden usanmış olan halka: Bu hareketin devlet ve milleti felaketten felakete sürükleyen İttihat ve Terakki zümresiyle alakası olmadığını, milletin hayat ve memat mücadelesi olan bu kıyamda, İttihat ve Terakki'nin yeri bulunmadığını. Muhtelif yerler ve zamanlarda bağıra bağıra söylemişti" demekte ve "Ne yapalım ki, Paşa'nın fiilleri daima sözlerini tekzip etmiştir" diyerek Millî Mücadele'nin inkâr etmelerine rağmen İttihat ve Terakki teşvikatından ibaret olduğunu söylemektedir. Bkz, Mevlanzade Rıfat, **İttihat Terakki İktidarı ve Türkiye İnkılâbının İç Yüzü,** Yedi İklim Yayınları, İst–1993, s. 253.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Mücadele Hareketi'nin, daha güçlü bir mücadele için "*ortak düşman*" olan İtilaf Devletleri'ne karşı Bolşeviklerle ilişki içerisinde olması ve onların desteğini kazanmaya çalışması hem Damat Ferit Paşa Hükümeti hem de Millî Mücadele'ye muhalif basın tarafından Kuvâ-yı Milliye'nin Bolşevik olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Daha doğru bir ifade ile gerek Damat Ferit Paşa Hükümeti gerekse muhalif basın, Millî Mücadele Hareketi'nin Bolşeviklerle olan ilişkilerini bir "*Bolşevik olma*" olarak algılamak zorundaydılar. Çünkü Kuvâ-yı Milliyeciler, Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni tanımıyorlardı. Dolayısıyla Damat Ferit Paşa, kendi iktidarını güçlü tutabilmek için Kuvâ-yı Milliye'nin önüne geçmek zorundaydı. Bu noktada Kuvâ-yı Milliyecilerin Bolşeviklerle olan ilişkileri Paşa'ya ve Kuvâ-yı Milliyecilerden rahatsız olanlara yeni bir fırsat verdi. Mesela Damat Ferit Paşa 19 Eylül 1919'de Trabzon Valisi Galip Bey'e çektiği telgrafta, memlekete takım takım Bolşeviklerin girdiğini, Bolşevizm usulünün yayılması için çalıştıklarını ve bunların önüne geçmek için ne gibi tedbirler alındığını Galip Bey'den sormuştur.[64]

En nihayetinde Damat Ferit Paşa Hükümeti, Kuvâ-yı Milliye'nin önüne geçmek için her vasıtadan yararlanmaya azamî ölçüde gayret göstermiş ve "*hedef kitleye*" yani halka kendi "*seçilmiş doğrularını*" benimsetmeye çalışmıştır.[65] Yayınlanan beyannamelere bakıldığı zaman bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin 4 Ağustos 1920 tarihli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan beyannamesinde, "*…Usat, Bolşeviklerden istimdad ediyorlar. Millet-i Osmaniye'ye bundan büyük hürmetsizlik olamaz. Mahaza hasâil-i ber-güzîde ve fezâil-i ahlakiyesiyle dünyanın en büyük bir devletini tesîs ve asırlarca idâme etmiş olan afîf ve edîb ve halûk ve necîb ve şeriat-ı garra-yı Muhammediye'ye hürmetkâr Türk kavmi, inkâr-ı hâk ve hakîkat, iştirak-ı emvâl ve zevcât, katl-i nüfûs ve gasb-ı emvâl esasına istinâd eden ve insaniyetten ziyâde behîmiyyete mütekarib bulunan bir meslek-i dalâlden ve Bolşevikler gibi Allah'ın ve insanların düşmanlarından istimdâd etmez, bi'l-nisbe asgarî beladan azamî belaya ilticâ etmek gibi gafilane ve mecnunâne bir harekete rıza göstermez*"[66] denilmektedir. Hükümet bu beyannamede; Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin her ne sebebe müstenid olursa olsun Bolşeviklerle temas halinde olmasının Millet-i Osmaniye'nin vicdanını sızlattığını dile getirmekte ve nihayetinde Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni Bolşeviklerin Anadolu'daki uzantı-

[64] Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, Cilt: 2, Emre Yayınları, İst–1995, s. 625.
[65] Karaaslan, …**Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü**, s. 202.
[66] **Takvim-i Vekayi**, 4 Ağustos 1336/1920, Nr: 3921.

Levent Şahverdi Arşivi

sı olarak göstererek milletin bu teşkilata gösterdiği ve göstereceği ilginin önüne geçmek istemektedir.

Görüldüğü gibi; Kuvâ-yı Milliye Hareketi Bolşeviklikle itham edilirken beraberinde, destekleyici unsur olması bakımından dinî değerlerde ustaca kullanılmaktadır. Bu cümlemizi te'yîd edecek bir diğer beyanname de, Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri tarafından yazılıp dağıtılan 19 Mayıs 1920 tarihli beyannamedir. Bu beyanname "*Ey padişaha, dine, devlete beşyüz seneden beri sadakati ile dünyayı hayrette bırakmış olan hakiki Müslümanlar*"[67] cümlesi ile başlamakta ve devamında Kuvâ-yı Milliye Hareketi Bolşevikliklike itham edilip, "*Bolşeviklik namı altında dörtyüz senelik din ve devlet düşmanımız olan Moskoflardan çıkmış şeriata aykırı, ve kanuna uymayan bir işe kapılan bir takım eşkıya vatanı kurtaracağız diye Anadolu'nun siz saf ve namuslu halkını aldatarak padişahına, Müslümanların Halifesine isyan bayrağı çekmişlerdir*"[68] denilmektedir. Ayrıca, beyannamede Bolşevikliğin ne demek olduğu hususu da unutulmamakta ve bu hususta da "*Bolşeviklik, paranın, malın, emlak ve arazinin ayak takımı yersiz yurtsuz bir takım haydutlar tarafından yağma edilerek bu haylaz, tembel, cani herifler arasında taksim edilmesi, hiç kimsenin nikâhlı karısı olmayıp her kopuğun her kadını istediği gibi kullanması, çocuklar iki yaşına kadar analarının kucağında kaldıktan sonra alınıp umumhanelerde beslenerek anasız ve babasız yetiştirilmesidir ki, ne bir babanın çocuğunu, ne bir evladın ana ve babasını tanımamak demektir*"[69] denilmektedir. Beyannamede Bolşeviklik yukarıdaki şekilde tanımlandıktan sonra Bolşevikliğin İslam Dini ile uyuşmayacağı ve Anadolu'nun Müslüman halkının gözünde hiçbir değerinin olmayacağı da belirtilmektedir. Bu beyannamede, üzerinde durulan bir diğer husus ise İttihatçı ve Bolşevik olarak nitelendirilen Kuvâ-yı Milliye mensuplarının; haydutluk ve soygunculukla rahat yaşamaya alıştıkları ve bunların, milletin huzurunu düşünecek kimseler değil bilakis vurgun devrinin devam etmesinden başka amaçları olmayan kişiler olarak tanıtılmasıdır.[70]

---

[67] Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali,** Cilt: 1, Dokuzuncu Basım, Kastaş Yayınevi, İst–2000, s. 72.
[68] Selek, gösterilen yer.
[69] Selek, gösterilen yer.
[70] "…Ancak memleketimiz öteden beri haydutluk ve soygunculuğa alışmış, seferberlik devam ettiği müddetçe vurgun vurarak kanunun üstünde bir amir gibi bulundukları yerlerde zorbacasına hareket ve rahat yaşamayı, iyş ve işret rezaletini adet etmiş bir takım subaylar ile hapishanelerden firar etmiş yahut her nasılsa yakasını şimdiye kadar kanunun pençesine vermemiş olanlar vardır ki, bunlar milletin ezildiğini, mahvolduğunu, köylerin harap, kadınların dul, çocukların yetim kaldığını düşünmek istemezler. Maksatları her ne nam olursa olsun vurgunculuk devrini devam ettirmektedir". Bkz, Selek, gösterilen yer.

Levent Şahverdi Arşivi

Böylesi propagandaların düzenli bir şekilde yapılabilmesi ve halkın zihninde Kuvâ-yı Milliye'ye yönelik soru işaretlerinin oluşturulması için İngiltere'nin de desteği ile 1921 yılında Anti Bolşevizm ve Anti Kemalizm Cemiyeti teşkil edilmiş ve bu cemiyetler belirtilen gaye uğrunda çalışmalar yürütmüşlerdir[71].

Dönemin matbuatını incelediğimizde "*Bolşeviklik*" mevzuunun da, Millî Mücadele'ye muhalif basın tarafından, halkı bu mücadeleye karşı soğutmak maksadıyla ustaca kullanıldığını görmekteyiz. Alemdar Gazetesi Başmuharriri Refii Cevad bir makalesinde, "*…İttihat ve Terakki'nin tarz-ı idaresi memleketi mahvetmekle neticelenmiştir. Memleket bu hale geldikten sonra artık o felaketli idareye idare demek için mecnun olmalı. İttihatçılık bahusus İttihatçılığın Anadolu'daki şimdiki şekli Bolşevikliğin kıpkızıl bir şeklidir*" demekte ve Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni bu suretle en ağır şekilde itham etmiş olmaktadır. Refii Cevad aynı makalenin devamında ise, "*âlem-i insaniyet bu yeni canavarların kafasını ezmek için sarf-ı mesaî ediyor*"[72] diyerek hem halkın Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nden uzak durmasını öğütlemiş olmakta hem de akl-ı selîm olan herkesin bunların yok edilmeleri için çaba harcadığını dile getirmekte ve dolayısıyla da Kuvâ-yı Milliye'nin yok edilmesinin insan olmanın bir gereği olduğunu belirtmiş olmaktadır. Alemdar Gazetesi'nde çıkan Hafız İsmail imzalı bir diğer makalede de, "*… Dün nasıl Alman istibdad-ı askerisini almakla bu gün müzmahil oldu isek şimdi de Rus Bolşevikliğine can atmakla yarın sahife-i âlemden tamamıyla silinmek istiyoruz. Revâtıb-ı ictimaiyemiz içinde bizi en ziyade tutan din-î Hilafet iken Bolşeviklikle her şeyden evvel bunları ayaklar altına almak mecnunâne, akurâne çiğnemek emelindeyiz. Karşımızda, başımızda kimler bulunduğundan ise haberimiz yok*"[73] denilmektedir. Ayrıca hilafetin Türklerde, İstanbul'un da hilafet merkezi olarak kalmasının sağlanmasının en birinci ve en mukaddes gaye olduğu dile getirilmekte ve bunun temini için de İngiltere, Fransa ve İtalya'nın yardımlarına muhtaç olunduğu vurgulanmaktadır. Bu cümleyi teyit eder bir başka makalede de, "*Bolşeviklik çukuruna yuvarlanan Ankara'nın arkasından ayrılmalıyız. Büyük devletlerle özellikle İngiltere ile uzlaşmalıyız*"[74] de-

---

[71] Mesut Aydın, "Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Yıl: 3, Sayı: 5, Ank–1990, s. 25.

[72] **Alemdar**, Refii Cevad, "Bolşevik Avı", 29 Eylül 1335/1919, Nr: 187–1587.

[73] **Alemdar**, Hafız İsmail, "Bizi Nereye Götürüyorlar?", 5 Mart 1336/1920, Nr: 444–2744.

[74] **Peyam-ı Sabah**, 2 Ağustos 1337/1921. Bkz, Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Cilt: 3, TTK Basımevi, Ank–1995, s. 636.

Levent Şahverdi Arşivi

nilmektedir. Mahir Said imzalı makaleye baktığımızda, burada da İtilaf Devletleri'nin birkaç defa bizi Moskof zulmünden kurtardığından bahsedilmekte, Kuvâ-yı Milliye, "*bu milletin bu memleketin ezeli düşmanı olan Moskoflarla*" birleşmekle suçlanmakta ve "*Moskoflarla neden birleşildi?*" yönündeki suale de "*Çünkü İttihat ve Terakki öyle istiyor, çünkü ağalar harp istiyor*"[75] şeklinde cevap verilmektedir.

Mustafa Sabri Alemdar Gazetesi'nde yayınlanan beyanatında, İttihatçılarla Bolşeviklerin birbirlerine benzediklerini, her ikisinin de milletin servetlerini zorla ele geçirmek için çaba harcadıklarını iddia etmekte ve "*Bolşevikler münevverleri ve zenginleri kesiyorlarmış… Kuran-ı Kerim insanların servet ve maişet itibarıyla derecât-ı muhtelife ve mütefarıka üzere halk olunduklarını*"[76] beyan ettiğini söylemektedir. Yine Mustafa Sabri "*din-i İslam'ın Bolşevik aleyhtarı olduğu*" yönünde fetva da vermiştir[77]. Nitekim Millî Mücadele karşıtı propagandalarda "*Bulaşıklar (Bolşevikler) geliyor! Allah'ı, mabudu tanımıyorlar. Ahaliyi kesip herkesin malını yağma ediyorlar*"[78] gibi sloganlar kullanılmıştır. Yine, Hendek ve Düzce isyanlarında Yirmidördüncü Fırka Kumandanı Mahmut Bey isyanı bastırmak için Hendeğe geldiğinde, Düzce'deki isyana katılan Hendeklilerden bir kısmı, civar köylerde "*Bolşevikler Hendeği bastı. Kadınlarımızı ve kızlarımızı çırılçıplak hamamlara doldurdular. Müslümanlık ve namusumuz tehlikededir. Allah'ını seven Hendeğe koşsun*"[79] diye propagandalar yapmışlardır. "*Anadolu Ahalisi Nazarında Kemaliler*" başlıklı bir yazıda ise, "*…Halk "İnsan padişahına isyan ederse nasıl iyi bir Müslüman olduğunu iddia edebilir" demektedir. Karadeniz'in Doğu kısmına hâkim olan Kemalîler, bu düşünceyi tamamıyla biliyorlarsa da, bu gün cebir ve şiddet yoluna girmiş olduklarından siyasetlerine devam etmektedirler. Fakat Ankara'dakiler, vaziyetin müdafaası kabil olmadığını bilmek ve telkin etmekle beraber, kendilerini ebediyen mahvolmuş bildiklerinden, Avrupa'nın mahvolması için Bolşevik istilasını davet etmeye uğraşıyorlar. Nasıl oluyor da bunlar bu hareketin İstanbul'un kaybolması ile sonuçlanacağını görmüyorlar? Bolşevik olunca Rus olmamak icap etmez. Her Rus'un kalbinde de ölmez bir arzu ile İstanbul hâkimiyeti vardır. Sakın Kemalistler Moskova*

---

[75] **Alemdar,** Mahir Said, "Vaziyet Vahimleşiyor", 11 Haziran 1337/1921, Nr: 74.

[76] Salih Tunç, **İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918–1920),** Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İst–1999, s. 320.

[77] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 2, s. 296.

[78] Karaaslan, …**Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü**, s. 202.

[79] Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, s. 400.

Levent Şahverdi Arşivi

idarecilerinin elinde bir oyuncaktan başka bir şey olmasınlar?"[80] denilmektedir. Yine aynı yazıda, Anadolu halkının kahir ekseriyetinin Kuvâ-yı Milliyecileri beğenmedikleri üzerinde durulmakta, Kuvâ-yı Milliyeciler Anadolu'nun masum halkını cebren Bolşevikleştirmeye çalışmakla suçlanmakta ve halkın bu tür girişimlere muhalif olduğu dile getirilmektedir.[81]

Bir makalede de, Mustafa Kemal Paşa, Leninlerle, Grininlerle, Enverlerle ve Cemallerle aynı kefeye konulmakta ve hepsine birden "*zorba ve eşkıya elebaşı*" denilmektedir.[82] Kuvâ-yı Milliye Hareketi mensupları, Bolşeviklerle aynı kafayı taşıyan serseriler olarak nitelendirilmekte ve acilen bu eşkıyaların önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.[83] Hakkı Halit imzalı bir makalede de Ankara Hükümeti'nin Bolşeviklerle ilişkileri eleştirilmekte ve şöyle denilmektedir: "*Fazla olarak istiklâl-i tâm diye bağırmakta olan Ankara yârânının diğer taraftan Bolşevikler ve bu yoldan Almanlar ile akd-ı mukâvele ettikleri tahakkuk ediyor ki bu da başlı başına umum-u dünya için bir tehlikedir… Fakat Ankara'dakiler kimi aldatıyorlar? Kim aldanıyor? Bolşevikler ve Almanlarla akd-ı muahede eden istiklal-i tâmcıların, bu yalancı siyasetçilerin yaktıkları mum ancak yatsıya kadar yanar. Yatsı da geldi, geçiyor*"[84] Muhalif yazarlardan Ömer Kâzım "*L'Aventure Kémaliste*" adlı eserinde "*Her şey gayet açıktır. Biz her şeyi gayet açıklıkla tespit ettik ve söyledik. Bu bir Alman-Bolşevik oyunudur. Kemalistler de onların gözü kapalı uşaklarıdırlar. Onlardan gelecek emirleri uygulamaktan başka bir şey yapmazlar*"[85] demekte ve Millî Mücadele'nin Bolşeviklerin direktifleri ile yönetildiğini iddia etmektedir. Nitekim halkın bir kısmı, gerek bu sloganlar ve kışkırtıcılık faaliyetleri gerekse de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın olum-

---

[80] K. Zeki Gençosmanoğlu,-N. Ahmet Banoğlu, **Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi,** Cilt: 5, May Yayınları, İst–1971, s. 183.

[81] Gençosmanoğlu, **Atatürk Ansiklopesi,** Cilt: 5, s. 183.

[82] **Alemdar**, Aydede (Refik Halit), "Nakş-ı Ber Âb –Lenin Yerine Grinin-", 3 Kanun-ı Sani 1336/1920, Nr: 383–2683.

[83] **Alemdar**, 1 Nisan 1336/1920, Nr: 170–2770.

[84] **Alemdar**, Hakkı Halid, "Kimi Aldatıyorlar?", 16 Haziran 1337/1921, Nr: 79.

[85] Ömer Kazım, "22 Haziran 1921 tarihli Alman basınında yer alan ve Rus Hükümeti tarafından III. Enternasyonalin başkanlarına gönderildiğini belirttiği bir talimatta şöyle denildiğini yazıyor: "Türkiye'de III. Enternasyonal için mücadele edeceğiz. "Milliyetçi" bayrak bizim maskemiz ve paravanımız olacak. Şu sloganı kullanacağız: Kahrolsun Sévres! Kahrolsun Müttefikler! Bu hareket kolayca Bolşevizm'e dönüşecek. Türk Paşa'sı farkında olmadan onun ateşli bir savunucusu olacak". Ömer Kazım, "Almanya gibi Rusya'nın da Ankara üstünde yer aldığını ve bir kısım talimatların da Moskova'dan geldiğini iddia etmektedir: "Moskova, Kemal'in hükümetini her zaman denetim altında tutmaktadır. Onun bakanları da zaten Moskova'nın "Komiserleri"dir. Bolşevizm'in ajanları ile Kemal'in hükümeti arasında çok samimi bir işbirliği vardır". Bkz, Durmuş Yılmaz, "…**Ömer Kazım ve İki Kitabı**", s. 143–145.

Levent Şahverdi Arşivi

suz propagandaları neticesinde "*Mustafa Kemal'in İttihatçılığı yeniden kuracağı ve Bolşeviklik getireceği korkusu*"na kapılmıştır[86]. Bu hususta M. Şefik Aker, hatıratında şunları söylemektedir: "*Başta İngiliz Papazı Frug (Frew) olarak Hürriyet ve İtilaf ve sair muhalif partiler birleşerek [18–10–1335 Atatürk'ün istihbarat şifresinden] Anadolu'daki Hürriyet ve İtilaf teşkilatı vasitasile yaptıkları gizli teşkilat ile Anadolu halkı üzerinde propagandalar yaptırdılar. Kimisi bu hareketin İttihatçı hareketi olduğunu, kimisi Atatürk'ün ve onun teşkilatını Bolşevik yapmak için olduğunu yaymağa bu veçhile milleti zehirlemeğe başladılar ve Anadolu'da bazı valiler Ferid Hükümeti'nden aldığı talimat ile Atatürk'ün teşkilatı aleyhine halkın bazı saf ve şuursuzlarını silahlı olarak bir bir ayaklandırdılar*[87]*. Propagandaların başlıcaları, güya Kuvâ-yı Milliye ve Atatürk memlekette Bolşeviklik yapmak istiyorlarmış, halkı soyuyorlarmış, memleketi felakete sokan İttihatçılığı yayıyorlarmış gibi şeylerdi*."[88]

Millî Mücadele Hareketi'ne yöneltilen "*Bolşeviklik*" suçlamalarından bahsedildikten sonra devamında, bu hareketin Bolşevik olup olmadığı hususunda da kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Buradan hareketle, mesela İttihatçılık bahsinde de değinilen Mustafa Kemal Paşa ile Kerim Paşa arasındaki telgraf görüşmesinde "*Bolşeviklik*" mevzuu da değerlendirilmiş ve Mustafa Kemal Paşa bu hususta, "*Memleketimize takım takım Bolşeviklerin girdiğini ve Millî Mücadele'nin bir Bolşevik mücadelesi olduğunu resmî olarak ilan eden ve yayan -Damat Ferit, Adil Bey ve Süleyman Şefik kastedilmektedir- bu bahtsızlardır*"[89] demiş ve Bolşeviklik suçlamasının aslının olmadığını vurgulamıştır. Yine Alemdar Gazetesi'nde yayınlanan "*Anadolu Bolşevikliği Kabul Etmemiş*" başlığıyla yayınlanan Yusuf Kemal Bey'in Paris'te verdiği bir demeçte "*Ankara Büyük Millet Meclisi ekseriyeti (Moskova'da) bir müzaheret aramış ise de Anadolu'nun Bolşevikliği kabul etmiş olduğunu iddia ve beyan eylemek nâ-bihengâm olduğu*"[90] belirtilmektedir. Bolşeviklik hususunda gerçek olan şudur ki, Ankara Hükümeti Bolşeviklikle değil, Bolşevik Hükümeti ile ilişkiler kurmak istemiştir.[91]

---

[86] Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri –Yakın Tarihimizin Gerçekleri**-, Milliyet Yayınları, İkinci Basım, İst–1998, s. 30.

[87] M. Şefik Aker, **57. Tümen ve Aydın Millî Cidali**, Cilt: 3, İstanbul Askerî Matbaası, İst–1937, s. 105.

[88] Aker, **aynı eser,** Cilt: 3, s. 113.

[89] Atatürk, **Nutuk**, s. 123.

[90] **Alemdar**, 11 Haziran 1337/1921, Nr: 74.

[91] Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı,** Başbakanlık Basımevi, Ank–1973, s. 227.

Levent Şahverdi Arşivi

Londra Konferansı'na T.B.M.M. Hükümeti adına Heyet Başkanı olarak katılan Bekir Sami Bey Tan Gazetesi'ne verdiği demeçte, "…*Bolşevizm'e gelince, Moskova'dan avdet etmiş olmak münasebetiyle kesin söyleyebilirim ki Türkiye hiçbir zaman Bolşevik olmadı ve olmayacaktır. Biz komşularımızın umur-ı dâhiliyesiyle meşgul olmaklığımız lâzım geldiğini kabul ediyoruz. İşte bu sebepten dolayıdır ki, tarz-ı idaremizdeki itilaf bizi Ruslar ile hüsn-ü münasebatta bulunmaktan men edemez. Bütün garp aleyhimizde idi. Şarktaki komşularımızı da aleyhimize çevirmemek çaresini aradık. Sovyetlerle müşterek hareketimiz buna inhisar ediyor*"[92] demekte ve bu demeç Ankara Hükümeti'nin kesinlikle Bolşevik olmadığını ifade etmektedir. Burada da görüldüğü gibi Millî Mücadele Dönemi'nde Bolşeviklerle iyi ilişkiler içerisinde olmanın bir zorunluluk olduğunun altı çizilmektedir. Mehmet Akif (Ersoy)'un da Sebîlürreşâd'da yayınlanan bir vaazında Bolşeviklikle ilgili şunlar anlatılmaktadır: "*O halde bizim Bolşeviklerden korkmamıza mahal olmadığı gibi, Bolşevik olmaya da ihtiyacımız yoktur. Biz elimizdeki şeriatın ahkâmına, esâsât-ı fâzılasına tamamıyla sarıldığımız gün yakamızı kurtarmış oluruz. Evet, düşmanın düşmanı dostolmak itibariyle müşterek, mütekabil menâfî dairesinde Bolşeviklerle ittifak edebiliriz. Garbın âlem-i beşeriyeti, bilhassa biz Müslümanları ezmek için kuvvet almakta oldukları o melun zulüm müesseselerini yıkmak hususunda Bolşeviklere yardım da ederiz. Böyle bir ittifaktan biz ne kadar istifade edersek, Ruslar da o derece müstefit olacaklardır.*"[93]

Millî Mücadele Hareketi'nin Bolşeviklerle olan ilişkileri neticesinde Moskova, Millî Mücadele Hareketi'ni Bolşevikleştirmek için çaba harcamıştır. Çerkez Ethemle istediklerini gerçekleştiremeyen Ruslar yönlerini Enver Paşa'ya çevirmişler ve Enver Paşa'yı Millî Mücadele Hareketi'ne alternatif bir lider olarak devreye sokmaya çalışmışlardır. Ankara Hükümeti'nin yerinde tedbirleri ile bu sorun atlatılmıştır.[94]

Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik Vb. İthamlar

Kuvâ-yı Milliye'ye yöneltilen ithamlardan bir diğeri de Kuvâ-yı Milliyecilerin milliyetçiliklerinin sahte olduğudur. Sultan Vahdettin'in Takvim-

---

[92] **Peyam-ı Sabah**, 28 Şubat 1337/1921, Nr: 11235, Bkz, Tunç, …**İstanbul Basını,** s. 410.

[93] Mehmet Kaplan,-İnci Enginün ve Diğerleri, **Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal**, Cilt: 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst–1981, s. 385.

[94] Mustafa Balcıoğlu, İki İsyan–**Koçgiri, Pontus- Bir Paşa -Nurettin Paşa**-, Nobel Yayınları, Ank–2000, s. 62.

Levent Şahverdi Arşivi

i Vekayi'de yayınlanan Hatt-ı Hümayun'unda, "*…milliyet namı altında ikâ' edilen iğtişâşât*"ın ülkenin vaziyet-i siyasiyesini altüst ettiğinden bahsedilmekte ve bu hâl-i isyanın ne suretle olursa olsun derhal önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır[95]. Nitekim Damat Ferit Paşa'nın dördüncü defa sadarete gelişinin hemen akabinde neşredilen Hükümetin Beyannamesi'nde de "*…Bu halde Teşkilât-ı Milliye denilen harekât-ı bâğıyâne, hem Anadolu'yu korkunç bir istilaya uğratmak hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felaketini hazırlıyor. Bu gün millet-i Osmaniye'nin en büyük düşmanları, yalancı milliyet davasıyla şahsî ihtiraslarına vatan ve milleti feda edenlerdir…*"[96] denilmekte ve Kuvâ-yı Milliyeciler milletin önündeki en büyük engel olarak tasvir edilmektedir. Yine Kuvâ-yı Milliyeciler, "*ahaliden cebren para toplamak, zecren asker almak, para vermeyenlere ve böyle fena bir maksatla askerliği kabul etmeyenlere eziyet etmek, öldürmek, köyleri basıp yağma etmek, köyleri hatta kasabaları vurmak gibi fezahat*"ler yapmakla itham edilmekteydiler[97]. Kuvâ-yı Milliye Hareketi, Dâhili Nazırı Ali Kemal'in bir tamiminde de "*Anadolu'da yeniden şekavet ve yağma devrini açanlar…*"[98] olarak nitelendirilmekteydi. Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin 4 Ağustos'ta yayınlanan beyannamesinde ise, "*Hükümet-i hâzıra, usatın tenkili ve Anadolu'da asayişin iadesi suretiyle yalnız Devlet-i Osmaniye'nin bakiye-i mevcudiyetini istihlas değil kendilerine inkıyat etmeyen köyleri, şehirleri, ihrak-ı bi'n-nar eden, kadın, çocuk ve ihtiyar binlerce efrad-ı milleti katl ve itlaf ile damen-i insaniyeti ve sebebiyet verdikleri ecnebi harekâtı karşısında bilâ-hicap firar ile milletimizin hasail-i bergüzîdesinden olan şöhret-i şecâatini lekedâr eden ve fakat müdafaasız milleti itlaf ve yağmadan çekinmeyen bu şayan-ı nefret erbâb-ı isyanın harekât ve şekâvetkârânelerinden millet-i ma'sume-i Osmaniye'nin bekâyâ-yı ırz, can ve malını kurtaracak ve şüunun kahr-ı gûnagûnu altında ezilen huzur ve rahatını iade ettikten sonra terakkiyat-ı medeniye ve maddiye ve maneviyeleri esbabının istihzarına tevessül eyleyecektir*"[99] de-

---

[95] **Takvim-i Vekayi**, 11 Nisan 1336/1920, Nr: 3824. ; Hatt-ı Hümayun'un mahiyeti hakkında tafsilat için, bkz, Osman Akandere, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Yıl: 12, Sayı: 24, Ank–2003, s. 425–440.

[96] **Takvim-i Vekayi**, 11 Nisan 1336/1920, Nr: 3824.; **Alemdar**, 11 Nisan 1336/1920, Nr: 480–2780.

[97] **Takvim-i Vekayi**, 11 Nisan 1336/1920, Nr: 3824.; **Alemdar,** 11 Nisan 1336/1920, Nr: 480–2780.

[98] Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Bateş Yayınları, İst–1998, s. 200.

[99] **Takvim-i Vekayi**, 4 Ağustos 1336/1920, Nr: Nr: 3921.

Levent Şahverdi Arşivi

nilmektedir. Ayrıca Kuvâ-yı Milliye Hareketi; gerek devletin resmî yazışmalarında gerekse de matbuatta Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye, Kuvâ-yı Bagiye, sergerde, şekavet ehli, Kemali Çeteleri ve Anadolu'nun yeni Celâlîleri gibi ithamlara maruz kalmıştır[100]. Osmanlı Arşivi'nde bu dönemi konu edinen birçok belge "*Kuvâ-yı Milliye namı altında çıkarılan fitne ve fesat…*"[101] gibi cümlelerle başlamakta ve daha metnin başında onların millîlikle alakalarının olmadığı bilakis fitne ve fesat ehli kişiler oldukları vurgulanmaktadır.

Kuvâ-yı Milliye'nin gayr-ı millî bir hareket olduğu propagandasına dönemin muhalif basını ciddî manada destek vermiş ve muhalif basın yazarları tarafından Kuvâ-yı Milliye aleyhinde birçok makale kaleme alınmıştır. Alemdar'da çıkan bir yazıda "*O meşum İttihat Hükümeti devrildikten sonra daha menhus bir şekli irâe eden Teşkilât-ı Milliye maskaralığı memleketin hâkimi oldu*"[102] denilmekte ve bu yazıda görüldüğü üzere Kuvâ-yı Milliye Hareketi maskaralık olarak dikkatlere sunulmaktadır. Ali Kemal imzalı bir makalede; Harekât-ı Milliye'nin cirmi kadar yer yakacağı ve yaktığı yerin de Anadolu olacağı vurgulanmakta ve Kuvâ-yı Milliye'nin iç yüzü "*hırs, heva, ihtiras ve perişandır*"[103] denilmektedir. Aynı yazar bir başka makalesinde de, "*Veyl o zorbalara ki, onlar bir manada kurun-ı vustada Cengizlerin hayaliyle, Timurların tasavvuruyla yaşıyorlar*"[104] demekte ve Kuvâ-yı Milliye'yi ahaliyi katleden ve Anadolu'yu kana bulayan bir teşkilat olarak nitelemektedir. Yine Alemdar'da yayınlanan Malatya Mutasarrıfı ile yapılan bir mülâkatta; "*Harekât-ı Milliye hakkında ne düşünüyorsunuz?*" sualine, Mutasarrıf, "*değil bir kaza veya vilayeti fakat bir karış toprağı için bile büyük fedakârlıklar yapılmasını çok faziletli ve mukaddes bir vazife biliyorum. Fakat Harekât-ı Milliye bayrağı altında temiz ve namuslu ahalimize yine çok acı bir facia temaşa ettirilmesi endişesi beni titretiyor*"[105] demekte, Anadolu'nun harabe halinde olduğunu dikkatlere sun-

---

[100] Matbuatta da Kuvâ-yı Milliye aleyhine kaleme alınmış birçok yazı bulmak mümkün. Bunlardan birkaçı: **Alemdar**, 20 Nisan 1336/1920, Nr: 488–2788.; **Alemdar**, Refii Cevad, "Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye Suya Düştükten Sonra", 2 Mayıs 1336/1920, Nr: 496–2806.; **Peyam**, Ali Kemal, "Kimi Aldatıyorlar", 28 Eylül 1335/1919, Nr: 297–55. ; **Peyam**, Ali Kemal, "Gayr-ı Meşru Kuvvetler", 21 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 351–109. ; **Alemdar**, Refii Cevad, "Turancılar ve Türkler Amma Hakiki Türkler", 20 Eylül 1335/1919, Nr: 178–1578.

[101] Birkaç misal için, bkz, **BOA, BEO**, Umumi No: 347778. ; **BOA, BEO**, Umumi No: 348153.; **BOA**, **BEO,** Umumi No: 348255.

[102] **Alemdar**, 4 Nisan 1336/1920, Nr: 473–2773.

[103] **Peyam,** Ali Kemal, "Harekât-ı Milliye'nin İç Yüzü", 14 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 344–102.

[104] **Peyam**, Ali Kemal, "İntibah İçin Hürriyet İster", 29 Eylül 1335/1919, Nr: 298–56.

[105] **Alemdar**, 1 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 320–2621.

Levent Şahverdi Arşivi

makta ve ahaliyi kan dökmeye mahkûm etmenin bir hayrının olmayacağını vurgulamaktadır. Aynı mülâkatta, Harekât-ı Milliye'ye katılmayanlara nasıl davranılıyor yönündeki suale ise Mutasarrıf, "*işte beni en çok müteessir eden noktalardan biri. El'ân vahşi usuller, gayr-ı insanî muameleler, medeniyeti tahcîl edecek tarz ve hareketler bütün kuvvet ve manasıyla hükmü fermadır. Teşkilâta mutavaat etmeyen me'murin öldürülüyor, hapis ediliyor ve darp olunuyor ve malları yağma ediliyor*"[106] diye cevap vermiş ve bu beyanatıyla Kuvâ-yı Milliye'yi en ağır şekilde itham etmiştir.

Muhalif basın incelendiğinde yukarıdaki yazıda anlatılan görüşleri destekleyen birçok yazı bulmak mümkündür. Mesela Refii Cevad, "*Kuvâ-yı Milliye işi idama kadar dayandırdı. Kan içiyor. Millet bu canavarların teker teker yakalanıp demir kafesler içinde teşhir edilecekleri günü görmeyecek mi?*"[107] demektedir. Yine, bir diğer makalede de, Kuvâ-yı Milliye gayr-ı millî bir hareket olarak tasvir edilirken "*bu millet düşünmez mi ki şimdi müdafaa-i milliye davasına kalkışan bu pervasızların nazarında Türklerin hayatları hiç hükmündedir*" denilmekte ve devamla "*bu toprakta düşman parasıyla çalışanlar*(ın) *da bu millete ancak bu derece ihanet*"[108] edebilecekleri vurgulanmaktadır. Aynı yazar bir başka makalesinde de, eğer Kuvâ-yı Milliye'den memleket için en ufak bir hayır umsaydık o harekete katılmayı bir vazife-i vataniye addederdik demekte ve işin iç yüzünün öyle olmadığını belirtmektedir[109]. Mustafa Sabri imzalı bir makalede de, Kuvâ-yı Milliye'nin Türkiye'de esas milleti teşkil eden ahali kuvvetine değil, askerî kuvvete istinat ettiğini söylenmekte, Kuvâ-yı Milliye Hareketi militarizm şebekesi olarak tanıtılmakta ve "*millet namına yükselen sadâ, bu Harekât-ı Milliye'yi idare edenlerin sadâsı olduğu cihetle*" bunların milliyetperver olarak tanınmasının hiç doğru olmayacağını vurgulanmaktadır[110]. Refii Cevad da, memlekette şekavetin müdahilleri olanların (Kuvâ-yı Milliye) kendilerini milliyetperver ve vatanperver olarak tanıttıkları, dolayısıyla da kendilerine millî bir süs verdikleri üzerinde durmakta-

---

[106] **Alemdar,** 1 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 320–2621.

[107] **Alemdar,** Refii Cevad, 26 Nisan 1336/1920, bkz, Sarıhan, …**Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, s. Cilt: 3, s. 11–12. ; Refii Cevad bir başka makalesinde de Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni caniler ve cellâtlardan mürekkep bir teşkilat olarak aktarmakta ve Kuvâ-yı Milliyecilerin kasabaların haraca bağladığından bahsetmektedir. Bkz, **Alemdar,** Refii Cevad, "Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye Suya Düştükten Sonra", 2 Mayıs 1336/1920, Nr: 496–2806.

[108] **Peyam**, Ali Kemal, "Kimi Aldatıyorlar", 1 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 297–55.

[109] **Peyam**, Ali Kemal, "Vahdet-i Milliye Lazımdır ve Mümkündür, Fakat", 23 Kanun-ı Evvel 1335/1919, Nr: 383–141.

[110] **Alemdar**, Mustafa Sabri, "Hurâfâttan Hakikate", 21 Mart 1336/1920, Nr: 459–2759.

Levent Şahverdi Arşivi

dır[111]. Yine Kuvâ-yı Milliye aleyhinde yayınlanan bir yazıda da; milliyetçi denilen Kuvâ-yı Milliye mensupları eğer zerre kadar vatanın selametini düşünüyor olsalardı İtilaf Devletleri'nin arzularına uygun hareket etmeleri icap ederdi[112] mealinde görüşler öne sürülmektedir. Hatta İtilaf Devletleri'nin insaflı oldukları ve Mütareke'den sonra Osmanlı Devleti için hayat hakkı tanıyacakları üzerinde durulmakta fakat devlet ve millet düşmanlarının Teşkilât-ı Milliye namıyla Anadolu'da İtilaf Devletleri'ne karşı giriştikleri mücadele yüzünden bunun gerçekleşemediği belirtilmektedir.[113] Bir başka makalede de, "*Bu kuvvetlerin o haris, o muhteris, müfteris sergerdeleri göz önüne getirilsin. Türklükten, Osmanlılıktan, Anadoluluktan neslen, ruhen ne derece uzaktırlar derhal görülür. Mustafa Kemal'in hırsından, ihtirasından, zevkinden başka düşünce bilmez Selanik yadigârı olduğunu öğrenmeyen kalmadı*"[114] denilmekte ve görüldüğü gibi bu makalede Kuvâ-yı Milliye'nin Türklükle ilgisinin olmadığı vurgulandıktan sonra hareketin lideri konumunda olan Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına saldırılmakta ve bu yolla Kuvâ-yı Milliye Hareketi yıpratılmaya çalışılmaktadır.

Bu dönemde muhalif kesim Mustafa Kemal Paşa'yı, giriştiği Millî Mücadele dolayısıyla maceracılık ve delilikle itham etmiştir.[115] Alemdar'da yayınlanan "*Kuvâ-yı Milliye Çeteleri Hükümete Müdahale Etmiyor mu*?" başlıklı yazıda da; Kuvâ-yı Milliye'nin İstanbul Hükümeti'ne müdahale ettiğinden ve gayr-ı meşru bir hareket olduğundan bahsedilmektedir.[116] Ali Kemal'in Kuvâ-yı Milliyeciler aleyhine şu makalesinde söylediği sözler Kuvâ-yı Milliyecilere olan düşmanlığın boyutunu gözler önüne sermektedir: "*Teşkilât-ı Milliye sergerdeleri, bu mahlûklar kadar başları ezilmek ister yılanlar tasavvur edilemez. Düşmanlar onlardan bin kere iyidir.*"[117]

Millî Mücadele'ye gönül veren insanların Anadolu'da düşman işgaline karşı giriştikleri mücadelenin İstanbul edebiyatındaki adı ise "*haydut çeteleri*"dir.[118] Refii Cevad'ın bir makalesinde ise Kuvâ-yı Milliye Hareketi

---

[111] **Alemdar**, Refii Cevad, "Bu da Ne Demek?", 25 Şubat 1336/1920, Nr: 435–2735.
[112] **Alemdar**, 4 Nisan 1336/1920, Nr: 473–2773.
[113] **Alemdar,** 23 Mart 1336/1920, Nr: 461–2761.
[114] **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, "Sergerdelerin Milliyetleri", 13 Nisan 1336/1920, Nr: 495–10925.; "Mirliva Mustafa Kemal Paşa halkta hâsıl olan bu galeyandan, resmî vazifesini unutarak şahsı ve mensubu olduğu grup için istifade kaydına düşmüştü". Bkz, Mevlanzâde Rıfat, …**Türkiye İnkılâbının İç Yüzü,** s. 296.
[115] Mevlanzâde Rıfat, …**Türkiye İnkılâbının İç Yüzü**, s. 261.
[116] **Alemdar,** 15 Mart 1336/1920, Nr: 453–2753.
[117] **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, "Padişahın ve Hükümetin Etrafında", 23 Nisan 1336/1920, Nr: 505–10935.
[118] Atay, **Çankaya,** s. 200.

Levent Şahverdi Arşivi

Celâlilerle özdeşleştirilmekte ve "*Celâliler gibi türeyen sergerdeler kuvveti zavallı milleti kana ve ateşe boğuyor*"[119] denilmektedir. Kuvâ-yı Milliyecilere, Celâliler yakıştırması Ali Kemal tarafından da kullanılır ve 1 Kasım 1919 tarihli Peyam'da yayınlanan "*Kimi Aldatıyorlar*" adlı makalesi, "*başında Mustafa Kemal olduğu halde Anadolu'nun yeni Celâlileri…*"[120] suçlamasıyla başlar. Dahası, "*…Teşkilât-ı Milliye'yi kahr ve tenkil etmek millet için mevcudiyet meselesi olmuştur. Dâhildeki Müslümanlar bilmelidirler ki o habislere husumet edenler dine, halifeye, millete unutulmaz hizmetlerde bulunmuş olacaklardır*"[121] denilerek halk, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı kışkırtılmaya çalışılmaktadır.

Damat Ferit Paşa, dördüncü sadaretinde, bütün gayretine rağmen üstesinden gelemediği Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni bu kez Şeyhülislam Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin vasıtasıyla "*Fetvâ-yı Şerîfe*"[122] yayınlamak suretiyle tenkil etmeye çalışmaktadır. 11 Nisan 1920'de başta Takvim-i Vekayi olmak üzere gazetelerde yayınlanan bu fetvalar, devletin Kuvâ-yı Milliye'ye bakışı ve Kuvâ-yı Milliye'nin tenkili için başvurulacak yolları belirtmesi bakımından mühimdi. Dürrîzâde'nin vermiş olduğu fetvalarda; Kuvâ-yı Milliye hareketi eşkıya kuvvetleri olarak nitelendirilmekte, Anadolu ile İstanbul arasındaki bağları koparmak, halifenin yüceliğini zedelemek, padişaha itaatsizlik etmek, mevcut düzeni zorla değiştirmeye kalkışmak, halktan zorla mal ve eşya toplamak, halkı zorla kendine asker etmek ve nihayet vatanın birlik ve bütünlüğünü bozmakla suçlanmakta ve hüküm olarak da bu asilerin öldürülmelerinin dinen farz olduğu vurgulanmaktaydı.[123] Şüphesiz bu fetva ile halkın dinî hassasiyetinden faydalanılmaya çalışılmakta ve "*Anadolu Hareketi*"ne karşı taarruza geçmenin dinî bir gereklilik olduğu Müslümanların dikkatlerine sunulmaktadır. Nihayetinde halkı Kuvâ-yı Milliye aleyhine harekete geçirmek ve kendilerinin tenkil edemediği "*Anadolu Hareketi*"ni milletin tenkil etmesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Mehmet Arif Bey hatıratında bu mevzuda "*Millî Harekâtı "padişaha isyan" şeklin-*

---

[119] **Alemdar**, Refii Cevad, "Nereye Gidiyoruz", 29 Mart 1336/1920, Bkz, İhsan Ilgar, **Mütareke'de Yerli ve Yabancı Basın,** Kervan Yayınları, İst–1973, s. 53.

[120] **Peyam**, Ali Kemal, "Kimi Aldatıyorlar", 1 Teşrin-i Sani 1335/1919, Nr: 297–55.

[121] **Alemdar**, 4 Nisan 1336/1920, Nr: 473–2773.

[122] **Takvim-i Vekayi**, 11 Nisan 1336/1920, Nr: 3824. ; **Alemdar**, 11 Nisan 1336/1920, Nr: 480–2780.

[123] **Takvim-i Vekayi**, 11 Nisan 1336/1920, Nr: 3824. ; Alemdar, 11 Nisan 1336/1920, Nr: 480–2780. ; Dürrîzâde Abdullah Efendi'nin fetvası hakkında tafsilat için, bkz, Osman Akandere, "…Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", s. 441–450. ;, Hülya Özkan, **İstanbul Hükümetleri Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919–16 Ekim 1920),** Genelkurmay Basımevi, Ank–1994, s. 89–92.

Levent Şahverdi Arşivi

de ve mücahitlerin önderlerini "ittihatçılar ve dinsizler" olarak niteleyen fetvalar ve bildirilerle halkın aklı karıştırılmakta ve bir taraftan da Biga yönünden Anadolu'ya musallat edilen Anzavur vasıtasıyla yıldırma siyaseti takip olunmakta idi"[124] demektedir. Burada da belirtildiği gibi Padişah ve Damat Ferit Paşa Hükümeti Kuvâ-yı Milliye'ye yönelik amaçlarına kısmen de olsa -o dönem itibariyle- ulaşmışlar ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yer yer ayaklanmalar baş göstermiştir[125]. Ayaklanmaların ciddi manada zarar verebileceğinin anlaşılması, Kuvâ-yı Milliye'nin lider kadrosuna fetvaya ancak fetva ile karşılık verilebileceğini hissettirmiş ve Ankara Müftüsü Rıfat Efendi ve heyeti tarafından bir karşı fetva hazırlanmıştır.[126]

Dürrizâde Abdullah Efendi'nin Kuvâ-yı Milliye aleyhine verdiği fetva muhalif basın tarafından da desteklenir. Mesela Ali Kemal, "*yalancı milliyet davası şer'î şerîfe aykırıdır*"[127] diyerek Dürrizade'nin vermiş olduğu fetvaya desteğini belirten bir makale kaleme alır. Yine Ali Kemal tarafından kaleme alınan bir başka makalede de, "*…vaziyete karşı gerçek Türklere, Türkoğlu Türklere, Osmanlılara düşen millî vazife nedir? Bu adamlardan yakamızı kurtarmak, şu zavallı vatanımızı bu lekelilerden temizlemek değil midir? Bu gerçekleri ibretle görerek Anadolu Türkleri şeriat hükmüne, Padişahın fermanına uyup bu şaklabanlara hadlerini yakında bildirirse dünyayı ve Konya'yı anlamış olurlar*"[128] denilmekte ve halkın Kuvâ-yı Milliye'yi şeriat hükmüne istinaden tenkil etmesi beklenmektedir. Mustafa Sabri imzalı bir başka makalede de, Kuvâ-yı Milliye Hareketi aslı ve nesli belli olmayan sergerdelerden oluşan bir teşkilat olarak addedilmekte ve hilafet ve saltanatı parçalamak gayesine dönük çalışmalar yürüttükleri iddia edilmektedir.[129] Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri tarafından 19

---

[124] Mehmet Arif Bey, **Anadolu İnkılâbı Millî Mücadele Anıları (1919–23)**, Yay. Haz: Bülent Demirbaş, İkinci Basım, Arba Yayınları, İst–1992, s. 38.

[125] Mesela 13 Nisan 1920'de Bolu, Düzce dolaylarında isyan çıktı. İsyan 19 Mayıs'ta Beypazarı'na kadar yayıldı. Anzavur Ahmet Adapazarı ve Geyve dolaylarında yeniden ortaya çıktı vs. bkz, Atatürk, **Nutuk,** s. 304.

[126] Günay Çağlar, "Millî Mücadele'de Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 75. Yıl Özel Sayısı**, Sayı: 11, Erzurum–1999, s. 267.

[127] **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, "Şeriat Padişah Adalet", 11 Nisan 1336/1920, Nr: 493–10923.

[128] **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, "Sergerdelerin Milliyetleri", 13 Nisan 1336/1920, Nr: 495–10925.

[129] "Kuvâ-yı Milliye nâm-ı kâzibi altında teşekkül eden kuvve-i mütegallibe-i askeriyenin tâ bidâyetinden beri maksad-ı hakîkisi, vatan ve millet endişesi değil de, böylece post ve makam kavgasından ibaret olduğu içindir ki, güya İzmir'i istirdâd etmek üzere cem' edilen kuvvet, İzmit'e ve Beykoz'a hücum ettirilmiş ve asâkir-i Yunaniyeden fazla ahali-i ma'sume ve efrad-ı millet kırılıp geçirilmiştir". Bkz, **Alemdar,** Mustafa Sabri, "Makam-ı Hilafet ve Ankara Meclisi", 10 Şubat 1337/1921, Nr: 870–3070.

Levent Şahverdi Arşivi

Mayıs tarihinde yayınlanan bildiride de, Dürrizâde Abdullah Efendi'nin Kuvâ-yı Milliye aleyhine vermiş olduğu fetva desteklenmekte ve burada da Kuvâ-yı Milliye Hareketi, eşkıya, halkı aldatan ve katleden, vurgunculuk devrini devam ettirmek isteyen ve hükümete, kanuna, Padişaha ve Halifeye isyan bayrağı kaldıran asiler teşkilatı olarak görülmektedir.[130] Ahmet Rasim de, Kuvâ-yı Milliyecileri deccaller olarak tanımladıktan sonra Harb-i Umumî'de yaptıkları şekavet, haydutluk, yağmagerlik ve sergerdeliklere yeniden başladıklarını belirtmektedir.[131]

Kuvâ-yı Milliye'yi tenkil maksadıyla kurulan Kuvâ-yı İnzibatiye'nin yayınlanan kararnamesine baktığımızda, burada da Kuvâ-yı Milliye Hareketi, "*…ahalinin emval ve nukutunu cebren ahz ü gasp ve kendilerini katle cüret …*"[132] etmekle suçlanmakta ve Kuvâ-yı İnzibatiye'nin, bu *"erbab-ı şekavet"*i ortadan kaldırmak ve ülkenin bozulan asayişini tekrar iade etmek için teşekkül ettiği vurgulanmaktadır.

Damat Ferit Paşa Hükümeti, Kuvâ-yı Milliyecilerin önüne geçmek maksadıyla Kuvâ-yı İnzibatiye birliklerini vücuda getirmiştir[133]. Bunun yanında Kuvâ-yı Milliye mensuplarını Divân-ı Harplere sevk ederek yargılanmalarını sağlamışlardır. Damat Ferit Paşa Hükümeti, 23 Nisan 1920 tarihinde kabul ettiği kararnamede, "*ülkenin içinde bulunduğu durum*"u bahane ederek Divân-ı Harb-i Örfîlerde değişiklik yapmış ve Divân-ı Harplere olağanüstü yetkiler vermiştir. Bu yeni düzenlemeye göre mahkeme; önceden baktığı tehcir ve benzeri davalara ilaveten ülkenin asayişini bozup, iç ve dış emniyetini ihlal edenleri yargılamakla da yetkili kılınıyordu[134]. Bu değişiklikler neticesinde Divân-ı Harplerde Kuvâ-yı Milliyeciler yargılanmışlar ve idam dâhil pek çok cezalara çarptırılmışlardır. Çalışma konumuzu, Kuvâ-yı Milliye'ye yöneltilen ithamlarla sınırlandırmış olduğumuz dolayısıyla yargılamalara yaklaşımımız Kuvâ-yı Milliyecilere yöneltilen ithamlar doğrultusunda olacaktır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının gıyaben veya vicahen yargılanmalarına ve idam dâhil çeşitli

---

[130] Selek, **Anadolu İhtilali,** Cilt: 1, s. 72–73.

[131] **Alemdar**, Ahmet Rasim Avni, "Fetevâ-yı Deccaliyeyi İptal", 11 Mayıs 1336/1920, Nr: 505–2815.

[132] **Peyam-ı Sabah**, 23 Nisan 1336/1920, Nr: 505–10935.

[133] Kuvâ-yı İnzibatiye birlikler hakkında tafsilat için, bkz, Adnan Sofuoğlu, **Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919–1921)**, Genelkurmay Basımevi, Ank–1994, s. 342–344, 350–371.; Ayrıca, bkz, Günay Çağlar, "Kuvâ-yı İnzibatiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Yıl: 8, Sayı: 15, Ank–1995, s. 343–365.

[134] Ferudun Ata, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları,** TTK Basımevi, Ank–2005, s. 258.

Levent Şahverdi Arşivi

cezalara çarptırılmalarına gerekçe şudur: "*Kuvâ-yı Milliye unvanı tahtında çıkardıkları fitne ve fesadın ve Kanun-u Esasî hilafında ahaliden cebren para toplamak ve asker almakta ve hilafına hareket edenlere işkence ve cefaya cüret gibi fesayih irtikâp etmek suretiyle emniyet-i dâhiliyeyi ihlal eyleyenlerin mürettip ve müşevviklerinden*"[135] olmak. Nitekim gerekçeli kararlarda Kuvâ-yı Milliye Hareketi, masum halkı katletmek, halkın emvâl-ı menkûle ve gayr-ı menkûlelerini ahz ve gasp etmek, köy ve kasabaları tahrip etmek, halkı hile ve desisilerle kandırmak, halkı Padişaha ve hükümete karşı isyan ettirmek ve fesat amiz ve fitne engîz siyasi nutuklar irad etmekle suçlanmıştır. Yine bu kararlarda Kuvâ-yı Milliye Hareketi, eşhâs-ı bağiye, şekâvet-i müstemirre, kuvve-i müsellah-ı bağıye, makît-i şekavetkarane, harekât-ı bağiye[136], fitne-i bağiye, güruh-u eşkıya ve asiler (bugat)[137] hareketi olarak itham edilmektedir. Kuvâ-yı Milliye'nin Anadolu'da giriştiği mücadele de, kaziye-i fesat ve kaziye-i isyan olarak nitelendirilmektedir. Nihayet bütün bu cürümleri işlemek suçundan Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Halide Edip Hanım, Kara Vasıf Bey, Alfred Rüstem, Doktor Adnan Bey[138] ve Fevzi Paşa[139] gibi pek çok Kuvâ-yı Milliyeci idam cezasına çarptırılmışlardır.

Türk Millî Mücadelesi'nin önünü kesme gayretlerine Millî Mücadele'ye muhalif cemiyetler de imkânları nispetinde destek vermişlerdir. Meselâ muhalif cemiyetlerden Teali İslam Cemiyeti'nin Birinci Beyannamesi'nde, Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Milliyecilerin Yunan orduları önünden kaçarken zavallı Anadolu halkını kandırarak Yunanlarla mücadeleye tutuşturdukları ve "*siz mevkiinizde sebat edin, biz şu taraftan onların arkalarını çevireceğiz*"[140] yalanıyla kendileri savuşup masum Anadolu halkını boşu boşuna kırdırdıklarından bahsedilmekte ve Kuvâ-yı Milliyecilere "*Ey hainler, ey Allah'tan korkmayan ve peygamberden hayâ etmeyen mahlûklar…*" denildikten sonra şöyle devam edilmektedir: "*Hey sizler ey yalancı ve denî şakiler! Kendi milletimize karşı ecnebi milletlerden hiçbirinin yapmadığı şekavet ve şenaatleri irtikâp edip dururken milleti, eşraf-ı*

---

[135] **Peyam-ı Sabah**, 13 Mayıs 1336/1920, Nr: 525–10955. ; **BOA, BEO**, Umumi No: 347564.; **Takvim-i Vekayi**, 27 Mayıs 1336/1920, Nr: 3864. ; **Alemdar**, 13 Mayıs 1336/1920, Nr: 507–2817.

[136] **Alemdar**, 25 Haziran 1336/1920, Nr: 549–2859.

[137] **Alemdar**, 26 Mayıs 1336/1920, Nr: 520–2830.

[138] **Peyam-ı Sabah**, 13 Mayıs 1336/1920, Nr: 525–10955. ; **BOA, BEO**, Umumi No: 347564. ; **Takvim-i Vekayi,** 27 Mayıs 1336/1920, Nr: 3864.; **Alemdar,** 13 Mayıs 1336/1920, Nr: 507–2817.

[139] **Takvim-i Vekayi**, 30 Mayıs 1336/1920, Nr: 3866.

[140] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler,** Cilt: 2, s. 388.

Levent Şahverdi Arşivi

memleketi, ulemayı asıp keserek mallarını yağma ederken kendinize ne hakla, ne yüzle, ne utanmazlıkla Kuvâ-yı Milliye namını veriyorsunuz? Milleti öldürerek, mahvederek hukuk-u milleti müdafaa edeceksiniz öyle mi? Utanmaz hainler, artık yetişir, yakamızı bırakın: Cenab-ı Hakk'ın gazap ve laneti sizin üzerinize olsun!"[141] Yine aynı beyannamede Kuvâ-yı Milliye Hareketi, mecnunane hareketlere kalkışan caniler, bağiler, şakiler, katil canavarlar ve alçaklar gibi ithamlara maruz kalmışlardır[142]. Teâlî-i İslâm Cemiyeti'nin İkinci Beyannamesi de en az birincisi kadar düşmanca bir üslup ile kaleme alınmıştır. Bu beyannamede hükümetin takip ettiği siyasetin olumlu meyveler vermeye başladığı bir dönemde Kuvâ-yı Milliye'nin hükümet ile millet arasına girdiğinden ve olumlu gidişatı bozduğundan bahsedilmekte ve şöyle denilmektedir: "*Kuvâ-yı Milliye ünvanı kazibi altında hükümete karşı müziç müdahalata ve vatanı daha büyük felaketlere sürükleyecek bağyü isyana kalkıştılar; vahdeti milleti ihlal ettiler; memleketi tahrip ettiler; dünyada görülmedik, işitilmedik fecayi ve mezalim ika eylediler; memlekete haricî düşmanların yapmak istemeyeceği fenalıkları yaptılar; bi'n-netice şerait-i sulhiyemizin fevkattasavvur bir şekle ifrağına sebep oldular!*"[143]. Türk Teâli Cemiyeti'nin, Vatandaşlara Beyannamesi'nde de, "*şimdiye kadar Türk olmadıkları halde Türk milletinin başına geçerek kendilerini öz Türk gösteren ve Türk'ün malını, ırzını, canını yok eden, çocukları öksüz, kadınları dul, evleri yoksul bırakan ve bunu kendisine iş güç edinerek çeşit çeşit ad ve lakaplar takınarak ortaya çıkan ve her gün Türkleri aldatan hainlere aldanmayınız*"[144] denilmektedir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın 26 Eylül'de Ferit Paşa Hükümeti'ne verdiği birinci muhtırada da Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nden, milletin arzusu hilafına teşkil edilen, müdafaa-i milliye namındaki çeteler olarak söz edilmektedir[145]. 13 Ekim 1919 tarihinde Ali Rıza Paşa Hükümeti'ne verilen ikinci muhtırada ise Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ne, kuvve-i bağiye, kuvve-i mevhume, fitne-i bağiye ve Anadolu'da bir kısım kumandanların isyanı gibi ithamlar yöneltilmiştir[146]. Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına Adana Şubesi Reisi Hafız Mahmud Bey'in Beyannamesi'nde de, "*Ey ahali! Hükümet-i muazzama-*

---

[141] Tunaya, **aynı eser**, Cilt: 2, s. 389.
[142] Tunaya, **aynı eser**, Cilt: 2, s. 390.
[143] Tunaya, **aynı eser**, Cilt: 2, s. 393.
[144] Zekai Güner,-Orhan Kabataş, **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ank–1990, s. 264.
[145] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 2, s. 312.
[146] **Alemdar**, 26 Teşrin-i Evvel 1335/1919, Nr: 314–2615.

Levent Şahverdi Arşivi

dan olmayan Yunan'ı bile İzmir'den çıkaramayan bu Kuvâ-yı Bağiye'nin, düvel-i muazzamadan bulunan ve Adana'da kuvâ-yı külliyesi bulunan Fransızları buradan, bu gibi şekavetle çıkarabileceğine inanmak büyük cinnettir. Bu gün Halife ve Padişahımızın emr ü fermanıyla Hükümet-i Merkeziye, kendilerine Kuvâ-yı Milliye süsü veren bugat-ı mezbure ile bi'l-fiil muharebe etmektedir" denilmekte ve burada da Kuvâ-yı Milliye Hareketi, çetecilik, yalancı milliyetçilik, münafıklık ve gayr-ı meşruluk olarak itham edilmekte, Hareket de harekât-ı muzırra olarak adlandırılmaktadır.[147]

İngiliz Muhibler Cemiyeti'nden Sait Molla'nın Kuvâ-yı Milliye hakkındaki görüşleri de şöyledir: "*Anadolu'da Mustafa Kemal'in giriştiği macera, er-geç akamete mahkûmdur. Zira milletin, bilhassa bu harbin galipleri olan büyük devletlerle uğraşacak ne maddi ne de manevi takatı kalmıştır. Esasen Padişahımız Efendimiz'de böyle manasız mukavemetler ve sergüzeştler peşinde koşanların bu memlekete zarar vereceklerini, ancak sükûnet ve itidal ile memleketi kurtaracak bir sulha varılabileceğini beyan buyurmuşlardır. Bundan dolayı Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz'in gösterdikleri yoldan gitmek cümlemize borç olmuştur.*"[148]

Görüldüğü gibi Kuvâ-yı Milliyeciler, yalancı milliyetçilik, dinsizlik, şakilik, asilik, münafıklık, bağilik, eşkıyalık, yağmagerlik, alçaklık, sergerdelik, soygunculuk, haydutluk, zorbalık, fitne ve fesatçılık vb. şekillerde itham edilmekte ve halkı katledip ahalinin mallarını ahz ü gasp etmek, Hükümet ile milletin arasını açmak, köyleri basıp tahrip etmek ve yağmalamak, Padişaha ve Halifeye isyan etmek, hırs ve ihtiras peşinde koşmak vb. suçlanmaktadır. Kuvâ-yı Milliye Hareketi de, kuvâ-yı gayr-ı milliye, kuvâ-yı işgaliye, kuvâ-yı bağiye, eşhas-ı bağiye, makît-i şekavetkarane, harekât-ı bağiye, fitne-i bağiye, kuvve-i müsellah-ı bağiye, güruh-ı eşkıya vb. şekillerde itham edilmiştir. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve destekçileri tarafından Kuvâ-yı Milliyecilere ve harekete yöneltilen bu itham ve suçlamaların amacı halkın Kuvâ-yı Milliye'ye düşman olmasını sağlamak ve halk-hükümet işbirliği neticesinde Kuvâ-yı Milliye'yi ortadan kaldırmaktır. Kuvâ-yı Milliye'ye yöneltilen bu itham ve suçlamalar kısmen de olsa Anadolu'da kargaşaya sebebiyet vermiştir. İstanbul'un propagandaları neticesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Kuvâ-yı Milliye'ye karşı isyanlar baş göstermiştir. Geniş açıdan bakıldığında Damat Ferit Paşa ve destekçileri bu

[147] Güner, **Millî Mücadele Beyannameleri**…, s. 266.
[148] Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK Basımevi, Ank–1991, s. 53.

Levent Şahverdi Arşivi

propagandalardan istedikleri sonucu alamamışlar, halkla Kuvâ-yı Milliye'nin birlikteliğini engelleyememişlerdir.

Sonuç

Mütareke'nin akdinden sonra İtilaf Devletleri, Anadolu topraklarını işgal etmeye başlayınca Anadolu insanı bu işgallere karşı silahlı mücadeleye girişmiştir. Bu durum hem İtilaf Devletleri'ni hem de Padişah ve Damat Ferit Paşa Hükümetlerini huzursuz etmiş ve Anadolu'daki direnişin önüne geçmek için çalışmalar yürütmeye başlamışlardır. Gerek Padişah gerekse Damat Ferit Paşa Hükümetleri, işgallere silahla karşı koymaya "*ülkenin içinde bulunduğu durum*" açısından şiddetle karşı çıkmakta ve ülkenin içinde bulunduğu karışıklığın ancak ve ancak büyük devletlerle uzlaşarak halledilebileceğine inanmaktadır. Bu yüzden Anadolu'da işgalci kuvvetlere karşı girişilen direnişin önüne geçmek için azamî derecede gayret göstermişlerdir.

Kuvâ-yı Milliyecilerin, Padişah ve Damat Ferit Paşa Hükümetleri'nin değil de vatanın selâmeti yönünde bir siyaset takip etmesi ve İstanbul'daki Hükümet'in alternatifi pozisyonunda olması, gerek Padişahı gerekse de Damat Ferit Paşa Hükümetleri ve Paşa'yı destekleyen basını topyekûn Kuvâ-yı Milliye'ye saldırıya itmiştir. Bu cümleden hareketle Damat Ferit Paşa Hükümetleri tarafından Kuvâ-yı Milliyeciler, Birinci Cihan Harbi'nin mesulleri olarak görülen İttihatçıların Anadolu'daki yeni uzantıları olarak halka lanse edilmeye çalışılmıştır. Çünkü bu dönemin en ağır ithamı İttihatçılık ithamı idi. Kuvâ-yı Milliye Hareketi İttihatçılığın yanında Bolşeviklikle de suçlanmıştır.

İstanbul Hükümeti'nin Kuvâ-yı Millliyecileri tenkil etmek için kullandığı bir diğer yöntem de "*Fetvâ-yı Şerife*" çıkartıp yayınlatmak olmuştur. Bu fetva Kuvâ-yı Milliyecileri dinsizlikle itham ediyor ve öldürülmelerinin farz olduğunu ilan ediyordu. Bununla amaçlanan, mutaassıp insanları Millî Mücadele aleyhinde ayaklandırmaktan başkaca bir şey değildir.

Netice itibariyle Türk Millî Mücadelesine bütüncül olarak bakıldığında bütün bu ithamların kısmî olarak Anadolu'da bir kargaşaya sebebiyet verdiğini ve Kuvâ-yı Milliye aleyhinde yapılan propagandalar sonucunda yer yer isyanların baş gösterdiğini görmekteyiz. Fakat bu propagandalar halkın Kuvâ-yı Milliye'ye düşman olmasını sağlayamamış ve nihaî olarak da amacına ulaşamamıştır. Bunun en açık örmeği de Anadolu halkının desteği sonucunda Türk Millî Mücadele'sinin başarıya ulaşmasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKLAR

I. Arşiv Belgeleri*

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babıâli Evrak Odası (BOA, BEO)

II. Gazete ve Dergiler**

Alemdar

Peyam

Peyam-ı Sabah

Takvim-i Vekayi

Vakit

III. Kitaplar

AKER, M. Şefik, **57. Tümen ve Aydın Millî Cidali,** Cilt: 3, İstanbul Askerî Matbaası, İst–1937.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919–1922,** TTK Basımevi, Ank–1975.

ATA, Ferudun, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları,** TTK Basımevi, Ank–2005.

ATATÜRK, **M. Kemal, Nutuk (1919–1927),** Yay. Haz: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ank–2005.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ank–1997.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya,** Bateş Yayınları, İst–1998.

AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri –Yakın Tarihimizin Gerçekleri, Milliyet Yayınları,** İkinci Basım, İst–1998.

BALCIOĞLU, Mustafa, **İki İsyan –Koçgiri, Pontus- Bir Paşa -Nurettin Paşa-,** Nobel Yayınları, Ank–2000.

BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım,** Cilt: 7, Sabah Kitapçılık, İst–1997.

BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı,** Başbakanlık Basımevi, Ank–1973.

BEYATLI, Yahya Kemal, **Siyasî ve Edebî Portreler,** Baha Matbaası, İst–1976.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Atatürk Anadolu'da (1919–1921),** Cilt: 1, Kent Basımevi, İkinci Basım, İst–1981.

CEBESOY, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları,** Temel Yayınları, İst–2000.

GENÇOSMANOĞLU, K. Zeki-N. Ahmet Banoğlu, **Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi,** Cilt: 5, May Yayınları, İst–1971.

Levent Şahverdi Arşivi

GÜNER, Zekai-Orhan Kabataş, **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını,** Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ank–1990.

ILGAR, İhsan, **Mütareke'de Yerli ve Yabancı Basın,** Kervan Yayınları, İst–1973.

JAESCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** Çev: Cemal Köprülü, T.T.K. Basımevi, Ank–1991.

JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi –Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918–11 Ekim 1922),** TTK Basımevi, Ank–1989.

KANSU, M. Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** Cilt: 1, TTK Basımevi, Ank–1986.

KAPLAN, Mehmet-İnci Enginün ve Diğerleri, **Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal,** Cilt: 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst–1981.

KARABEKİR, Cemal, **Maçka Silâhhanesi Hatıraları, İstiklal Harbi Kahramanları,** Nehir Yayınları, İst–1991.

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz,** Cilt: 2, Emre Yayınları, İst–1995.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi,** Cilt: IX, İkinci Basım, T.T.K. Basımevi, Ank–1999.

KERMAN, Zeynep, **Belçika Temsilciliği Vesikalarına Göre Millî Mücadele,** Dergâh Yayınları, İst–1982.

KOCAOĞLU, Bünyamin, **Mütarekede İttihatçılık, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Dağılması (1918–1920),** Temel Yayınları, İst–2006.

Mehmet Arif Bey, **Anadolu İnkılâbı Millî Mücadele Anıları (1919–23),** Yay. Haz: Bülent Demirbaş, İkinci Basım, Arba Yayınları, İst–1992.

MEVLANZADE Rıfat, **İttihat Terakki İktidarı ve Türkiye İnkılâbının İç Yüzü,** Yedi İklim Yayınları, İst–1993.

ÖZKAN, Hülya, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919–16 Ekim 1920),** Genelkurmay Basımevi, Ank–1994.

ÖZSOY, Osman, **Gazetecinin İnfazı,** Timaş Yayınları, İst–1997.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** Cilt: 2, TTK Basımevi, Ank–1994.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü,** Cilt: 3, TTK Basımevi, Ank–1995.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali,** Cilt: 1, Dokuzuncu Basım, Kastaş Yayınevi, İst–2000.

Levent Şahverdi Arşivi

SOFUOĞLU, Adnan, **Kuvâ-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919–1921),** Genelkurmay Basımevi, Ank–1994.

TEVETOĞLU, Fethi, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar,** TTK Basımevi, Ank–1991.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi),** Cilt: 2, İletişim Yayınları, İkinci Basım, İst–2003.

YALÇIN, E. Semih-Salim Koca, **Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi,** Berikan Yayınevi, Ank–2005.

ZÜRCHER, Eric Jan, **Millî Mücadele'de İttihatçılık,** İletişim Yayınları, İst–2003.

IV. Makaleler

AKANDERE, Osman, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Yıl: 12, Sayı: 24, Ank–2003, 417–467.

AYDIN, Mesut, "Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Yıl: 3, Sayı: 5, Ank–1990.

ÇAĞLAR, Günay, "Kuvâ-yı İnzibatiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Yıl: 8, Sayı: 15, Ank–1995, s. 343–365.

ÇAĞLAR, Günay, "Millî Mücadele'de Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** 75. Yıl Özel Sayısı, Sayı: 11, Erzurum–1999, s. 265–282.

KISIKLI, Emine, "Millî Mücadele Başlangıcında, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Hareketi, İttihat ve Terakki Faaliyetlerinde Uzak Tutma Teşebbüsleri", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,** Yıl: 3, Sayı: 5, Ank–1990, s. 109–127.

SERTOĞLU, Midhat, "Millî Mücadele'ye Yardım Ettikleri İçin Cezalandırılmak İstenenlere Dair Yayınlanmamış Belgeler", **Hayat Tarih Mecmuası,** Yıl: 14, Sayı: 2, Şubat–1978, s. 47–49.

TEVETOĞLU, Fethi, "Atatürk-İttihat ve Terakki", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt: V, Sayı: 15, Temmuz–1989, s. 613–623.

YILMAZ, Durmuş, "Bir Millî Mücadele Muhalifi, Ömer Kazım ve İki Kitabı", **Selçuk Üniversitesi Ata Dergisi,** Sayı: 4, Konya–1993.

Levent Şahverdi Arşivi

V. Tezler

DEMİRBAŞ, Osman, **İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Millî Mücadele**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İst–1999.

ERDEM, Ş. Can, **Sadrazam Damat Ferit Paşa**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İst–2002.

KARAASLAN, Halis, **Millî Mücadele Dönemi'nde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir–1997.

ÖZTÜRK, Reşat, **İstanbul Basınında Edebiyatçıların Millî Mücadele'ye Bakışı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ank–1992.

TUNÇ, Salih, **İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918–1920),** Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İst–1999.

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL'İN SELAHATTİN SAİP BEY'İ ARNAVUTLUK'TA GÖREVLENDİRMESİNİN SEBEP VE SONUÇLARI (1920-1923)

Doç. Dr. Selma YEL*
Halil ÖZCAN**

ÖZET

Arnavutluk, Balkan Savaşları sonucu bağımsızlığını kazanmış, ancak daha henüz kendi iç birliğini oluşturamadan Türkiye gibi kendisini savaşın ve işgallerin ortasında bulmuştur. Balkan savaşları esnasında Arnavutluk'un, Osmanlı Devleti ile arasındaki bağlantısı kesilmiş ve Sırp, Karadağ ve Yunan saldırılarına maruz kalmıştır. I. Dünya Savaşı içerisinde de İtalya, Fransa ve Avusturya, Arnavutluk'u işgal etmişlerdir. I. Dünya Savaşı sonrasında ise Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve İtalya'nın Arnavutluk'a yönelik işgal ve tehdidi sürmüştür.1920 yılında, benzer şekilde hem Türkiye hem de Arnavutluk Hükümeti emperyalist devletlerle ve onların uzantılarıyla savaşmak mecburiyetinde kalmıştır. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı ile Anadolu'yu kurtarmaya çalışırken, bir taraftan da tarihten gelen dostluğun bir gereği ve stratejik sebeplerden dolayı Arnavutluk ordusunun kurulmasına yardımcı olmak üzere Selahattin Saip Bey'i Arnavutluk'a göndermiştir. Bu hadise, Mustafa Kemal'in sadece Türk milletinin bağımsızlığı için değil, aynı zamanda diğer mazlum milletlerin bağımsızlığı için de çaba gösterdiğinin bir kanıtıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Arnavutluk, Mustafa Kemal, Selahattin Saip Bey, Askerî Yardım.

THE REASONS AND RESULTS OF MUSTAFA KEMAL'S CHARGING OF SELAHATTİN SAİP BEY IN ALBANIA (1920-1923)

ABSTRACT

Albania has secured its independence just after the Balkans Wars, before constitute its the country had found itself under attacks, occupation

* Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.
** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

Levent Şahverdi Arşivi

and in war again just like what happened in Turkey. Being split from the Ottoman Impire's territory, Albania's lands has faced attacks of Serbia, Montenegro, Greek. And occupied by Italy, France and Austria during the 1st World War. The threaten of Serbia, Montenegro, Greece and Italy has been continued after the 1st World War. In 1920 both Turkey and Albania Government had been forced to be in warfare against the imperialist states and their allies. Mustafa Kemal has charged Selahattin Saip Bey to help the Albania to from the national army for both reasons of strategic and historical relations between two countries. This case is an indication of the fact that Mustafa Kemal endeavoured not only for the independency of Turkey but other oppressed countries as well.

Key Words: Turkish Great National Assembly Government , Albania, Mustafa Kemal, Military Aid, Selahattin Saip Bey.

Giriş

Yıkılan Osmanlı Devleti içerisinde Arnavut[1] milliyetçiliği de Türk milliyetçiliği gibi uyanmakta geç kalmıştır. Arnavut milliyetçiliğinin geç uyanmasında başkaca birçok sebebin yanı sıra, Arnavutların Osmanlı Devleti yönetimi ile bütünleşerek, kendilerini devletin aslî unsurlarından biri olarak görmeleri ve asker-sivil bürokratik kadrolar içerisinde kolayca yükselmeleri etkili olmuştur.

II. Abdülhamit dönemi uygulamalarına karşı olan çok sayıda Arnavut aydını, İttihat ve Terakki'nin içerisinde yer almış ve II. Meşrutiyet'in ilânı için çaba göstermiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilânından sonra İttihatçıların merkezi yapıyı kuvvetlendirmeye çalışarak, Arnavutların beklediği kültürel ve siyasi haklar içeren özerkliği vermemelerinin yanı sıra Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine gelişen milliyetçilik akımı Arnavutları de olumsuz etkilemeye başlamıştır. Gerek bu sebeplerle, gerekse de Osmanlı

[1] Arnavutların Balkanlara yerleşen ilk kavim olduğu konusunda hemen bütün yazarlar hem fikirdir. Ancak hangi ırktan ve nereden geldikleri konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Ahmet Hamdi'ye göre, Arnavutlar, eski Helenlerden bile çok evvel Asya'dan Balkan adasına gelen bir kavimdir. Geliş zamanları kesin olarak bilinmese de tarihin kaydettiği andan bu güne kadar Arnavutların Balkan adasında faal, cesur, muharip ve namuskâr bir unsur olarak mevcudiyeti tasdik olunmuştur (Ahmet Hamdi, **Arnavutluk Hakkında,** İstanbul,1920.s.3). İslâm Ansiklopedisine göre; Arnavutların kökenleri Hint-Avrupa asıllı olan İlliryalılara dayanmaktadır (İslâm Ansiklopedisi, "**Arnavutluk**"Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991,s.384).

Levent Şahverdi Arşivi

Devleti içinde karışıklık çıkarmak isteyen emperyalist Devletlerin de tahrikleri sonucunda, bazı Arnavutlar, 31 Mart ayaklanmasını desteklemiştir. Bu Arnavutlardan birisi, aynı zamanda Prens Sabahattin yanlısı ve Ahrar Fırkası liderlerinden olan İsmail Kemal Bey'dir.

31 Mart destekçisi İsmail Kemal Bey liderliğinde başlayan Arnavut isyanı, 28 Kasım 1912 tarihinde Avlonya'da toplanan Arnavut Kongresi'nde alınan kararın gereğince Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi ile sonuçlanmıştır. Batılı devletler de 1913 yılında Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımışlardır. Bağımsızlığı tanınan Arnavutluk Devleti'nin başına altı aylık bir süre için de olsa Alman asıllı Prens Wied[2] getirilmiştir. Ancak, Alman Prensin Arnavutluk üzerinde otorite tesis edemeden ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır. Prensin ayrılmasını müteakiben, iç karışıklıklar devam ederken, I. Dünya Savaşı çıkmış ve Arnavutluk İtalya, Fransa ve Avusturya tarafından işgal edilmiştir[3]. Aynı dönemde Anadolu da İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'ın işgallerine maruz kalmış durumdadır.

Türk Kurtuluş Savaşı döneminde işgalcilere karşı Anadolu'da bağımsızlık mücadelesi verilirken, Arnavutluk'ta da benzer şekilde Sırbistan, Karadağ, Yunanistan[4] ve İtalya'nın tehdit ve işgallerine karşı bağımsızlık mücadelesi verilmiştir. Tarihten gelen yakınlığın ve aynı kaderi yaşamanın bir sonucu olarak başlamış olan iki ülke arasındaki ilişkiler, Ahmet Zogu'nun krallığını ilân etmesiyle bozulmaya başlamıştır. Türkiye, bu rejim değişikliğini kabul etmediği için Arnavutlar resmi ilişkileri kesmiştir[5]. Balkan Paktı'na Arnavutluk'un da davet edilmesiyle iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden düzelmeye başlamışsa da, Ahmet Zogu'nun kız kardeşini II. Abdülhamit'in oğlu ile evlendirmesiyle geçici bir süre için de olsa ilişkiler yeniden bozulmuştur.[6]

---

[2] Almanya'nın soylu ailelerinden olan Prens William, Almanya'da Koblenz yakınlarında Neuwied'te 26 Mart 1876 tarihinde doğmuştur. William'ın halası Romanya'nın kraliçesi Elisabeth (1843–1916)'in William üzerinde önemli bir etkisi vardır. Romanya, Prens William'ı, Arnavut krallığına bağımsız aday olarak önermiş ve bütün büyük güçler tarafından bu öneri kabul edilmiştir. Önerinin kabul edilmesinde diplomatik ve politika konusunda çok fazla tecrübesi bulunmayan Prens'in kibar, sağlıklı, güleç olması gibi özelliklerinin yanında Arnavutluk hakkında çok fazla bilgisi ve geçmiş bağının olmaması etkili olmuştur.Bu hususta geniş bilgi için bkz: Heaton-Amstrong, Captian Duncan, **The Six Month Kingdom:Albania 1914**, I.B.Tauris&Co.Ltd., London, 2005:x-xıv.

[3] **H.Milliye,** 6 Haziran 1926:3

4 (Vıckers, Mıranda, The Albanians, WBC Ltd., London, 1997, s.91-93.

[5] Tiran'daki Türk Elçiliği kapatılmadı ancak Arnavutlar Türk işgüderiyle resmî ilişkilerini tamamen kestiler (Şimşir, 2001,21).

[6] Sphpuza, Gazmend, "Atatürk ve Türkiye Arnavutluk İlişkileri", **Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi,** yıl 3, c.2, s.6, Ankara, Mayıs 1990, s. 344–345

Levent Şahverdi Arşivi

Arnavutluk'un İşgali

Balkan Savaşları sonucu bağımsızlığını kazanmış olan Arnavutluk, yine de I. Dünya Savaşına kadar siyasi düzenini teşkil edememiştir[7]. Gerek bölgenin gerekse de dünyanın içerisinde bulunduğu olumsuzlukların da etkisiyle bir türlü huzura kavuşamamış ve kendisini savaşın ve işgallerin ortasında bulmuştur. Kral William Wied, savaş başladığında Arnavutluk'un tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak güneyden Epirlilerin, ortadan İslam ahalinin kıyam ve isyanıyla iki ateş çemberi arasında gittikçe sıkışmıştır. Bu durum karşısında Prens William, Arnavutluk'u terk etmiştir[8], Ancak kralın Arnavutluk'u terk etmesinden sonra kral'a karşı iktidar mücadelesi vermiş olan ve hükümet kuran Esat Paşa[9], İtalya'nın etkisiyle olacak İtilaf Devletlerine yanaşmıştır.

İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında, İtalya ve Yunanistan'ı kendi saflarına çekebilmek için Arnavutluk'u pazarlık konusu olarak kullanmışlar ve bu durumu Osmanlı Devleti'nin de paylaşılmasını öngören gizli anlaşmalara yansıtmışlardır. 26 Nisan 1915 tarihli Londra Gizli Antlaşması maddeleri uyarınca Arnavutluk toprakları İtalya, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ arasında paylaştırılmıştır[10]. Haksız ve hukuksuz bir şekilde 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmiş olan Yunanistan, Eylül 1914'te Arnavutluk'ta Avlonya'yı, Kasım 1914'te de Görice (Korçe) ve Ergiri (Gjorokaster) bölgelerini işgal etmiştir. Yunanistan, İtilaf Devletlerinin uyarılarını dikkate almayarak işgallere devam etmiş ve bunun sonucunda Ocak 1916'dan itibaren bütün güney Arnavutluk'u (Kuzey Epir'i) kontrol altına almıştır. Daha sonrada işgalini meşrulaştırmak için bölgeyi kendi meclisi ile yönetmiş ve Yunanistan'a bağlandığını bildirmiştir. İtilaf Devletleri bu yaptırıma itiraz etmiş olsa da, Yunanistan'ın Arnavutluk işgali devam etmiştir.[11]

---

[7] Şimşir, Bilal, N., **Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Büyükelçilik Anıları** (1985-1988), Asam Yayınları, Ankara, 2001,s,16.

[8] **H.Milliye,** 30 Mayıs 1926.

[9] Esat Paşa Toptani, İşkodra'yı el altından Karadağlılara vermek için uğraşır. 30 Ocak 1913 günü Hasan Rıza Paşa'yı öldürtür ve komutanlığı kendi eline alır. Esat Paşa, Arnavut askerini terhis ve Türk askerlerini de vapurlara bindirerek İstanbul'a sevk eder (H.Milliye, 28 Mayıs 1926:3). Karadağ Dışişleri Bakanı ile İşkodra'da görüşmelerde bulunur ve bu görüşmelerin sonucunda İşkodra Karadağ'a bırakılır (Bayur, Yusuf Hikmet**, Balkan Savaşları: İkinci Balkan Savaşı II**, Yeni Gün Haber Ajansı, İstanbul, 1999, s.91-92.).

[10] Yel, Selma," Atatürk ve İnkılâplarının Arnavutluk'taki Tesirleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** cilt XIX, sayı 55, Mart 2003, s.108.

[11] Kollu, Atilla, **Türkiye-Balkan İlişkileri 1919–1939,** Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, Ankara, 1996, s.193–196.

Levent Şahverdi Arşivi

I.Dünya Savaşı içerisinde Almanya, Avusturya ve Bulgar saldırıları karşısında zor durumda kalmış olan Sırplar ve Karadağlılar, kendileri için daha güvenli olduğuna inandıkları Arnavutluk'a sığınmışlardır. Bu sebeple, Avusturya kuvvetleri de Arnavutluk'u Viyosa nehrine kadar işgal ederek, İtalyan kuvvetleriyle burada savaşmak mecburiyetinde kalmıştır. Görice mıntıkası da 1916 yılında Fransa'nın işgaline uğramıştır[12]. Arnavutluk'un maruz kaldığı bu işgaller devam etmiş ve İtalya da 3 Haziran 1917 günü Arnavutluk üzerinde himayesini ilân etmiştir[13]. I.Dünya Savaşı sonuna kadar Arnavutluk'un kuzeyi Viyosa nehrine kadar Avusturya'nın, güneyi İtalya'nın ve Görice mıntıkası da Fransa'nın işgaline maruz kalmış olup, bu durum Almanya ile İtilaf Devletleri arasında 11 Kasım 1918 tarihinde yapılmış olan Rethondes Mütarekesi'ne kadar devam etmiştir.[14]

Arnavutluk'un I.Dünya Savaşında İtilaf Devletlerinin yanında yer almış olması, Osmanlı Devleti'nin akıbetine maruz kalmaktan kurtaramamış ve I.Dünya Savaşı'nın akabinde de Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve İtalya tarafından toprakları işgal edilmiştir. Arnavutluk ve Osmanlı Devleti, birbirlerine rakip ve düşman iki ayrı grup içinde I.Dünya Savaşına girmiş olmalarına rağmen, savaş sonrasında maruz kaldıkları muamele aynı olmuştur.

Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansında, İtilaf Devletleri, hem Türkiye'nin ve hem de Arnavutluk'un geleceğini belirleyecek pazarlıklara başlamışlardır. Arnavutlar gelişmelere daha fazla tahammül edemeyerek, başta İtalya'nın işgali olmak üzere, tepkilerini göstermeye başlamışlar ve bu amaca yönelik olarak Ocak 1920'de Luşne (Lushnje)'de bir kongre yapmışlardır.[15]

Anadolu'da da benzer tepkiler mevcut olup, Türk halkı da Mustafa Kemal'in liderliğinde işgallere karşı Erzurum ve Sivas kongreleri ile misakı milli şartlarını tespit edip, ülkeyi kurtarma mücadelesine başlamıştır. Türkiye'nin, Mustafa Kemal gibi bir lidere sahip olması, milli birliğini temin ederek,[16] ba-

---

[12] **Hâkimiyet-i.Milliye**, 6 Haziran 1926.

[13] Esmer, Ahmet Şükrü**, Siyasî Tarih (1919-1939),** Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:30-12, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara, 1953, s.69.

[14]**Hâkimiyet-i.Milliye**, 6 Haziran 1926,s.3.

[15] Akşin, Sina ve Fırat, Melek, **İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar** Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993,s.109.

[16] Deniz, Bilgen, **ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi, Amerikan Mandası ve Gazeteci L. E.Browne'in Faaliyetleri**, İST.2004,S.205, Kongreyi takip etmek amacıyla Sivas'a gelen Chicago Daily News muhabiri L.E. Brown, kongre süresince olan gelişmeleri ve de yaptığı özel görüşme sonuçlarını ABD kamuoyuna aktarmıştır. L.E. Browne'a göre, mütarekeden beri Türkiye'de meydana gelen en önemli hadise Sivas kongresidir. Milliyetçiler bu kongre ile çok güçlenmişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

ğımsızlık savaşını kazanmasında ve ülkenin yeniden kurulmasında etkili olurken, Arnavutluk sürekli içeride milli birliğini sağlayamamanın sıkıntısını çekmiş ve bu da bağımsızlığını teminde güçlüklere sebep olmuştur.

Luşne (Lushnje) Kongresi sonucunda Arnavutluk'ta milli bir hükümet teşkil edilmiş ve büyük Devletlerin Arnavutluk'u parçalama planlarına karşı harekete geçilmiştir[17]. Bu kararı müteakiben direnişe geçilmiş ve Haziran 1920'de İtalyan ordusundan ele geçirilen silahlarla Arnavutluk dağlarındaki milisler, İtalyan askerlerini ülkelerinden atmayı başarmıştır. Aynı yılın Ağustos ayında Tiran hükümeti ile İtalya arasında imzalanmış olan barış anlaşması gereğince, İtalya Arnavutluk'un bağımsızlığını kabul etmiş ve de, Tiran hükümetini resmen tanımıştır[18]. Ancak bu tanıma göstermelik olup, İtalya, Arnavutluk üzerindeki hâkimiyet planlarından şimdilik vazgeçmiş görünmektedir.

TBMM Hükümeti-Arnavutluk İlişkisi

İkinci Meşrutiyet dönemindeki siyasal gelişmeleri çok iyi analiz eden Mustafa Kemal Paşa, Tunaya'nın deyimiyle, Balkan Devletlerinin "olgun bir meyve gibi ağacından kopmak üzere olduğunu" anlamıştır[19]. Mustafa Kemal Paşa, Balkan milletlerinin emperyalist devletlerin oyunlarından kurtularak, bütün haklarına sahip birer milli ve bağımsız devlet olarak yaşamalarını candan temenni etmiş, asırlardan beri birlikte yaşamış ve kaynaşmış olan Balkan milletlerinin sıkı bir ittifak ve hatta ittihat halinde bulunmalarının gerekliliğin belirtmiştir. Bu amaç doğrultusunda bir yandan Balkan milletlerinin kendi aralarındaki çekişmelerini engellemeye çalışırken, diğer yandan da kararlı bir şekilde Balkan milletlerini birbirlerine yaklaştırabilmek için gayret sarf etmiştir[20].

Mustafa Kemal bu düşüncelere daha Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmadan önce de sahiptir.1920 yılında daha henüz Anadolu işgalden kurtarılmadan önce, her iki ülkede savaş ve direniş devam ederken, Mustafa Kemal Paşa Arnavutluk ile ilgilendiğini göstermiştir. Bu ilginin bir sonucu olarak Türkiye ile aynı kaderi yaşamakta olan Arnavutluk'a, tarihten ge-

---

[17] Yel, **a.g.m.,** s.108.

[18] Giaffo, Lou, **Albania: Eye Of The Balkan Vortex, Xlıbrıs Corporation, United States Of America**, America, 1999,s.348.

[19] Tunaya, Tarık Zafer, **Hürriyetin İlânı: İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakış**, İstanbul, 2004,s.165.

[20] Soyak, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul, Ocak 2006, s.499.

Levent Şahverdi Arşivi

len dostluğun bir gereği olduğu kadar, Yunanistan'ı batıda da sıkıştırmak gibi stratejik bir yakyaşımla da askerî yardımda bulunmak üzere Selahattin Saip Bey başkanlığında bir askerî heyet göndermiştir[21]. Ebetteki bu yardımın yapılmasında, Arnavutluk'tan gelen istek de tesirli olmuştur. Burada dikkat çekici olan, henüz kendi ülkesini işgalden kurtaramamış olmasına rağmen, bir başka ülkenin bağımsızlık mücadelesine destek vermek üzere yardımda bulunabilme özverisinin gösterilmiş olmasıdır. Bu da Türk İstiklal mücadelesinin antiemperyalist ruhuna uygunluk arz etmektedir. Bu durumu Gazmend Shpuza da, ''Türkiye ve Arnavutluk geniş antiemperyalist cephede beraber, birbirinin yanında olmuştur'' şeklinde ifade etmektedir[22].

Mustafa Kemal Paşanın 9 Aralık 1920 tarihinde talimat verdiği Selahattin Saip Bey'in, kesin olarak Arnavutluk'a ne zaman gittiği tespit edilememiştir. Anila Polat, Selahattin Saip Bey'in 1921 yılında Arnavutluk'a geldiğini belirtirken[23], Necip P. Alpan da 9 Aralık 1920'de görevlendirildiğini belirtmektedir[24].

Türkiye'nin Arnavutluk'a askeri yardım yapma hadisesinin gelişim süreci şöyledir: Arnavutluk Başbakanı İlyas Vriyonu, emekli Miralay Selahattin Saip Bey'e yeni kurulacak kabinde Harbiye Nazırlığı görevini teklif etmiş, Selahattin Saip Bey de bu teklifi kabul edip edemeyeceğini Ankara'dan sormak mecburiyetinde kalmıştır. Mustafa Kemal Paşanın kendi el yazısı ile Selahattin Saip Bey'e yazdığı 9 Aralık 1336 (1920) tarihli cevabi mektupta aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir[25].

9.12.1336 (1920)

Antalya'da ticaretle meşgul emekli Erkânı Harp Miralayı Selahaddin Beye

Büyük Millet Meclisi Hükümeti Selahattin Bey'in Arnavutluk Harbiye Nezareti'ne intıhabından (seçilmesinden) fevkalade memnun olmuştur.

---

[21] Şimşir, Bilâl N., **Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Büyükelçilik Anıları** (1985-1988), Ankara, 2001,s.16.

[22] Sphpuza, Gazmend, "Arnavutluk-Türkiye İlişkileri", Ankara Üniversitesi TİTE **Atatürk Yolu Dergisi,** yıl 6, c.3, Ankara, Mayıs 1993, s.311.

[23] Polat,Anila,"**Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri(1920,1938)**".http://www.hbektas.gazi.edu.tr/,

[24] Alpan, Necip P, " **Türkiye İle Arnavutluk'un İstiklâl Savaşlarındaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği**",X. Türk Tarih Kongresi, VI. Cilt, Ankara, 1994,s.2901.

[25] **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**: (**Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919–1923,** T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, C.1, Ankara, 1994,s.209–210.

Levent Şahverdi Arşivi

Arnavutluk hakkında uzun zamanlardan beri sağlam malumat-ı mevsuka (vesikaya dayalı, güvenilir bilgi) alınamadığından, bu babda (konuda) Ankara Hükümetinin beyan edebileceği mutâlaat (görüşler) ve izhar edebileceği (ortaya koyabileceği) arzular ancak pek umumî (genel) mebahise (bahislerle) munhasır (sınırlı) kalabilir.

Bu cümleden olmak üzere temenniyatımız bervech-i zir (aşağıda) beyan olunur:

Evvelen: Arnavutluğu tehdit eden İslâv, Rum (Yunan) İtalyan düşmanlarından kendisi için en az tehlikeli olanı İtalyanlar olduğundan diğerlerine mukavemet etmek için onlara istinad (dayanmak) lüzumu.

Sâniyen: Arnavut milleti arasında vikâfın (anlaşma) teessüsüne gayret etmek ve din ve hurufat mesaili (meseleleri) gibi mes'eleleri de şimdilik bertaraf etmek.

Sâlisen: Gerek Ankara Hükümeti gerekse âlemi İslâm ile Arnavutluğun revabiti mâneviyesini (manevi bağlarını) takviye etmek ve bilcümle akvamı islâmiye arasında (bütün İslam milletleri arasında) teessüsü elzem (kurulması zorunlu) ve cümlenin (hepsinin) istihlâsını (kurtarılmasını) zâmin olan (sağlayacak olan) tesanüdün (dayanışmanın) teminine çalışılması.

Bu maksatla Ankara'ya bir mümessil (temsilci) gönderip daima temasın muhafaza ve aynı zamanda Berlin'de bulunan Talât Paşa ile mütemadi (devamlı) muhabere edilmesi (haberleşilmesi).

İşbu muhaberat (haberleşmeler) temin edildikten sonra müşterek (ortak) hareketimizin ne dereceye kadar kabil (mümkün) olacağı ve bunun ne gibi faydalar vereceği anlaşılacaktır.

Hükümet Çok Memnundur" diye yazmıştır.

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi, Mustafa Kemal Paşa Arnavutlara öncelikle İtalyanlarla işbirliği yaparak diğer işgalcileri bertaraf etmelerini tavsiye etmektedir. Çünkü Yunanistan (Rumlar) ve Sırplar (Slavlar), Arnavutluk'tan toprak talepleri olan ülkelerdir ve bu ülkeyi bu sebeple işgal etmiş olup, bu işgal ilhak amacına yöneliktir. İtalya ise Arnavutluk'tan toprak talep etmekten ziyade Adriyatik'in güvenliği açısından bu ülkede hâkimiyet kurma amacındadır ve Adriyatik'te kendisine rakip olabilecek Yuna-

Levent Şahverdi Arşivi

nistan ve Yugoslavya'ya karşıdır. Mustafa Kemal, Arnavut milleti arasındaki din ve mezhep ayrımcılığı dâhil tüm problemlerin aşılarak, bağımsızlık mücadelesi için milli birliği temin etmelerini tavsiye etmektedir. Benzer şekilde Mustafa Kemal de Anadolu'da aynı stratejiyi uygulamıştır. Önce İtalyan ve Fransızlarla anlaşma yapılmış, daha sonra Yunanistan ve İngiltere'ye karşı mücadele edilmiştir. Aynı zamanda da Anadolu halkı arasındaki mezhep farklılıkları ve etnik kimlik mücadelesine fırsat verilmemiştir[26]. Mustafa Kemal aslında bu ifadelerle, Arnavutluk hükümetine, kendisinin Anadolu'da uyguladığı bağımsızlık mücadelesinin yöntemlerini tavsiye etmektedir.

Mustafa Kemal aynı telgrafta, Arnavutluğun, İslam Ülkeleri ile ilişkilerini temin etmek için de Ankara'da düzenli temsilci bulundurmalarını tavsiye etmektedir[27]. Bu telgrafta belki de en dikkati çekici olan İslam Âlemini kastederek,"***cümlenin (hepsinin) istihlâsını (kurtarılmasını) zâmin olan (sağlayacak olan) tesanütün (dayanışmanın) teminine çalışılması***."tavsiyesidir. Mustafa Kemal bu sözlerle, İslam Ülkelerinin bağımsızlıklarının temini için tesanütün yani dayanışmanın şart olduğunu ifade etmektedir.

Mustafa Kemal, emperyalistlerin ve onların uzantılarının işgal ettiği İslam ülkeleriyle diğer mazlum milletlerin bağımsızlığını kazanması için de çaba göstermiştir. Emperyalist devletler ise, ekonomik ve stratejik menfaatleri açısından işgalleri altındaki İslam ülkelerinde meydana gelebilecek bu tür milli tepkilerden korkmuşlardır. İşgal altında olan Müslüman ülkeler ise Türk Kurtuluş Savaşına büyük ilgi duymuştur.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yakılan bağımsızlık ateşinin diğer İslam ülkelerine de sıçramasını ve bu ülkelerle işbirliğini gerekli görmüştür. Bu amaçla özellikle Hindistan ve Afganistan ile kurulan ilişkiler önemlidir. İstanbul'un işgali üzerine Heyet-i Temsiliye Reisi olarak İslâm âlemine seslenen Mustafa Kemal Paşa, bu işgalin Osmanlı sultanından ziyade, hilafet makamına, hatta bütün İslam âlemine yönelik olduğunu özellikle vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu çağrısından sonra İngiltere'de harekete geçen Hindistan asıllı Müslümanlar, İslam Cemiyeti aracılığı ile 5 Ocak 1921 tarihinde İngiltere Başbakanı Lloyd George'a bir muhtıra vere-

---

[26] Bilgen, **a.g.e.,** s. 205, L.E. Browne, bir başka haberinde de, Sivas Milli kongresinin amacının 'Türk-Kürt-Arap Kongresi olarak kararlar alacağını ABD kamuoyuna duyuurken, aslında bu milli birliği de vurgulamaktadır.

[27] Ancak biz araştırmalarımızda her iki ülkenin bağımsızlık mücadelesi aşamasında Arnavutluk'tan Ankara'ya bir temsilci görevlendirildiğine rastlamadık.

Levent Şahverdi Arşivi

rek, Türkiye'yi İtilaf Devletlerinin savaşa sürüklemiş olduğunu ifade ederek, Türkiye'nin savaş öncesi statükosunun korunmasını talep etmişlerdir[28]. Hindistan halkı Türk Kurtuluş Savaşını desteklemek için "Ankara'ya Yardım Fonu" adında paralar toplamış ve Aralık 1921-Ağustos 1922 tarihleri arasında Türkiye'ye 675.494 Türk lirası tutarında 106.400 İngiliz lirası para göndermiştir[29]. Benzer amaçlarla Moskova'ya gitmiş ilk Türk heyeti de, burada Afgan heyetiyle karşılaşmış ve 1 Mart 1921 tarihinde Afganistan ile TBMM arasında anlaşma imzalanmıştır.Bu anlaşma ile TBMM hükümetini ilk tanıyan ülke Afganistan olmuştur. Afgan-Türk Dostluk Anlaşması ile ilk kez şark milletlerinin uyanışından, bağımsızlığından ve özgürlüğünden söz edilmiştir. Ayrıca bu anlaşma uyarınca 45 Türk subayından kurulu bir Türk heyeti Afgan ordusuna düzen vermek üzere bu ülkeye görevlendirilmiştir.[30]

Mustafa Kemal Paşa tarafından, Selahattin Saip Bey'e verilen talimatta, Berlin'de bulunan Talat Paşa ile irtibatın devamı da tavsiye edilmekte olup, bu da ayrıca zikre değer bulunmuştur.[31]

Selahattin Saip Bey, Arnavutluk'ta Prizren Mebusu olmuş ve Türkiye'den giden Arnavut asıllı Albay Hamdi Bey ile birlikte Arnavutluk'un bağımsızlığı için mücadele etmiştir[32]. Selahattin Saip Bey'in Harbiye Nazırı olduğu dönemde, Albay Hamdi Bey de Milli Arnavut ordusu (o dönemde merkezi Berat'tadır) Başkumandanı olmuş ve ihtimamla Arnavut milli ordusunu teşkil etmeye çaba sarf etmişlerdir. Arnavut ordusu birkaç bin kişiden meydana gelen küçük bir ordu olmasına rağmen, teçhizatı ve düzeni bakımından çok muntazam hale dönüştürülmüştür. Türk ordu sistemine göre teşkil edilen bu yapılanma, Arnavutluk milli ordusunun özünü teşkil etmiştir.[33]

Arnavutluk'la ilgili bu gelişmelere İtalya'nın kayıtsız kalamadığı anlaşılmaktadır. Journal d'Orient gazetesindeki bir habere göre, Harbiye Nazırı Selahattin Saip Bey, büyük rütbeli diğer bir kaç zabit ile Arnavut ordu-

---

[28] Doster, Barış, **Atatürk, Türk Dünyası ve Mazlum Milletler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004,s.249.

[29] Şimşir, Bilal,N., **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara,1999, s. 205.

[30] Doster, s,256–257.

[31] Talat Paşa, yurt dışına çıktıktan sonra, çeşitli faaliyetlerde bulunmuş (Şark Kulübü oluşturma gibi), bu faaliyet ve girişim sonuçlarını Mustafa Kemal Paşaya mektup ile bildirmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız Babacan, Hasan, **Mehmet Talât Paşa 1874–1921,** Ankara, 2005.

[32] Yel, a.g.m., s.108.

[33] Vakit, 27 Nisan 1921.

Levent Şahverdi Arşivi

sunu düzenleme ve eğitme işiyle uğraşmaktadır. Birinci merkezi İşkodra'da, ikinci Elbasan'da, üçüncü Görüce'de ve dördüncüsü de Ergri'de olmak üzere toplam dört alay teşkil edilmiştir.[34]

Roma'da yayınlanan Tribuna gazetesinin haberine göre ise, Arnavut ordusu sabık Türk zabitlerinden Selahattin Saip Bey tarafından teşkil edilmektedir. Seferberlik ilân edilen şimali Arnavutluk'ta büyük bir heyecan mevcuttur. Arnavut hükümeti Yunanistan'ın muhtemel bir hareketine karşı tedbirler alarak genel seferberlik ilân etmiştir.[35]

Türkiye'nin Arnavutluk ordusunu kurma ve eğitme çabası, başta İtalya olmak üzere Yunanistan'da da şüpheyle karşılanıp, gelişmeler yakından takip edilmiştir. Yunanistan gazetelerine göre, (Türk) ajanlar memleketi (Arnavutluk'u) gezerek, Türk-Arnavut köylerine Mustafa Kemal Paşanın fotoğraflarını dağıtmıştır. Gazeteye göre, Arnavut ordusunu kuran Selahattin Saip Bey, burada Mustafa Kemal Paşanın rolünü oynamaktadır ve Anadolu hükümetiyle ve Sovyet hükümetiyle ilişkisi vardır[36]. Gerçekte bu iddialar son derece yanlış olup, doğru olan, Mustafa Kemal Paşanın, sadece Arnavutluk milli mücadelesine yardım etmeye çalışıyor olmasıdır. Aynı dönemde bütün esir millet ve ülkelerde olduğu gibi, Türk İstiklal Mücadelesi Arnavutluk'ta da dikkatle takip edilmekte olup, örnek alınmaya çalışılmaktadır. Arnavutluk üzerinde hâkimiyet planları olan ülkeleri işte bu gelişme rahatsız etmektedir.

Arnavutlar, TBMM'ne bağlı Türk askeri birliklerinin İkinci İnönü zaferinde galip gelmesinden sonra Yunanistan'ın yenilebileceğini görmüş ve bu zaferden oldukça etkilenmişlerdir. İşkodra'da, Anadolu şehitlerinin temiz ruhlarına gönderilmek üzere bir mevlüd-ü şerif okunmuş ve pek büyük bir kalabalık huzurunda Anadolu'nun durumundan bahs olunarak, Asker-i İslâmiyenin muzafferiyetine dua edilmiştir[37]. İnönü zaferleri üzerine Arnavutluk'un başlıca şehirleri Türk ve Arnavut bayrakları ile donatılmıştır.[38]

Anadolu'daki Türk direnişi ile Yunanistan'ın yenilgiye uğramaya başlaması, Arnavutlar için de Yunanistan'a karşı hem direnme arzusunu kuvvetlendirmiş, milli heyecanı uyandırmış ve hem de yıllarca birlikte yaşa-

---

[34] **Vakit,** 11 Mayıs 1921.
[35] **Vakit,** 29 Mayıs 1921.
[36] **Vakit,** 15 Mayıs 1921.
[37] **A.Yeni Gün,** 16 Mayıs 1921; 1, 22 Mayıs.
[38] **Vakit,** 8 Mayıs 1921.

Levent Şahverdi Arşivi

dıkları Türklerin direnişi onları mutlu etmiştir. Gazmend Shpuza'ya göre, Arnavutluk kamuoyu, Türk halkının mücadelesini sadece bir istiklal mücadelesi olarak görmeyip, emperyalist ve işgalcilere karşı birbirlerinin yanında oldukları için Türk Kurtuluş Savaşını takip edip, desteklemiştir.[39]

Kosova Milli Savunması yayın organı Populli gazetesi, daha 1919 yılının kasım ayında Türk halkının antiemperyalist mücadelesini haklı bir dava olarak gördüğünü yazmıştır. Çünkü her iki ülke de, büyük devletlerin ilhak siyaseti ile Balkanlara hâkim olan çevrelerin ırkçı siyasetinin saldırısıyla kaşı karşıya kalmıştır. Arnavutluk'un güney cephesi ile Türkiye'nin batı cephesini işgal altında tutan güç Yunanistan'dır. Arnavutlar, Türk kuvayı milliyecilerinden aldıkları destek ve heyecanla 1922 yılı sonuna kadar Yunanlılara karşı direnişte bulunmuştur. Bunun sonucu olarak, Yunanlılar da kuvvetlerinin bir bölümünü Yanya bölgesinde Arnavutlara karşı tutmak mecburiyetinde kalmıştır[40]. Bu da Yunanistan'ı Anadolu işgalinde zayıf düşürmüştür. Mustafa Kemal Paşa, bu ihtimali de mutlaka dikkate alarak Arnavutluk ordusunun düzenlenmesine katkı temin etmiş olmalıdır. Zaten Yunan kaynakları da bunu doğrulamaktadır. General N.Trikupis'in de kabul ettiği gibi, Arnavutların direnişi üzerine, Yunanistan'ın Anadolu cephesinden bir tümenini çekmesiyle birlikte, Batı Anadolu'da Yunan cephesi zayıflamıştır.[41]

Bu dönemde aralarında siyasi ve askerî anlaşmalar olmamasına rağmen, Arnavut ve Türk halkının birbirlerine yardım ve işbirliğini yürekten gelen bir bağlılıkla gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Türkiye'de yaşayan Arnavutlar da Türk Kurtuluş Savaşının kazanılmasına katkıda bulunmuştur. Shpuza, Arnavutların Türk İstiklal Mücadelesine yardımları sebebiyle müdahaleci güçlerin Arnavutlara düşmanca davranışlarının daha da arttığı görüşündedir. Gazeta Demokracia'ya göre de, birçok Arnavut Kurtuluş Savaşındaki katkılarından dolayı Türk hükümetinden nişanlar almıştır[42]. Aslında burada kastedilen Arnavut asıllı Türk vatandaşları olup, kendi ülke savunmalarında görev almışlardır. Bu yüzden de batılı devletlerin Arnavutluk'a karşı düşmanlıklarının artmasının söz konusu olması mümkün degildir. Dolaysıyla hem Shpuza'nın hem de Gazeta Demokracia'nın yorumları biraz abartılı ve yanlı olmuştur.

---

[39] Sphpuza, a.g.m., s.177.

[40] Kaçi, Nesip, "Atatürk Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?", **Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu (31 Ekim- 1 Kasım 1988),** Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s.50.

[41] Kaçi, a.g.m., s. 50.

[42] Shpuza, a.g.m., s.177.178.

Levent Şahverdi Arşivi

TBMM Hükümeti döneminde Arnavutların bağımsızlık mücadelesi yakından takip edilerek desteklenmiştir. Mustafa Kemal 1 Mart 1922'de TBMM'nin üçüncü toplanma yılını açarken bu hususla ilgili olarak şunları söylemiştir.[43]

"*…Arnavutluk Hükümetine gelince Bu hükümeti Islâmiye halkiyle asırlarca beraber yaşadık. Uzun zamanlar kendileriyle tevhidi hayat ve mukadderat eyledik (hayat ve kader birliği yaptık). Bu dindaş halk ve Hükümeti dahi muhafazai mevcudiyet ve temini saadetinin merbut olduğu noktai hakikiyeyi takdir edecektir. Bugünkü müşkül vaziyetlerinin tevlideylediği (sebep olduğu) elîm mecburiyetlerden kurtulmak tedabirine (tedbirlerine) tevessül edilecektir (girişeceklerdir). Bunu kaviyen (güvenimle) ümidederim…* " demiştir.

Mustafa Kemal Paşanın bu sözü Arnavutluk'ta bağımsızlık mücadelesi verenlerce destek olarak anlaşılırken, kaderlerini yabancı devletlere bağlayan muhalif Arnavutlarca da eleştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşanın Arnavutlara ilgi ve desteği ve özellikle de Selahattin Saip Beyi buraya göndermiş olması, Arnavut muhalif çevreleri ile emperyalist batılılarca, Arnavutluk'un Ankara Hükümetine bağlanmak istenmesi ya da Balkanlarda küçük bir Türkiye kurma planı olarak değerlendirilmiştir[44]. Arnavutluk Meclisinde muhalif olarak tanınan Liberal Bay Ali Kelyra, Mustafa Kemal Paşanın bu konuşmasını eleştirerek, Arnavut devleti ile Türk devleti arasında siyasî ve manevî bir bağ bulunmadığını iddia etmiş, İngiltere'nin himayesini övmüş ve şunları söylemiştir.[45]

"…Düşünün Beyler, İngiltere, Arnavutluk'un batılı ülkeler seviyesine girmesini sağlayabilir. İngiltere başbakanın bir sözü Arnavutluk'u kurtarmaya yeter. İngiltere her zaman küçük ülkeleri savunmuştur ve bizim ümidimiz büyüktür. Mustafa Kemal ise konuşmasıyla İngiltere'yi duygusuz, Arnavutluk'u Türkiye'nin piyonu yaptı." demiştir.

Kelyra, yayılmacılığı ve parçala, böl, hükmet politikasını takip etmekte olan İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin içerisindeki küçük milletleri kopa-

---

[43] **TBMM Zabıt Ceridesi,** İçtima 1, Cilt 18.12.
[44] Kaçi, a.g.m., *s*. 50.
[45] Yel**,** a.g.m., s.113.

Levent Şahverdi Arşivi

rarak amacına ulaştığını, daha sonra da onları kendi sömürge imparatorluğuna kattığını görmezden gelmiş ve Türk İstiklal Savaşının özünü anlayamamıştır. Onun için kendi ülkesinin gücü yerine çareyi İngiltere himayesinde aramıştır. Bu yönüyle de Türkiye'de mandayı savunanlarla aynı paralelde düşündüğünü göstermektedir. Gazmend Shpuza'ya göre, liberal de olsa büyük toprak sahiplerinin asıl amacı İngiliz emperyalizminin desteğini yitirmemektir. Bunların baskısıyla Tiran Hükümeti, Sultanın (İstanbul) Hükümetiyle ilişki kurmak istemişse de, Arnavutluk'taki demokratik çevrelerin bu ilişkiye karşı çıkmalarıyla başarılı olunamamıştır.[46]

Türkiye gibi Arnavutlar da kendi ülkelerinin toprak bütünlüğünü temin edip, işgalden kurtulduktan sonra, iki ülke arasında 14 Aralık 1923 yılında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Arnavutlar bundan sonra da İstiklal Savaşında olduğu gibi Türkiye'nin yapmış olduğu inkılâpları takip etmişlerdir. "Hyili i drites" dergisi, Lozan Anlaşması'ndan bahsederek, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda mağlup olmasına rağmen, TBMM'nin bu antlaşma ile büyük zafer kazandığına ve mağlupla, galibin yer değiştirdiğine dikkat çekmiştir. Aynı dergi, Mustafa Kemal Paşayı, İslâmiyet'in komutanı olarak niteleyerek, onun toprağa düşmüş olan din bayrağını yerden kaldırmasına rağmen, diğer coğrafyadaki Müslümanların zor durumda olduğuna yer vermiştir[47]. Lozan Antlaşmasından sonra 1 Ağustos 1923 tarihinde Arnavutluk Millî Parti Başkanı ve Devlet Başkanlığı üyelerinden Akif Paşa, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşaya çektiği telgrafta Lozan zaferini tebrik etmiş ve özetle şunları belirtmiştir.[48]

"*Muhterem ve Yüce Paşa Hazretleri*

Bütün İslâm âleminin medarı iftarı olan büyük bir askerî ve kılıç hakkı ile kazanılan son Lozan siyasî zaferiniz dolaysıyla tebrike koştuğum şu dakikada hissettiğim lezzet ve sefayı hayatta oldukça unutmayacağım.

Siz Paşa hazretleri, Türkiye'nin en ümitsiz bir dakikasında yere düşen hilâli elinizle yakaladınız ve dâhilin her türlü hiyanetlerine, haricin binbir çeşit saldırılarına karşı savuna savuna içinizde sakladınız. Ve savaş meydanlarında şandan şana koştuktan sonra nihayet bugün Lozan ufukların-

[46] Shpuza, a.g.m., s. 336–337.
[47] Yel, a.g.m., s.110–111.
[48] Kaçi, a.g.m., s. 51.

Levent Şahverdi Arşivi

da çizdiğiniz yüce bir alâimisemadan geçirerek evciâlâya eski yüksek katına, göklerdeki kutsal yerine yükselttiniz…

Asırlarca yan yana, hayır koyun koyuna yaşadık. Aynı muharebe meydanlarında, aynı saflarda, aynı emel ve ideal için çarpıştık hayatımız da, tarihimiz de müşterektir…" .

Türk Kurtuluş Savaşından sonrası Türk millî devletinin ortaya çıkışı aşamasında, Arnavutluk'ta rejim sorunu henüz çözülebilmiş değildir. Türk Kurtuluş Savaşından ilham alan Arnavutlar, Türkiye'deki rejim değişikliğine kendi içerisindeki tartışmalar açısından bakmıştır. Cumhuriyet yanlıları ile libareller Türkiye Cumhuriyetini ve inkılâpları referans alırken, bunların dışındakiler Cumhuriyetin ilânı ile saltanatın kaldırılmasını eleştirmiştir. Reformlar konusunda da Arnavut milletvekilleri farklı tavır sergilemiştir. Kendi içerilerindeki rejim tartışmaları ile reformlara bakışlarını Türkiye üzerinden tartışır hale gelmişlerdir. Yayılmacı İngiltere ve İtalya'nın etkisinde politika yapanlar Türkiye'yi yayılmacı olarak suçlamaya kadar ileri gitmiştir. Hatta Arnavutluk ordusunu oluşturması için Selahattin Saip Bey'in Arnavutluk'a görevlendirilmesini dahi Yunanistan ile aynı safta göstererek, Türk yayılmacılığına gerekçe göstermekten geri kalmamışlardır. Hâlbuki Türkiye, kendi rejimini belirleyip cumhuriyeti ilân ettikten sonra, Arnavutluk'un rejim belirmesi aşamasındaki mücadelede tarafsız kalmıştır. Arnavut aydınları daha sonraki süreçte, Türkiye'nin bir Balkan ülkesi olarak Balkanlardaki karışıklıkları dengelemesi gerektiğini ifade etmeye başlamışlardır.[49] Balkan Antantının gerçekleşmesindeki katkıları, Türkiye'nin bu hususta ne denli samimi olduğunu göstermiştir.

Sonuç

TBMM Hükümeti döneminde, Türkiye bir yandan kendi İstiklal mücadelesini yaparken, diğer taraftan dost ve kardeş Arnavutluk'un İstiklal mücadelesine destek vermiştir. Türkiye'den gönderilen Emekli Kurmay Albay Selahattin Saip Bey Harbiye Nazırı olurken, Albay Hamdi Bey de Başkomutan olarak Arnavut ordusunu teşkil etmiş ve Arnavutluk'un işgalden kurtarılmasında önemli rol oynamışlardır. Arnavutluk'un bu zor döneminde Mustafa Kemal Paşanın ilgisi sebebiyle gerek Arnavutluk'ta, Kosova'da ve Makedonya'da gerekse Arnavutluk dışında Arnavutça yayımlanan gazete ve dergilerde Atatürk ile ilgili sayısız makale, yorum ve monografi

[49] Yel, a.g.m., s. 112–113.

Levent Şahverdi Arşivi

yayımlanmıştır. Necip Alpan'ın deyimiyle, Arnavutlar, Atatürk'ü kimi yabancılar gibi yüzeysel değil, aksine bir Türk yazarın gördüğü gibi içtenlikle, sevgi ve saygıyla dolu görmekte ve değerlendirmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün, Arnavutluk'a bu dönemdeki ilgi ve yardımı ciddi olarak tetkik ve analize tabi tutulmalıdır. Zira daha savaş koşullarında Türkiye ile benzer kaderi yaşayan tarihten gelen dost ve kardeş bir halka yardımı zaruri görmenin çok ötesinde,'Yurtta Sulh Cihanda Sulh' vecizesinde de ifade edilmiş olduğu gibi, dünya barışına katkı temin etmeye çaba sarf etmektir. Yani, sınırlarımız dışındaki olaylara kayıtsız kalmak, Atatürk'ün bu veciz ifadesine aykırı düşmektedir. Zor zamanlarda ülkeler ve milletler arasındaki dayanışma ve yardımlaşma, daha sonraki yıllarda da işbirliği sürecini teşvik edici olmaktadır. Arnavutluk ordusunun teşkil ve eğitimi bu ülkenin işgalden kurtarılmasında etkili olduğu gibi, iki ülke arasında devam eden bir dostluk ve güvenin de destekleyicisi olmuştur.

KAYNAKÇA

AKŞİN, Sina ve FIRAT, Melek, **İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar,** Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.97–124.

ALPAN, Necip P. **www.arnavutuz.biz/forum**.

ALPAN, P.Necip, "Türkiye İle Arnavutluk'un İstiklâl Savaşlarındaki Paralelizm Doğrultusunda Yaptıkları İşbirliği", **X. Türk Tarih Kongresi,** VI. Cilt, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.2897–2904.

Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi, "Arnavutluk ile Yunanistan Arasında", 16 Mayıs 1921, Sayı:230–610, s.1.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası: (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919–1923, T.C. Kültür Bakanlığı, Atatürk Dizisi, C.1, Ankara, 1994.

BABACAN, Hasan, **Mehmet Talât Paşa 1874-1921,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Balkan Savaşları: İkinci Balkan Savaşı II**, Yeni Gün Haber Ajansı, İstanbul, 1999.

BİLGEN, Deniz, **ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi,Amerikan Mandası ve Gazeteci L.E.Browne'in Faaliyetleri,** İST.,2004

DOSTER, Barış, Atatürk, **Türk Dünyası ve Mazlum Milletler**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.

Levent Şahverdi Arşivi

GIAFFO, Lou, **ALBANIA: Eye Of The Balkan Vortex**, Xlıbrıs Corporation, United States Of America, 1999.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, "Arnavutluk Harbi Umumiyeyi Nasıl Geçirmiştir?", 6 Haziran 1926, sayı: 1766, s.3.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, "Prens David Hükümetinin Iskadı", 30 Mayıs 1926, sayı: 1759, s.3.

HAMDİ, Ahmet, **Arnavutluk Hakkında,** İstanbul,1920.

HEATON-AMSTRONG, Captian Duncan, **The Six Month Kingdom:Albania 1914**, I.B.Tauris&Co.Ltd., London, 2005.

İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991.

KAÇİ, Nesip, "Atatürk Arnavutluk'ta Nasıl Değerlendiriliyor?", **Atatürk'ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu (31 Ekim- 1 Kasım 1988),** Ankara Üniversitesi, Ankara, 1988, s.49–58.

KOLLU, Atilla, **Türkiye-Balkan İlişkileri 1919–1939,** Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, Ankara, 1996.

POLAT, Anila, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurulduğu Yıllarda Arnavutluk Cumhuriyeti İle İlişkileri (1920–1938)". **http://www.hbektas.gazi.edu.tr/**

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, Yapı Kredi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, Ocak 2006.

SPHPUZA, Gazmend, "Atatürk ve Türkiye Arnavutluk İlişkileri", **Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi,** yıl 3, c.2, s.6, Ankara, Mayıs 1990, s. 335-347

SPHPUZA, Gazmend, "Arnavutluk-Türkiye İlişkileri", **Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi,** yıl 6, c.3, Ankara, Mayıs 1993, s. 311-321.

SPHPUZA, Gazmend, "Atatürk ve Türkiye Arnavutluk İlişkileri", **Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi,** yıl 3, c.2, s.6, Ankara, Mayıs 1993, s. 335-347

SPHPUZA, Gazmend, "Arnavutluk ile Türkiye Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması (1923–1926)", **Uluslararası Konferans: Atatürkçülük ve Modern Türkiye,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No:582, Ankara, 22–23 Ekim 1998, s. 175–182.

ŞİMŞİR, Bilâl N., **Türkiye-Arnavutluk İlişkileri, Büyükelçilik Anıları** (1985-1988), Asam Yayınları, Ankara, 2001.

ŞİMŞİR, Bilâl N., **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara,1999.

Levent Şahverdi Arşivi

TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima 1, Cilt 18, s.12.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Hürriyetin İlânı: İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakış**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

VICKERS, Mıranda, **The Albanians**, WBC Ltd., London, 1997.

Vakit Gazetesi, "Arnavutluk Yunan İhtilafı", 11 Mayıs 1921, sayı:1230, s.1.

Vakit Gazetesi, "Arnavutluk'ta Umumî Seferberlik", 29 Mayıs 1921,sayı:1248,s.1.

Vakit Gazetesi "Arnavutluk'ta Yunan Aleyhtarlığı Artıyor",15 Mayıs1921, sayı:1234 s.2.

Vakit Gazetesi, "Arnavutluk-Yunan İhtilafı", 8 Mayıs 1921, sayı:1227, s.1.

Vakit Gazetesi, "Müstakil Arnavutluk", 27 Nisan 1921, sayı:1216, s.2.

YEL, Selma, "Atatürk ve İnkılâplarının Arnavutluk'taki Tesirleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** cilt XIX, sayı 55, Mart 2003, s.106–123.

Levent Şahverdi Arşivi

1945-1990 TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ VE BU DÖNEMDE MUĞLA VİLAYETİNE İSKÂN EDİLEN BULGARİSTAN MUHACİRLERİ

Doç. Dr. Bayram AKÇA*

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'nin Cumhuriyet döneminde büyük sorun yaşadığı Türk- Bulgar ilişkileri ele alınmıştır. Türk- Bulgar İlişkileri giriş bölümü dışında iki kısma ayrılmıştır. Giriş kısmında; 1923- 1945 Türk- Bulgar ilişkileri özet olarak incelenmiştir. Birinci kısımda; 1945- 1990 Türk-Bulgar İlişkileri yine özet olarak ele alınmıştır. İkinci kısımda ise;1945- 1990 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye ve buradan da Muğla Vilayeti'ne iskân edilen Bulgaristan- Türkleri'nin iskân durumları ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması, Türk-Bulgar İlişkileri, Muğla Vilayeti, Muhacirler, Göçmen.

TURKISH-BULGARIAN RELATIONS BETWEEN 1945-1990 AND THE BULGARIAN IMMIGRANTS SETTLED IN MUĞLA PROVINS DURING THIS PERIOD

ABSTRACT

In this study, we have concentrated on Turkish- Bulgarian relation, which led to the great dispute during the Republican period of Turkey. Apart from the Indroduction section, in this paper Turkish- Bulgarian relation are worked out in two seperate chapters: In the Indroduction section we have examined the Turkish- Bulgarian relation between 1923-1945 and have been described as a abstract.In the first chapter, Turkish-Bulgarian relation between 1945 and 1990 have been examined. In the second chapter, the situation of Bulgarian- Turks who migrated from to Turkey and settled in Muğla Province in the years between 1945 and 1990 have been examined.

Key Words: Turkish Republic, Lausanne Treaty, Turkish- Bulgarian Relations, Muğla Province, Muğla Province, Refugees.

* Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

Lozan Konferansı'nda Bulgaristan sadece kendini ilgilendiren konulardaki görüşmelere katıldı. Bunun sonucu olarak Bulgaristan Lozan Antlaşması'nda Boğazlar Rejimi ve Trakya'nın Silahsızlandırılmasına ilişkin sözleşmeleri imzaladı. Lozan Antlaşması'ndan sonra 1924 yılı içinde Türkiye ile Bulgaristan, aralarındaki sorunları ivedilikle çözmek ve dostluk ilişkilerini yeniden tesis etmek için çaba sarf etti. Bu görüşmelerde Doğu Trakya'daki Bulgar Kilisesi'nin ve Bulgar Okulu'nun statüsü devamlı sorun oldu[1].

18 Ekim 1925'de Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi'nin imzalanması ile iki ülke arasında devletler hukuku ilkelerine uygun diplomatik bir ilişki kuruldu. Bu antlaşmanın önemi, Türk Hükümeti'nin, Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye'deki Bulgarların ve Bulgar Hükümeti'nin Neuilly Antlaşmasıyla Bulgaristan'daki Müslüman-Türk Azınlığın haklarını korumak için vermiş olduğu güvencenin teyit edilmesi idi[2].

1928 yılı Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişme yılı oldu. Bu yıl içinde Türkiye komşuları içinde ilk defa Bulgaristan ile bir ticaret antlaşması yaptı.[3]

1931 yılında Bulgar Başbakanı Mauchanoff'un Ankara'yı ziyareti ile zirveye çıkan Türk-Bulgar ilişkilerindeki balayı dönemi 1932 yılında Bulgaristan'da Türkiye aleyhine bazı olayların çıkması ve Haskova katliamı ile sona erdi.[4]

1936- 1937 yılları Türk-Bulgar İlişkileri için iyi bir dönemdi. 10 Nisan 1937'de TBMM Başkanı Kazım Karabekir ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Sofya'yı ziyaret ederek iki ülke ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulundular.[5]

1939 yılında Bulgaristan'daki Türk azınlığın zorla sınır dışı edildiği haberinin duyulması iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesine neden oldu.[6]

---

[1] Ahmet Özgiray "Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)", **Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi**, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı.X, İzmir 1995, s.55-58, Metin Ayışığı, "Atatürk Dönemi Türk Bulgar İlişkilerine Bir Bakış", **Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl.2, Sayı.7, Ağustos 2004, s.1.

[2] İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945),** Cilt.1, Ankara, 1989, s.355-363.

[3] Özgiray, **a.g.e**, s.59- 60, Ayışığı, a.g. m, s.4-5.

[4] Özgiray, **a.g.e**, s.61- 62.

[5] Özgiray, **a.g. e**, s. 67.

[6] **BCA 030. 10. 243. 642. 10.**

Levent Şahverdi Arşivi

1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın çıkması ve ardından da Almanların Balkanlarda yayılmaya başlaması üzerine Türkiye sınırlarını korumak için bazı tedbirler aldı. Bulgarlar, bu tedbirlerin kendine karşı alındığı hissine kapılınca Türkiye, Bulgarları rahatlatmak için Bulgarlarla 17 Şubat 1941'de Ankara'da bir beyanname imzaladı. Bu beyanname Türkiye ile Bulgaristan'ın birbirine saldırmamasını taahhüt ediyordu.[7]

27 Mayıs 1943 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Bulgaristan'daki milletvekili seçimleri münasebetiyle yayınladığı beyanname iki ülke ilişkilerinin olumlu gelişmesine katkı sağladı.[8]

A- 1945- 1990 Türk-Bulgar İlişkileri

1944 yılında Bulgaristan'da iktidara gelen Komünist Yönetim, Müslüman-Türk azınlığın önde gelen kişilerini tutuklama, topraklarına kooperatifleştirme gerekçesiyle el koyma, okul ve vakıflarını devletleştirip eğitim haklarını ellerinden alma yöntemiyle asimilasyon politikası uygulayıp Türkiye'ye göç etmelerini sağlamaya çalışmıştır. 1950 yılına gelindiğinde Türk Azınlığı, bir taraftan Bulgar makamlarından Türkiye'ye göç için pasaport isterken, diğer yandan da, T.C Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye mektup ve dilekçeler göndererek kendilerinin Türkiye'ye kabul edilmelerini talep etmişler, böylece her iki devleti göç konusunda zorlamaya başlamışlardır[9]. Bu durum karşısında 10 Ağustos 1950'de Bulgar Hükümeti, Türkiye'ye uzun bir nota vererek; Türkiye'ye göç etmek isteyen 250.000 Bulgar Türkünün üç ay içinde Türkiye'ye kabul edilmesini istemiştir[10].

Bulgar Hükümeti, notanın yazıldığı tarihten sonraki üç aylık süre içinde 250.000 Bulgaristan Türkünün Türkiye'ye kabul edilmesi ve sonra da bu meselenin kapatılmasını istemekteydi. Bu nedenle Bulgar Hükümeti notayı verdikten sonra Bulgaristan Türk Azınlığı Türk sınırına yığdı.[11]

---

[7] **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Haz. Mehmet Gönlübol v.d, Ankara, 1996, s.154.

[8] **BCA, 030. 10, 243.645.3.**

[9] Hüseyin Memişoğlu, " Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı", **Türkler,** Editör: H. C. Güzel- K.Çiçek- S.Koca, C.XX, Ankara, 2002, s.361- 370, Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, İstanbul, 1986, s.212- 216, **Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığa Baskı**, Hazırlayan: Norveç Helsinki Komitesi, Çeviren: Yaşar Yücel, Ankara, 1988, s.11-12.

[10] Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildirileri, (7 Haziran 1985**), TTK, Ankara, 1992, s.58- 59, Eric Jan Jürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.344.

[11] **Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığa Baskı,** s.12.

Levent Şahverdi Arşivi

10 Ağustos 1950 tarihli göç nedeniyle verilen Bulgar notasından dolayı Türk Bulgar ilişkileri sıkıntılı bir döneme girdi. Bunun üzerine Türk Hükümeti yukarıda belirtilen Bulgar notasına sert bir cevap vererek; Bulgar Hükümeti ile Türk Azınlığın Türkiye'ye geçişi konusunu 1925 tarihli "İkamet Sözleşmesi" çerçevesinde müzakere edebileceğini belirtti[12].

Bulgar Hükümeti, 22 Eylül 1950'de Türkiye'ye ikinci bir nota vererek; Bulgar Türk azınlığın kayıtsız şartsız Türkiye'ye kabul edilmelerini istedi. Bulgaristan'ın bu notasına Türkiye 16 Ekim 1950'de 1925'tarihinde imzalanan "İkamet Sözleşmesi" çerçevesinde sert bir cevap verdi. İki ülke arasındaki karşılıklı nota alış verişi sürerken Bulgar Hükümeti bazı vizesiz çingeneleri de Türkiye'ye sokmaya kalkıştı. Bu durum karşısında Türkiye sınırlarını kapattı. Bulgar Hükümeti sınırların tekrar açılmasını istedi. Türkiye ise vizesiz Türkiye'ye giren çingenelerin geri alınması şartıyla sınırlarını açabileceğini belirtti. Bunun üzerine Bulgaristan Türkiye'nin isteklerini kabul ettikten sonra 2 Aralık 1950'de Türk-Bulgar sınırı tekrar açıldı. 1950 yılında Türk-Bulgar sınırından Türkiye'ye 12.233 aile ve bunların oluşturduğu 52.185 kişi göç etti.[13]

1951 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç akını devam ederken Bulgar Hükümeti yeniden Bulgaristan muhacirleri arasına vizesiz çingeneleri katarak Türkiye'ye sokmaya kalkıştı. Bunun üzerine Türk Hükümeti 8 Kasım 1951'de Türk-Bulgar sınırını ikinci kez kapattı.1951 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 25.118 aile ve bunların oluşturduğu 102.208 kişi göç etti.[14]

Türk-Bulgar sınırı, bir yıl kadar kapalı kaldıktan sonra Bulgaristan, Türkiye'ye gönderdiği çingeneleri geri almayı kabul etti Bunun üzerine 26 Şubat 1953'de Türk-Bulgar sınırı tekrar açıldı. Ancak bu kez Bulgaristan Hükümeti, Bulgaristan Türk azınlığın Türkiye'ye göçünü yasakladı. Hatta bundan sonra Türkiye'ye hiç göç olmayacağını söyledi. Bu durum, 1968 yılında imzalanan "Yakın Akraba Göçü Antlaşması"na kadar devam etti.[15]

Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık Türkiye'ye göç umudunu hiç yitirmedi. Bilakis, Bulgaristan'daki gelişmeler, Bulgaristan'daki Türk azınlığın Türkiye'ye göç arzularını daha da kamçıladı. Özellikle Türklerin tarlaları-

---

[12] Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 212- 216.
[13] Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", s.60.
[14] Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.227.
[15] Şimşir, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, s.61, Ayşe Kayapınar, "Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan'daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi", Genelkurmay Başkanlığı, **Stratejik Araştırmalar Dergis**i, Yıl.1, Sayı.2, Anakara, Eylül 2003, s.206- 207.

Levent Şahverdi Arşivi

nın ellerinden alınarak kooperatifleştirilmesi, 1959-1960'da Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilerek Türkçe eğitimin yasaklanması Türklerin Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç isteklerini pekiştirdi[16].

Türk Hükümeti Bulgaristan ile göç konusunda bir anlaşmaya varmak niyetinden hiç vazgeçmedi. Buna karşılık Bulgar Hükümeti de iki ülke arasında çeşitli alanlarda işbirliği yapılmasından yana bir politika izledi. Ancak Türkiye göç konusunda bir antlaşmaya varılmadan başka alanlarda Bulgaristan ile işbirliği yapmaya yanaşmadı. Bulgar Hükümeti ise göç konusunda Türkiye ile bir anlaşmaya varmaktan kaçındı. Bu durum böyle devam ederken Eylül 1961'de Türkiye, Bulgaristan'a bir nota vererek; Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın haklarına saygı gösterilmesini ve Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin serbest göçlerine engel olunmamasını istedi. Bulgarlar, bu notaya uzun süre karşılık vermedi. 7 Temmuz 1963'de TBMM' ne sunulan ikinci Koalisyon Hükümeti Programı'nda Bulgaristan'a verilen notaya değinilerek; Bulgar Hükümeti'nin, iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi konusunda üzerine düşen görevi yerine getirmediği söylendi. 30 Aralık 1963 tarihinde TBMM sunulan Üçüncü Koalisyon Hükümeti Programında bu konu yine gündeme getirilerek; Bulgaristan Hükümeti'nin kendisine verilen notaya hala cevap vermediği belirtildi[17]

Üçüncü Koalisyon Hükümeti'nin kurulmasından sonra 8 Ocak 1964'de Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin TBMM Karma Bütçe Komisyonu'nda; Bulgar Hükümeti'nin Bulgaristan'da yaşayan Bulgaristan Türk Azınlıkla ilgili notaya hala cevap vermediğini bilakis Bulgaristan'da yaşayan Türklerin haklarının ihlal edildiğini söyledi. Bulgaristan'da yaşayan Türk Azınlığa ne azınlık hakları tanınıyor ne de Türkiye'ye göçlerine izin veriliyordu.[18]

1965 tarihinden sonra Türk-Bulgar ilişkileri hızlı bir gelişme gösterdi. 27 Mayıs 1965'de Dışişleri Bakanı Hasan Işık iki devlet arasındaki ilişkiler hakkında şöyle demişti; "İki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek için birçok faktör mevcuttur. Türkiye bütün ülkelerle ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Komşu iki ülkenin gelecek nesillerinin iyi komşuluk ve karşılıklı saygı içinde yetiştirilmesi lüzumludur"[19].

---

[16] Şimşir**, Bulgaristan Türkleri**, s. 250-262.
[17] Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu"**,** s.63.
[18] Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", s.64.
[19] **Olaylarla Türk Dış Politikası** (**1919- 1995**), s.529.

Levent Şahverdi Arşivi

1965 seçimlerinden sonra işbaşına gelen yeni Bulgar Hükümeti'nin Başbakanı Todor Jivkof 8 Aralık 1965'tarihinde verdiği bir demeçte Türk-Bulgar ilişkileri hakkında şöyle demişti; "Eşitlik ve birbirinin iç işlerine karışmama ilkesine dayanarak komşu ülkelerle ilişkileri geliştirme isteğini bildiren Türk Hükümeti'nin son bildirisini memnuniyetle karşılıyoruz. Biz Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişmesini engelleyen bütün meseleleri görüşme yoluyla incelemeye hazırız. İki ülke arasında ticaret alışverişini ve Türk-Bulgar dostluk ilişkilerini geliştirmek iki ülkenin yararınadır." dedi.[20]

28 Mayıs 1966'da Türkiye ile Bulgaristan, Sofya ve Ankara'daki elçiliklerini Büyükelçilik düzeyine getirdiler. 16- 21 Ağustos 1966'tarihleri arasında Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev, Türkiye'yi ziyaret etti. Aynı günlerde TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyli de bir heyetle Bulgaristan'ı ziyaret etti. Bu resmi ziyaretler ertesi yıl da devam etti. 27-31 Mayıs 1967'tarihleri arasında Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Bulgaristan'ı resmen ziyaret etti. Bu ziyaret sonucu yayınlanan ortak bildiride Kıbrıs ile ilgili olarak şöyle denildi; "TC Dışişleri Bakanı Bulgaristan Dışişleri Bakanı'na hükümetinin Kıbrıs ile ilgili görüşlerini izah etmiştir. İki bakan bölgede barışın ve istikrarın sağlanması için bu meselenin en kısa zamanda adil bir biçimde çözümlenmesini arzu etmektedir". Böylece Türk yetkililer son yılarda başka devletlerle ortaklaşa yayınladıkları bildirilerde söz konusu edilmesine önem verdikleri Kıbrıs konusunda Bulgaristan'la yayınladıkları ortak bildiride Türk görüşünü destekler nitelikte olmasa da birkaç kelime koydurmayı başarmış oldu. Bu da Türk-Bulgar ilişkilerinin iyi düzeyde olduğunun bir işaretiydi.[21]

Türk-Bulgar ilişkilerinde bundan sonraki kronolojik gelişme şu şekilde gerçekleşti:

1-6 Kasım 1967'tarihleri arasında Bulgaristan Ulaştırma Bakanı M.Vaçkov Türkiye'yi ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında 3 Kasım 1967'tarihinde iki devlet arasında doğrudan demiryolu inşası için bir antlaşma imzalandı[22].

24 Şubat 1968' tarihinde Bulgaristan Türklerinin göçleri konusundaki bir antlaşmayı iki ülke temsilcileri paraf etmişlerdir. 1950'lerden beri göç konusunun iki devlet arasında önemli bir sorun olduğu hatırlanacak olursa bu antlaşmanın önemi daha iyi anlaşılmış olur. Türkiye ile Bulgaristan ara-

[20] Gösterilen yer, s.529.
[21] Gösterilen yer, s. 529.
[22] **Aynı eser,** s. 530.

Levent Şahverdi Arşivi

sındaki göç antlaşması, Bulgar Başbakanı Todor Jivkof'un 20- 26 Mart 1968'tarihleri arasında Türkiye'yi ziyareti sırasında imzalanarak son şeklini almıştır. Bu ziyaret sonucunda yayınlanan ortak bildiride uluslararası sorunlar üzerinde geniş şekilde durulmuş ve Kıbrıs konusunda daha önceki bildirilere göre daha açık bir ifade kullanılmıştır: "İki Başbakan Kıbrıs sorununu da ele almışlardır. Sayın Demirel, Bulgar Başbakanına Türkiye'nin bu konudaki görüşünü ve mesele ile ilgili son gelişmeleri izah etmiştir. İki Başbakan, Akdeniz Bölgesi'nde önemli bir ihtilaf kaynağı olan meselenin en kısa zamanda Kıbrıs'ın bağımsızlığına dayanan ve Kıbrıslı Türk ve Rumların barış ve güvenlik içinde yaşamalarını sağlayacak şekilde çözümlenmesi ümidini ifade etmişlerdir".[23]

Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki ilişkiler teknik olarak bakanlıklar düzeyinde devam etti. Bu arada 5- 9 Ekim 1970'de Başbakan Süleyman Demirel Bulgaristan'ı ziyaret etti. Bu ziyaret sonucunda yayınlanan ortak bildiride daha önceki görüşler tekrar edildi.[24]

1971- 1973 arası Türk dış politikasında optimal denge politikası sürdürüldü.12 Mart 1971 Askeri Muhtırası, 27 Mayıs İhtilali gibi büyük ölçüde iç politikadaki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Gerçekten de 12 Mart Muhtırasından önceki birkaç yıl içinde öyle hızlı gelişmeler yaşandı ki bunun sonucu olarak kamuoyunun dış politikaya olan ilgisi asgari düzeye indi. İç politikadaki gelişmeler ve Kıbrıs ile ilgili görüşmelerin başlaması yanında kamuoyunun dış olaylara ilgisini azaltan bir diğer neden ise Sovyetler Birliği'nin müttefiği diğer sosyalist devletlere karşı olan sert tutumunun Türkiye'deki sosyalistler ve sosyalist ülkelerle yakın ilişki kurulmasında yarar gören diğer çevrelerde büyük hayal kırıklığı yaratmasıydı. Bu nedenle sosyalist çevreler sosyalist devletlerle yakın ilişki kurulmasını savunamadıkları gibi izlenen dış politikayı eskisi gibi açıkça eleştirememekteydi. 1968 yılında Sovyetler Birliği'nin bir başka Varşova Paktı ülkesi olan Çekoslovakya karşı gerçekleştirdiği askeri müdahale Türkiye'yi endişeye sevk etti. İşte bu nedenlerden dolayı 1970'lerin başından itibaren Türk dış politikasında ve dolayısıyla Türk-Bulgar ilişkilerinde bir durgunluk yaşandı.[25]

---

[23] Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919- 1993)**, İstanbul, 1993, s.80; **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 530.

[24] **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 530.

[25] **Aynı eser**, s. 538- 539.

Levent Şahverdi Arşivi

1971- 1973 arası dönemin Türk dış politikasına getirdiği durgunluk sonrası 1973'ü izleyen yıllarda Türk-Bulgar ilişkilerinde sınırlı da olsa bir canlanma görüldü. Ancak, 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nın SSCB' de yarattığı kaygılar ve Türk iç siyasi gelişmeler ki; 1975 sonrası Adalet Partisi liderliğinde kurulan iki koalisyon hükümetinde etkili bir konumda olan MHP' nin SSCB'ye karşı geleneksel siyasi tavrı, Türk Sovyet ilişkilerini ve dolayısıyla Türk-Bulgar ilişkilerini olumsuz yönde etkileyip iki ülke arasındaki ilişkilerin sınırlı gelişmesine neden oldu.[26]

1980- 1983 yılları arasında diğer sosyalist ülkelerle olan soğuk diyalog Sosyalist Bulgar Hükümeti ile Türk Hükümeti arasında yaşanmadı. En azından Türk-Bulgar ilişkilerinde bir diyalog sürdürülebildi. Bu arada Türk ve Bulgar Hükümetleri üst düzeyde karşılıklı ziyaretler gerçekleştirdiler. [27]

1983- 1990 yılları arasında Türk-Bulgar ilişkilerini etkileyen iki önemli faktör vardı. Bunlardan birincisi; Bulgaristan Varşova Paktı, Türkiye ise NATO 'nun en sadık üyesi olmalarıydı. Bu nedenle Türkiye doğusunda SSCB ile batısında Varşova Paktı üyesi Bulgaristan ile sınırdaştı. Bu durum Türkiye'nin Varşova Paktı iki ülkesi tarafından kuşatılması anlamına geliyordu ki bu da güvenlik sorunu oluşturmaktaydı. Dolayısıyla Türkiye'nin NATO çerçevesinde savunma sistemini bu durumu göz önüne alarak belirlemesi gerekiyordu.[28]

İkinci olarak Bulgaristan'da yaşayan 900.000 kadar Türk azınlık iki ülke ilişkilerinin belirlenmesinde önemli etken oldu. Daha önce de değinildiği gibi bu ülkede yaşayan Türk azınlık iki ülke arasındaki ilişkilerde hep bir güvensizlik sorunu olmuştu. Bulgaristan'da genellikle kırsal kesimde yaşayan ve geleneksel toplum yapısını koruyan Türkler, uzun yıllar kendi kimliklerini muhafaza ettiler. Bulgaristan'da genel olarak Slav nüfusun azalmaya başlaması ve Türk nüfusun artış eğilimini koruması, Bulgar yönetimi açısından uzun vadede etnik, dinsel ve dilsel kimliğini koruyan büyük bir azınlıkla karşı karşıya kalma olasılığını gündeme getirdi. Bulgar yönetimi Türk azınlığı göç yoluyla azaltma girişiminden bir sonuç alamamıştı. Ayrıca 1974'de Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden sonra 1983 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulması bir yoruma göre Bulgar yönetimini, Türkiye'nin benzer bir operasyonu Bulgaristan'daki Türkler için

[26] **Aynı eser**, s. 593- 594.
[27] **Aynı eser**, s. 606.
[28] **Türk Dış Politikası**, Edtör. Baskın Oran, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.178.

Levent Şahverdi Arşivi

de gerçekleştirebileceği yolunda bir kaygıya itti. Bu kaygılar sonucu Todor Jivkof yönetimindeki Bulgar Hükümeti 1984 yılından sonra Türklere karşı yoğun bir baskının eşlik ettiği " *Yeniden Doğuş Süreci*" adını verdikleri bir "*İsim Değiştirme*" kampanyası başlattı.[29]

Aralık 1984'den itibaren Bulgaristan'daki gelişmeler Türk ve dünya basınına sınırlı da olsa yansımaya başladı. Gelen haberler, Bulgar tanklarının isim değiştirme kampanyasına direnen köyleri sardığı, yeni Bulgar isimlerini kabul etmeyenlerin hapse atıldığı, Belene Kampına sürüldüğü ve hatta öldürüldüğü şeklinde bilgileri içeriyordu. Bu durum karşısında T.C Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Todor Jivkof'a bir mesaj göndererek; isim değiştirme kampanyasının durdurulmasını istedi. Fakat, son vermek bir yana isim değiştirme kampanyası tüm Bulgaristan'a yayıldı. Bu dönemde bazı kaynaklara göre; 800 ila 2500 arasında Bulgaristan Türkü katledildi. Bulgar yönetimi bir taraftan isim değiştirme kampanyasını sürdürürken; diğer taraftan da Bulgar antropolog ve tarihçileri burada yaşayan Türklerin köken olarak Bulgar olduklarını ancak Osmanlı Devleti döneminde İslamiyet'i kabul ederek Türkleştiklerini iddia edip onlara yeni kimliklerini benimsetmeyi amaçlıyorlardı. Bu baskılar yalnızca isim değiştirmekle kalmadı; Türkçe gazeteler yasaklandı, Türk mezarları tahrip edilerek onların geçmişle ilgileri kesilmeye çalışıldı ve hatta Müslüman-Türk çocukların sünnet edilmesi dahi yasaklandı. Bulgaristan Türkleri Bulgarların bu politikasına yer yer direnmeye çalıştıysa da başarılı olamadı ve boyun eğmek zorunda kaldı. Bulgaristan açısından ise uyguladığı bu politikası uluslararası arenada daha fazla prestij kaybetmesine neden oldu.[30]

1983'de iktidara gelen Turgut Özal, Bulgaristan'da Türk Azınlığa baskı yapıldığı yolundaki haberler karşısında önceleri ihtiyatlı davranarak sorunu fazla büyütmeden çözmeyi denedi. Fakat, kamuoyundan bu konuda baskılar artınca Mart 1985'de Türkiye Bulgaristan'a bir nota vererek sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesini istedi ve bu amaçla bir göç antlaşması imzalanabileceğini bildirdi. Jivkof yönetimi ise, Ankara Hükümeti'nin gönderdiği bu notayı içişlerine karışma olarak yorumladı[31].

---

[29] **Türk Dış Politikası**, s.178, Mehmet Günay, "Osmanlı Sonrası Bulgaristan Dinî Hayatı", **Türkler,** Editör: H.C.Güzel- K.Çiçek- S. Koca, C.XX, Ankara, 2002, s, 410- 414, Kayapınar**,** a.g. m, s. 207.

[30] **Türk Dış Politikası**, s.178- 179. Bu dönemdeki Bulgarların asimilasyon politikası ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız. İlker Alp, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989**), Ankara, 1990.

[31] **Türk Dış Politikası**, s.179.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu arada olaylar büyüdükçe ciddiyetinin anlaşılması üzerine Başbakan Turgut Özal gerekirse Bulgaristan'daki bütün Türkleri Türkiye'ye kabul edebilecekleri yolunda bir açıklama yaptı. Türkiye diğer yandan da bu olayı Avrupa Konseyi, İslam Konferansı Örgütü, Birleşmiş Milletler, AGİT, Helsinki İzleme Komitesi ve Uluslararası Af Örgütü'nün gündemine getirerek dünyanın dikkatini Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan asimile politikasına çekmeye çalıştı.[32]

Bulgaristan ise 1989 yılına kadar Türkiye'nin göç antlaşması önerisini reddetti.1989 yılında Todor Jivkof Hükümeti Bulgaristan'daki Türk azınlığı topluca göçe zorlayınca sorun yeni bir boyut kazandı. Mayıs 1989'dan itibaren Bulgaristan Türkleri Bulgaristan'daki ev ve eşyalarını satarak Türkiye'ye göç etmeye başladı. Bir süre sonra Türk Hükümeti daha fazla göçmen kabul edemeyeceğini açıklayıp sınırları kapattı. Bu dönemde 300.000 civarında Bulgar Türkü Türkiye'ye göç etti.[33]

B. 1945-1990 Yılları Arasında Muğla Vilayetine İskân Edilen Bulgaristan Muhacirleri

a. 1950-1951 Yıllarında Muğla Vilayeti'ne İskân Edilen Bulgaristan Türk Muhacirleri:

1944-1952 yılları arasında Türk-Bulgar ilişkilerinin gerginleştiği ve sonuçta 1950-1951 yıllarında yüz binlerce Bulgaristan Türk Azınlığın Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldığı bu dönemde Bulgaristan'dan gelen muhacirlerin bir kısmı Muğla Vilayeti'ne iskân edildi.

Tablo 1: 1950- 1951 yıllarında Muğla-Merkez İlçeye gelen iskân edilen göçmenler.[34]

Geldiği Yıl	Aile Adeti	Nüfus Adeti	İskân Edildiği Yer	İskân Şekli
1950	1	7	Muğla-Merkez	Şehirsel
1951	1	6	Muğla-Merkez	Şehirsel
1951	1	2	Muğla-Pisi	Şehirsel

[32] **Aynı eser**, s.180.

[33] Didar Erdinç, "Bulgaristan'daki Değişim Sürecinde Türk Azınlığın Ekonomik Durumu", **Türkler,** Editör: H.C.Güzel- K.Çiçek- S.Koca, C.XX, Ankara, 2002, s.398-399, **Türk Dış Politikası**, s.180, Kayapınar, **a.g. m**, s. 208; Soysal**, a.g. e**, s.100.

[34] **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi, Muğla-Merkez İlçe İSKÂN Esas Defteri.**

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 2: 1950- 1951 yıllarında Muğla'nın Fethiye İlçesinde iskân edilen göçmenler.[35]

Geldiği Yıl	Aile Adeti	Nüfus Adeti	İskân Edildiği Yer	İskân Şekli
1950	4	15	Merkez	Tarımsal
1951	13	19	Merkez	Tarımsal
1951	2	11	Çaykenarı	Tarımsal
1951	1	5	Çobanlar	Tarımsal
1951	1	5	Demirler	Tarımsal
1951	11	58	Girdev	Tarımsal
1951	4	21	Kabaağaç	Tarımsal
1950	2	9	Karadere	Tarımsal
1951	8	17	Karadere	Tarımsal
1951	3	10	Karaköy	Tarımsal
1950	1	5	Kıncılar	Tarımsal
1951	1	4	Kestep	Tarımsal
1951	3	13	Ortaköy	Tarımsal

Tablo 3: 1950- 1951 yıllarında Muğla'nın Köyceğiz İlçesinde iskân edilen göçmenler.[36]

Geldiği Yıl	Aile Adeti	Nüfus Adeti	İskân Edildiği Yer	İskân Şekli
1951	14	54	Dalyan	Tarımsal
1951	62	254	Karaçalı	Tarımsal
1950	7	39	Ortaca	Tarımsal
1951	13	44	Ortaca	Tarımsal
1951	5	22	Toparlar	Tarımsal

[35] **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi, Muğla-Fethiye İlçesi İSKÂN Esas Defteri.**
[36] **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi, Muğla-Köyceğiz İlçesi İSKÂN Esas Defteri.**

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 4: 1950- 1951 yıllarında Muğla'nın Milas İlçesinde iskân edilen göçmenler.[37]

Geldiği Yıl	Aile Adeti	Nüfus Adeti	İskân Edildiği Yer	İskân Şekli
1950	1	4	Merkez	Tarımsal
1951	35	153	Merkez	Tarımsal
1951	12	59	Akyol	Tarımsal
1951	5	22	Bafa	Tarımsal
1951	2	6	Çandır	Tarımsal
1951	3	13	Danişment	Tarımsal
1951	1	6	Derince	Tarımsal
1951	2	11	Mersinet	Tarımsal
1951	5	23	İçme	Tarımsal
1951	7	32	Varvil	Tarımsal

Tablo 5: 1950- 1951 yıllarında Muğla'nın Ula İlçesinde iskân edilen göçmenler.[38]

Geldiği Yıl	Aile Adeti	Nüfus Adeti	İskân Edildiği Yer	İskân Şekli
1950	2	8	Merkez	Tarımsal
1950	1	6	Kızılağaç	Tarımsal

Tablo 6: 1950- 1951 yıllarında Muğla'nın Yatağan İlçesinde iskân edilen göçmenler.[39]

Geldiği Yıl	Aile Adeti	Nüfus Adeti	İskân Edildiği Yer	İskân Şekli
1950	10	35	Bozüyük	Tarımsal
1951	2	8	Bozüyük	Tarımsal
1951	2	11	Bahçeyaka	Tarımsal
1950	4	23	Eskihisar	Tarımsal
1950	1	8	Şahinler	Tarımsal

[37] **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi, Muğla-Milas İlçesi İSKÂN Esas Defteri.**
[38] **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi, Muğla-Ula İlçesi İSKÂN Esas Defteri.**
[39] **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi, Muğla-Yatağan İlçesi İSKÂN Esas Defteri.**

Levent Şahverdi Arşivi

1950- 1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 160.766 kişi göç etti. Bunlardan 253 hane (1818 kişi) Muğla Vilayeti'ne iskân edildi.

b. 1968 Göç Antlaşması'ndan Sonra Muğla Vilayeti'ne İskân Edilen Bulgaristan Türk Muhacirleri:

22 Mart 1968 tarihinde Bulgaristan Başbakanı Todor Jivkof'un Türkiye'yi ziyareti sırasında Türkiye ve Bulgaristan Dışişleri Bakanları arasında Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlıkla ilgili bir sınırlı göç antlaşması imzalandı. Bu antlaşma imzalandıktan sonra Başbakan Süleyman Demirel; bu antlaşma ile Bulgaristan'daki soydaşlarımızdan bir kısmının parçalanmış ailelerinin Türkiye'ye göçüne izin verilmesiyle insani bir gayeye hizmet edileceğini, söyledi. Todor Jivkof ise; bu antlaşmanın iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliğini geliştireceğini, belirtti[40].

Tablo 7: Türk Hükümeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasında yapılan 22 Mart 1968 tarihli antlaşma gereğince Muğla İline serbest göçmen olarak gelenler.[41]

İlçe	Bucak veya Köy	Geldikleri Yıl	Serbest Aile	Göçmen Nüfus
Merkez İlçe	Merkez	1970	1	5
Merkez İlçe	Merkez	1978	1	5
Fethiye İlçesi	Merkez	1969	1	4
Fethiye İlçesi	Merkez	1970	3	9
Fethiye İlçesi	Merkez	1971	2	4
Fethiye İlçesi	Merkez	1978	1	4
Köyceğiz İlçe	Dalaman Köyü	1970	1	6
Köyceğiz İlçe	Dalaman Köyü	1971	3	10
Köyceğiz İlçe	Dalaman Köyü	1972	2	6
Köyceğiz İlçe	Merkez	1978	7	39
Milas İlçesi	Merkez	1970	1	2
Milas İlçesi	Merkez	1971	1	4
Yatağan İlçe	Merkez	1971	1	9
Yatağan İlçe	Turgut Bucağı	1970	1	4
Yatağan İlçe	Gökpınar Köy	1971	1	2

[40] Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s.384, Soysal**, a.g.e,** s.80.
[41] **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi.**

Levent Şahverdi Arşivi

1968 göç antlaşması sonrası Bulgaristan'dan Türkiye'ye 130.000 kişi göç etti. Bunlardan 27 aile ve bu ailelerin oluşturduğu 113 kişi Muğla Vilayeti'ne iskân edildi.

c- 1989- 1991 Yılları Arasında Muğla Vilayetine İskân Edilen Bulgaristan Türk Muhacirleri:

Tablo 8: 1989- 1991 yılları arası Muğla Vilayetine gelen ve burada iskân edilen göçmenler [42]

İlçe	Geldikleri Yıl	Aile Adeti	Nüfus Adeti
Merkez İlçe	1989	3	11
Bodrum İlçesi	1989	2	5
Dalaman İlçesi	1989	4	14
Fethiye İlçesi	1989	1	2
Marmaris İlçesi	1989	7	20
Yatağan İlçesi	1989	7	26
Yatağan İlçesi	1991	3	7

1989 yılından sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye 310.000 kişi göç etti. Bu göç edenlerden 27 hane ve bunların oluşturduğu 85 kişi Muğla Vilayeti'ne iskân edildi. Ancak, daha sonraki günlerde ailelerin parçalanmış olması, iklim şartlarına uyum sağlayamama gibi nedenlerle Muğla Vilayetine gelen göçmenlerden bazıları Muğla'dan başka vilayetlere göç etmiştir.

[42] **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi.**

Levent Şahverdi Arşivi

Tablo 9: 1989- 1992 yılları arasında Muğla Vilayetine gelen ancak daha sonra başka vilayetlere giden göçmenler[43].

Gittikleri İl	Gittikleri İlçe	Geldikleri Yıl	Aile Adeti	Nüfus Adeti
Tekirdağ	Çorlu	1989	1	1
Tekirdağ	Sultanköy	1989	1	4
Antalya	Merkez	1989	1	2
Ankara	Merkez	1989	1	3
Ankara	Merkez	1992	1	3
Balıkesir	Merkez	1989	1	4
Bursa	Merkez	1989	2	2
Bursa	Fethiye Köyü	1989	1	4
Edirne	Merkez	1989	1	4
Eskişehir	Merkez	1989	1	1
Sivas	Merkez	1989	1	2
İzmit	Merkez	1989	1	2
İzmit	Gebze	1989	1	2
İstanbul	Pendik	1989	2	6
İstanbul	Ümraniye	1989	1	4
İstanbul	Şirinevler	1989	1	3
İstanbul	Küçükçekmece	1989	2	4
İstanbul	Mahmutbey	1989	1	3
İstanbul	Çatalca	1989	1	4
İstanbul	Silivri	1989	1	3

[43] **Köy Hizmetleri Muğla İl Müdürlüğü Arşivi.**

Levent Şahverdi Arşivi

Yukarıdaki istatistikte görüldüğü üzere 1989-1991 yılları arasında Muğla Vilayeti'ne iskân edilen Bulgaristan Türk muhaciri ailelerden 1989 yılında 2 aile Tekirdağ'a, 1 aile Antalya'ya, 1 aile Ankara'ya, 1 aile Balıkesir'e, 3 aile Bursa'ya, 1 aile Edirne'ye, 1 aile Eskişehir'e, 1 aile Sivas'a, 2 aile İzmit'e ve 9 ailede İstanbul Vilayetleri'ne göç etti. 1992 yılında ise 1 aile Muğla Vilayeti'nden Ankara Vilayeti'ne göç etti.

Tablo 10: 1945- 1990 yılları arasında Türkiye'ye ve Muğla'ya gelen Bulgaristan Türk göçmenleri.[44]

	Türkiye'ye Gelen Nüfus Adeti	**Muğla Vilayeti'ne Gelen Nüfus Adeti**
1950- 1951	154.000	949
1969- 1978	130.000	113
1989-…	310.000	85
Toplam	594.000	1147

Yukarıdaki tabloyla göre; 1950- 1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 154.000 ve Muğla Vilayeti'ne de 949 adet, 1969-1978 yılları arasında Türkiye'ye 130.000 ve Muğla Vilayetine 113 adet ve 1989 yılında da Türkiye'ye 310.000 ve Muğla Vilayetine 'de 85 adet Bulgaristan Türk muhaciri göç etmiştir. Bu rakamlara göre 1950- 1951 yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Bulgaristan Türk muhacirlerinin ‰11' i ve 1945-1990 yılları arasında yani toplamda da ‰2'si Muğla Vilayeti'nin değişik bölgelerine iskan edilmişlerdir. Bu rakamlar Türkiye'ye gelen Bulgaristan Türk muhacirlerinin toplam sayının çok düşük bir miktarı olsa bile yine de Muğla Vilayeti'nin devletin göç politikası çerçevesinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

[44] H.Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Tarihi, Göç**, İstanbul, 2001, s.310-319.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç

Bu çalışmada Türk-Bulgar İlişkilerinin 1945- 1990 arası dönemi ele alınmıştır. Çalışma giriş ve sonuç bölümleri ile birlikte dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde;1923- 1945 yılları arası Türk-Bulgar ilişkileri özet bir şekilde incelenmiştir. Birinci bölümde;1945- 1990 yılları arası Türk-Bulgar ilişkileri siyasal, sosyal, ekonomik ve özellikle de Bulgaristan'da bulunan Türk azınlığın durumu açısından ele alınmıştır. İkinci bölümde ise;1945- 1990 yılları arasında Bulgaristan'dan gelip Muğla Vilayeti'ne iskân edilen Bulgaristan Türk muhacirleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek-1

Ek-2

Ek-3

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK İSTİKLÂL SAVAŞI DÖNEMİ'NDE "RUM-ERMENİ İŞBİRLİĞİ"

Yrd. Doç. Dr. Bülent ATALAY*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde, Rumlar ve Ermeniler, yüzyıllarca Osmanlı toplumunun bir parçası olarak yaşadılar. Bu unsurlar Türk müsamahası sayesinde bütün kültürel ve dinî özelliklerini muhafaza ettiler. Böyle olmasına rağmen XVIII. yüzyıl ve sonrasında dünyadaki gelişmelere aynı oranda ayak uyduramayan Osmanlı Devleti'ne, Avrupa Devletlerinin baskısının açıkça hissedilmesiyle Rumlar ve Ermeniler, Türkler karşısında ayrıcalıklı bir konuma geldiler. Türkler açısından ortaya çıkan bu olumsuz durum, Türk milliyetçiliğini canlandırırken, Rumları ve Ermenileri birbirlerine daha da yaklaştırdı. Osmanlı Devleti üzerinde aynı amaçları ve farklı hesapları olan Rusya, İngiltere, Fransa ve ABD gibi devletler, Rumları ve Ermenileri kendi çıkarları için kullanmak istediler. Birer Osmanlı Kurumu olan patrikhaneler, emperyalist politikalara alet oldular ve adı geçen devletlerle fiilen işbirliği yapmaya başladılar. Türkler açısından, işbirliğinin hem Rum-Ermeni, hem de Müttefikler-Rum-Ermeni boyutunun en yoğun ve en açık olarak hissedildiği dönem, I. Dünya Savaşı ve Türk Millî Mücadelesi dönemleridir Zaten var olan ve I. Dünya Savaşı'yla somut bir şekilde hissedilen Rum ve Ermeni beraberliği, Türk Millî Mücadelesi ile birlikte açık bir şekilde *"Rum-Ermeni İşbirliği"ne* dönüştürüldü. Fakat Türk milleti, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirdiği en büyük anti-emperyalist savaşta elde ettiği başarı ile bu işbirliğini dağıtarak hayata geçirilmesine engel oldu. Bu demek değildir ki daha sonra benzer durumlar bir daha ortaya çıkmayacak. Tarih elbette barışın kıymetini anlamak için çok önemlidir ve muhakkak bu manada yorumlanmalıdır. Mutlaka bu toprakların insanları *"Sevr Sendromu"*ndan kurtulmalıdır. Fakat aynı zamanda *"Sevr Şartları"*nı da unutmamalıdırlar.

Anahtar Kelimeler: Rumlar, Ermeniler, İşbirliği, Türk, Mücadele.

* Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

"GREEK- ARMENIAN COOPERATION" IN THE TURKISH INDEPENDENCE WAR PERIOD

ABSTRACT

The Greeks and Armenians inhabited in Ottoman Empire as a part of Ottoman community. These elements keep their cultural and religious characteristics thanks to Turkish people's tolerance. Ottoman Empire could not adapt to the developments in the world in the XVIIIth century and afterwards evenly. Accordingly, the pressure of European countries on the Ottoman Empire increased. The Greeks and Armenians benefiting from this gained a more privileged status than Turks. While this circumstance revived Turkish nationalism, the relations between Greeks and Armenians became very strong. The countries such as Russia, England, France and the USA that would like to divide the Ottoman Empire supported / upheld this cooperation. The Greek- Armenian cooperation which had already been available and had concretely been realized through the First World War was evidently converted into "Greek- Armenian Collaboration" together with the Turkish War of Independence. However, Turkish nation prevented this collaboration from being put into practice by breaking this up via the success obtained in the biggest anti-imperialist war under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk. History is absolutely very important to grasp the value of peace and should be interpreted in this sense. The people in this land should get rid of "Sevres Syndrome" certainly. Nevertheless, they also should not forget "The Treaty Terms of Sevres".

Key Words: Greeks, Armenians, Cooperation, Turk, Struggle; Het Gevecht.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin önce reayası sonra da tebaası olarak Rumlar ve Ermeniler yüzyıllarca Osmanlı toplumunun bir parçası olarak yaşadılar. Bugün işleyişi, hatta olup olmadığına dair üzerinde soru işaretleri bulunan, ancak geniş bir hoşgörü/tolerans/müsamaha[1] olarak tanımlayabildiğimiz ve genel-

[1] Müsamaha hakkında bkz. Mehmet Gündem, "Tarihten Kaçamayız", **İlber Ortaylı İle Tarihin Sınırlarına Yolculuk,** (Yay. Haz. Mustafa Armağan), İstanbul 2002, s. 106; Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devri Türk Kültür ve Medeniyetinin Temel Özellikleri", **Türkler,** (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), IX, Ankara 2002, s. 57 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

geçer şekliyle "Millet Sistemi"[2] olarak adlandırılan yapı içerisinde belirtilen unsurlar, Osmanlı Coğrafyası üzerinde varlıklarını sürdürdüler. Rumlar ve Ermeniler, tarihî süreç içerisinde kendi patrikhaneleri etrafında teşkilatlanarak kültürel özelliklerini muhafaza ettiler. Rum ve Ermeni Patrikhaneleri, Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde dünya siyasetine yön verirken yararlandığı kurumlarındandı. Fakat daha sonra dünyadaki gelişmelere ayak uyduramayan aynı devlette, bu defa da sistemin tıkanmasında ve önü alınamayan çöküşe doğru hızla gidilirken, adı geçen kurumların olumsuz anlamda çok etkili oldukları reddi mümkün olmayan tarihî bir gerçektir.

Osmanlı Devleti'nde merkezî yönetim uzun bir süre, tebaasının farklılıklarının ibadethaneleri dışında farkında bile olmak istemediği gibi[3], farklı ibadethanelerin aynı yerleşke içerisinde bir arada bulunabilecekleri müsamaha ortamını tesis edebilecek derecede geniş gönüllülük fikrine sahip olup, bunu uygulamada da gösterdi. Lakin XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Avrupa'nın kapitalist etkisi ve emperyalist baskısının Osmanlı Devleti'nde açıkça ve artarak hissedilmesiyle birlikte gayrimüslimler, Türkler karşısında ayrıcalıklı bir konuma geldiler. Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde; Tanzimat ve Islahat Fermanları ile I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde bütün tebaa için siyasî ve sosyal eşitliğin getirilmesi, zaten var olan dengesizliği tamamen Rumların ve Ermenilerin lehine değiştirdi. Türkler açısından ortaya çıkan bu olumsuzluklar, bir taraftan Türk milliyetçiliğini canlandırırken[4], diğer taraftan da Rumları ve Ermenileri birbirlerine yaklaştırmaya başladı. Buna bağlı olarak adı geçen patrikhaneler, yenileşme hareketlerine karşı sert bir şekilde muhalefet ettiler. Aslında Rumlar ve Ermeniler ferdî olarak, belirtilen dönemlerde yapılan yenileşme hareketlerinden olumlu etkilenerek memnuniyetlerini gizlemeyen gayrimüslim unsurlardı[5]. Fakat bu duruma sürekli bir şekilde başta patrikler olmak üzere hemen hemen bütün din görevlileri,[6] cemaat mensuplarının devletle aracısız doğrudan te-

---

[2] Millet sistemi hakkında bkz. Benjamin Braude, "Millet Sisteminin İlginç Tarihi", **Osmanlılar,** IV, (Editör: Güler Eren), Ankara 1999, s. 245–254.

[3] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi -Islahat Fermanı Devri (1856–1861)-,** VI, Ankara 1988, s. 274.

[4] François Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876–1935),** (Çev. Alev Er), İstanbul 1996, s. 78.

[5] E. Engelhard, **Türkiye ve Tanzimat –Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı-** (Mütercim Ali Reşad), İstanbul 1328, s. 123–130.

[6] E. Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi-Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789–1856),** V, Ankara 1988, s. 187; Salâhi R. Sonyel, "Tanzimat ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayri Müslim Uyrukları Üzerindeki Etkileri", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu** (Ankara 31 Ekim–3 Kasım 1989), Ankara 1994, s. 344–345; **İkdam,** 18 Nisan 1326/1 Mayıs 1910.

Levent Şahverdi Arşivi

masa geçebilecek olmaları ve kendilerinin kurum düzeyinde maddî ve manevî etkilerinin azalacağını tahmin etmekte güçlük çekmediklerinden dolayı karşı çıktılar.

Patrikhanelerin bu memnuniyetsizlikleri, Osmanlı Devleti üzerinde aynı amaçları ve farklı hesapları olan Rusya, İngiltere, Fransa ve ABD gibi devletlerde, durumu kendi çıkarları için kullanma isteklerini arttırdı. Birer Osmanlı Kurumu olan patrikhaneler, emperyalist politikalara alet oldular ve adı geçen devletlerle fiilen birlikte[7] hareket etmeye başladılar. Zaten Emperyalist Devletler, patrikhanelerin Osmanlı Devleti'ne karşı giriştikleri faaliyetlerine *"İslâm-Hıristiyan Mücadelesi"* olarak bakmakta tereddüt etmemekteydiler. Bu durum pek gizlenmeye çalışılmadığı gibi Türkiye ile ilgili meselelerde aynı bakış açısının devam ettiği ve Türklerin aleyhine; işbirliğinin hem *"Rum-Ermeni"*, hem de *"Müttefikler-Rum-Ermeni"* boyutunun en yoğun ve en açık olarak hissedildiği dönem, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Türk Millî Mücadelesi dönemleridir. Bu işbirliği noktasında belirtilen dönemlerde Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde dahi, Rum ve Ermeni mebuslar kendileriyle ilgili pek çok konuda beraber[8] hareket etmeye özen gösterdiler. Bu özen gayrimüslim mebusların dâhil oldukları patrikhaneleri veya patrikhaneler, cemaatlerine mensup olan mebusları denetim altında tutarak ve eşgüdümlü bir şeklide birbirlerini etkileyerek diri tutmaya çalıştılar.

Rum-Ermeni işbirliği hususunda özellikle Fener Rum Patrikhanesi, Emperyalist Devletlerin bilinen tavrını güçlendirmek ve desteklerini arttırmak amacıyla Ermenileri de yanına almaya çalıştı[9]. Bunda dinî aynilliğin yanında Ermenilerin, Hıristiyanlığı resmen kabul eden ilk millet[10] olmalarının da etkisi göz ardı edilemez. Emperyalist Devletlerin, dindaşları olduğu için Osmanlı Devleti tebaası Rumları ve Ermenileri sürekli mağdur ve mazlum gördükleri yetmiyormuş gibi, dünya kamuoyuna da bu şekilde yansıttılar. Ayrıca aynı zamanda da adı geçen unsurları kışkırtacak her türlü pervasız açıklamayı yapmaktan geri durmadılar. Mesela Başkan Wilson 18 Aralık 1916 tarihli yayınladığı barış notasıyla; *"Türklerin kanlı zulümleri altında tutulan milletlerin kurtarılması"*[11] amacıyla

---

[7] Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, **Komitacılar,** İstanbul 1972, s. 20 vd.

[8] Tayyib Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken,** I, Ankara 1959, s. 6.

[9] Seçil Akgün, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesi'ne Dair) Raporu Kurtuluş Savaşı Başlangıcında,** İstanbul 1981, s. 14.

[10] Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi,** Ankara 1993, s. 278.

[11] Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** (Çev. Cemal Köprülü), Ankara 1991, s. 36.

Levent Şahverdi Arşivi

savaştıklarını ifade ederek, Türklere yönelik uyguladıkları tahripkâr politikalarına meşruiyet kazandırmak istedi. Müttefiklerin, Türklere karşı kin ve nefretlerini yine açık bir şekilde 20 Mart 1917'de gerçekleştirilen Dominyonlar Konferansında Lloyd George[12]; *"Türklerin, dünyanın en verimli topraklarını çok kötü bir biçimde yönettiklerini, bu toprakların dünyanın saadet ve refahı için kazandırılması gerektiğini …"* ifade ederek ortaya koydu. Bu tür açıklamalar Rum ve Ermeni Patrikhanelerinin ve bunlara bağlı olarak hareket eden Rum ve Ermeni çetelerinin[13] Türkiye'nin değişik yerlerinde, Türklere karşı gerçekleştirdikleri saldırılarını artırmalarına sebep oldu.

Rum ve Ermeni Yakınlaşmasının Rum-Ermeni İşbirliğine Dönüştürülmesi ve Faaliyetleri

Osmanlı Devleti son yüz elli yılda pek çok savaş kaybetmişti. Fakat millet-i hâkime konumunda olan Türkler, hiçbir dönemde başta İstanbul olmak üzere, vatanlarında acı ve ıztırabı çağrıştıran kavramları bu derece derin hissetmemişlerdi. Resmen *"Müttefiklerin Himayesi/Koruması"*[14] denilen uygulama Emperyalist Devletlerin, Türkiye ile ilgili düşüncelerini hayata geçirme safhasında Rumların ve Ermenilerin himaye adı altında Türklere karşı hıyanetlerini gerçekleştirmeleri için tahrik ve teşvik edildikleri fiilen işgalden başka bir şey değildi.

Müttefiklerin bu tavrından cesaret alan gayrimüslim din görevlileri[15] toplumun huzurunu bozan hareketlerin merkezinde yer alırlarken, Rum ve Ermeni mebuslar, Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde 4 Kasım 1918'de, 1915 sevk ve iskânı[16] sırasında Rumlara ve Ermenilere karşı işlendiğini iddia ettikleri suçlamalarla ilgili sorumluların cezalandırılmasını isteyecek cesareti buldular.[17] Gayrimüslim mebusların düşüncelerini hayata geçirme noktasında zamanlamaları çok isabetliydi. Kısa bir süre sonra işgal ordularının öncü kuvvetleri de 7 Ka-

---

[12] Kâmuran Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye,** Ankara 1986, s. 22.

[13] Dâhiliye Nezareti'nden, Üçüncü Ordu Kumandanı Vehib Paşa'ya gönderilen 1 Haziran 1334/1918 tarihli şifre telgraf: BOA, *DH-ŞFR*, Nr. 88/12.

[14] Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Tarihi,** (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak), İstanbul 1993, s. 387.

[15] **Tasvir-i Efkâr,** 14 Nisan 1334/1918.

[16] Ayrıntılı bilgi için bkz., H. Özdemir, K. Çiçek, Ö. Turan, R. Çalık, Y. Halaçoğlu, **Ermeniler: Sürgün ve Göç,** Ankara 2004.

[17] **Minber,** 5 Teşrinisani 1334/5 Kasım 1918.

Levent Şahverdi Arşivi

sım 1918'de İstanbul'a geldiler. Bunlar Rumlar ve Ermenilerden oluşan bir topluluk sevinç gösterileriyle karşıladı.[18]

Türkiye'de, başta İngiltere olmak üzere bütün Müttefik Devletler temsilcileri coşkulu bir şekilde karşılanırlarken aynı zamanda öncelikle İngiltere'deki Rum ve Ermeni temsilcileri İstanbul'daki Müttefik Devletler temsilcilerine çektikleri telgrafla yardımlarından dolayı tebrik ederlerken, *"Türk zulmünden"*[19] kurtarılmaları doğrultusunda da beklentilerini dile getirdiler. Olaylar Rumların ve Ermenilerin telgraflarında belirttikleri beklentileriyle doğru orantılı olarak gelişti. Bu süreçte 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen Müttefik Devletlere ait filo ile Müttefik askerleri bundan önce olduğu gibi Ermeniler ve Rumlar tarafından birlikte *"yaşa"* nidalarıyla *"hoş geldiniz"* sedalarıyla büyük bir coşkuyla karşılandı[20]. Hıristiyanlar bu karşılama törenlerinin semeresini hemen almaya başladılar ve 18 Kasım 1918'de İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Caltrophe, tutuklu bulunan Rumların ve Ermenilerin serbest bırakılmalarını istedi[21]. İstanbul'da bunlar olurken, yine aynı gün L. George[22], İngiliz Parlamentosunda yaptığı konuşmada Rumları ve Ermenileri Türk hâkimiyetinden kurtaracaklarını ifade etti. Bu tarz açıklamalar Türkiye'de yaşayan Rumların ve Ermenilerin hiç çekinmeden rahat ve pervasız bir şekilde hareket etmelerine zemin hazırladı.

Rum Patrikhanesi, mevcut durumu büyük ülküleri açısından tarihî bir fırsat olarak gördüğünden Mondros Mütarekesi'nden sonra bütün Rumların birlikte hareket ettiklerini hem Müttefiklere, hem de Ermenilere göstermek amacıyla *"Millî Komite"*[23] adıyla yeni bir birim oluşturdu. Ayrıca patrikhanede adı geçen komite ile düzenli ve üst düzeyde irtibat sağlanması için bünyesinde, patrikhanenin himayesinde bulunan birçok cemiyet temsilcisinin de bulunduğu "*Millî Merkez Komitesi"*[24] tesis edildi.

Rum Patrikhanesi'ndeki bu teşkilatlanma ve çabalar karşılıksız kalmadı. Türkiye topraklarında mevcut yapıyı değiştirme hususunda Rumlardan aşağı kalmayan Ermeniler, Müttefik temsilcilerinin yaptıkları açıklamalar

---

[18] **Sabah,** 8 Teşrinisani 1334/8Kasım 1918.
[19] Dimitri Kitsikis, **Yunan Propagandası,** (Hakkı Devrim), İstanbul 1974, s. 185.
[20] **Minber,** 14 Teşrinisani 1334/14 Kasım 1918.
[21] Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918–11 Ekim 1922),** Ankara 1989, s. 5.
[22] **Aynı eser,** s. 5.
[23] Alexis Alexandris, **The Greek Minority Of Istanbul And Greek-Turkish Relations 1918–1974,** Athens 1983, s. 56.
[24] BOA, *BEO*, nr. 343454, 18 Haziran 1335/1919.

Levent Şahverdi Arşivi

ve verdikleri desteklerden dolayı Rumlara tamamen yaklaşmaya başladılar. Böylece tarafların daha fazla birbirlerine yakınlaşmalarının tabii seyri içerisinde *"Rum-Ermeni İşbirliğinin"*nin temelleri, Rum ve Ermeni Patrikhanelerinin istek ve yönlendirmeleri doğrultusunda, Pontus gönüllülerinden Yunan Subayı Katheniotis ile Ermenistan temsilcisi Terminasssian tarafından 1918'de Cenevre'de *"Türkiye'de Zulme Uğramış Milletler Birliği"*nin kurulmasıyla sağlam bir zemine oturtulmaya çalışıldı[25]. Cenevre'de bu dönem içerisinde kısmen resmiyet kazandırılan Rum ve Ermeni beraberliği aynı yılın Aralık ayında Rum Patrik Vekili Doretheos ve Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin çabalarıyla *"Rum-Ermeni Birliği Komitesi"*nin kurulmasıyla daha ileri bir safhaya taşındı[26]. *"Rum-Ermeni Birliği Komitesi"*, Rumların ve Ermenilerin çıkarları doğrultusunda işbirliği halinde hareket edilmesi hususunda tavsiye ve telkini aşarak emirler veriyordu. Bunun yansımaları Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde de görüldü. Bir süre önce 4 Kasım 1918'de Rumlara ve Ermenilere karşı olumsuz davrananların cezalandırılması yönündeki Rum ve Ermeni mebusların istekleri, 16 Kasım'da bir önerge haline getirilmişti. 12 Aralık 1918'de konu ile ilgili olarak bir heyet oluşturuldu[27]. Bundan kısa bir süre sonra 16 Aralık'ta İstanbul Divan-ı Harb-i Örfî'si kuruldu ve yargılama süreci başlatıldı.[28]

I. Dünya Savaşı başlarında ortaya çıkan, sonlarına doğru resmiyet kazanan ve *"Rum-Ermeni Birliği Komitesi"*nin çabaları sonucunda oluşturulan *"Rum-Ermeni İşbirliği"*[29] 4 Ocak 1919'da yapılan Büyükada toplantısıyla Türkiye topraklarındaki stratejisini belirginleştirdi. Bu toplantının amacı mevcut işbirliğinin zeminini gittikçe sağlamlaştırarak, Türklere karşı daha düzenli ve güçlü bir şekilde mücadele etmekti[30]. *"Rum-Ermeni Birliği Komitesi"* tarafından Rumların ve Ermenilerin, Türklere karşı verilen mücadelede mümkün olduğu kadar *"Rum-Ermeni İşbirliği"* zeminine dâhil edilmelerine özen gösterildi. Adı geçen komitenin düzenlediği müşterek törenlerle, her iki cemaat mensuplarının hem gözlerine, hem de gönülleri-

---

[25] Yusuf Sarınay, "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", **Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler),** Ankara 1999, s. 29.

[26] **Pontus Meselesi,** (Yay. Matbuat Müdiriyet-i Umumisi), Ankara 1338, s. 37.

[27] Tayyib Gökbilgin, **a.g.e**, I, s. 16.

[28] Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918–1919),** I, İstanbul 1992, s. 197; Tutuklamalar ve kovuşturmalarla ilgili olarak bkz. *aynı eser*, s. 197 vd.

[29] **Pontus Meselesi,** s. 37.

[30] Alexis Alexandris, **a.g.e**, s. 59.

Levent Şahverdi Arşivi

ne hitap edilmek suretiyle zihinleri fethedilmek istendi. Bu amaçla 5 Ocak 1919'da İstanbul'da Ayatriada Kilisesi'nde Türkler tarafından katledildikleri iddia edilen Rumların ve Ermenilerin ruhu için büyük bir ayin gerçekleştirildi. Ayine Yunan Deniz Kuvvetleri'ne ait Averof zırhlısı komutanı ve çok sayıda Yunan bahriyelisi de katıldı[31]. Bu sürecin hızlandırılması ve buna bağlı olarak hükümet yetkililerinin sindirilmesiyle faaliyetlerini elverişli bir ortamda gerçekleştirmek isteyen Rumlar ve Ermeniler, dışarıda da benzer birlikteliklerini ve çabalarını sürdürdüklerinden; 1919 yılı Ocak ayının sonu ve Şubat ayının ilk günlerinde Londra'da oluşturdukları müşterek bir heyet ile İngiliz Parlamentosunu ziyaret ettiler. Burada 1915 sevk ve iskânı sırasında gayrimüslimlerin katledildiklerini ve bununla ilgisi olan Osmanlı Hükümeti görevlilerinin cezalandırılmalarını istediler.[32]

Müttefik Devletler, *"Rum-Ermeni İşbirliği"*ne yönelik desteklerine devam ettiler. Başta L. George olmak üzere pek çok Müttefik temsilcisi, bilimsel ve evrensel değerleri hiçe sayarak resmî istatistikleri dahi tahrif etmekte her hangi bir sakınca görmeden yaptıkları açıklamalarla *"Rum-Ermeni İşbirliği"*nin gücüne güç kattılar. L. George bu amaçla 18 Ocak 1919 Paris Konferansı'nda yaptığı açıklamada sadece İstanbul'da yüz binlerce Rum ve Ermeni olduğunu iddia etti[33]. Emperyalist Devletlerin temsilcilerinin pek çoğu sarf ettikleri sözler ve uygulamaları ile L. George'dan geri kalmamaktaydılar. İngiliz üst düzey yöneticilerinden Amiral Webb de, 19 Ocak 1919'da; yaptıklarının sıradan bir işgal olmadığını Türkiye'yi yönettiklerini, icraatları esnasında Rum ve Ermeni tutukluları suçlarına bakmaksızın serbest bıraktıklarını[34] ifade ederken, *"durumdan vazife çıkardıklarını"* da gizlememekteydi. Müttefikler bu kadarla da yetinmeyerek, bazı yerlerde depolardaki silahları bile Rumlara ve Ermenilere dağıttılar[35]. Bu ve benzeri uygulamalar üzerine *"Rum-Ermeni İşbirliği"*nin üst düzey yöneticilerinin emirleri doğrultusunda hareket eden Rumlar ve Ermeniler, 15 Şubat 1919'da güvenliği sağlamakla görevli polislere saldıracak kadar eylemlerini ileri götürdüler.[36]

---

[31] Ömer Sami Coşar, **İstiklal Harbi Gazetesi,** 16 Mayıs 1919.
[32] **Sabah,** 3 Şubat 1335/1919.
[33] Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** s. 37; Tayyib Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken,** II, Ankara 1965, s. 209.
[34] Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,** I, Ankara 1987, s. 44.
[35] Tayyib Gökbilgin, **a.g.e**, II, s. 15.
[36] **Akşam,** 16 Şubat 1335/1919.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye ve Türkiye dışında, Müttefikler ile Rumların ve Ermenilerin birbirlerine destekleri Hıristiyan dünyasının kendi aralarındaki tarihî mezhep çatışmaları unutturulmak istenircesine ortak bir tavır sergilenmeye çalışıldığı gözden kaçmamaktaydı. Bunun somut bir delili olarak; 8 Şubat 1919'da Fransız Doğu Orduları Komutanı General Franchet d'Esperey, beyaz at üzerinde, kurtarıcı bir tavırla İstanbul'a girerken Rumların ve Ermenilerin oluşturduğu coşkulu kalabalık tarafından karşılandı. Bundan önce 23 Kasım 1918'de de İstanbul'a gelen adı geçen komutana yapılan karşılama töreni ile Fatih'in İstanbul'a girişine benzer bir görüntü verilerek,[37] adeta tarihten ve özellikle Türkler'den intikam alınmaya çalışılması için gösterilen çaba açık bir şekilde gözler önüne serilmekteydi. General Franchet d'Esperey, iki hafta sonra *"Rum-Ermeni İşbirliği"*nin resmiyet kazandığı yer olan Büyükada'yı ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında Rum çocuklarının ellerinde Yunan ve Fransız bayrakları vardı[38]. Tabii olarak bu yaşananlar Türkler arasında Rumlar, Ermeniler ve Müttefik Devletler ile ilgili olarak olumsuz fikirlerin; Müttefiklerin, Rumlar ve Ermenilerin kendilerini katletmelerine izin verdiklerine dair olanlar da dâhil olmak üzere artmasında etkili oldu. Bu durum çok abartılı bir şayia gibi görünse de kesinlikle gerçek olduğu; Müttefik Devletlerin üst düzey yetkilisi olan Amiral Calthorpe'un göreve getirildikten yedi ay sonra kendi yetkililerini bilgilendirirken; *"hiçbir Türk'e hiçbir yardımda bulunmamak bizim tutarlı politikamız olmuştur"*[39] ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Türkiye'de Rumlar ve Ermeniler lehine belirtilen hususların yaşandığı günlerin hemen sonrasında başta Fransız olmak üzere Avrupa basınında Rumların ve Ermenilerin, Türkler tarafından katledildiklerine dair Avrupa kamuoyu, yoğun olarak yalan ve yanlış bir şekilde Rum ve Ermeni propagandasıyla etkilenmek istendi.[40]

Rum-Ermeni İşbirliği, mevcut Osmanlı yönetimini milletlerarası alanda yıpratmak için mümkün olan her fırsatı değerlendirmeye çalıştığından dolayı Sultan Vahdettin'in, seçim yapılmak kaydıyla 21 Aralık 1918'de Osmanlı Mebuslar Meclisi'ni fesih[41] kararı Rum ve Ermeni ruhaniler arasında büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Çünkü hem Mondros Mütarekesi'nin etkisiyle oluşturulan belirsizlik ortamında meclisin de aktif olarak bulun-

---

[37] İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,** IV, İstanbul 1972, s. 456.
[38] Alexis Alexandris, **a.g.e**, s. 59.
[39] Alan Palmer, **a.g.e**, s. 387.
[40] Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919–1922,** Ankara 1988, s. 74–84.
[41] Cemil Koçak, "Meşrutiyet'te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** IV, İstanbul 1985, s. 964.

Levent Şahverdi Arşivi

madığı şartlar ve seçim süreci içerisinde çok rahat bir şekilde davranabilecekler, hem de meclis faal olmadığı gerekçesiyle Osmanlı Devleti'ni Avrupa Devletlerine şikâyet edebileceklerdi. Fakat hükümet 1919'da seçimin yapılması ve yeni meclisin oluşturulması için hemen harekete geçti. Başlatılan seçim çalışmalarından Rum ve Ermeni din görevlileri çok rahatsız oldular. Bundan dolayı 1919 seçimlerinin yapılmaması için faaliyetlerini artıran *"Rum-Ermeni İşbirliği Grubu"* gazetelerde, gayrimüslimlerin zorla seçime sokulmak[42] için kaydedildikleri haberlerinin yanında, Türkiye'de gayrimüslimlerle ilgili can güvenliği ve asayişin olmadığı vs. gibi sudan sebeplerle seçime katılmayarak engellemek istediler.[43]

Fiilen işgal altındaki İstanbul'da; Türklerden kaynaklanan bir asayişsizlik ve ileri sürülen asılsız iddiaların gerçek olması mümkün değildi[44]. Rum ve Ermeni Patrikhanelerinin seçimi engelleme gayretleriyle almak istedikleri tedbirin asıl sebebi, seçime bağlı olarak yapılacak çalışmalarda nüfuslarıyla[45] ilgili gerçek rakamların ortaya çıkarılma endişesini taşımalarındandı. Çünkü o zamana kadar nüfuslarını abartılı[46] olarak dünya kamuoyuna açıkladıklarından dolayı, seçime iştirak ettikleri takdirde gerçek rakamların ortaya çıkacak olması tedirginliklerini arttırdı. Bu amaçla seçime katılmamak için türlü bahaneler ileri sürdüler. Fakat benzer hususla ilgili olarak hiçbir endişeleri olmayan Museviler[47] seçimlere katıldılar. Bu da seçimlerle ilgili gerçeği açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Rumların ve Ermenilerin olumsuz tavırlarına rağmen ülkede herhangi bir kargaşalığa meydan vermemek amacında olan kuruluşların başında gelen ve Dr. Esat Bey'in başkanlığında faaliyet gösteren Millî Kongre Cemiyeti'nin[48] çabalarıyla Patrikhaneler ve Hükümet nezdinde teşebbüse geçilerek, Rum ve Ermenilerin güvenlikle ilgili gerekçeleri ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Hakikaten hükümet yetkilileriyle kurulan irtibat sonucunda patrikhanelerin encümen seçimindeki mazeretleri, yetkililerin özetle; oy kullanmayanların oylarını kullanabilecekleri gibi, hatta isterlerse oy pusu-

---

[42] **Türk Dünyası,** 18 Teşrinievvel 1335/Ekim 1919.
[43] **Türk Dünyası,** 23 Teşrinievvel 1335/Ekim 1919.
[44] **Aynı gazete.**
[45] **Türk Dünyası,** 18 Teşrinievvel 1335/Ekim 1919.
[46] **Türk Dünyası,** 9 Teşrinisani 1335/9 Kasım 1919.
[47] Zafer Toprak, "Meşrutiyet'te Seçimler ve Seçim Mevzuatı" **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** IV, İstanbul 1985, s. 976.
[48] Millî Kongre Cemiyeti hakkında bilgi için bkz., Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasî Partiler 1859–1952,** İstanbul 1995, s. 417–420.

Levent Şahverdi Arşivi

larını bir zarfa koyarak gönderebileceklerine[49] dair yaptıkları açıklamayla giderildi. Bütün bu teşebbüslere ve hükümetin açıklamalarına rağmen patrikhanelerin seçimle ilgili fikirleri değişmedi.

*"Rum-Ermeni İşbirliği"*nin bu ve benzeri olumsuz tutum ve davranışları İstanbul'daki Müttefik Kuvvetler Yüksek Komiserliği'nde oluşturulan *"Rum-Ermeni Masası"*na[50] da yansıdı. Adı geçen işbirliği grubu, aynı adlı masayı hem etkiliyor, hem de ondan aldığı destekle Türklerin aleyhine yürüttükleri yoğun kampanyalarını lobi ve propaganda faaliyetleri çerçevesinde sürdürüyordu[51]. Türklere karşı yürütülen faaliyetlerin ardı arkası kesilmediği gibi artarak devam etti. Başta İngiltere olmak üzere Müttefik Devletlerin, Karadeniz Bölgesinde özellikle de Samsun ve çevresinde Türklerin, gayrimüslimlere yönelik katliamlarda bulunduklarına dair iddialar mevcuttu. Bunların yerinde incelenmesi amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun'a çıkmasından sonra Hariciye Nezareti'nin Yüksek Komiserliğe gönderdiği yazıda; Karadeniz Bölgesinde Rumların, Doğu Anadolu'da da Ermenilerin Türklere yönelik saldırılarda bulundukları belirtilmektedir. Bundan da anlaşılacağı gibi Türkleri katletmeye yönelik faaliyetlerde Rum ve Ermenilerin, *"Rum-Ermeni İşbirliği Grubu"* sayesinde eş güdümlü bir şekilde eş zamanlı olarak harekete geçtikleri görülmektedir.[52]

Bu ve benzeri uygulamalar *"Rum-Ermeni İşbirliği"*nin tamamen güçlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Her iki unsurun birlikte daha sıkı bir işbirliği içerisinde hareket etmeleri için Taşnak Cemiyeti de yoğun bir çaba içerisindeydi. Nitekim Kafkasyalı bir Ermeni olan Şirvanzâde adındaki Taşnak üyenin[53] uzun bir süreden beri İstanbul, İzmir ve Paris arasında gidip geldiği Ekim 1919'da tespit edildi. Türkiye içinde ve dışında Rumların ve Ermenilerin, Türklere karşı kışkırtıcı tavırları o derece artmıştı ki; Millî Mücadele'ye sürekli olarak olumsuz bir tavır sergilediği açıkça belli olan Damat Ferit Paşa[54] dahi bunları ciddi olarak uyarma gereğini duymasına rağmen Rum Patrikhanesi faaliyetlerini sürekli artırma eğilimindeydi.

---

[49] **Türk Dünyası,** 23 Teşrinisani 1335/Ekim 1919.
[50] Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** s. 38–39.
[51] **Tasvir-i Efkâr,** 12 Şubat 1335/1919.
[52] Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** s. 104–107.
[53] Hariciye Nezareti'nden, Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 28 Teşrinievvel 1335/28 Ekim 1919 tarihli tahrirat: BOA, *DH-KMS*, nr. 49–2/59.
[54] Tayyib Gökbilgin, **a.g.e**, I, s. 59.

Levent Şahverdi Arşivi

Rum Patrikhanesi'nin çabaları çerçevesinde ve talimatı doğrultusunda Trabzon Metropoliti Hrisanthos, 27 Mart 1919'da Paris Konferansı'na[55] katılmak üzere harekete geçti ve burada 2 Mayıs 1919 tarihinde *"Esaret Altındaki Rumlar'ın Delegesi"*[56] sıfatıyla görüşmeler yaptı. *"Rum-Ermeni İşbirliği"* temsilcilerinin Türkiye dışındaki faaliyetlerinde, kendilerine Türkiye dâhilindeki Müttefik Devletler temsilcileri tarafından da tam destek verildi. Bu destekten emin olan Rum ve Ermeni Patrikleri, 3 Temmuz 1919'da İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliği'ni ziyaret ederek; Türkiye'deki huzursuzluğun ve asayişsizliğin tek sebebinin hükümet olduğunu belirterek, bu durumdan kurtulmak için Müttefik Devletlerin en kısa zamanda tedbirler almasını istediler[57]. *"Rum-Ermeni İşbirliği"*nin bu tür faaliyetleri Osmanlı Hükümeti yetkilileri tarafından bilinmesine rağmen, Rum ve Ermeni muhacirlerle ilgili olarak onların sıkıntılarının giderilmesi konusunda her hangi bir aksaklığa meydan vermemek için imkânlar dâhilinde çaba gösterildi[58]. Hükümet yetkililerinin bu iyi niyetli yaklaşımları dahi *"Rum-Ermeni İşbirliği"*ni devlet aleyhine faaliyetlerinden uzaklaştıramadı. Mevcut işbirliğinin omurgasını oluşturan Rum ve Ermeni ruhanî liderleri 1 Ağustos 1919'da ABD'nin İstanbul Konsolosluğu'nda bir araya geldiler. Bu toplantıda Türkiye'de, Türk idaresinden kurtulma uğruna her hangi bir himayeyi rahatlıkla kabul edebileceklerine dair mutabakat halinde olduklarını belirttiler.[59]

Rumların ve Ermenilerin işbirliği halinde olduklarını ilk fark edenlerden olan Mustafa Kemal Paşa, 22 Ağustos 1919'da gayet gizli tutulmasını işaret ederek bir genelge yayınladı. Bu genelgede; Rum Patrikhanesi'nde, Patrikvekili Dorotheos başkanlığında Mavri Mira adında bir cemiyet kurulduğunu, aynı cemiyet ile Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin de birlikte hareket ettikleri belirtilirken, *"Rum ve Ermeni İşbirliği"*ne açıkça dikkat çekildi[60]. Mustafa Kemal'in Atatürk, endişelerinde ne kadar haklı olduğunu Rum ve Ermeni Patrikleri 15 Ekim 1919'da Türkiye'nin bütününün işgal edilmesi yönündeki isteklerini Müttefik Kuvvetler Yüksek Komiserliği'ne

---

[55] BOA, *DH. KMS*, nr. 49–2/52, 6 Teşrinisani 1335/6 Kasım 1919.

[56] **Pontus Meselesi,** I. Kısım, s. 50; **Hâkimiyet-i Millîye,** "Pontus Meselesi ve Safhaları", 17 Mart 1922.

[57] Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** s. 51.

[58] Dâhiliye Nezareti'nden Konya Vilayeti'ne gönderilen 6 Temmuz 1335/1919 tarihli telgraf: BOA, *DH-ŞFR*, nr.101/19–5.

[59] **İkdam,** 2 Ağustos 1335/1919.

[60] Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk,** Ankara 1927, s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

bir muhtıra halinde iletmiş olmaları açıkça ortaya koydu[61]. Ayrıca adı geçen ikili, 1919 Ağustosu'nun son günlerinde İstanbul'a gelen General Harbord'u da gizli olarak beraber ziyaret ettiler.[62]

İstanbul Hükümeti'nin yaklaşımları istenilen sonucu vermezken, Mustafa Kemal Paşa'nın uyarılarında haklı olduğu açıkça görülmüştür. Şöyle ki; Rum Patrikhanesi'ne bağlı olarak Pontusçu faaliyetlerini yürüten Metropolit Hrisanthos'un, Avrupa kamuoyunu etkilemek amacıyla söylediği sözler ile Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin gazetelere verdiği demeçlerde ifade ettiği; *"gayrimüslimlerin Türk tehlikesi ile karşı karşıya oldukları"*na dair açıklamalar hem muhteva olarak, hem de zaman olarak örtüşüyordu. Ancak her ikisine de cevap niteliğinde olarak Mustafa Kemal Paşa yaptığı açıklamada; *"gayrimüslimlerin her zamankinden daha güvenli bir ortam içerisinde bulunduklarını …"* belirtti[63]. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'yı doğrular nitelikte, İstanbul'dan uzak ve Anadolu'da yaşayan bazı Rum ve Ermeni temsilciler kendilerini güvende hissettiklerini Dâhiliye Nezareti'ne 21 Ekim 1919 tarihinde çektikleri telgrafla bildirdiler[64]. Bütün bunlara rağmen Rum ve Ermeni Patrikleri'nin, Mustafa Kemal Paşa'ya güven duymadıklarına dair düşüncelerini zaman zaman İstanbul'da bulunan Yüksek Komiser Robeck'e aktararak yardım istedikleri, adı geçen komiserin 11 Kasım 1919 tarihli raporundan anlaşılmaktadır.[65]

Rum-Ermeni İşbirliği, patrikhanelerinin çabalarıyla Yunan ordusunda gönüllü bir Ermeni alayı teşkil edebilecek kadar ileriye götürüldü[66]. Bu noktaya kadar taşınan Rum-Ermeni İşbirliği, patrikhanelerde Türklerle birlikte çözüm arama fikrini tamamen ortadan kaldırdı. Bundan sonra yapılacak olan tek şey, Ermeniler açısından *"Büyük Ermenistan"*, Rumlar için de *"Bizans"* hayalinin gerçekleştirilmesiydi. Bu konuda Rum Patrikhanesi daha faal durumdaydı. Patrik Vekili Dorotheos, bu düşüncelerini 14 Şubat 1920'de L. George'ye yazdığı mektupta; *"İstanbul'un Türklükle alâkasının kalmadığını ve Yunanistan ile birleşmek istediklerini"* açıkça ifade ederek ortaya koydu.[67]

---

[61] İsmail Hami Danişmend, **a.g.e**, s. 467.
[62] Seçil Akgün, **a.g.e**, s. 71.
[63] **Tasvir-i Efkâr,** 22 Teşrinievvel 1335/22 Ekim 1919.
[64] Tayyib Gökbilgin, **a.g.e**, II, s. 98.
[65] Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** s. 38–40.
[66] **Akşam,** 3 Temmuz 1336/1920.
[67] Alexis Alexandris, **a.g.e**, s. 57–59.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca yine Robeck'in 4 Temmuz 1920 tarihli bir başka raporundan; Ermenilerin ellerinde yeterince silahları olduğu ve Yunan ordusunun ilerlemeye başlamasıyla birlikte, saldırıya geçebileceklerini bildirdikleri anlaşılmaktadır[68]. Sevr Antlaşması'nın[69] imzalanmasından sonra *"Rum-Ermeni İşbirliği"*nin, fesat faaliyetlerini arttırdıkları görülmektedir. Bu faaliyetler arasında casusluk ve ihanet olarak kabul edilebilecek her türlü girişim vardı. Bundan dolayı Batı Cephesi komutanı Ali Fuat Paşa, TBMM Riyasetine, Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyasetine, Müdafaa-i Milliye ile Dâhiliye Vekâletlerine gönderdiği 1 Eylül 1920 tarihli telgrafta; Rumların ve Ermenilerin savaş alanları dışına çıkarılmalarını istedi.[70]

Özellikle İngilizler, Rumları ve Ermenileri casusluk faaliyetlerinde kullanmak amacıyla Karadeniz sahillerinden Anadolu'ya sokmak için özel bir çaba sarf ettiler[71]. İngilizlerin bu çabaları Patrikhaneler tarafından da desteklendi. Fakat *Rum-Ermeni İşbirliği*, Karadeniz ile ilgili bazı hususlarda zaman zaman zafiyet gösterdiğinden bilhassa Rumlar bu durumdan çok rahatsız oldular. Çünkü Avrupa Devletlerinde önemli askerî ve siyasî çevreler arasında Ağustos 1920 tarihlerinde Pontus olarak belirtilen topraklardan bir kısmının Ermenilere de verilebileceği haberleri yayıldı. Bunun üzerine Hrisanthos çok telaşlandı[72]. Hâlbuki Hrisanthos, Fener Patrikhanesi'nin talimatları doğrultusunda, *"Rum-Ermeni İşbirliği"*nin faaliyetleri içinde bulunmuş ve birçok defa Ermeni Patriği Zaven Efendi ile görüşmüştü[73]. Ayrıca aynı durumla ilgili olarak henüz 12 Şubat 1919'da İngiltere'deki Rum-Ermeni lobisi, bu hassas hususun altını çizerek tarafları hissî davranmamaları, birbirlerine karşı daha anlayışlı olmaları ve çatışmaya girmemeleri için uyarmıştı.[74]

Bu uyarılar yerine ulaştığından Millî Mücadele süresince hiç aksamadan etkisi görüldü. Buna bağlı olarak tesis edilen işbirliği o derece ileri götürüldü ki; II. İnönü Savaşı devam ederken 24 Mart 1921'de Kocaeli'nde Yunan askerleri arasına yerli Ermeniler ve Rumlar birlikte katıldılar.[75] Fiili

---

[68] Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye,** İstanbul 1970, s. 255.

[69] Sevr Antlaşması hakkında tafsilatlı bilgi için bkz., Reşat Ekrem [Koçu], **Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923,** İstanbul 1934, s. 274-281.

[70] Ali Sarıkoyuncu, **Millî Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi,** Ankara 1992, s. 219.

[71] **Aynı eser,** s. 257.

[72] *HTVD*, Vesika nr. 1614, , Sayı: 74. Ankara 1955.

[73] Sabahattin Özel, **Millî Mücadelede Trabzon, Ankara** 1991, s. 127.

[74] Dimitri Kitsikis, **a.g.e**, s. 187.

[75] **İleri,** 25 Mart 1337/1921.

Levent Şahverdi Arşivi

olarak ateş hattında devam eden işbirliği aynı zamanda fikir bağlamında da desteklenmeye özen gösterildi. Nitekim Kütahya-Eskişehir Savaşı sırasında 13 Temmuz 1921'de Ermeni General Torkom, Yunanistan'ın Londra Büyükelçiliğine yazdığı mektupta; Rumların ve Ermenilerin millî amaçlarına hizmet edecek *"Yeni Doğu"* adında bir dergi çıkarmak istediklerini ve derginin Yunan temsilcilikleri aracılığıyla, dağıtımına yardımcı olunmasını istedi. Torkom'un bu isteği kayda değer bulunarak olumlu cevap verildi.[76]

*"Rum-Ermeni İşbirliği"*nin somut olarak görüldüğü yerlerin başında İzmir de yer almaktaydı. İşgalden önce başlayan birlik ve beraberlik gösterilerinin ilk örneklerinden biri, bundan önce 5 Ocak 1919'da İstanbul'da Rum Kilisesi'nde yapılan müşterek ayinin bir benzeri olarak 2 Mayıs 1919'da Rumların ve Ermenilerin iştiraki ile İzmir Ermeni Kilisesi'nde gerçekleştirildi[77]. İşgal süresince de İzmir'de *"Rum-Ermeni İşbirliği"* açıkça görülmektedir. 15 Mayıs 1919'da bir oldu-bitti ile Yunan askerleri tarafından İzmir'in işgali[78] üzerine İzmir Ermeni cemaatı Venizelos'a tebrik telgrafı gönderdi. Bu telgrafta Yunan askerlerinin kendilerine hürriyet ortamı açacağı ümitlerini açıkça ifade ettiler. Ermeniler bununla da yetinmeyerek Rumlar ile birlikte İngiliz, Fransız ve ABD askerlerinin elbiselerini giyerek, pervasızca hareketlerde bulunmaya devam ettiler. Bununla amaçları İzmir'de asayişin bozulmasını gerçekleştirerek, Türkleri sindirmekti. Türkleri imha etme konusunda hemfikir olan Rumlar ve Ermeniler, amaçlarına ulaşmak için defalarca kiliselerde toplandıkları[79] yetmiyormuş gibi, Türklerin morallerini bozmak için Yunanlı komutanların himayesinde gece kulüplerinde Venizelos marşının da çalındığı resmî eğlenceler düzenlediler.[80]

İzmir Metropoliti Hrisostomos, Küçük Asya Cemiyeti aracılığıyla 1922 Martı'nın ilk haftasında yayınladığı bildiriyle 15–50 yaş arasındaki bütün Rumların ve Ermenilerin Yunan ordusuna katılmalarını istedi[81]. Ermeni Generali Torkom, 1922 yılı Nisan ayı başlarında *"Rum-Ermeni İşbirliği"*ne dair düşünceleri bizzat eyleme dökmek ve Rum-Ermeni dostluğunu pekiştir-

---

[76] Dimitri Kitsikis, **a.g.e**, s. 187.

[77] Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli–1919–1923),** Ankara 1999, s. 67–68.

[78] BOA, *DH. İ.UM*, E–51/78, 14/15 Mayıs 1335/ 1919; İzmir'in işgaliyle ilgili tafsilatı bilgi için bkz. Mustafa Turan, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali (15 Mayıs 1919)", **Türkler,** XV, Ankara 2002, s. 756–764.

[79] Mustafa Turan, **a.g.e**, s. 67–68.

[80] Haydar Rüştü Öktem, **Mütareke ve İşgal Anıları,** (Yay. Zeki Arıkan), Ankara 1991, s. 95.

[81] **Hâkimiyet-i Milliye,** 9 Mart 1338/1922.

Levent Şahverdi Arşivi

mek için İzmir'e gelerek çalışmalarına devam etti[82]. Hemen hemen aynı tarihlerde Ermeni Patriği Zaven Efendi, zaman zaman daha önce de yaptığı gibi, emperyalistlerin desteğiyle Yunan ordularının Türk topraklarında gerçekleştirdiği işgalden çok memnun olduklarını ve bunu belirtmekten mutluluk duyduğunu ifade etmekten kendisini alamadı[83]. İzmir'de *"Rum-Ermeni İşbirliği"*, her iki unsurun müşterek olarak kurdukları *"Genç Hıristiyanlar Cemiyeti"* sayesinde özellikle Hıristiyan gençler arasında sıkı ve samimi bir işbirliği gerçekleştirdi. Adı geçen cemiyetin öncülüğünde zaman zaman yaptıkları gösterilerine 1922 Haziranı'nda arttırarak devam ettiler.[84]

Fakat Türk Millî Mücadelesi'nin 26 Ağustos 1922 ile birlikte açıkça ortaya çıkan başarı belirtileri somutlaştıkça Rumlar ve Ermeniler tedirgin olmaya başladılar. Bu tedirginlik safhasında da birlik ve beraberliklerini muhafaza etmeye çalışmaları bunun sıradan bir dayanışma olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim İzmir'de Rum ve Ermeni cemaat temsilcileri 5 Eylül 1922'de Müttefik Devletler konsoloslarını ziyaret ederek, kendilerini bekleyen tehlikeye dikkat çekmek istediler[85]. Ancak işgalin ilk gününden itibaren destek verdikleri Yunan askerlerinin, işgalin son günlerinde gayrimüslim ahalinin güvenliğini Rum ve Ermeni muhafızlara bırakarak İzmir'i terk etmeleri üzerine bunlardan ümidini kesen Ermeniler ve Rumların kiliselere sığınmaktan başka çareleri kalmadı[86]. İşgalin ilk günleriyle birlikte başlayan *"Rum-Ermeni İşbirliği"*, yine işgalin son günlerine kadar devam etti. Fakat işbirliği halinde Türklere yaptıkları zulmü kendileri ayrıntılarıyla bilen Rumlar ve Ermeniler fazla direnemediler ve kurtuluşu bir alev topu haline getirdikleri İzmir'den kaçarak, şehrin açıklarında duran Müttefik Devletler donanmalarına ait gemilere[87] sığınmakta buldular. Rumlar ve Ermeniler işgal döneminde Yunan askerlerine yardım ve yataklık ettikleri gibi, Türk ordusu 9 Eylül'de İzmir'e girerken de saldırılar düzenlediler[88]. İzmir'i ateşe verenler, her zaman olduğu gibi Müttefik Devletler Konsolosluklarının, özellikle de İngiliz Konsolosluğu'nun teşviki ile hareket eden *"Rum-Ermeni İşbirliği"* grubu mensuplarıydı.[89]

---

[82] **Tercüman-ı Hakikat,** 11 Nisan 1337/1922.
[83] **Tevhid-i Efkâr,** 15 Nisan 1337/1922.
[84] **Akşam,** 13 Haziran 1338/1922.
[85] **İkdam,** 6 Eylül 1338/1922.
[86] David Walder, **Çanakkale Olayı,** (M. Ali Kayabal), İstanbul 1970, s. 209–212.
[87] Alan Palmer, **a.g.e**, s. 404.
[88] Mustafa Turan, **a.g.e**, s. 68–69.
[89] **İstiklâl Harbi İle İlgili Telgraflar,** (Yay. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı), Ankara 1994, s. 191–192.

Levent Şahverdi Arşivi

Rumlar ve Ermeniler, Türk ordusunun İzmir'e girmesinden sonra kurtuluş ümitlerini tamamen kaybettiler. Artık sıranın İstanbul'a geldiğini anlamışlardı. Bundan dolayı tek kurtuluş yolu olarak da Türkleri tahrik ederek İstanbul'da bir iç savaş çıkarmak son ümitleriydi[90]. Belki bu bahaneyle Türkler, İstanbul'dan tamamen uzaklaştırılırlar veya burada Müttefik Devletlerin denetimi altında muhtar bir idarî yapı oluşturulurdu. Rum Patriği Meletios başkanlığında, İzmir'in işgali süresince Türklere yapılan baskı ve zulümlerin merkezinde bulunan ve bundan dolayı öldürülen İzmir Metropoliti Hrisostomos için dini bir tören düzenlendi. Bu törende Meletios, İstanbul'dan ayrılmayı düşünenlerden Hrisostomos gibi cesaretli hareket etmelerini[91] ve Türkiye'den kaçmanın son çare dahi olamayacağının altını çizerek, gerekirse kendilerini ölüme bile hazırlamalarını istedi. Patrik Meletios, Ermeni Patriği Zaven Efendi ile birlikte göçün önüne geçmek için bir bildiri yayınladılar. Bu bildiri bütün Rum ve Ermeni Kiliseleri'nde okundu.[92]

Mondros'tan Sevr'e-Mudanya'dan Lozan'a uzanan süreçte, hem fiili mücadele, hem de siyasî anlamda Ermeniler ve Rumlar işbirliklerini devam ettirdiler. Rumların ve Ermenilerin özellikle Sevr Antlaşması'nda kendilerine tanınan ayrıcalıkların uygulamaya geçmesine Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türk Milleti engel oldu. Türk Kurtuluş Savaşı ile gerçekleştirilen bu duruma, önce Mudanya Mütarekesi, sonra da Lozan Antlaşması ile milletlerarası bir nitelik kazandırıldı. Lozan müzakereleri sırasında Türkiye Rumları'nın geleceği mübadele ile ilgili olarak halledildi. Türkiye Ermenilerine gelince Lord Curzon, İsmet Paşa'ya Türkiye'yi kastederek; *"bu koca memlekette Ermeniler için bir parça yer yok mu"?*[93] diye sordu. Tartışmalar sonunda sorunun cevabının hayır olduğu açıkça anlaşılmaktadır[94]. Müttefik devletler tarafından vaat edilen *"Millî Yurt/Ermeni Yurdu"* ise Türk Hükümeti temsilcileri tarafından tartışılmak[95] dahi istenmedi. Böylece Ermeniler üzerinde yaşadıkları devlete karşı faaliyette bulunmakla ve işbirlikçi olmakla kaldılar.

---

[90] **Akşam,** 25 Eylül 1338/1922.
[91] **İkdam,** 26 Eylül 1338/1922.
[92] **Sabah,** 5 Teşrinievvel 1338/5 Ekim 1922.
[93] Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa,** İstanbul 1943, s. 133.
[94] **Aynı eser,** s. 127–137; Cemil Bilsel, **Lozan,** II, İstanbul 1933, s. 287–288; Tartışmalar ile ilgili olarak bkz. Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler,** I, İstanbul 2001, s. 184, vd; **Aynı eser,** II, s. 155, vd.
[95] Alan Palmer, **a.g.e**, s. 416.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuç

Rumlar ve Ermeniler, Türkiye topraklarında hemen hemen hiç hor görülmeden, hatta geniş bir hoşgörü içerisinde yaşıyorlardı. Buna rağmen bunların, özellikle yakın dönem Türkiye tarihinde Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sürecinde Türklere karşı Emperyalistlerin tertip, tahrik ve teşvikleriyle başlayan birbirlerine yakınlaşmaları sıradan bir beraberlikten daha ileri bir safha olan ve neredeyse tamamen uzlaşmayı ve uyuşmayı aşan, hatta bağlaşmaya varan bir *"işbirliği"* özelliği gösterdi. Rumların ve Ermenilerin bu tavrı Türkler açısından *"Millî Mücadele"*yi güçleştirdi. Ancak diğer taraftan Türkiye'de yaşayan Müslümanların, hatta Ortodoks Türklerin Müslümanlarla birlikte hareket etmelerini zorunlu hale getirdiği ve İzmir'in işgalinde olduğu gibi Millî Mücadele'yi tetiklediği için güçlendirdiği de söylenebilir. Bu sonuç İngiliz belgelerinde 15 Mart 1920'de İngiliz Genel Kurmayı'nda hâkim olan düşünce hakkında bilgi verilirken; *"Siyasî kudret milliyetçilerin eline geçmiştir. ... Milletin tümü savaştan bıkmıştır. … Fakat ahali topraklarının parçalanarak Rum veya Ermenilere teslim edilmesini önlemek üzere amansız bir şekilde harbe hazır bulunmaktadırlar. ... Zaman Mustafa Kemal'in lehinedir"*[96] şeklinde belirtilmektedir.

Millî Mücadele döneminde, *"Ararat Efsanesi"*ni hayata geçirmek isteyen Ermeniler ile "*Megali İdea/Büyük Ülkü"* ideali ile Bizans İmparatorluğu'nu ihya etmeye çalışan Rumlar işbirliği halinde hareket ettiler. Her iki unsurun ideallerinin ham bir hayal olduğunu Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türk Milleti/Kemalistler canları pahasına bütün dünyaya gösterdiler. Müttefikler de yukarıda belirtilen Rum ve Ermeni düşüncelerinin önünde tek engel olarak Kemalistler adını verdikleri vatanseverleri görüyorlardı ve *"Kemalistlerin başı ezilmeden"*[97] bunların gerçekleşmesinin mümkün olamayacağının altını çizmişlerdi.

Tarih elbette barışın kıymetini anlamak için çok önemlidir ve bu manada yorumlanmalıdır. Fakat unutulmamalıdır ki; *"Kökleri derinlerde olmayanların başları göklere eremez"*, üzerinde yaşadığımız topraklarımızın ve köklerimizin derinliği konusunda endişeye mahal verecek hiçbir şey yoktur. Ancak en az bin yıldır kök saldığımız ve anavatan saydığımız toprağımızdan zaman zaman sökülüp atılmak istendiğimizi de unutmamalıyız. Bu ya-

[96] Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri,** s. 151–152.
[97] Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e 1921–1922**, Ankara 1989, s. 45.

Levent Şahverdi Arşivi

pılmaya çalışılırken, yine en az bin yıldır birlikte yaşadığımız insanların, yine bize karşı kullanıldıklarını nesillerimize hatırlatmalıyız. Hatırlatmalıyız ki günün koşullarına uygun olarak estirilmeye çalışılan ve ferdi olarak insanı cezbeden, toplumun bir parçası olarak da yakınlık duyabileceğimiz, fakat millet boyutunda baktığımızda çok farklı bir görüntü arz eden küresel rüzgârlara kapılarak, yer küreden Türkiye olarak yok olup gitmeyelim. Türkiye'de yaşayanlar bu duruma hiç olmazsa ihtiyatla yaklaşmalıdırlar ve evrensel duruşlarını sergilerlerken, öz değerlerini de ortaya koymaktan çekinmemelidirler. Elbette bu toprakların insanları *"Sevr Sendromu"*ndan kurtulmalıdır. Fakat aynı zamanda *"Sevr Şartları"*nı da unutmamalıdırlar. Zaten unutulmasına da imkân yoktur. Fakat hatırlatmaya çalışanlar vitrine *"Sevr Şartları"*nı değil, *"Sevr haritası"*nı koymaya özen göstermektedirler.

Çünkü Türkiye *"Unutulmayan Kaybolan Vatanlara Gezi"* programları adı altında düzenlenen turistik ve kısmen mistik faaliyetlerin yapıldığı yerlerin başında gelmektedir. Bununla da kalınmayarak *"Anavatanları Kurtarma Dünya Komitesi"* adına Yunan Kültür Bakanlığı'nın hazırladığı kartta Türkiye; Pontus, Ermenistan, Kürdistan, vs. şeklinde gösterilmektedir. Yunanistan'ın yakın zamana kadar Türkiye'ye yönelik faaliyet gösteren terör örgütlerinden önce ASALA, sonra da PKK'yı resmen desteklediği herkesçe bilinmektedir.[98]

Her şeye rağmen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bütün vatandaşlarına anayasal anlamda aynı uzaklıkta olarak günün ihtiyaçlarına uygun şekilde uygulamaları hayata geçirmelidir. Diğer taraftan Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün vatandaşları, yani dününde, bugününde ve geleceğinde ortak payda olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni görenler de, birbirlerinin zaafiyetlerini, ayrılıklarını değil, benzerliklerini ortaya koyarak, devletin yönetiminde ve milletin meselelerinde kendilerini en az başkaları kadar yetkili ve sorumlu hissetmelidirler.

[98] Yusuf Sarınay, a.g.m, s. 59–60.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SELİM SIRRI TARCAN VE GÜRBÜZ TÜRK ÇOCUĞU

Yrd. Doç. Dr. Makbule SARIKAYA*

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarından itibaren çağdaş ve bilinçli bir toplum yaratmak için her yönüyle ideal kuşak yetiştirme arayışına girilmiştir. Bu arayışın odağına konulan çocuk, zihinsel ve bedensel gelişimi ve eğitimi yönüyle değerlendirmişti. Çok yönlü yetiştirilmesi planlanan yeni neslin spor bilinci ve kültürünün oluşumuna da önem verilmişti. Cumhuriyet neslinin modern beden eğitimi, spor ve jimnastik konusunda bilgilendirilmesinde öncülük edenlerden biri birçok çalışmasıyla Selim Sırrı (Tarcan)'dır. Özellikle, çocuk yetiştirenlere rehber niteliğindeki Gürbüz Türk Çocuğu'nda otuzdan fazla makale yazan Selim Sırrı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında; spor, beden terbiyesi, jimnastik ve oyun konusunda çocuk yetiştirenlere ve çocuklara bilgi vermiş ve önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Selim Sırrı (Tarcan), Gürbüz Türk Çocuğu, spor, çocuk.

SELİM SIRRI TARCAN AND ROBUST TURKISH CHILD

ABSTRACT

An attempt to raise entirely ideal generations was initiated immediately after the foundation of the Turkish Republic to create a contemporary and conscious society. Put at the focus of this attempt, children were evaluated in terms of their mental and physical development and education. It was also regarded as necessary to form awareness and culture of sports in this new generation as it was planned to be raised as a versatile generation. Selim Sırrı (Tarcan) is one of those pioneers to inform, with his works, the Republican generation about the modern physical education, sports, and gymnastic. Especially with more than thirty articles in the journal *Robust Turkish Child*, Selim Sırrı provided valuable resources about sports, physical training, gymnastic and games to care takers and children during the first years of the republic, meeting an important need in the field.

Key Words: Turkish Republic, Selim Sırrı (Tarcan), Robust Turkish Child, sport, child.

* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Sporun, insan vücudunu bilimsel ve akılcı yöntemlerle şekillendirmede, sağlıklı ve zinde bir nesil yetiştirmede, toplumsal estetik ve disipline sahip çağdaş toplum yaratılmasında etkin rolünü kavrayan genç Türkiye Cumhuriyeti, 1920'li yıllardan itibaren spor alanında iki önemli hedefi ortaya koyar. Bu hedefler; sporu bütün yurtta yaygınlaştırmak ve spor kategorilerinin çeşitliliğini arttırmaktır. Böylece Cumhuriyet dönemiyle birlikte, güreş, ok atıcılığı ve avcılık gibi milli karaktere sahip sporların yanında modern sporlarla toplum yapı yenileştirilir ve spor toplumsal bir olgu olarak ele alınır. Uluslararası gelişmeler takip edilerek modern spor bilgisi ve yeni beden eğitimi metotları ülkede uygulanır ve önemli şahsiyetler yetiştirilir. Bu dönemde spor ve beden terbiyesi konusundaki etkin simalardan biri, yazdığı elliye yakın kitabı ve yüzlerce makalesiyle Selim Sırrı (Tarcan)'dır.[1]

[1] Selim Sırrı (Tarcan) 25 Mart 1874 yılında Mora Yenişehir'de doğdu. Babası Harput'a bağlı Kesrik Köyü'nden Albay Yusuf Bey; annesi Manastır'da Katip Selim Efendi'nin kızı Zeynep Hanım'dır. 1876 tarihinde Karadağ savunmasında babasının şehit olması üzerine ailesiyle İstanbul'a gelen Selim Sırrı, İstanbul'un savaş koşullarında annesi tarafından yetiştirildi. 1882 yılında Galatasaray Sultanisi'ne kaydedilen Selim Sırrı'nın en sevdiği ders jimnastikti. Selim Sırrı, ekonomik zorluklar karşısında 1890'da okulu bırakmak zorunda kaldı ve aynı yıl Mühendishane-i Berri Hümayun'da (Askeri Mühendis ve Topçu Okulu) açılan sınavı kazanarak, parasız yatılı olarak buraya kaydoldu. Eğitimi süresince okul derslerinin dışında çeşitli spor dallarıyla ilgilenmeyi sürdüren Selim Sırrı, 1895 yılında mezun oldu ve aynı yıl İzmir'e atanarak, aydın bir çevre ile tanışma imkanı buldu. Askerliğini sürdürürken, bir yandan İzmir İdadisi'nde öğretmenlik yaptı, bir yandan da Hizmet Gazetesi'nde yazarlığa başladı. 1897'de Hoca Yusuf Ziya ile birlikte "Darülirfan" adlı özel bir spor okulu açtı. Selim Sırrı, 1900 yılında Karadeniz Boğazı İstihkam Birliği'ne tayin olunduktan sonra İstanbul'da bulunduğu süre içinde halkın spor kültürünü ve bilgisini arttırmak için Servet-i Fünun Mecmuası'nda yazmaya devam etti. Dergideki yazılarının yanında özel ders veren Selim Sırrı, 1903 yılında Mühendishane-i Berri Hümayun'a jimnastik ve eskrim hocası olarak atandı. 1905 yılında Hadiye Fikri Hanım ile evlendi. İstanbul'da gösterdiği başarılar ile Padişah yaverliği yapan Selim Sırrı, 1907'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi ve politika ile uğraştı. 1908 Meşrutiyet'in ilanından sonra Cemiyetin Merkez idaresi ile ilişkileri bozulunca istifa etti. Ekim 1908'de özel bir beden terbiyesi okulu açtı ve 1909'da İsveç'e görevli gönderildi.

İsveç Kralının ordusunda bulunan Selim Sırrı, Yüksek Beden Terbiyesi Muallim Mektebi'nde eğitim alarak beden terbiyesi ve bilimini geliştirdi. 1910 yılında ülkesine dönen Selim Sırrı, Osmanlı ordusunda subay yetiştirmek istedi ancak I. Orduya atanınca istifa etti. Darülfunun'da başladığı ve üç ay sürdürdüğü konferanslar ile beden eğitimine halkın ilgisini çektiği gibi dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin de desteğiyle 1910'da İstanbul'da Vilayat-ı Osmaniye Mekatibi'nde Terbiye-i Bedeniye Müfettişliği'ne atandı. Böylece müfettişlik görevinin yanında İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nun beden eğitimi derslerini üstlenen Selim Sırrı, programlı bir beden eğitimi ve jimnastik faaliyetine başlayarak, bu derslerin kız okullarına ve medreselere de konulması için girişimlere başladı. Kız okullarında beden eğitimi dersi koymayı başaran Selim Sırrı'nın gayreti ile İstanbul Gençleri Terbiye-i Bedeniye Kulübü kuruldu. I. Dünya Savaşı yıllarında yedek subay olarak Çanakkale cephesinde bulunan Selim Sırrı, 1919–1920 yıllarında Yüksek Öğretmen Okulu Müdürü olarak çalışmalarını sürdürürken, 1 Kasım 1922'de İstanbul'un Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne bağlanarak il olmasından sonra 24 Mart 1923'de Galatasaray Lisesi Beden Eğitimi Öğretmenliği'ne atandı. 1925'de Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) döneminde Beden Terbiyesi Müfettişliği'ne atanan Selim Sırrı, beden terbiyesi öğretmeni yetiştirme konusundaki hayalini gerçekleştirmeye başladı. Maarif Vekili Mustafa Necati Bey döneminde Türkiye'nin ilk Beden Terbiyesi Okulu'nu açtı ve 1928 yılında Terbiye-i Bedeniye Tarihi adlı eserini yazdı. 1930 yılına kadar beden eğitimi öğretmeni yetişme çalışmalarını sürdüren Selim

Levent Şahverdi Arşivi

Sporcu, subay, gazeteci, beden eğitimi öğretmeni, araştırmacı, idareci ve politikacı olan Selim Sırrı,[2] 1882 yılında kaydedildiği Galatasaray Sultanisi'nde sekiz yaşında başlayan spor ilgisini tüm yaşamı boyunca sürdürür. Spor ve jimnastik konusunda edindiği bilgi ve birikimini yazı, konferans, konuşma ve gösterilerle halka aktarmaya çalışan Selim Sırrı, bu birikimi yazdığı makale ve kitaplarıyla gelecek kuşaklara da aktarır.[3]

Halkı aydınlatma ve ülkede spor bilinç ve kültürünü oluşturmada her dönemde gayret gösteren Selim Sırrı, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar sosyal, ekonomik ve siyasal kargaşanın fazla olduğu bir dönemde çıkardığı Terbiye ve Oyun Mecmuası (1911–1923) içerisinde "İdman Aleminde Kırk Sene" adlı çok sayıda makale yayınlar.[4] Burada kırk yıllık süre içinde öğrendiklerini ve tecrübelerini gençlere anlatan, onları beden eğitimi ve spor konusunda düşünmeye yönlendiren Selim Sırrı, Cumhuriyet Türkiyesi'nin sistemli bir beden eğitimi ve spor ruhunun gelişiminde sayısız çalışmalar yapar. 1909'da İsveç'te aldığı eğitimin yanında sonraki yıllarda uluslararası birçok kongreye de katılarak Batı medeniyetini, kültür ve spor hayatını inceleyen Selim Sırrı, beden eğitimiyle ilgili olarak toplum terbiyesine yönelik yazılar yazar ve konferanslar verir. Türk spor hareketinin öncülerinden olan Selim Sırrı, bugünkü 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nın esasını teşkil eden Jimnastik Şenlikleri'nin Türkiye'de ilk defa düzenlenmesini sağlar.[5] Selim Sırrı, beden terbiyesi öğretmeni yetiştirilmesi, ilk beden terbiyesi okulunu açılması, Gazi Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi Bölümü'nü kurulmasında etkin rol üstlenir.[6] Avrupa'daki deneyimlerinden edindiği bilgileri, eğitsel inceleme ve derlemelerini yazdığı elliye yakın kitabında anlatan Selim Sırrı, Servet-i Funun, Şehbal, Musavver Muhit, Resimli Kitap, Terbiye ve Oyun, Osmanlı Genç Dernekleri[7] ve Gürbüz Türk Çocuğu gibi dönemin önemli dergilerinde beden eğitimi, spor ve beden terbiyesi gibi konularda çok sayıda makale yayınlar.

Sırrı, Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi Bölümü'nün açılmasında çalıştı. 1 Mart 1935 yılında Maarif Vekaleti Başmüfettişliği'nden emekli olan Selim Sırrı, 1938–1946 yıllarında Cumhuriyet Halk Partisinde Milletvekili oldu. Yazın hayatına emekli ve milletvekiliyken de devam eden Selim Sırrı, 2 Mart 1957 yılında 84 yaşında öldü. Selim Sırrı, **Hatıralarım**, İstanbul, 1946, Türkiye Yayınevi; M. Şevki ÇAPAN, **Türk Sporunda Selim Sırrı Tarcan**, Muğla, 1999, Ünyay Yayınevi.

[2] Çapan, **Türk Sporunda Selim Sırrı Tarcan**, s.1.

[3] Selim Sırrı, **Hatıralarım**, s.7.

[4] Çapan, **Türk Sporunda Selim Sırrı Tarcan**, s.1.

[5] Selim Sırrı, **Hatıralarım**, s.49; Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı, **Selim Sırrı Tarcan Yaşamı ve Hizmetleri**, (Yayına Hazırlayan; Ferhan Oğuzkan) Ankara, 1997. TED yayınları, s.41.

[6] Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı, **Selim Sırrı Tarcan Yaşamı ve Hizmetleri**, s.62-63; Çapan, **Türk Sporunda Selim Sırrı Tarcan**, s.23.

[7] Çapan, **Türk Sporunda Selim Sırrı Tarcan,** s.28-38.

Levent Şahverdi Arşivi

Selim Sırrı, beden eğitimi ve sporun yaygınlaştırılması ve halk tarafından benimsenmesine yönelik yazdığı makalelerin bir kısmını özellikle çocuk büyütenlere rehber niteliğindeki dönemin en önemli aile ve çocuk dergisi olan Gürbüz Türk Çocuğu'nda yayınlar. Selim Sırrı'nın çocuğun beden terbiyesi, çocuk oyunları ve beden sağlığına yönelik otuzdan fazla makalesinin yayınlandığı Gürbüz Türk Çocuğu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de çocuk davasını üstlenen Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yayınıdır. Her koşulda çocuk davasını, istikbal davası ve milli bir mesele olarak görüp hizmet verme amacıyla yayın yapan Gürbüz Türk Çocuğu, yetiştirilmesi hedeflenen gelecek neslin ihtiyacı olan eğitim, kültür ve sağlık konularında anne, baba ve çocuğa gerekli bilgi ve desteği verir niteliktedir. Öyle ki Gürbüz Türk Çocuğu, Ekim 1926 tarihindeki ilk sayısında[8] amacını; *"Türk Çocuğu'nu gürbüz yetiştirmek ve Gürbüz Türk çocuklarından kuvvetli, sağlam bir millet vücuda getirmek..."*[9] olarak belirtir.

Gürbüz Türk Çocuğu'nda, sağlık, eğitim ve sosyal ihtiyaçlarının yanında çocuğun sağlıklı ve zinde yetiştirilmesinde beden eğitiminin önemli olduğu düşüncesinden hareketle, çocuk yetiştirenlere bilgi verilir. Gürbüz Türk Çocuğu'nda her yaştaki çocuğun beden gelişimi, beden terbiyesi ve beden eğitimi ihtiyaçlarını ele alıp, öneriler sunan ve uluslararası alandaki gelişmeleri takip eden dönemin etkin ve uzman şahsiyetlerinden Selim Sırrı, bu ihtiyacı karşılamaya yönelik yazılar yazar. Selim Sırrı'nın dergideki yazılarının konusunu; beden ve ruh gelişimi, bebeklere ve çocuklara beden eğitimi, oyun ve jimnastik, oyunlara örnekler, oyuncaklar, oyunun yararı, tatil dönemlerinde çocukların oyunları, çocukların yaşlarına ve spora uygun giyim, temizlik, beslenme, oturuş pozisyonları, beden ile birlikte ruh ve zihnin de terbiyesinin sağlanması konuları oluşturur. Gürbüz Türk Çocuğu'nda Selim Sırrı'nın çalışmaları genel hatlarıyla değerlendirildiğinde; Cumhuriyet'in ilk yıllarında çocuğun beden terbiyesi konusunun nasıl gündem bulduğu ve çocuk yetiştirenlerin ihtiyaç duyduğu eğitim ve rehberlik hizmetinin nitelikleri ve bunların nasıl sunulduğu da ortaya çıkar. Selim Sırrı, çocuk yetiştirenlere çocuklarının beden eğitimine nasıl katkıda bulunacaklarını belirtmeye odaklanan yazılarını, özellikle ailelerden gelen

[8] Gürbüz Türk Çocuğu, Ekim 1926 tarihinde ilk sayısını yayınladı ve Aralık 1928 yılına kadar ilk 27 sayısını Osmanlıca yayınladı. Kasım 1928 tarihinde Latin harflerinin kabulü ile artık yeni Türk harfleriyle yayın hayatına devam eden Gürbüz Türk Çocuğu bu ismiyle yayın hayatına devam ederek Aralık 1935 tarihinde 108. sayısına ulaştı. Sonra "Çocuk" ismini aldı ve daha çok çocuklara yönelik bir çizgide yayınına devam etti.

[9] "Gürbüz Türk Çocuğu Niçin İntişar Ediyor", **Gürbüz Türk Çocuğu**, I, Teşrinievvel 1926, s. 1.

Levent Şahverdi Arşivi

sorulara göre ve onların ihtiyaçlarını düşünerek ele alır. Bu şekilde Selim Sırrı, birçok anne ve babadan gelen sayısız mektupla ailelerin beden terbiyesine yönelik yoğun ilgisini karşılar[10] ve okuyuculardan gelen sorular paralelinde daha geniş bir ihtiyaç kitlesine Gürbüz Türk Çocuğu aracılığıyla kendi bilgi birikimini sunar.

Selim Sırrı'nın, halkı bilgilendirme ve bilinçlendirme kapsamında ele aldığı önemli konulardan biri oyun ve jimnastik kavramı ve bedensel hareketlerin nasıl yapılabileceği meselesidir. Selim Sırrı, "Yavrularımıza Oyun mu Oynatalım, Jimnastik mi Yaptıralım? başlıklı yazısında; çocuğun bedeni ve eğitimi konusunda çocukların yaş ve beden gelişimine uygun oyun, jimnastik ve beden terbiyesini genel hatlarıyla değerlendirerek, çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerinin yavaş olduğu ve çocuğun bedensel gelişiminde oyun ve jimnastiğin önemli yer tuttuğunu anlatır. Bu bağlamda oyunun, çocukların zihinsel ve bedensel gelişimlerini, karar ve dikkat becerisi kazanmasını, ortak hareket ve paylaşım duygusu, hak ve görev bilinci gibi toplumsal normları öğrenmelerini sağladığını belirtir. Oyunun büyük ölçüde çocuğun kendisi tarafından yaratıldığı halde jimnastiğin vücudun ihtiyacına göre hareketin tür ve miktarını belirleyen bir bilim olduğundan bahseden Selim Sırrı, çocuğun oturması, emeklemesi ve yürümesini jimnastik niteliğinde görerek, bunların zorla yaptırılmasını doğru bulmaz[11] ve çocuklara hem oyun hem de jimnastik yaptırılmasını tavsiye eder. Çocuğun eğlenerek kabiliyetlerini geliştirdiği, toplumsal rolünü öğrenip uyguladığı ve vücudunu çevikleştirdiği ortamların önemini vurgulayan Selim Sırrı, çocukların oynayacağı oyunlara ilişkin bilgiler de verir.[12]

Çocuklar kendilerini idare etmeyi, disiplin ve paylaşım duygusu ve yılmadan tekrar girişimde bulunma kararlığını kazandıkları[13] oyunları için uygun oyun alanları ve oyuncaklar konusunda Selim Sırrı, çocuk bahçeleri ve çocuk parklarının öneminden bahseder. Çocukların ruhsal ve bedensel gereksinimlerinin karşılanmasında oyun, oyun alanı ve oyuncakların ne denli önemli olduğunun çok önceki tarihlerde ortaya konulmasına karşın, 1920'lerin Türkiye'sinde bu hayati meselenin hakkıyla takdir edilemediği

---

[10] Selim Sırrı, "Yavrularımıza Oyun mu Oynatalım, Jimnastik mi Yaptıralım?", **Gürbüz Türk Çocuğu**, III, Kanunuevvel/Aralık 1926. s. 12-13.

[11] Selim Sırrı, "Yavrularımıza Oyun mu Oynatalım, Jimnastik mi Yaptıralım?, **Gürbüz Türk Çocuğu**, V, Şubat 1927, s.11-13.

[12] Selim Sırrı, "7 Yaşından 15 Yaşına Kadar Çocuklarda Tenbellik", **Gürbüz Türk Çocuğu**, XXXVIII, Kasım 1929, s.7-8.

[13] Selim Sırrı; "Oyun", **Gürbüz Türk Çocuğu**, LIV, Mart 1931, s.17.

Levent Şahverdi Arşivi

siteminde bulunan Selim Sırrı, çocukların bedeni terbiyesine katkıda bulunulabilecek ortamların arayışındadır. Selim Sırrı, çocukların hareket ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda beden terbiyesi biliminden faydalanılması ile çocukların küçük yaşta bedensel disipline alıştırılarak sağlıklı ve zinde yaşam terbiyesi kazanabileceğini belirtmektedir.[14] Selim Sırrı diğer yazılarında; Avrupa'da çocuklar için hazırlanan çocuk bahçeleri, parklar ve benzer kurumlar hakkında bilgi vererek oyun[15], oyuncak, öğretmen tutumu, oyun alanları[16] ve disiplin konularını çeşitli açılardan değerlendirir.[17]

"*Gürbüz Türk çocuklardan kuvvetli, sağlam bir millet vücuda getirmek...*" gayesiyle yola çıkan dergi, arzu edilen nitelikli vatandaşın yetişmesi için uygun eğitimin verilmesine katkıda bulunmak amacıyla, çocuğun terbiyesi ve yetiştirilmesine dair meselelere geniş yer verir. Selim Sırrı, "Çocuk ve Terbiye"[18] konusunda; çocuğun korunması ve yetiştirilmesinin bütün anne ve babalar için milli bir görev olduğunu belirtirken, yetim ve kimsesiz vatan evladının korunmasının milletin istikbali ve toplumsal saadeti açısından önemli olduğunu vurgular. Vatan çocuklarının eğitimi ve korunması konusunda en hayırlı işlerin, başta aydınlar olmak üzere bütün halkın katılmasıyla yapılabileceğine ve bu yönüyle çocuk kavramının bilincine tam manasıyla varılması gerekliliğine inanan Selim Sırrı, çocuğun beden terbiyesi konularında cinsiyet, yaş, boy ve kilo orantılarına dair detaylı tablolar[19] ve gelişim bilgileri verir.[20] Çocukların oturuş şekilleri ve kemik gelişimi konusunu çizimler eşliğinde anlatan Selim Sırrı, küçük çocukların bel kemiklerinin çarpılmasının neden oluştuğu ve nasıl önlenebileceği konusunda ayrıntılı anlatımla sunar.[21]

Selim Sırrı'nın dergideki yazıları incelendiğinde, onun çocuğa bakışı da ortaya çıkar. Kendi çocuklarını ideal beden eğitimi tekniklerine göre yetiştiren Selim Sırrı, bakımsız çocuklarla ilgili yazısında önemli noktalara dik-

---

[14] Selim Sırrı, "İki Yaşından Altısına Kadar Çocukların Terbiye-i Bedeniyesi", **Gürbüz Türk Çocuğu**, VI, Mart 1927, s.17-22.

[15] Selim Sırrı; "Oyun", **Gürbüz Türk Çocuğu**, LIII, Şubat 1931, s.11-12.

[16] Selim Sırrı, "Kum Havuzları", **Gürbüz Türk Çocuğu**, XXV, Teşrinievvel 1928, s. 7-8.

[17] Selim Sırrı, "Oyun" **Gürbüz Türk Çocuğu,** LIV,Mart 1931, s.17-18.

[18] Selim Sırrı, "Çocuklarımızın Cismani ve Manevi Terbiyesi" **Gürbüz Türk Çocuğu**, XVIII, Mart 1928, s.3-4.

[19] Selim Sırrı,"Konferans, Çocuklara Beden Terbiyesi", **Gürbüz Türk Çocuğu**, XLVI, Temmuz 1930, s.23-24.

[20] Selim Sırrı;"Konferans: 15-16-17 Yaşında Çocuklara", **Gürbüz Türk Çocuğu**, XLV, Haziran 1930, s.15-16.

[21] Selim Sırrı, "Çocuklarımızın Bel Kemiği Nasıl Çarpılıyor?" **Gürbüz Türk Çocuğu**, XVII, Şubat 1928, s.7-8.

Levent Şahverdi Arşivi

kat çeker. "*Bakımsız Çocuklar; Yetimler- Öksüzler- Kimsesizler- Piçler"* başlıklı makalesinde; hayvan ve bitkiye gösterilen özenin çocuklara gösterilmediği şikayetiyle başlayan Selim Sırrı yazısını, evlenirken bile sağlıklı çocuk ve sağlıklı nesil kaygısının olmadığı, doğan çocuğa iyi bakılmadığı ve bu cehaletin sonucu olarak çocukların ilk yaşlarında öldükleri, bebek bakımı konusunda bilimsel gelişmelerin ve eğitimin var olmasına rağmen bunların takip edilmediği tespitiyle sürdürür. Devamında bebek için önemli olan banyo temizlik, yatak ve beşik gibi fiziki ortamın; emzirme, sağlıklı süt hazırlama gibi bakımın yetersizliği üzerinde durur ve aşı, ilk gezinti, diş çıkarma, ilk adım, sütten kesme ve sonrasındaki beslenme gibi konularının annelere öğretilmesi gerektiğini vurgular. İsveç'teki genç kızların evlenmeden önce annelik sanatını öğrendikleri örneğini veren Selim Sırrı, bunun yalnız İsveç'te değil medenî dünyada uygulandığından, yetimhane, kreş, süt damlası ve bakım evlerinin varlığından bahseder. Kadınların iş hayatına katılmasıyla birlikte çocuk bakımı işinin yeni bir döneme girdiğini ve bu aşamada kreşlerin önemli olduğunu, bekar annelerin bebeklerinin ve kendilerinin hayatlarını tehlikelerden koruyacak kurumların olması gerektiğini, gazetelerde görülen cami önüne bırakılmış bebek haberlerine artık rastlanmaması için metruk çocuklar evi gibi kurumların kurulmasını öneren ve çocukların ziyan olmaması için okuyucularına çağırıda bulunan Selim Sırrı, kimsesiz, yetim veya çok fakir ailelerin çocuklarına yardım edilmesi ihtiyacından söz eder.[22]

Gürbüz Türk Çocuğu'nun okuyucularınca Selim Sırrı'ya sorulan sorular arasında; "*İki yaşında bir çocuğum var, sıhhatine itina ediyor, jimnastiğe başlatabilir miyim, ne gibi hareketler tavsiye edersiniz? Üç yaşında bir kızım var. Bünyesi zayıftır, biraz fazla yaramaz, çok koşuyor, yerinde duramıyor, ayrıca jimnastiğe lüzum var mı? Gürbüz, kuvvetli bir oğlum var. Dördünü bitirdi. Uykusu iştihası mükemmeldir. Oyunu pek seviyor, evimizin bahçesi de müsait. Her gün ağaçlara tırmanıyor. Ben jimnastik yaptırmak istiyorum, siz ne dersiniz*?" veya "*çocuklara mahsus oyun kitabınız var mı? Bize ne gibi oyunlar tavsiye edersiniz? Futbol oynamak istiyor onu cesaretlendirelim mi?"* gibi konularda bilgiler istenir. Sorulara cevaplar verirken öncelikle çocuğu: "*Zayıf fakat harekete muhtaç bir mahluktur. Körpecik bünyesi bir sürat-i harikulâde ile inkişaf bulur. Uzviyeti tamamiyle teşekkül edinceye kadar şekilden şekle girer. Çocukluğun vasf-ı far-*

[22]Selim Sırrı,"Bakımsız Çocuklar; Yetimler- Öksüzler- Kimsesizler- Piçler", **Gürbüz Türk Çocuğu**, I, Teşrinievvel 1926, s.10-12

Levent Şahverdi Arşivi

kı kıvamsızlığıdır. Bu küçük, mudil makine mütemadiyen faaliyettedir. Çarklarında her gün yeni dişler peyda olur."[23] diyerek tanımlar ve çocuğun doğduğundan buluğ çağına kadar vücudunun farklı aşamalarda büyüyüp geliştiğini; aynı zamanda akıl ve ruh sağlığının da bu gelişime paralel olduğunu belirtir. Çocukları mecmua-i tezat olarak değerlendiren Selim Sırrı, onların kıvamsız yapılarından dolayı kararları ve hareketlerinin değişken olduğunu belirtir ve oyun konusunda, "*çocuk oyunla güler haykırır, sıçrar, eğlenir ve itiyatlar alır. Oyun sıhhat ve saadetin nazımıdır. Oyundan mahrum olan çocuk sudan mahrum olmuş çiçek gibi sararıp solar. İki buçuk yaşından itibaren çocuklara bazı oyunlarla ilgili iyi itiyatlar verilebilir ve bu oyunlar tedrici bir surette onların sıhhat ve karakterleri üzerine tesirini gösterir"* diyerek oyun ya da jimnastiğin çocukların beden ve ruh sağlığı açısından önemini ifade eder.

Çocukları bağımsız, becerikli, girişken ve sağlıklı hale getirilirken, adale ve iradelerine hakim olmayı da öğretmeye dikkat edilebilmesi için teorik yerine pratik bilginin verilmesinin önemini vurgulayan Selim Sırrı, hangi yaşta hangi hareketin ne kadar ve nasıl yaptırılacağının iyi öğrenilmesini, doğru nefes alma, doğru duruş ve yürüyüşü yapma, uzuvları disipline alıştırma, çocukları hayat ile mücadeleye hazırlama yolunda oyun ve jimnastikten nasıl yararlanılacağını anlatır. Gerek oyun gerekse jimnastik yapılırken çocukların yorulmamasına dikkat edilmeli diyen Selim Sırrı, üç dört yaşındaki çocuklar için konuyu detaylı şu önerileriyle ele alır: "*on dakikalık bir oyunu müteakip dinlenmek lazım geldiği zaman çocukları oturtmak caiz değildir. Yine hareketle dinlendirmeli. Mesela piyano veya keman sesiyle veya şarkı söylenerek yürüyüşe geçmeli, üç dört yaşındaki çocukları bir iki diye sayı sayarak yürütmek doğru bir şey değildir. Bu yürüyüşler şekilden şekle sokulabilir. En önde giden muallim veya mürebbi ne yaparsa küçükler onu taklit ederler. Ayağını vurarak yürür, adımlarını büyütür, gayet küçük adımlarla yürür. Ellerini başının üstüne koyarak topuklarını kaldırır, gayet sessiz yürür, şimendifer gibi süratle küçük adımlarla ilerler, koşar adımla yürür, yılankavi şekiller yapar, birden geri döner yürür. Dört ayak tavşan gibi atlayarak veya kuzu gibi emekleyerek yürür, el ele tutarak bir halka teşkil eder, bir sağa, bir sola koşarak yürürler. Ortaya toplanıp açılırlar. Bu muhtelif şekillerde yürüyüşler mini, minileri mutlu eder. Ondan sonra dinlendirici ve dikkati ter-*

[23] Selim Sırrı, "Yavrularımıza Oyun mu Oynatalım, Jimnastik mi Yaptıralım?" **Gürbüz Türk Çocuğu**, III, Kanunuevvel, 1926, s. 12-13.

Levent Şahverdi Arşivi

biye eden bir oyun yapılır."[24] Bu şekilde bütün çocukların hareketleri eş zamanlı ve gelen komutlara göre yapmayı öğrenerek disipline alıştırılacakları düşüncesinde olan Selim Sırrı, anne ve babalara kendi istedikleri sporlar için çocukları zorlamamalarını da tavsiye eder. "Genç annelerle haspihal" başlıklı yazısında Selim Sırrı; dünyaya yeni gelen bebeğin nasıl büyütüleceğini ve annelere çocuk büyütürken sadece doktor tavsiyelerini dikkate alması gerektiğini söyler.[25] Çocuk yetiştirenlere, öğretmen ve eğitmenlere de uyarılarda bulunan Selim Sırrı, disiplin adı altında çocuğu korkak, sevgisiz ve hareketsiz bırakmanın yanlışlıklarını belirterek, cezalandırma, ödüllendirme konularını değerlendirir.[26]

Halka "*iyi yaşamak bir sanattır*" anlayışını kazandırmak için günde 15 dakika yapılacak egzersizin beden sağlığı ve günlük dinamizm açısından önemini anlatan Selim Sırrı, yapılacak hareketlere ilişkin detaylı anlatımını kapsamlı bir hareket tablosu eşliğinde okuyucuya sunar.[27] Selim Sırrı, okuyucularına tavsiye ettiği ve kendi kızlarına uyguladığı modern beden eğitimini -daha sonra beden eğitimi ve jimnastik için Almanya'ya gönderdiği - kızlarını[28] nasıl yetiştirdiğini örnekleyerek ele alır. "Bir babanın hatıratı" başlığı ile okuyucusuna ulaştırdığı[29] yazısında, çocukları oyun ve oyuncak paylaşımı konusunda ikna edecek öğütler ve örnekler verir.[30] Çocukların terbiyesi ve iyi alışkanlık kazanmaları konusunda pedagogların ve uzmanların önerileri paralelinde birçok konuyu ele alan Selim Sırrı, aileleri ve çocuk yetiştirenleri yapması gerekenler konusunda bilgilendirerek; korkak çocuklar için korku ile mücadele etme yeteneğini çocuğa verme,[31] çocuklara iyi huylar kazandırılmasında belirli yaşlara dikkat etme, bilimin sunduğu olanaklardan yararlanarak oyunla eğitim vermenin faydalarını belirtir.[32] Çocuklara iyi alışkanlıklar kazandırma konusunda aç gözlü çocukların bu huylarından nasıl vazgeçirileceği, çocuklara paylaşım ve sahiplik

---

[24] Selim Sırrı, "İki Yaşından Altısına Kadar Çocukların Terbiye-i Bedeniyesi" **Gürbüz Türk Çocuğu**, VI, Mart 1927, s.17-21.

[25] Selim Sırrı, "Genç Annelerle Haspihal 2", **Gürbüz Türk Çocuğu**, XXVIII, Kanunisani 1929, s.6.

[26] Selim Sırrı, "Konferans, Mürebbiler-Disiplin" **Gürbüz Türk Çocuğu**, XL, Ocak 1930, s.4-5.

[27] Selim Sırrı, "İyi Yaşamak Bir Sanattır" **Gürbüz Türk Çocuğu**, L, 2. teşrin 1930, s.18-19.

[28] Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı, **Selim Sırrı Tarcan Yaşamı ve Hizmetleri**, s.18.

[29] Selim Sırrı, "Bir Babanın Hatıratı" **Gürbüz Türk Çocuğu**, XXXIX, Aralık 1929, s.5-6.

[30] Selim Sırrı, "Bir Babanın Hatıratı" **Gürbüz Türk Çocuğu**, XLIII, Nisan 1930, s.4-5.

[31] Selim Sırrı, "Terbiye Bahisleri-Korkak Çocuklar" **Gürbüz Türk Çocuğu**, LXXXV-LXXXVI, 1. ve 2. kanun 1933–1934, s.23-25.

[32]Selim Sırrı, "Çocuklara Nasıl İyi İhtiyatlar Öğretebiliriz?", **Gürbüz Türk Çocuğu**, XVIII, Mart 1928, s.5-6

Levent Şahverdi Arşivi

duygusunun en olumlu şekilde nasıl kavratılacağı üzerinde duran Selim Sırrı,[33] toplumda yanlış olan bazı anlayış ve batıl itikatlara değinerek tıp ve fen ilmine göre açıklamalar yapar ve veremin kalıtsal değil bulaşıcı olduğu gibi bilgileri deneylerin sonuçlarına göre değerlendirerek halkı aydınlatır.[34]

1929'lu yıllarda Beden Terbiyesi Umum Müfettişi olan Selim Sırrı, çocuk haftasında çıkarılan özel sayıda, çocuklara nasıl faydamız dokunabilir? sorusuna günün koşullarında çeşitli cevaplar arar ve toplumsal dayanışmanın arttırılmasına katkıda bulunmaya çalışır.[35] Selim Sırrı, "sahipli ve sahipsiz çocuklar" başlıklı yazısında; çocuk olarak gerekli değeri gören ve ailesi tarafından kıymeti anlaşılan çocukları sahipli, şefkatten mahrum, yalın ayak, sefil ve perişan çocukları da sahipsiz olarak nitelendirerek; sahipsiz sokakta kendi kaderine terk edilen çocukların dilenci, yankesici, hırsız ve madde bağımlısı olacakları uyarısında bulunur. Bu çocuklara sağlıklı büyüme, sıcak yemek ve eğitim imkanı sunan en önemli kurum olan Türkiye Himaye-i Eftal Cemiyeti'ne herkesin kudreti oranında yardım etmesi gerektiğini anlatır.[36] Çocuğun önemini nüfus konusuyla da ilişkilendirerek çocuk ölümleri konusunda bir sosyal duyarlılık arayışına giren Selim Sırrı, milletlerin en büyük derdinin çocuksuzluk olduğunu ifade eder ve Türkiye-Fransa karşılaştırmasıyla çocuk ölümlerinin önlenerek nüfusun arttırılmasını ulusal savunma ve ülke geleceği açısından önemli görür. Fransa'nın 1920'li yıllardaki nüfus ve doğum istatistiklerini detaylı olarak verip üzerinde yorumlar yapan ve konuyu Türkiye'ye örnek olarak veren Selim Sırrı, Türkiye'de bu kadar detaylı istatistikler olmamasına rağmen uzun savaş yıllarının tüm Anadolu'yu ve insanını olumsuz koşullara sürüklediğinden söz eder. Türkiye'de çocukların çoğunun cehaletten öldüğü tespitini yapan[37] Selim Sırrı, bir neslin yetiştirilmesinde ortak sorumluluk alınması bilincini topluma vererek çocuk sefaletinin ve vefatının önlenmesi yönünde tüm anne ve babalara çağrıda bulunur.[38]

Gürbüz Türk Çocuğu, öncelikle çocuk yetiştirenleri bilgilendirmeyi hedeflemekle birlikte zaman içerisinde çocuklara yönelik yazılarını arttırır ve

---

[33] Selim Sırrı,"Aç Gözlü Çocukları Bu Huydan Nasıl Geçirmeli", **Gürbüz Türk Çocuğu**, XIX, Mayıs 1928, s.3.

[34] Selim Sırrı, "Verem Irsi midir? sari midir?" **Gürbüz Türk Çocuğu**, VIII, Mayıs 1927, s. 4.

[35] Selim Sırrı Bey, "Çocuklara Nasıl Faydamız Dokunabilir?" **Çocuk Haftası** II, s. 192-193.

[36] "Sahipli ve Sahipsiz Çocuklar", **Gürbüz Türk Çocuğu**, VII, Nisan 1927, s.34-35.

[37] Selim Sırrı, "Milletlerin En Büyük Derdi: Çocuksuzluk" **Gürbüz Türk Çocuğu**, II, Ekim 1926, s.14-16.

[38] Selim Sırrı, "Sahipli ve Sahipsiz Çocuklar", **Gürbüz Türk Çocuğu**, VII, Nisan 1927, s.34-35.

Levent Şahverdi Arşivi

Selim Sırrı da bu değişime uygun olarak yeni hedef kitlesi olan çocuklara yönelik yazılar yazar. Çocuklara yönelik "konferans" başlığı altında çeşitli yaşlarda çocukların gelişimine uygun konuları ele alan Selim Sırrı, "çocuklarım" veya "yavrularım" diye başlayan samimi bir ifade ile okulun ve bilginin önemini, ahlak ve sanat eğitiminin gerekliliğini ve doğru davranış şekillerini anlatır.[39] Devam eden konferanslarında, çocuklara namuslu, duyarlı ve iyi bir adam olmak için önce kendilerini tanımalarını tavsiye edip, onlara vücudunu zeka ve ahlakını iyi yönde kullanmanın erdemlerini anlatan[40] Selim Sırrı, tembellik konusunda önemli bilgiler vererek çocuklara oyun ve hareket tavsiyelerinde bulunur.[41] Çocukları bilgilendirdiği konulardan biri de milli bilinçle yakından ilgili olan konulardır. Örneğin, vatan nedir sorusuna cevap arayan Selim Sırrı, vatan sevgisini ve vatanın mana ve değerini çocukların anlayacağı bir tarzda ele alır.[42] Eğitici yazılarını farklı yaş gruplarına göre kaleme alan Selim Sırrı, çocuklara toplum hayatı ve arkadaşlık üzerine bilgi verirken,[43] dünya genelinden örnekler vererek beden terbiyesi duyarlılığı kazandırmaya[44] ve onlara sağlam karakter için sağlam ve sağlıklı vücudun gerekliliğini kavratmaya çalışır.[45] Bütün bunların yanında Selim Sırrı, "Çocuklara Masal" başlıklı bir bölümde çocuk okuyucular için masallar ve hikayeler yazar. Örneğin "Hilekar Cevahirci" adlı masalda, Afganistan'da yaşayan zengin Ahmet Hasan'ın altınlarını Mehmet Ali'ye nasıl kaptırdığı ve gül yağı tüccarının yardımını anlatır.[46] Yine başka bir hikayesinde ise, Norveç hükümdarının düzenlediği yarışmada bir annenin fedakarlığını anlatan[47] Selim Sırrı, hikaye tarzındaki yazılarıyla küçük okuyucuları bilgilendirmeyi hedefler.[48]

---

[39] Selim Sırrı, "Yedi Yaşından On Dört Yaşına Kadar Çocuklara Mahsus Ahlak Musahabesi" **Gürbüz Türk Çocuğu**, XXXI, Nisan 1929, s.5-6.

[40] Selim Sırrı,"7-15 Yaşındaki Çocuklara Ahlaki Musahabe" **Gürbüz Türk Çocuğu**, XXXII, Mayıs 1929, s.4-5.

[41] Selim Sırrı, "7-15 Yaşına Kadar Çocuklarda Tenbellik" **Gürbüz Türk Çocuğu**, XXXVIII, Kasım 1929, s.7-8.

[42] Selim Sırrı, "Konferans- Vatan Nedir?" **Gürbüz Türk Çocuğu**, XLII, Mart 1930, s.7-8.

[43] Selim Sırrı, "Konferans- 15-16-17 Yaşında Çocuklara", **Gürbüz Türk Çocuğu**, XLV, Haziran 1930, s.14-15.

[44] Selim Sırrı, "Konferans-12-16 Yaşındaki Çocuklara Beden Terbiyesi Hakkında" **Gürbüz Türk Çocuğu**, XLVI, Temmuz 1930, s.23-24.

[45] Selim Sırrı, "Mücadele Nedir?" **Gürbüz Türk Çocuğu**, LXI, Teşrinievvel 1931, s.2-3.

[46] Selim Sırrı, "Hilekar Cevahirci " **Gürbüz Türk Çocuğu**, XXIX, Şubat 1929, s.7-8.

[47] Selim Sırrı, "Bir Annenin Fedakarlığı", **Gürbüz Türk Çocuğu**, XXII, Temmuz 1928, s.3.

[48] Selim Sırrı, "Dahi Çocuklar", **Gürbüz Türk Çocuğu**, XXI, Haziran 1928,s.5-6.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonuçta, Türkiye'de modern spor kültürü ve bilincinin yerleşmesinde etkin rol oynayan Selim Sırrı, uzmanlık alanına ilişkin konularda yazdığı makalelerle beden terbiyesinin çocuğun gelişimindeki önemli ve hassas ilgisini kurarak, güncel sorunlara bilimsel yöntemlerle cevaplar sunar. Özellikle, Gürbüz Türk Çocuğu'ndaki makaleleriyle çocuk yetiştirenleri ve aynı zamanda çocukları bilgilendirir. Selim Sırrı'nın gayretiyle spor kültürünün kökleştirilmeye başlandığı çağdaşlaşma yolundaki Türkiye Cumhuriyeti, ilk kez terbiye-i bedeniye dersi verdiğinde yapılan dedikoduları[49] beş on yıl içinde geride bırakıp, Avrupa'nın yüz senede geçtiği yolları aylar içinde uçarak geçer ve istikbalin Türk çocuğunu çağın şartlarına göre yetiştirmeyi başarabilir.

KAYNAKLAR

"Gürbüz Türk Çocuğu Niçin İntişar Ediyor", **Gürbüz Türk Çocuğu,** I, Teşrinievvel 1926, s. 1.

"Kız Çocuklarının Jimnastik Elbiseleri ve Geçirdiği İlk Devirler /Kız Çocukların Son Devirlere Ait İki Türlü Jimnastik Elbiseleri", **Gürbüz Türk Çocuğu,** VIII, Mayıs 1927, s.2-3.

"Sahipli ve Sahipsiz Çocuklar", **Gürbüz Türk Çocuğu,** VII, Nisan 1927, s.34-35.

ÇAPAN, M. Şevki, **Türk Sporunda Selim Sırrı Tarcan,** Unyay yayınevi, Muğla, 1999.

Selim Sırrı Bey, "Çocuklara Nasıl Faydamız Dokunabilir?" **Çocuk Haftası II,** Ankara, 1930, s. 192-193.

Selim Sırrı, "7 Yaşından 15 Yaşına Kadar Çocuklarda Tenbellik", **Gürbüz Türk Çocuğu,** XXXVIII, Kasım 1929, s.7-8.

Selim Sırrı, "Bir Annenin Fedakarlığı", **Gürbüz Türk Çocuğu,** XXII, Temmuz 1928, s.3.

Selim Sırrı, "Bir Babanın Hatıratı" **Gürbüz Türk Çocuğu,** XLIII, Nisan 1930, s.4-5.

Selim Sırrı, "Bir Babanın Hatıratı" **Gürbüz Türk Çocuğu,** XXXIX, Aralık 1929, s.5-6.

Selim Sırrı, "Çocuklara Nasıl İyi İhtiyatlar Öğretebiliriz?", **Gürbüz Türk Çocuğu,** XVIII, Mart 1928, s.5-6

[49] Kız Çocuklarının Jimnastik Elbiseleri ve Geçirdiği İlk Devirler /Kız Çocukların Son Devirlere Ait İki Türlü Jimnastik Elbiseleri, **Gürbüz Türk Çocuğu**, VIII, Mayıs 1927, s.2-3.

Levent Şahverdi Arşivi

Selim Sırrı, "Çocuklarımızın Bel Kemiği Nasıl Çarpılıyor?" **Gürbüz Türk Çocuğu,** XVII, Şubat 1928, s.7-8.

Selim Sırrı, "Çocuklarımızın Cismani ve Manevi Terbiyesi" **Gürbüz Türk Çocuğu,** XVIII, Mart 1928, s.3-4.

Selim Sırrı, "Dahi Çocuklar", **Gürbüz Türk Çocuğu,** XXI, Haziran 1928,s.5-6.

Selim Sırrı, "Genç Annelerle Haspihal 2", **Gürbüz Türk Çocuğu,** XXVIII, Kanunisani 1929, s.6.

Selim Sırrı, "Hilekar Cevahirci " **Gürbüz Türk Çocuğu,** XXIX, Şubat 1929, s.7-8.

Selim Sırrı, "İki Yaşından Altısına Kadar Çocukların Terbiye-i Bedeniyesi", **Gürbüz Türk Çocuğu,** VI, Mart 1927, s.17-22.

Selim Sırrı, "İki Yaşından Altısına Kadar Çocukların Terbiye-i Bedeniyesi" **Gürbüz Türk Çocuğu,** VI, Mart 1927, s.17-21.

Selim Sırrı, "İyi Yaşamak Bir Sanattır" **Gürbüz Türk Çocuğu,** L, 2. teşrin 1930, s.18-19.

Selim Sırrı, "Konferans- 15-16-17 Yaşında Çocuklara", **Gürbüz Türk Çocuğu,** XLV, Haziran 1930, s.14-15.

Selim Sırrı, "Konferans- Vatan Nedir?" **Gürbüz Türk Çocuğu,** XLII, Mart 1930, s.7-8.

Selim Sırrı, "Konferans, Mürebbiler-Disiplin" **Gürbüz Türk Çocuğu,** XL, Ocak 1930, s.4-5.

Selim Sırrı, "Konferans-12-16 Yaşındaki Çocuklara Beden Terbiyesi Hakkında" **Gürbüz Türk Çocuğu,** XLVI, Temmuz 1930, s.23-24.

Selim Sırrı, "Kum Havuzları", **Gürbüz Türk Çocuğu,** XXV, Teşrinievvel 1928, s. 7-8.

Selim Sırrı, "Milletlerin En Büyük Derdi: Çocuksuzluk" **Gürbüz Türk Çocuğu,** II, Ekim 1926, s.14-16.

Selim Sırrı, "Mücadele Nedir?" **Gürbüz Türk Çocuğu,** LXI, Teşrinievvel 1931, s.2-3.

Selim Sırrı, "Oyun" **Gürbüz Türk Çocuğu,** LIV,Mart 1931, s.17-18.

Selim Sırrı, "Sahipli ve Sahipsiz Çocuklar", **Gürbüz Türk Çocuğu,** VII, Nisan 1927, s.34-35.

Selim Sırrı, "Terbiye Bahisleri-Korkak Çocuklar" **Gürbüz Türk Çocuğu,** LXXXV-LXXXVI, 1. ve 2. kanun 1933–1934, s.23-25.

Selim Sırrı, "Verem Irsi midir? sari midir?" **Gürbüz Türk Çocuğu,** VIII, Mayıs 1927, s. 4.

Selim Sırrı, "Yavrularımıza Oyun mu Oynatalım, Jimnastik mi Yaptıralım?", **Gürbüz Türk Çocuğu,** III, Kanunuevvel/Aralık 1926. s. 12-13.

Levent Şahverdi Arşivi

Selim Sırrı, "Yavrularımıza Oyun mu Oynatalım, Jimnastik mi Yaptıralım?, **Gürbüz Türk Çocuğu,** V, Şubat 1927, s.11-13.

Selim Sırrı, "Yedi Yaşından On Dört Yaşına Kadar Çocuklara Mahsus Ahlak Musahabesi" **Gürbüz Türk Çocuğu,** XXXI, Nisan 1929, s.5-6.

Selim Sırrı, **Şimalin üç İrfan Diyarı,** İstanbul, 1940, s.50.

Selim Sırrı,"7-15 Yaşındaki Çocuklara Ahlaki Musahabe" **Gürbüz Türk Çocuğu,** XXXII, Mayıs 1929, s.4-5.

Selim Sırrı,"Aç Gözlü Çocukları Bu Huydan Nasıl Geçirmeli", **Gürbüz Türk Çocuğu,** XIX, Mayıs 1928, s.3.

Selim Sırrı,"Bakımsız Çocuklar; Yetimler- Öksüzler- Kimsesizler- Piçler" **Gürbüz Türk Çocuğu,** I, Teşrinievvel 1926, s.10-12

Selim Sırrı,"Konferans, Çocuklara Beden Terbiyesi", **Gürbüz Türk Çocuğu,** XLVI, Temmuz 1930, s.23-24.

Selim Sırrı, "Konferans: 15-16-17 Yaşında Çocuklara", **Gürbüz Türk Çocuğu,** XLV, Haziran 1930, s.15-16.

Selim Sırrı, "Oyun", **Gürbüz Türk Çocuğu,** LIII, Şubat 1931, s.11-12.

Selim Sırrı, "Oyun", **Gürbüz Türk Çocuğu,** LIV, Mart 1931, s.17.

TARCAN, Selim Sırrı, **Hatıralarım,** Türkiye Yayınevi, 1946, İstanbul.

Türk Eğitim Derneği IV. Anma Toplantısı, **Selim Sırrı Tarcan Yaşamı ve Hizmetleri,** (Yayına Hazırlayan; Ferhan Oğuzkan), TED yayınları, Ankara, 1997.

Levent Şahverdi Arşivi

KIRIKKALE HALKEVİ (1942 - 1951)

Yrd. Doç. Dr. Hamit PEHLİVANLI*

ÖZET

Kırıkkale, Cumhuriyet döneminde kurulan şehirlerdendir. Yeni kurulan bu şehirde toplumun şekillenmesinde Kırıkkale Halkevi önemli bir role sahiptir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yan kuruluşu gibi çalışan bir sivil toplum kurumudur.

Anahtar Kelimeler: Kırıkkale Halkevi, İttihat ve Terakki Partisi, Esat Uras, Memduh Kutay, Ali Akyürek.

KIRIKKALE COMMUNITY CENTRE (1942 – 1951)

ABSTRACT

Kırıkkale is a province established during the Republic Period. Kırıkkale Community Centre has an important role in reshaping the society in this recently established province. It is a non-governmental organization working as a subsidiary organ of Republican People's Part.

Key Words: Kırıkkale Community Centre, committee of Union and Progres, Esat Uras, Memduh Kutay, Ali Akyürek.

Giriş

Halkevlerinin açılmasına Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931'deki 3. Kurultayı'nda karar verilmiştir.[1] Bu karar 19 Şubat 1932'de uygulamaya konmuştur. Ancak düşünce ve uygulama olarak kökeni 1910'lara, yani Türk Ocaklarına dayanır. Bu iki kurum devrin ihtiyaçlarından doğmuş ve ülke kültürüne büyük katkılarda bulunmuştur. Türk Ocakları'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti ile kanunî bir bağlantısı yoktur. Buna rağmen Ocağın, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerinin bilhassa aydınlar ve gençler arasın-

* Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

[1] Nafi Kansu, "Halkevlerimiz", **Ülkü-Halkevleri Dergisi-,** c.12, sayı.69 (İkinci Teşrin 1938), s.213.

Levent Şahverdi Arşivi

da yayılmasında önemli rolü olmuştur. Dolayısıyla Türk Ocakları'nın İttihat ve Terakki üzerinde etkili olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak İttihat ve Terakki, en etkili olduğu zamanlarda bile bu kuruluşla ilişkilerini açık bir organik bağa dönüştürememiştir. Türk Ocakları o dönemde kurulan ve kendisine ideolojik açıdan yakın bulduğu parti ve kuruluşlarla özellikle millî meselelerde zaman zaman iş birliği yapmıştır. Fakat İttihat ve Terakki'nin tamamen kontrolüne girmemiştir. Ocak, parti ile ilişkilerini esnek tutarak günlük politikanın içine girmeyerek idarî açıdan daima özerkliğini muhafaza etmiştir.

Türk Ocakları faaliyetlerini Cumhuriyetin ilânından sonra da devam ettirmiştir. Halkevlerinin açılmasıyla birlikte bu kurum kapatılmış ve mal varlıkları halkevlerine devredilmiştir.[2]

Halkevleri Türk Ocakları'nın 1931 yılında kapatılmasından sonra ortaya çıkmış önemli kurumlardan biridir. Halkevleri, Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin Türk Ocaklarını istediği gibi kullanamayacağını anlaması üzerine yeni bir arayışa girmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Türk Ocakları yönetiminin İttihat ve Terakki yönetimi ile organik bağ kurmama politikasını, Cumhuriyet Halk Partisi ile de kurmamak şeklinde devam ettirdiğini görüyoruz.

Türkiye'de 1930'larda yaşanan bazı olaylar Cumhuriyet rejiminin halkın bir kısmı tarafından hala benimsenmediğini göstermiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi, Menemen olayı bunlardan bazılarıdır. Bu gelişmeler Cumhuriyet Halk Fırkası(CHF) yönetimini yeni arayışlara itmiştir. Parti yönetimi rejimin benimsetilmesi, inkılâpların yerleşmesi ve bazı siyasî, sosyal meselelerin çözülebilmesi için yeni politikalar geliştirilmesi lüzumunu hissetmiştir. Aynı zamanda bu dönem 1930 dünya ekonomik bunalımının ülkemizde de etkilerini göstermeye başladığı dönemdir. Bu dönemde 1923'ten beri ortak hareket eden sivil-asker bürokrasi ile ticaret burjuvazisi-toprak ağalığı koalisyonunun ikinci grup aleyhine bozulduğunu görüyoruz. Burada üstünlüğün bürokrasiye geçtiği gayet açıktır. Ekonomik krizin yükü bürokratlar tarafından sürekli fakir halkın üstüne yüklenmiş ve halk ile bürokrasinin arası açılmıştır. Bu durumda iktidar ya halkın yükünü azaltacak, yahut daha merkeziyetçi bir anlayışla devleti ekonomik

[2] Yusuf Sarınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları -1912 - 1931-,** İstanbul 1994, s.144-145; Tevfik Çavdar, "Halkevleri", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** 4.c, s.878-879.

Levent Şahverdi Arşivi

ve toplum hayatının her safhasına sokacaktı. Mevcut bürokrasi, tecrübesi ve anlayışı gereği ikinci yolu tercih etmiştir. Bu tercih Cumhuriyet Halk Partisi'ni toplumu şekillendirmek için yeni arayışlara itmiştir.[3] Bu amacı gerçekleştirmek için kurulan en önemli kurumlardan birisinin halkevleri olduğunda şüphe yoktur. Böylece yeni devlet kurulduğundan beri halkın şekillendirilmesi için çeşitli kurum ve yollarla yapılan faaliyetler, bundan böyle halkevleri üzerinden denenecekti. Bu deneme daha önce uygulamaya konulan toplum mühendisliği projesinin yeni bir türü olacaktı.

Mustafa Kemal Atatürk bu çerçevede ülkenin meselelerini yerinde görmek ve çözümler geliştirmek amacıyla yurt gezisine çıkmıştır. Gezisi esnasında bazı Türk Ocaklarına da uğramış ve incelemelerde bulunmuştur. Bu geziden sonra Türk Ocaklarını Cumhuriyet Halk Fırkası içine alarak feshetmeyi düşündüğü basına da sızmıştır. Türk Ocakları mensupları ile C.H.F. mensuplarının bazı konularda anlaşmazlığa düştükleri anlaşılmaktadır. Yine bir kısım Ocaklıların C.H.F. na muhalif siyasî oluşumlar içine girmeleri de parti ile aralarının gittikçe açılmaya başladığının göstergesidir. Türk Ocakları yönetimi C.H.F. ile birleşmeye zorlanarak 10 Nisan 1931'de olağan üstü kurultayı toplamaya mecbur edilmiştir. Kurultayda Ocak kendini feshederek parti ile birleşme kararı almıştır. Ocağın bu kararı 10-18 Mayıs 1931'de yapılan C.H.F. üçüncü kongresinde onaylanmıştır. Aslında Ocağın kapatılmasına daha önce karar verildiği açıktır. Bu yapılanlar sadece formaliteleri yerine getirmekten ibarettir.[4] C.H.F.na göre fırka, kitleleri ve gençliği denetlemeliydi. Bu ise Türk Ocakları ile değil, yeni bir anlayışla kurulan Halkevleri ile mümkündü. 19 Şubat 1931'de inkılâpları ve C.H.F. nin ideolojisini halka yayarak benimsetmek ve rejimin geleceğini garanti altına almak amacıyla kurulan halkevlerinin başkanlığına Dr. Reşit Galip getirilmiştir. Halkevleri 1932'den itibaren doğrudan C.H.F. na bağlı olarak teşkilatlanmaya başlamış ve hızla ülke geneline yayılmıştır. Partinin ve yeni kurumun amacı "*Halkevleri Yönetmeliği*"nde şu cümlelerle ifade edilmektedir:"*Partimiz, kılavuzluğu ile kurtardığı vatanı siyasal, sosyal ve ekonomik derin ve sağlam temeller üzerinde yükseltmek karar ve dölenindedir(azim). Partimiz, Türk Ulusunu medeniyet alanında da layık olduğu yere yani en yüksek dereceye çıkaracağı davasındadır. Son iki*

[3] Anıl Çeçen, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri,** İstanbul 2000, s.91; Nurhan Karadağ, **Halkevleri Tiyatro Çalışmaları,** Ankara 1988, s.68.

[4] Sarınay, **a.g.e.**, s.320-325; François Georgeon, **Osmanlı- Türk Modernleşmesi (1900-1930),** (Çev. Ali Berktay), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2006, s.67-70.

Levent Şahverdi Arşivi

üç asırlık siyasal ve sosyal düşüklük ve gerileme etkelerinin (amil) ulusal hayat yürüyüşüne verdiği ağırlık ve bu süre içinde başka ulusların aldığı yol gözümüzün önündedir. Bu görü bize nasıl çalışmamız gerekli olduğunu anlatır."[5] Partinin Türkiye'yi nereye yükseltmek istediği ve ülkenin içinde bulunduğu durum bu şekilde izah edildikten sonra, bunu hangi vasıtalarla ve hangi yöntemlerle yapacağı da şöyle açıklanmaktadır:"*Bu sebeple Partimizin yeni programında, devlet örgütleri dışında çalışabilecek bütün çalışma unsurlarını ulusal kültürün yükselmesi ergesinde (maksat) toplamayı amaç bilen maddeler ve hükümler son derece önemlidir. Biz başka ülkelere göre fazla olarak şimdi tarihe geçmiş kurumların cemiyet yapısının en derin tabakalarına kadar işlemiş köklerini sökmek, cumhuriyet ve devrim esaslarını bütün ruhlara ve fikirlere egemen kutsal inan şartları halinde perçinlemek ödev ve yükümü karşısındayız.*"[6] Yönergenin dördüncü sayfasında halkevlerinin amacı, *"bu uğurda çalışacak ülkülü vatandaşlar için toplayıcı ve bileştirici yurtlar olmaktır*"[7] şeklinde tarif edilmektedir. Bu yeni teşkilât birçok bakımdan Türk Ocaklarından farklı bir yapıya sahipti. Her şeyden önce halkevleri tamamen parti denetiminde ve onun kültür kolları durumundaydı. Ülkeye yaygınlık bakımından da Türk Ocaklarından fazlaydı. Ayrıca etkinlikler bakımından da farklı bir faaliyet yürütüyordu. Halk kültürünü canlı tutmak için çıkarılan dergi ve yayınlar bunun en önemli göstergelerindendir.[8] Halkevleri talimatnamesinde belirtilen amaç ve hedefler doğrultusunda çalışmalarına başlayan teşkilat, C.H.F.'nın, dolayısıyla devletin desteğinde hızlı bir şekilde teşkilatlanarak ülke geneline yaygınlaşmıştır. C.H.F. nın illerdeki yöneticileri bölgelerinde halkevleri açmak için yarışırken, belediye başkanları ve valiler de bu yarışa katılmışlardır. Devletin elinde bulunan bina ve arsalar halkevlerine tahsis edilirken, diğer taraftan halktan yardım toplanarak ekonomik bakımdan güçlenmesi sağlanıyordu.[9] Halkevleri partinin yan kuruluşu olarak düşünüldüğünden tüzel kişilik verilmemiş dolayısıyla bağımsız bir genel merkez kurulması da düşünülmemişti. Bu durum o günkü şartlarda doğru bir karar gibi gözükse de, daha sonraki iktidarlara teşkilâtın kapatılmasında kolaylık sağlamıştır.[10]

---

[5] **C.H.P. Halk Evleri Öğreneği,** Ankara 1935, s.3.
[6] **A.g.ö.,** s.4.
[7] **A.g.ö.,** s.4
[8] Georgeon, **a.g.e.,** s.70-71.
[9] Çeçen, **a.g.e.,** s.100-101.
[10] Çeçen, **a.g.e.,** s.104; Karadağ, **a.g.e.,** s.64.

Levent Şahverdi Arşivi

Halkevlerinin kısa sürede nasıl yaygınlaştığını bazı istatistikî bilgiler arcılığıyla daha iyi ortaya koyabiliriz. Bu gelişmeyi İç İşleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya'nın 20 Şubat 1938'de altıncı kuruluş yıldönümü münasebetiyle vermiş olduğu konferanstan takip etmek mümkündür. Şükrü Kaya'nın konferansta verdiği bilgiye göre 1932'de 24 halkevi ve 34.000 üyesi vardır. Aradan geçen altı yıl sonra, 1938'de ise bu rakam 209 Halkevine ve erkek-kadın 100.000'den fazla üyeye ulaşmıştır.[11] Halkevlerinin, toplumu şekillendirme ve eğitme programına uygun olarak büyük bir çaba ve gayret sarf edilmektedir. Bu faaliyetler çerçevesinde 1933'te halkevlerinde 915 konferans verilmişken, bu sayı 1938'de 3056 olmuştur. Yine 1933'te ki 373 konsere karşılık, 1938'de 1164 konser verilmiştir. Aynı yıllarda 511 temsile (tiyatro) karşılık 1938'de 1549 tiyatro eseri sergilenmiştir. Diğer taraftan sinema ve radyo sayısı da bu gelişmelere paralel olarak artmıştır. Halkevleri kütüphanelerinde (kitap saraylar) de devamlı bir kitap artışı söz konusudur. Bu sayı 1933'te 59.444, 1938'de ise 129.362 cilde ulaşmıştır. Aynı yıllarda okuyucu sayısı 149.000'den 1.590.000'e yükselmiştir. Köylere ayrı bir önem verilerek köy gezileri yapılmış, sergiler açılmış ve halk dershaneleri açılmıştır. Halkevlerinde 1935'de 59 sergi açılmışken, 1938'de 179 sergi açılmıştır. Köy gezileri 1935'te 495 iken, 1938'de ulaşılan köylerin sayısı 1495'i bulmuştur. Halk dershanelerinde verilen ders adedi 8300'den, 16.000'e ulaşmıştır. Halkevlerine 1935'te 500.000 vatandaş gelmiş iken, 1938'de evlere gelen sayısı 6.642.000'dir. 1937'de faal üye sayısı 95.253'tür. Bunların 8.877'si öğretmen, 15.577'si çiftçi, 23.935'i işçi, 5.113'ü tüccar, 1.551'i doktor, 1.904'ü avukat, diğerleri de başka sanat ve mesleklere mensup vatandaşlardır. Halkevlerinin 1937 bütçesi, 227.000 lirası inşaata verilmek üzere 962.000 liradır. Gelir kaynakları ise mahallî parti organlarının, özel idarelerin ve belediyelerin desteği ile C.H.P. merkezinin yardımından ibarettir.[12]

Halkevlerinin gelişmesi için devletin her türlü yardımı esirgemeden yaptığı daha sonraki yıllarda ulaşılan sayıdan açıkça görülmektedir. Yukarıda verdiğimiz bazı rakamların 9 yıl sonra katlanarak arttığını görüyoruz. Nitekim C.H.P. Genel Sekreteri Hilmi Uran'ın 23 Şubat 1947 Pazar günü Ankara Halkevi'nde yaptığı konuşmadan, halkevi ve halkodası sayısının

---

[11] B. Şükrü Kaya **"Halkevlerinin Açılış konferansı", "Ülkü-Halkevleri Dergisi-",** c.11, sayı.61 (Mart 1938), s.1.

[12] B. Şükrü Kaya **"Halkevlerinin Açılış konferansı", "Ülkü-Halkevleri Dergisi-",** c.11, sayı.61 (Mart 1938), s.2.

Levent Şahverdi Arşivi

4633'e ulaştığı anlaşılmaktadır.[13] Bu rakamların ayrıntısını Bingöl Milletvekili Tahsin Banguoğlu'nun Ankara Radyosu'nda 23 Şubat 1947 Pazar günü yaptığı konuşmasında da bulabiliriz. Banguoğlu'nun verdiği bilgiye göre bunun 463'ü halkevi, 4170'i halkodasıdır.[14]

Halkevleri ile ilgili bu genel bilgi ve girişten sonra Kırıkkale'de halkevi açma teşebbüsleri ve açılışına geçebiliriz. Kırıkkale Halkevi ile ilgili bu çalışmamızda, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nde bulabildiğimiz belgelerden ağırlıklı olarak istifade ettik. Arşiv belgelerinin dışında bazı incelemelerden de yararlanmaya gayret ettik. Mevcut bilgilerimiz Kırıkkale Halkevi'nin faaliyetlerinden çok, teşkilat yapısını aydınlatmaya yarayacak mahiyettedir. 1951 yılında çıkarılan kanunla kapatılmasından sonraki durumu ile ilgili olarak arşiv vesikaları arasında herhangi şimdilik bir belgeye de rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu halkevi hakkında ki bilgilerimiz mevcut belgelerle sınırlıdır.

A- Kırıkkale Halkevi'nin Açılışı

Kırıkkale'de Halk Evi açılması için 1940'lı yıllarda ortam müsait olmasına rağmen bir teşebbüste bulunulmaması Cumhuriyet Halk Partisi Vilâyet İdare Heyetini düşündürmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi müfettişlerinden Avukat Emin Halim Ergun ve Hilmi Atlıoğlu Keskin parti teşkilatını teftişten dönerken, Kırıkkale'ye de uğrayarak araştırma ve inceleme yapmışlardır. Ankara'ya dönüşlerinde inceleme sonuçlarını genel merkeze rapor etmişlerdir.

Bu rapordan anlaşıldığına göre, Kırıkkale'de askerî fabrikaların kuruluşundan sonra kısa süre sonra nüfus çoğalmış ve artmaya da devam etmektedir. Ayrıca mühendis ve ustabaşı gibi eğitilmiş, kültürlü çok sayıda insan da burada yerleşmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla Kırıkkale'de sosyal ve kültürel bakımdan iyi bir ortam bulunmaktadır. Askerî fabrikalar yönetimi bu gelişmelere bağlı olarak ordu evi, spor kulübü gibi bir takım sosyal tesisler açmışlardır. Ancak askerî fabrikalar bünyesinde çalışan mühendis, ustabaşı ve işçiler ordu evi ve diğer sosyal tesislerden istifade edememektedirler. Bunun yanında fabrikalar dışında herhangi bir sosyal faaliyete de katılamamaktadırlar. Askerî bir müessesede çalıştıklarından dolayı dışarıda bu tür faaliyetlere katılamadıkları anlaşılmaktadır. Yapılan incelemelerde mü-

[13] **"Ülkü-Halkevleri ve Halkodaları Dergisi-",** c.1, sayı.3 (Mart 1947), s.1.
[14] **"Ülkü-Halkevleri ve Halkodaları Dergisi-",** c.1, sayı.3 (Mart 1947), s.3.

Levent Şahverdi Arşivi

sait bir ortam olmasına rağmen yukarıda izah edilen hususlardan dolayı parti ile temas edememektedirler. Dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi bütün bu gelişmelere rağmen Kırıkkale'de yeteri kadar faaliyette bulunamamakta ve buradaki "*aydın insanlarla*" irtibat kuramamaktadır. Yine müfettişlerin tespitlerine göre askerî sosyal tesislerden istifade edemeyen bu kesim, bir halk evi kurulmasına ihtiyaç duymakta ve bunu da açıkça dile getirmektedirler. Burada bir halk evi açılabilmesi için yeterli eleman bulunmaktadır. Ancak askerî bir kurumda çalıştıklarından böyle bir kuruluşa gidip gelme imkânı olamayacağını düşünmektedirler. Şayet bir halk evi açılırsa bu insanların hem bir takım sosyal faaliyetlere katılacakları, hem de ara sıra Kırıkkale Spor Kulübü'nün Ankara'da yapacağı futbol maçlarına gidip gelen bazı teşekküllerin ve kişilerin halkevine katılacakları düşünülmektedir. Parti müfettişlerinin görüşüp dinledikleri insanlar bu ve benzeri fikirlerini açıklayarak Kırıkkale'de sosyal hayata katılabilmek, parti ile temas edebilmek için bir halkevinin kurulmasını talep etmektedirler. Parti yetkililerinin Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü ile temas edip bu ve benzeri sıkıntıların ortadan kaldırılmasını istemektedirler. Yani askerî bir kurumda çalışmalarının halkevine gidip gelmelerine bir manisi olmadığını, yetkililerin kabul ve ilân etmeleri parti tarafından temin edilmelidir. Vilâyet İdare Heyeti de bu kanaattedir. Eğer "*bu pürüzler ortadan kalkarsa muhtelif sosyal gruplar halk evi bünyesinde toplanarak dağınıklıktan kurtulacaklar, güçlerini birleştirerek daha çok ve iyi işler yapacaklardır.*"[15]

Cumhuriyet Halk Partisi Ankara Bölgesi Müfettişi Amasya Milletvekili Esat Uras Bey de, sorumluluk bölgesinde uzun süre dolaşarak teftişte bulunmuştur. Esat Bey teftişi sırasında halk evleri hakkında uzun bir rapor hazırlayarak müşahede, tespit ve tekliflerini parti merkezine bildirmiştir. Müfettiş Esat Uras Kırıkkale'de bir halkevi açılmasının gerekliliğine, 23 Haziran 1941 tarihli (65 sayılı II.Teftiş raporu) raporunda şu ifadelerle yer vermektedir: *"Keskin'e tâbi Kırıkkale Nahiyesi merkezinde bugünkü çok canlı, inkişaflı vaziyeti dolayısıyla her ne kadar yerli ve mukayyet nüfus miktarı kâfi değilse de bir çok kaza merkezlerinden fazla nüfusa malik olmasına, bol eleman bulunmasına göre bir halkevi açılması istifadeli olur. Buna imkân görülemezse iyi bir halk odası da şimdilik ihtiyacı ileride halk evine inkılâb etmek şartı ile temin edebilir.*"[16] Parti Müfettişi Esat Uras'ın

[15] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı (BCA-CHPE);** 490.01.994.843.2 -7,

[16] **BCA-CHPE;** 490.01.994.843.2 -16.

Levent Şahverdi Arşivi

raporu üzerine, C.H.P. Genel Sekreterliği harekete geçmiştir. Genel Sekreter Vekili Zonguldak Milletvekili H. Türkmen Ankara Vilâyet İdare Heyeti Reisliği'ne 8 Ağustos 1941 tarihinde bir yazı göndermiş ve yukarıdaki rapora atfen Kırıkkale'de bir halkevi açılmasının kendilerince uygun görüldüğünü, vilâyet idaresi tarafından da uygun görülürse gelecek yıl için burada bir halk evi açılmasının dikkate alınmasını istemiştir.[17] C.H.P. Genel Sekreterliği'nin bu yazısı üzerine harekete geçen Ankara Vilâyet İdare heyeti bir takım çalışmalar yapmıştır. Keskin parti merkezi ile temaslarda bulunarak meseleyi onlarla da görüşmüştür. Keskin parti yetkilileri Kırıkkale'nin o zamanki durumunun müsait olduğunu bildirmiştir. Keskin Parti Meclisi Kırıkkale'nin nüfus yoğunluğu bakımından ve en az üç çalışma kolunu idare edecek yeterli eleman bulunduğundan halk evinin açılması uygun görüşündedir. Bunun dışında yeni kurulan belediyenin de yardımı ile maddî sıkıntı çekilmeyeceği düşünülmektedir. Bütün bu olumlu unsurlar yanında partilileri sıkıntıya sokan husus Kırıkkale'de uygun bir bina bulunmayışıdır. Yazışmalarda şayet parti genel merkezi de yardım ederse yeni bir bina inşasıyla meselenin çözüme kavuşacağı ifade edilmiştir.

Vilâyet İdare Heyeti'nin 3 Ekim 1941 tarihli yazısından, onların da Keskin Parti Meclisi gibi düşündükleri anlaşılmaktadır. Ancak yeni bina inşası konusunda genel merkezin kararı beklenmektedir.[18] C.H.P. Genel Sekreteri Erzurum Milletvekili Dr. A. F. Tüzer, yeni açılacak halk evleri ile ilgili olarak 4 Ekim 1941 tarihli tamime göre hareket edilmesi talimatını vermiştir.[19] C.H.P. Ankara Vilâyet İdare Heyeti Başkanı İbrahim Rauf Ayaşlı 2 Aralık 1941 tarihli cevabî yazısında Kırıkkale'de bir halk evi açılmasını kendilerinin de uygun bulduğunu bildirmiştir. Ancak kuruluş safhasında bin lira civarında bir masraf gerekmektedir. Kırıkkale Parti merkezinin bu masrafı karşılaması mümkün olmadığı gibi; yeni kurulan belediye tarafından bütçeye gelecek yıl için konulan bin liradan da şimdilik istifade mümkün değildir. Ancak parti genel merkezi 800 liralık bir yardımda bulunursa meselenin hallolacağı bildirilmiştir.[20] Bu istek V. Büro Şefi Giresun Milletvekili N. Kansu tarafından 15 Aralık 1941 tarihinde C.H.P. Genel Sekreterliği'ne ulaştırılmıştır.[21] C.H.P. Genel Sekreterliği Ankara Vilâyet İdare Heye-

[17] **BCA-CHPE.;** 490.01.994.843.2-12,13.
[18] **BCA-CHPE,** 490.01.994.843.2-11.
[19] **BCA-CHPE;** 490.01.994.843.2-9,10.
[20] **BCA-CHPE;** 490.01.994.843.2-8.
[21] **BCA-CHPE.;** 490.01.994.843.2-6.

Levent Şahverdi Arşivi

ti'nin istediği 800 lirayı 15 Aralık 1941 itibariyle göndermiştir.[22] Keskin C.H.P. İlçe Merkezi ve Kırıkkale Nahiye Parti merkezleri yukarıda bahsedilen hazırlıkları tamamlayarak C.H.P Ankara Vilâyet İdare Heyeti'ne müracaatta bulunmuşlardır. Bu yazışmalardan sonra Kırıkkale'de halk evinin açılması konusunun iyice olgunlaştığını görüyoruz. Ankara Vilâyet İdare Heyeti Reisi İbrahim Rauf Ayaşlı, C.H.P. Genel Sekreterliği'ne yazdığı 25 Aralık 1941 tarihli yazıda bu konuya değinmektedir. Yazıda Kırıkkale'de halk evi olarak kullanmaya elverişli kiralık bir bina, üç çalışma kolunu yürütecek sayıda eleman ve yeterli bütçenin temin edildiği bildirilmektedir.[23] Dolayısıyla Kırıkkale'de halk evinin kurulmasının önünde bir engel kalmamıştır. Vilâyet İdare Heyeti 24 Aralık 1941 tarihinde toplanarak yapılan müracaatı inceleyerek uygun bulmuş ve C.H.P. Genel Sekreterliğine teklifte bulunmaya karar vermiştir. Vilâyet İdare Heyeti'nin bu kararı Başkan İbrahim Rauf Ayaşlı imzasıyla 25 Aralık 1941 tarihinde C.H.P. Genel Sekreterliği'ne gönderilmiştir.[24] Keskin C.H.P. İlçe Başkanlığı 22 Şubat 1942 tarihinde açılacak Kırıkkale Halkevi için lazım olan bir takım ihtiyaçları bildirmiştir. Bunlar Kırıkkale Halkevi Kütüphanesi için kitaplar, halk evlerinde tutulması gereken defterlerdir. Bu ihtiyaç listesi C.H.P. Genel Sekreterliği'ne Vilâyet İdare Heyeti Başkanı İbrahim Ayaşlı tarafından iletilmiştir.[25]

Bütün bu hazırlıklardan sonra Kırıkkale'de Halk Evi 22 Şubat 1942 tarihine açılmış ve başkanlığına da Memduh Kutay seçilmiştir. Memduh Kutay'ın sicil belgesi İbrahim Rauf Ayaşlı tarafından C.H.P. Genel Sekreterliği'ne 14 Mayıs 1942 tarihinde gönderilmiştir.[26] Kırıkkale Halkevi başkanlığına Memduh Kutay'dan sonra Ali Akyürek getirilmiştir.[27] 1945 yılında Ali Akyürek'in müracaatı üzerine görevi başkasının üstlenmesine karar ve-

---

[22] **BCA-CHPE.;** 490.01.994.843.2-5.

[23] **BCA-CHPE.;** 490.01.951.687.1-189.

[24] **BCA-CHPE.;** 490.01.951.687.1 -189.

[25] **BCA-CHPE.;** 490.01.951.687.1 -188.(*Kitaplar Halk evleri çalışma talimatnamesinin 91. maddesinin a ve b bentlerine göre temin edilecektir. Halk evlerinde tutulması gereken defterlerde "İdare ve Teşkilat talimatnamesi"nin 57. maddesine göre halk evi açılmadan önce temin edilecektir.*)

[26] **BCA-CHPE.;** 490.01.932. 625.2-41.(***Memduh Kutay** 1315 (1899) yılında Keskin'de doğmuştur. Ankara Muallim Mektebi'ni 1336'da (1920) bitirmiştir. Aynı yıl Balâ Kazası'nın Bahşılı Köyü'ne öğretmen tayin edilmiştir. 1340 (1924) yılında ticaretle uğraşmak maksadıyla öğretmenlikten istifa etmiştir. Millî Mücadele yıllarında öğretmen olarak çalışmıştır. Aynı zamanda Kırıkkale'nin ilk belediye başkanıdır. Askerliğini Ankara'da yapmıştır.* **BCA.CHP-E:** 490.01/932.625.2-42.)

[27] **Ali Akyürek** 1319 (1903) yılında Kırıkköyü'nde doğmuştur. İlk ve Rüşdiye tahsilini Kalecik İlçesi'nde tamamlamıştır. 1927 yılından itibaren 47 yıl C.H.P.nde her kademede çalışmıştır. Kırıkkale'nin Memduh Kutay'dan sonraki ikinci Belediye başkanıdır. Kırıkkale'de 10 yıl C.H.P. İlçe başkanlığı yapmıştır. 1962 yılında Ankara'ya yerleşmiştir. C.H.P. Ankara Çankaya İlçe teşkilâtında çalışmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

rilmiştir. Ali Akyürek mazeret olarak belediyedeki işlerinin çokluğunu ileri sürmüştür. İleri sürdüğü gerekçe makul görülerek yerine C.H.P. İlçe İdare Kurulundan Mehmet Erbil'in görevlendirilmesi 27 Aralık 1945 tarihinde uygun görülmüştür. Bu durum C.H.P. Ankara Vilâyet İdare Heyeti Başkanı İbrahim Rauf Ayaşlı aracılığıyla C.H.P. Genel Sekreterliği'ne yazılı olarak bildirilmiştir.[28] Mehmet Erbil'in görevi fazla uzun sürmemiştir. Mehmet Erbil' de işlerinin çokluğunu gerekçe göstererek vazifesinden istifa etmiştir. Kırıkkale C.H.P. İlçe Başkanlığı, onun yerine halkevi eski temsil kurulu başkanı Fuat Çelikkesen'i seçmiş ve durumu Ankara Vilâyet İdare Heyeti Başkanlığı'na bildirmiştir. Vilâyet İdare Kurulu da bu istifa ve tayini 5 Eylül 1946 tarihli toplantısında kabul etmiş, gelişmeleri C.H.P. Genel Sekreterliği'ne bildirmiştir.[29] Fuat Çelikkesen'de bir müddet sonra hastalığını ileri sürerek görevinden istifa yolu ile ayrılmıştır. Fuat Bey'in yerine Kırıkkale Top Fabrikası Muhasibi Mahir Günay seçilmiştir. Yapılan bu değişikliler Ankara Vilâyet İdare Kurulu'nun 17 Mart 1947 tarihli toplantısında tasdik edilmiştir. Bu durum 18 Mart 1947 tarihinde C.H.P. Genel Sekreterliği'ne bildirilmiştir.[30] Mahir Günay'dan sonra Kırıkkale Halkevi Başkanlığı'na Dr. Yusuf Ziya Ceran seçilmiş ve bu durum 5 Nisan 1948 tarihinde Ankara İl İdare Kurulu Başkanı Fuat Börekçi tarafından C.H.P. genel Sekreterliği'ne arz edilmiştir.[31]

B- Halk Odaları

Halkodaları, talimatnamede şöyle tarif ediliyor: *"Halkodaları, halkevleri gibi C.H.Partisi'nin cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ve inkılâpçılık prensipleri içinde çalışan kültür kurumlarıdır*."[32] Halkodaları "*partiye yazılı olan veya olmayan bütün yurttaşlara açıktır*."[33]Ancak yönetimde yer alabilmek için mutlaka C.H.P. ne kayıtlı olma ve devlet memuru olma şartı vardır. Halkodalarının kapıları herkese açık olmakla beraber parti, yönetim iplerini elinde tutmak istemektedir. Bu şartı koyarak istenmeyen gelişmeleri baştan önlemek ve işi tesadüflere bırakmak istememektedir. Halkodaları "*eleman, bina ve para bakımından hal-*

[28] **BCA-CHPE.;** 490.01.932. 625.2-28.
[29] **BCA-CHPE.;** 490.01.932. 625.2-26.
[30] **BCA-CHPE.;** 490.01.932. 625.2-21.
[31] **BCA-CHPE.;** 490.01.932. 625.2-10.
[32] **C.H.P. Halkodaları Talimatnamesi,** Ankara 1939, s.1. (1945 yılı baskısında da değişiklik yapılmadan hükümler muhafaza edilmiştir.)
[33] **A.g.t.,** s.1.

Levent Şahverdi Arşivi

kevi açılmasına imkân görülemeyen yerlerde açılabilir."[34] Kırıkkale'de de bu anlamda uygun görülen yerlerde halkodaları açılmıştır. 1945 yılında Kırıkkale'de bir halkevinin yanında bazı halkodaları da mevcuttur. Bunlar Delice Bucağı, Oba Bucağı halkodaları ile Ahılı, Bahşılı, Doğanay ve Karacalı köyü halkodalarıdır.[35]

Ankara ve çevresinde 1946 yılında nüfusu bin ve daha yukarı olan yerler ile okulu olan yerlerde halk odası ve halk evi açılması için birçok talep gelmektedir. C.H.P. Ankara Vilâyet İdare Heyeti ilçelerden gelen talepleri değerlendirmiş ve uygun bulduklarını 6 Kasım 1945 tarihinde Genel Sekreterliğe iletmiştir.[36] Kırıkkale'den Çullu ve Kulaksız köylerinde birer halk odası kurulması talebi vardır. Vilâyette yapılan değerlendirme sonunda Çullu Köyü'nde halk odası açılmasının uygun olmadığına karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında, Çullu'da kiralanacak ev için yıllık 60 lira kira istenmesi ve evin bu iş için müsait olamaması etkili olmuştur. Buna karşılık Kulaksız Köyü'nde halk odası için üç odalı eski bir okulun tahsis edilmesinden dolayı 1946 yılında burada halk odasının açılması uygun görülmüştür.[37] Bu köyde daha sonra bir halkevinin açıldığını 4 Mart 1950 tarihli bir mektuptan anlıyoruz. Kulaksız Köyü Halkodası Başkanı Halim Coşkun, Milletvekili Fahri Bük'e el yazısı ile bir yazı göndermiştir. Coşkun yazısında halkodalarının birtakım ihtiyaçlarını bildirerek teminini istemektedir. Bunlar sandalye, masa, lamba (lüks) gibi demirbaş eşya ile altı oklu bayrak, rozet ve kimlik (parti) cüzdanı gibi malzemelerdir.[38]

C.H.P. Genel Sekreterliği 23 Kasım 1948'de 1/3105 sayılı bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgeye göre Ankara ve çevresinde yeni açılacak Halkevi ve Halk Odalarının tespit edilerek bildirilmesi istenmektedir. C.H.P. Ankara İl İdare Kurulu Başkanı Fuat Börekçi Başkanlığı'nda 23 Aralık 1948 tarihinde yapılan toplantıda ilçelerden gelen teklifler değerlendirilmiştir. Toplantı sonrası bu genelgeye ve halk odaları talimatnamesine uygun olarak açılması gereken yerleri 24 Aralık 1948 tarihinde Genel Sekreterliğe bildirmiştir. Buna göre Kılıçlar, Yahşihan, Karalı, Büyük Yağlı ve Hacılar köylerinde Halk Odası açılması kararlaştırılmıştır.[39] C.H.P. Genel

---

[34] **A.g.t.,** s.1.
[35] **C.H.P. Halkevleri ve Halkodalarının Yurd İçinde Dağılışları-1945-,** Ankara 1945, s. 8.
[36] **BCA-CHPE.;** 490.01.951. 687.1 -122.
[37] **BCA-CHPE.;** 490.01.951.687.1 - 123
[38] **BCA-CHPE.;** 490.01.1471.12.1 – 25.
[39] **BCA-CHPE.;** 490.01.951.687.1 -19.

Levent Şahverdi Arşivi

Sekreterliği 10 Şubat 1949 tarihli yazısında bu teklifi uygun bulduğunu bildirmiştir. Bu Halk Odalarının 20 Şubat'ta törenlerle açılması için gerekli talimatların ilgililere verilmesi istenmiştir.[40] Ayrıca yeni açılacak odalara ilk başta lazım olacak bazı malzemeler gönderilmiştir. Bunlar 1 adet talimatname, 44 kitap, iki piyes (54 adet) , 2 resim, 8 defter-kılavuz- makbuz ve 2 adet bayraktır.[41] C.H.P. Genel Sekreterliği'ne gelen bazı şikâyetlerden halk odası açılması için her yerde aynı gayret ve çaba sarf edilmediği anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi de Kırıkkale'nin Kılıçlar köyünden gelen şikâyet dilekçesidir. Dilekçede köy muhtarı Mustafa Önder, Köy Ocak başkanının 20 Şubat'ta halk odası açılması için merkezden gelen talebe aldırış etmediğinden bahsetmektedir. Buna karşılık kendisinin yaptıklarını şu ifadelerle anlatmaktadır: " *Acizleri dellal ilan ettirdim. İhtiyarlar ve gençler toplandı. Davul çaldırarak ve oyunlar yaparak hoca dua etti. Halk evini açtık. Halk içeri girdiği zaman bir sevinç duyarak partiye çok teşekkür ettiler. O anda halk evi (halk odası demek istiyor) başkanlığına Mustafa Önder seçildi. Halk evimize kitaplar, mecmualar, gazeteler muntazaman gelmektedir. Köyümüz ve partimiz namına çok teşekkürler ederim. Kılıçlar Köyü Halk Evi (halkodası demek istiyor) başkanı Mustafa Önder.*"[42]

Halk evlerinin bilhassa köylerde kurulan Halk Odalarının maddî sıkıntılar içinde oldukları zaman zaman gelen şikâyet ve isteklerden anlaşılmaktadır. Bina kirasını bile ödeyemeyen yerlerden biri de Bey Obası Halk Odası'dır. Halk Odası Başkanı Baki Pehlivanlı 5 Mart 1951 tarihinde Kırıkkale C.H.P. İlçe İdare kuruluna müracaat ederek malî destek verilmesini istemektedir. Parti binasının 1949-1950 yıllarına ait kirasını ödeyemediklerini dolayısıyla mal sahibinin "*sızlandığını*" bu yüzden 120 lira tutan bu kira parasının acilen gönderilmesini talep etmektedir.[43] Kırıkkale C.H.P. İlçe Başkanı Mustafa Keskin, Oba Halk Odası'nın bu talebini C.H.P.Genel Sekreterliği'ne 8 Mart 1951 tarihinde bildirmiştir.[44] Bu yazı üzerine C.H.P. Genel Sekreteri adına Kırşehir Milletvekili H. Sezai Erkut 23 Mart 1951 tarihli yazı ile istenen bu paranın "*C.H.P. Oba Bucak başkanlığı parti binasının mı, yoksa halk odası binasının borcu mu olduğunu*" sormaktadır.[45] Bu yazı üzerine Kırıkkale C.H.P. İlçe Başkanı Mustafa Keskin 27 Mart 1951 tarihli cevabî yazısında is-

[40] **BCA-CHPE.;** 490.01.951.687.1 .
[41] **BCA-CHPE.;** 490.01.951.687.1-17.
[42] **BCA-CHPE;** 490.01.951.687.1 -14.
[43] **BCA-CHPE.;** 490.01.1471.13.1-7
[44] **BCA-CHPE.;** 490.01.1471.13.1-6.
[45] **BCA-CHPE.;** 490.01.1471.13.1-5

Levent Şahverdi Arşivi

tenen kira bedelinin partiye ait olmadığını, "*halk odasına ait kira borcu olduğunu*"[46] bildirmiştir. C.H.P. Genel Sekreteri adına Kırşehir Milletvekili H. Sezai Erkut 4 Mayıs 1951 tarihli C.H.P. Kırıkkale İlçe İdare Kuruluna yazdığı yazıda "*Bey Obası Halk Odası'nın kira borcuna karşılık olmak üzere başkanlığınız eli ile 120 lira gönderilmiştir*"[47] diyerek halk odasının borcunu karşılamıştır. 14 Mayıs 1951 de Van Milletvekili Ferit Melen "*Bey Obası Halk Odası'nın borcuna karşılık 120 lira Türkiye İş Bankası'nın Ankara merkez şubesinden T.C. Ziraat Bankası'na havale edildiğini*"[48] bildirmektedir.

C- Teşkilâtı ve Faaliyetleri

1- Kütüphane –Yayın Şubesi

Halkevleri kütüphanelerinde canlı bir okuma faaliyetinin olması parti merkezini memnun etmektedir. Bunların çoğunun öğrenci olması ayrı bir sevinç kaynağıdır. 1940'lı yıllarda halkevleri kütüphanelerinde 500 binden fazla kitap olduğu bilinmektedir. İki milyonun üzerinde de okuyucu bulunmaktadır. Kütüphanelerin kitap ve benzerî ihtiyaçları parti merkezi tarafından imkanlar ölçüsünde karşılanmakta ve şubelere faydalı olmaya çalışmaktadırlar.[49] Ayrıca halkevleri yetkilileri bu tarz isteklerini parti merkezine de bildirmektedirler. Örneğin Kırıkkale Halkevi Reisi Memduh Kutay 31 Mart 1942 yılında C.H.P. Genel Sekreterliği'ne bir yazı yazarak istekte bulunmuştur. Köylülerimizin kalkınması yolunda yapılacak çalışmalara katkıda bulunmak üzere "*köycülüğe doğru yazılmış kitap, mecmua, grafik ve sairenin gönderilmesi*" [50] talebinde bulunmuştur.

2- Okur Yazar Olmayanlar İçin Kurs Açılması

Kırıkkale Halkevi Başkanı Dr. Yusuf Ziya Ceran kazada okur, yazar olmayanlar için kurs açmak için C.H.P. Genel Sekreterliğine bir yazı göndererek talepte bulunmuştur. 27 Aralık 1949 tarih ve VII/3173 sayılı C.H.P. genelgesine dayanarak 20 Ocak 1949 tarihinde bu yazıyı yazmıştır. Yazının ekinde kursa katılacak kırk dört kişinin isim, doğum yeri ve meslekleri de bildirilmiştir. Ayrıca kursa yazılmak isteyenlerin çok olmasına rağmen yer darlığı sebebiyle fazla öğrenci kaydı yapılamadığı da ifade edilmektedir.[51] Kursta öğretim işlerini Köycülük Kolu Başkanı Öğretmen İsmail organize

---

[46] **BCA-CHPE.;** 490.01.1471.13.1-4
[47] **BCA-CHPE.;** 490.01.1471.13.1-3
[48] **BCA-CHPE.;** 490.01.1471.13.1-1
[49] **C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları1942 Çalışmaları,** Ankara 1943, s.24-15.
[50] **BCA-CHPE.;** 490.01.919.575.1-31
[51] **BCA-CHPE.;** 490.01.1052.1039.2-7, 9. (İsim listesi için bakınız Ekler)

Levent Şahverdi Arşivi

edecektir. C.H.P.Genel Sekreterliği bu talebe olumlu cevap vermiştir. Bursa Milletvekili Fahri Bük tarafından verilen cevapta "*Türkçe Okuma ve Yazma Kursuna ait hazırlıklarınız tatmin edici görülmüştür. Kurs masrafı ile öğretmen ücretine ait 200 liralık ödenek İl İdare Kurulu Başkanlığına, size verilmek üzere gönderilmiştir"*[52] denilmektedir. Yazıda ayrıca okuma ve yazma bilmeyen vatandaşlar için çok hayırlı olan kursun başarısı temennisinde de bulunulmaktadır.

3- Halkevlerinin Kültürel Anlamda Diğer Kurumlara Katkıları

Kırıkkale Birlik Spor Kulübü Umumi Kaptanı Hüseyin Tezel 4 Eylül 1940 tarihinde C.H.P. Genel Sekreterliği'ne yazdığı yazıda "*kulübümüzün temsil kolunda temsil edilmek üzere neşredilmiş parti temsil kitaplarından üçer adet kulübümüz temsil kolu azasından İsmail Göktürk'e verilmesi*"[53] şeklinde bir talepte bulunmaktadır. Spor kulübünün bu talebine 26 Eylül 1940 yılında C.H.P. Zonguldak Milletvekili H.Türkmen cevap vermiştir. Cevabında "*halkevleri tiyatro repertuarına dahil yeni seri 1-16 nolu piyesler kulübünüz azasından İsmail Göktürk'e verilmiştir*"[54]denilmektedir.

4- Tiyatro Çalışmaları

O günkü halkevleri yönetimine göre halk tabakalarının yetiştirilmesinde ve toplum hayatının gelişmesinde tiyatronun çok büyük etkisi vardır. Bundan dolayı dokuz faaliyet alanından biri tiyatrodur. Dolayısıyla halkevleri yönetmeliği çerçevesinde imkânlar ölçüsünde hemen hemen her şubede tiyatro gösterileri yapılmaktadır. 1944 yılı içinde faal durumda olan 405 halkevinin 329'unda tiyatro kolu bulunmaktaydı. Oyunlar, "*Gösterit*"(tiyatro) şubeleri tarafından ya kendi şube elemanları tarafından sahneye konulmakta veya başka yerlerden getirilen gruplarca oynanmaktadır. Faal durumda olup da tiyatro kolu olan şubelerden biri de Kırıkkale Halkevi'dir. Kırıkkale Halkevi tiyatro kolu bu çerçevede 1944 yılında "*Para Delisi*" ve "*Erkek Kukla*" isimli iki oyunla, 1946 yılında da "*Doğan Güneş*" isimli bir oyunu sahneye koymuştur.[55]

---

[52] **BCA-CHPE.;** 490.01.1052.1039.2-8.
[53] **BCA-CHPE.;** 490.01.919.575.1-112
[54] **BCA-CHPE.;** 490.01.919.575.1-110
[55] **C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları-1944-,** Ankara 1945, s.20; **C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları-1943-,** Ankara 1944, s.6-7; C.H.P. Halkevleri ve Halkodalarının 1942 Çalışmaları, Ankara 1943, s..6; Karadağ, **a.g.e.,** s.260. ("Para Delisi" Yunus Nüzhet Unat tarafından yazılmış 3 perdelik komedidir. 1940 yılında Ankara'da 59 sayfa olarak basılmıştır. "Erkek Kukla" ise Şevket Bilgisel tarafında yazılmış 1 perdelik faciadır. 16 sayfa olarak 1940 yılında Ankara'da basılmıştır.)

Levent Şahverdi Arşivi

D- Halkevlerinin Kapatılması

Türkiye'de çok partili siyasî hayata geçildikten sonra halkevlerinin C.H.P.'den ayrılması fikri ön plâna çıkmaya başlamıştır. C.H.P. 1947 ve 1950 kurultaylarında bu konular tartışılmış, halkevlerini ayrı bağımsız bir kuruluş haline getirilmesi fikri üzerinde durulmuştur. Ancak "*ayrı bir kuruluş haline getirme"* fikri üzerinde hükümetle C.H.P. arasında bir uzlaşmaya varılamamıştır. Bundan sonra iktidar partisinde halkevlerini kapatma fikri gündeme getirilmiştir. Demokrat Parti Grup Başkan Vekili Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşı bir kanun teklifi vermişlerdir. Kanun teklifi kısa sürede görüşülüp kabul edilmiştir.[56]

Halkevleri 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen ve 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 5830 sayılı kanunun ilgili maddelerine dayanılarak kapatılmıştır. Halkevlerinin menkul, gayrimenkul bütün mal varlığı hazineye devredilmiştir. Binaları okullara, hastanelere ve diğer resmî kurumlara devredilmiştir.[57] Bu kanunun görüşmeleri çok tartışmalara sebep olmuştur. Muhalefetin iddialarına karşı Başbakan Adnan Menderes uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının bir yerinde "*eski Türk Ocaklarından devralınan binaları yeni Türk Ocaklarına mal ediyorlar. Tasarının ne esbabı-ı mucibesinde, ne de metninde böyle bir kayıt mevcut değildir*" diyerek muhalefeti konuyu saptırmakla suçlamaktadır. Adnan Menderes, konuşmasının bir yerinde "*Halkevleri, halkodaları kurmak gençlik teşkilatını ele almak, faşistvari telakki ve düşüncelerin mahsulü olsa gerektir. Bu münasebetle eğer bilmiyorlarsa şurasını da haber vereyim ki, Halkevleri çoktan beri fiilen mesdut (kapanmış) bulunmaktadır. Bunlar,*

---

[56] **Kuruluşlarının Yıldönümü Halkevleri** (1932-1951-1963), C.H.P. İstanbul İl Gençlik Kolu Yayınları, İstanbul 1963, s. 6-7.

[57] **Kuruluşlarının Yıldönümü Halkevleri (1932-1951-1963),** C.H.P. İstanbul İl Gençlik Kolu Yayınları, İstanbul 1963, s. 35-36. (Kanunun 3. maddesi şöyledir: "*İkinci maddenin dışında kalıp ta halkevi olarak inşa edilmiş veya edilmekte bulunan veya 1 Mart 1950 tarihine kadar kısmen veya tamamen halkevi olarak kullanılmış veya herhangi bir sosyal maksat veya amme hizmeti için kullanılma gayesiyle kısmen veya tamamen halktan toplanan teberru ve bedeni yardımlarla inşa edildiği halde bir siyasi parti namına tescil edilmiş bulunduğu il veya ilçe idare kurulları tarafından tespit edilmiş olan gayrimenkullerin kayıtları devlet adına resen tashih olunarak ilgililere yazı ile ihbar edilir. Halkodası olarak inşa edilmiş veya edilmekte bulunan veya bu adla kısmen veya tamamen kullanılmakta olan gayrimenkuller bulundukları köy veya belediyeler adına resen tescil ve tapulu olanların kayıtları bular adına tashih olunarak ilgililere yazı ihbar edilir*." Aynı kanunun 11. madde ise şöyledir: "*Devlete intikal eden halkevleri ile tüzel kişiler namına tescil ve kayıtları tashih edilen halkodalarının içinde eşya yeni sahiplerinin mülkiyetine geçer. Bu kanunun birinci maddesinde yazılı tüzel kişiler dışında kalanlar tarafından halkevlerine veya halkodalarına teberru veya vasiyet suretiyle intikal eden eşya alakalı siyasi partilerin talebi üzerine bu partiye verilir.* "); Necmettin Esin, "Halkevleri", **Türk Ansiklopedisi,** c.18, Ankara 1970, s.412.

Levent Şahverdi Arşivi

içtimaî ve siyasî bünyemiz içinde tamamıyla abes, beyhude, geri ve bir yabancı uzuv halindedirler. Bunları demokratik fikirlerin neşir ve tamimi için bir mektep haline getirmek hayali gene arkaik, dar bir telakkinin mahsulü olmaktan başka bir mana ifade etmez"[58] diyerek muhalefeti ağır bir dille suçlamıştır. Muhaliflerini suçlamanın dışında halkevleri hakkındaki düşünceleri de dikkate değer bir husustur. Halkevlerini sosyal ve siyasî bünyemiz içinde gereksiz, devri geçmiş kurumlar olarak algılamaktadır. Menderes daha da ileri giderek bu kurumların yabancı bir uzuv olduklarını söylemektedir. Muhalefetin halkevlerinden maddî anlamda da nemalandığını iddia etmekle kalmayıp, zimmetine para geçirdiğini bile söylemiştir. Çok ağır olan bu cümleleri şöyledir: "*ve asıl mühimi, Halk Partisi halkevlerine sarf edeceğim diye bütçeden, hususî idarelerden, belediyelerden, köy sandıklarından aldığı paralardan mühim bir kısmını halkevlerine sarf edecek yerde doğrudan doğruya zimmetine geçirmemiş midir?*"

27 Mayıs 1960 Askeri darbesinden sonra bunların yerine "*Türk Kültür Dernekleri"* kurulmuş ve kamu yararına çalışan dernekler statüsüne alınmıştır. Ancak bu derneklerin adı, 22 Nisan 1963'te yaptıkları olağan üstü kongrede alınan kararla yeniden halkevine çevrilmiştir. Halkevlerinin 1965 tarihli tüzüğünün 2. maddesinde tüzel kişiliğe sahip olarak "*siyasetle uğraşmayacağı ve siyasi bir partiye bağlanamayacağı*" belirtilmiştir.[59] İkinci defa kuruluşunda da benzer amaçları taşımakla beraber bu sefer bağımsız bir statüye sahiptir. Ancak bu dönemde de birinci dönemindeki devletin maddî ve manevî desteği yoktur. Bundan sonra halkevleri bir daha eski konumuna ulaşamamıştır. Değişen toplum yapısına ayak uyduramadığı için eski önemli konumunu kaybetmiş ve toplumun gerisinde kalmıştır.[60]

Sonuç

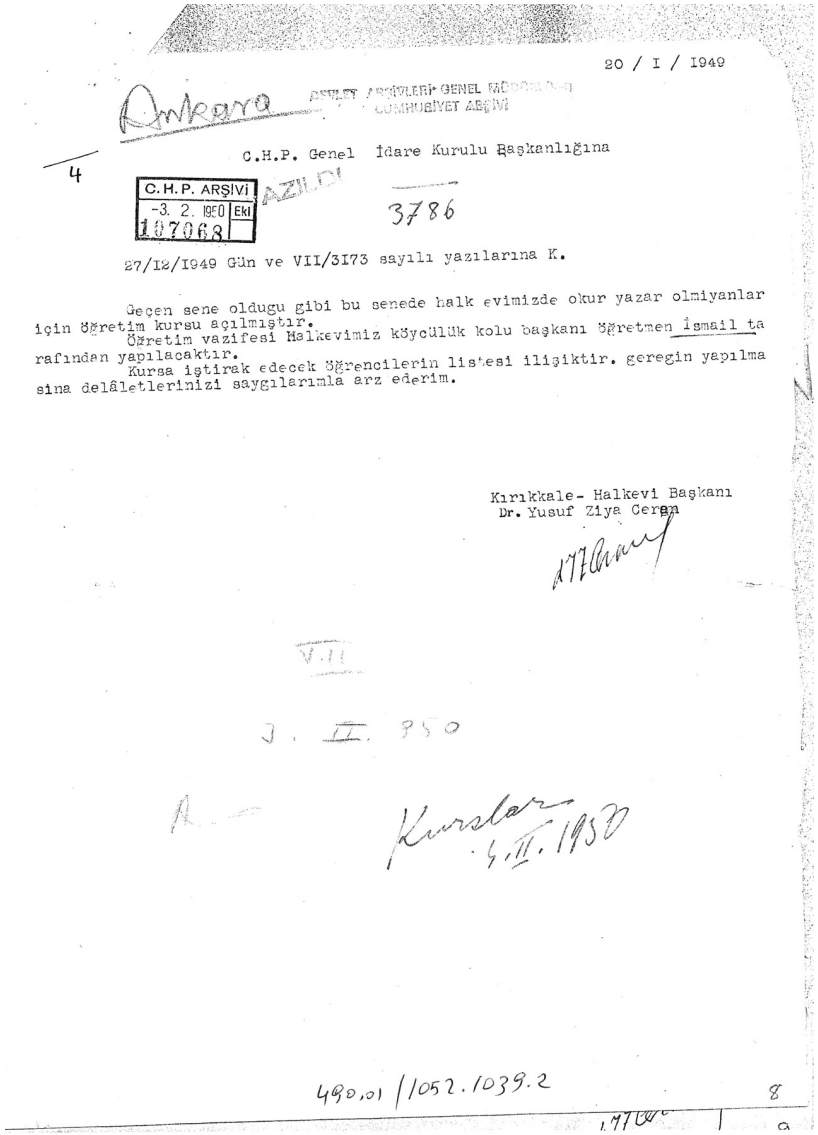
Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı olarak kurulan ve yönetmeliklerinde de belirtildiği gibi yeni bir toplum meydana getirmek için kurulan halkevleri, arzu edilenleri gerçekleştirmiş midir? Böyle bir soruya *"evet*" veya "*hayır*" diye net bir cevap vermek çok zordur. Halkevlerinin kuruluş felsefesi bir toplum mühendisliği projesini gerçekleştirmekti. Ancak bunda kendi arzu ettikleri manada başarılı olduklarını söylemek çok zor olsa ge-

[58] **A.g.e.,** s.121-122.
[59] Esin, **a.g.m.,** s.412.
[60] Çeçen, **a.g.e.,** s. 334-335.

Levent Şahverdi Arşivi

rektir. Kırıkkale Halkevi de yukarıda çeşitli vesilelerle değinildiği gibi bu amacı gerçekleştirmek üzere kurulmuştu. Bu çalışmamızda, ağırlıklı olarak Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan Cumhuriyet Halk Partisi evrakı kullanılmıştır. O yıllarda Kırıkkale'de yerel basın ve halkevinin dergi ve kitap yayını olmadığından, halkevinin faaliyetlerini ve halk ile olan ilişkisini çok açık bir şekilde ortaya koymak mümkün olmamıştır. Bu şehirde 1950'den sonra canlı bir basın hayatı görülmektedir. Dolayısıyla Kırıkkale Halkevi'nin faaliyetleri ile ilgili çok detaylı bilgiye şimdilik ulaşılamamıştır. Teşkilât yapısı tamamen olmasa da arşiv malzemesinin müsaade ettiği ölçüde ortaya konulmuş sayılabilir. Mahallî tarih araştırmalarının zorluğu bu çalışmadan sonra bir kez daha iyi anlaşılmıştır. Ancak sabırla araştırmaya devam edildiği takdirde o bölgede yaşayan yaşlılardan veya ailelerin çocuklarından tek tük bazı belge ve fotoğraflar gelmektedir. Kırıkkale bu anlamda da ihmal edilmiştir. Şehrin yakın tarihine dair ilmî araştırmaların yok denecek kadar az olması şehir sakinlerinin elinde olan belgelerin, fotoğrafların derlenmesini de geciktirmiştir. Ancak bu araştırmanın kısmen de olsa Cumhuriyet döneminde yeni kurulan bir şehrin geçirdiği evreleri aydınlatmaya yaracağını, tarihî malzemeye sahip olanları harekete geçirerek ellerindeki belgeleri araştırmacılara ulaştırmaya yardımcı ve teşvik edici bir rol oynayacağını düşünüyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

20 / I / 1949

Ankara DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ

4

C.H.P. Genel İdare Kurulu Başkanlığına

C.H.P. ARŞİVİ -3. 2. 1960 Ekl 107068

YAZILDI

3786

27/12/1949 Gün ve VII/3173 sayılı yazılarına K.

Geçen sene oldugu gibi bu senede halk evimizde okur yazar olmiyanlar için öğretim kursu açılmıştır.

Öğretim vazifesi Halkevimiz köycülük kolu başkanı öğretmen İsmail tarafından yapılacaktır.

Kursa iştirak edecek öğrencilerin listesi iliğiktir. geregin yapılmasına delâletlerinizi saygılarımla arz ederim.

Kırıkkale- Halkevi Başkanı
Dr. Yusuf Ziya Ceran

VII

J. II. 950

Kurslar 4.II.1950

490.01 / 1052.1039.2

8

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
[illegible]

IIGurup

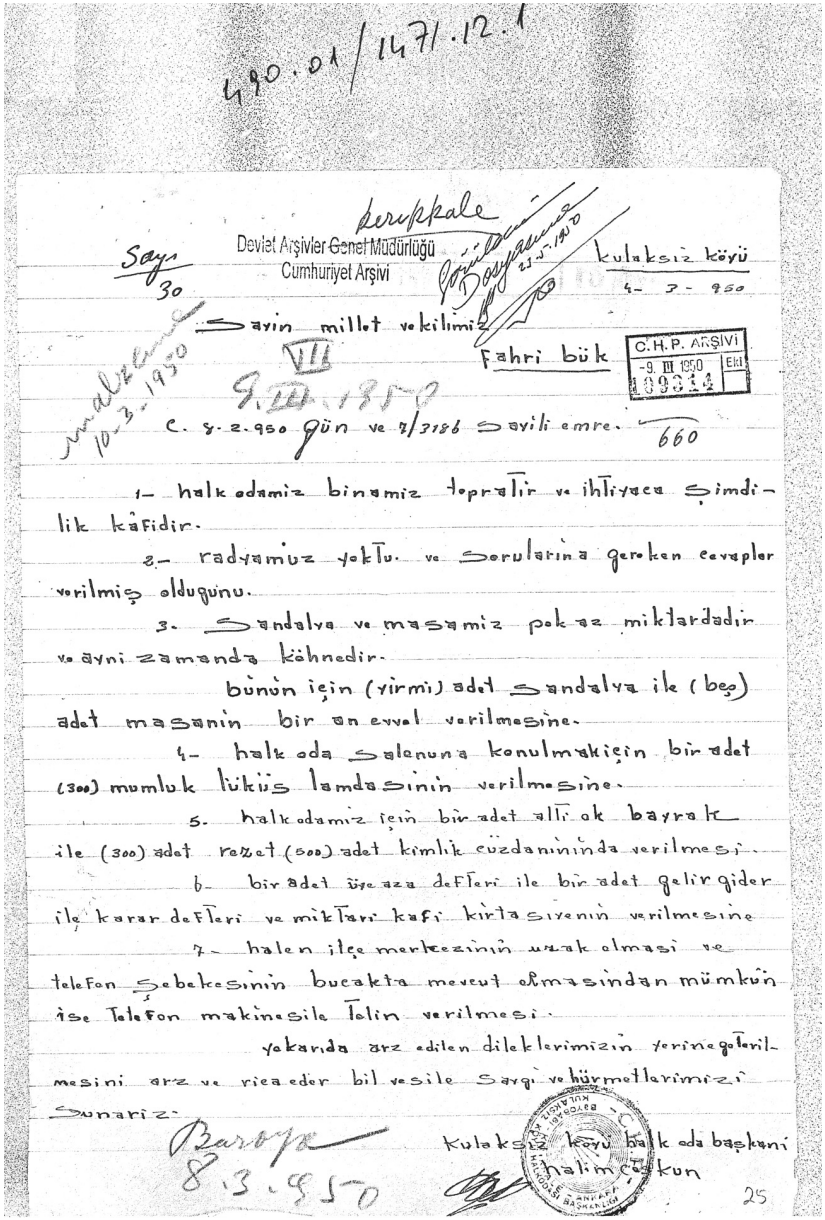
Adı ve soy adı	Doğum yeri	İş adresesi
I-Muharrem halıcı	Kayseri	Kerestecı
2-Mustafa buzkurt	Keskin	Berber
3-Osman arısan	Kalecik	Berber
4-Mehmet		Güzler ilk okulunda
5-Haydar		FB.İşcisi
6-Mehmet erdoğan		Boş
7-Niyazi yılmaz		MÜhimmat FB.İşcisi
8-Behcet ural		
9-Selahattin		
IO -Ömer	Beyşehir	Pirinc hattanesinde demirci
II -Hasan	Yahşihan	Devlet demir yollarında makasçı
I2 -Abdullah tunç ok	Yozgat	Meturcu
I3-Fikri sülüğün	Keskin	İmla FB.Boyacı
I4-Mustafa sülüğün	:	Demirci yanında cırak
I5-Yılmaz öz	Kırıkkale	Cemal ustanın yanında kaynakcı
I6-Mahmut açıkbaş	Keskin	Ziraatci
I7-İzzet		
I8-Osman	Keskin	Ahıllılı testici
I9-Melüt sürücü		Hüseyin kehya mahallesi
20-Musa ünal		: :
2I-Arif özdemir	Kırıkkale	Yeni doğan mahallesinde sancak s
22-Erdüment öz	:	Yaylacık mahallesi kayseri sokak
23-Behcet kaplan	Kamışlı köyü	Pirinc hattanesinde altıncı şübe
24-İbrahim arslan	Kırıkkale	yeni doğan mahallesi
25-Sami matracı	İzmir	Ermi Fb. işci
26-Mehmet Ok	Keskin	Ekmekci
27-Ali Ece	Kırıkkale	Tamirci Ustası
28-Haci Osman bazlirmak	Kırşehir	Makine tamircisi
29-Hüseyin Alıç	Kırşehir	Fb. İşci
30-Veli Celik		
3I_ Cemal Celik		
32 -Necati Çimer		
336 Mustafa Baran		
37- Osman Aydoğan		
38- Ali Keşan	Yozgat	
39- Hasan Çetinkaya		
40- Mehmet Taşgül		
4I- Süleyman Taner		
42- Sami Avcı	Kırşehir	Eskici
43- Hüseyin Sebzeci	Kayseri	Manav
44- Nejdet Zenğin	Sarıkamış	Saat ve Tüfek tamircisi

Kurşa taliplilerin adesi pek fazla olmasına rağmen yerimizin darlığı yüzünden Fazla kayıt yapılamamış olduğunu saygılarımla arz ederim.

Dr. Yusuf Ziya Ceran

490.01/1052.1039.2

Levent Şahverdi Arşivi

490.01/1471.12.1

Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü
Cumhuriyet Arşivi

Sayı: 30

Çanakkale
Gönderildi 23-3-1950
Boyanmış

Kulaksız köyü
4- 3 - 950

Sayın millet vekilimiz Fahri Bük

C.H.P. ARŞİVİ
-9. III 1950
Giriş
199314

Vali vekili 10-3-1950

VII
9.III.1950

C. 8.2.950 gün ve 2/3186 sayili emre. 660

1- halk odamiz binamiz toprağlir ve ihtiyacca şimdilik kâfidir.

2- radyamuz yoktu. ve sorularina gereken cevaplar verilmiş olduğunu.

3- Sandalya ve masamiz pek az miktardadir ve ayni zamanda kâhnedir.

bunun için (yirmi) adet sandalya ile (beş) adet masanin bir an evvel verilmesine.

4- halk oda salonuna konulmak için bir adet (300) mumluk lüküs lamdasinin verilmesine.

5. halk odamiz için bir adet altı ok bayrak ile (300) adet rozet (500) adet kimlik cüzdaninda verilmesi.

6- bir adet üye aza defteri ile bir adet gelir gider ile karar defteri ve miktari kafi kirtasiyenin verilmesine

7- halen ilçe merkezinin uzak olmasi ve telefon şebekesinin bucakta mevcut olmasindan mümkün ise Telefon makinesile telin verilmesi.

yukarida arz edilen dileklerimizin yerine getirilmesini arz ve rica eder bil vesile saygi ve hürmetlerimizi sunariz.

Baroya
8.3.950

Kulaksız köyü halk oda başkani
Halim Çakun

25

Levent Şahverdi Arşivi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.Halk Partisi Genel Sekreterliği Yüksek Katına

597 DOSYASINA

C. H. P. GENEL SEKRETERLİĞİ
6 - 6 - 4 - 1949 | Ekl
5110

Kırıkkalenin Kılıçlar köyü muhtarıyım. ve ayni zamanda da 946-947 senelerinde de C.H.partisi ocak başkanı idim. Şimdi de C.Halk partisi ocak idare heyetindenim. Köyümüze 20 şubat.948 günü halk evi açılması emrini Halk partisi ocak başkanı aldığı halde hiç alaka göstermedi.

acizleri dellal ilan ettirdim . İhtiyarlar ve gençler toplandı. davu çaldırarak ve oyunlar yaparak hoca dua etti. halk evini açtık. ve halk içeri girdiği zaman bir sevinç duyarak partiye çok teşekkürler etti ler. o anda halk evi Başkanlığına Mustafa önder seçildi. halk evimize kitaplar, m ecmualar, gazeteler muntazaman gelmektedir. köyümü z ve partimiz adına çok teşekkürler ederim.

Kılıçlar köyü halk evi başkanı
Mustafa önder

VII
6 - IV
Muamelat
7-4-1949.
Halkevi değil Halkodasıdır
Halkodası olarak açıldı
Başyazıma

14

490.01 / 951-687 . 1

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

CUMHURİYETİN İLK YILLARINDAKİ GELİŞMELERİ BASININ YORUMLAYIŞI (1923-1926)

Dr. Sezen KILIÇ*

ÖZET

1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 77 inci maddesine göre matbuat kanun dairesinde serbest olmasına ve neşrinden evvel teftiş ve muayeneye tabi olmamasına rağmen, Türk basınının çok partili hayata geçmeden önce tam bir hürriyet havası yaşadığı iki dönem söz konusu olmuştur. Bunlardan ilki meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılında başlayıp 1909 yılında bitmiş, ikincisi ise 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla başlayıp 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu'yla sona ermiştir. Makalede Saltanatın kaldırılmasından İzmir suikastına kadarki süreçte yaşanan olaylar ve Ankara Hükümeti'nin aldığı kararlar karşısında Türk basınının tavrı ve bu kararlar ve olaylar nedeniyle basının kendi arasında yaşamış olduğu kutuplaşma ve çatışmalar hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk basını, Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyetin ilanı, İzmir suikastı.

THE COMMENTS OF THE PRESS ABOUT DEVELOPMENTS IN THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC

ABSTRACT

Although the press was, according to the Article 77, 1924 Constitution, free by law and not subject to any inspection or investigation prior to publication, there were two periods of complete freedom lived by the Turkish press before the multi-party era started. The first of these started in 1908, when the Constitutional government was proclaimed, ending in 1909; the second started with the proclamation of the Turkish Republic in 1923, and ended with the law, Establishment of Public order dated March 4, 1925. This paper will present information related to the events from the abolition of the Sultanate to Izmir Assassination, attitude of the Turkish press towards the decisions that the Ankara government made during this period, and polarization and conflict lived within the press itself due to these events and decisions.

Key Words: Turkish press, Turkish Republic, Abolition of the Sultanate, İzmir Assasination, Proclamation of the Republic.

* Kara Harp Okulu Dekanlığı Öğretim Elemanı.

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Lozan Konferansı başladığında İstanbul henüz işgal altındaydı, ancak Milli Mücadele döneminde itilaf devletlerince basına uygulanan baskı artık kalkmıştı. Ankara hükümetinin, İstanbul basınına karşı başlangıçta etkisi söz konusu değildi. İstanbul basını, Milli Mücadele yıllarında ve Milli Mücadele kazanıldıktan ve İstanbul işgal kuvvetleri tarafından boşaltıldıktan sonra baskı ve denetimden uzak olarak yayın yapma imkanı bulmuştu. İstanbul basını, Lozan Konferansı'nın ilerleyen tarihlerinde meclisteki tartışılan konular ve Lozan'da takip edilen politikalar konusunda etkili olmuştu. Mustafa Kemal, yapacak olduğu reformlar konusunda basının oynayabileceği rolün farkında olduğu için, basını karşısına almak ya da küstürmek istemiyordu. Ankara hükümeti, aleyhinde yayınlarda bulunmasına rağmen, muhalif İstanbul basınına İstanbul henüz işgal kuvvetlerinin elinde olduğu için belli bir süre müdahale edememişti. Ancak 6 Ekim 1923'te Türk Ordusu, itilaf devletlerince boşaltılan İstanbul'a girdikten sonra, işgal güçlerinin İstanbul basını üzerindeki baskı ve sansürü kalkmış, fakat bu kez İstanbul basını, Ankara'ya karşı baskı ve denetimden uzak yayında bulunamayacağını kısa süre içinde, yaşanan olaylarla öğrenmişti.

HÜKÜMETİ DESTEKLEYEN GAZETELER

Hakimiyeti Milliye: Basının kamuoyu oluşturulmasındaki gücünü çok iyi bilen Mustafa Kemal, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin fikirlerini yaymak için *Hakimiyet-i Milliye* gazetesini Ankara'da 10 Ocak 1920'den itibaren çıkarmaya başlamış ve ilk baş yazısını da kendisi yazmıştır. 1921 Şubatı'ndan itibaren her gün çıkan gazetede, dönemin aydınları Ruşen Eşref (Ünaydın), Mahmut Esat (Bozkurt), Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri yazıyordu. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yarı resmi yayın organı durumundaki gazete, cumhuriyet rejimi döneminde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın sözcüsü olmuş, 16 Ekim 1935'ten itibaren *Ulus* adını almış ve yayın hayatını 1971 yılına kadar sürdürmüştür.[1]

---

[1] Remzi Balkanlı, **Mukayeseli Basın ve Propaganda**, Ankara 1961, s. 62-63; Nurettin Öz, **Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri(1920-1927)**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayını, 1991, s. 69-70; Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basını 1922-1925**, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2000, s. 7-8; Abdülhamit Avşar, **Serbest cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1998, s. 27-28; Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973, s. 143-146.

Levent Şahverdi Arşivi

Anadolu'da Yeni Gün: Gazete, 2 Eylül 1918'de Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından İstanbul'da *Yeni Gün* adıyla çıkarılmaya başlanmış ve Ulusal Mücadeleye destek verdiği için İstanbul'un işgalinden bir gün sonra İngilizler tarafından kapatılmıştır. Matbaasını gizlice Ankara'ya taşıyan Yunus Nadi, 10 Ağustos 1920'den itibaren gazeteyi *Anadolu'da Yeni Gün* adıyla çıkarmaya başlamıştır. Gazete yazarları arasında Aka Gündüz, Nüzhet Haşim, Ziya Gökalp, Behnan Şapolyo, Şükrü Kaya, Kemal Ragıp vardır. Gazete, Ulusal Mücadele yıllarında ve cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Mustafa Kemal'in görüşlerini yansıtmış ve İstanbul muhalefetine karşı devrimin en ateşli savunucusu olmuştur. Başyazar Yunus Nadi, birinci ve dördüncü arası TBMM milletvekilliği yapmış ve 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu hazırlayan encümenler arasında yer almıştır. 1924 yılında kapatılan gazete bir ara İzmir'de yayına devam etmiştir.[2]

Cumhuriyet : *Yeni Gün* başyazarı ve sahibi Yunus Nadi, Mustafa Kemal'in isteği üzerine matbaasını İstanbul'a taşıyarak 7 Mayıs 1924'ten itibaren gazeteyi bu ad altında çıkarmaya başlamıştır. Gazete yazarları arasında Zekeriya Sertel, Ahmet Haşim, Peyami Safa, Ahmet Refik yer alır. Gazete cumhuriyetin ve Türk Devrimi'nin savunucularından biri olarak günümüze kadar yayınını sürdürebilmiştir.[3]

İleri: 1918'de Celal Nuri (İleri) ve Suphi Nuri (İleri) kardeşler tarafından çıkartılmaya başlanan gazetenin başyazarı, hukuk mezunu olan Celal Nuri'ydi. Gazete, Ulusal Mücadeleyi desteklemesinin yanı sıra Ulusal Mücadeleye sırasında cephe haberleri veren ilk İstanbul gazetesidir. Gazetenin Ulusal Mücadelenin İstanbul'daki tek sesi olması İngilizleri rahatsız ettiği için başyazar Celal Nuri Malta'ya sürülmüş, yazar ancak 1921'de sürgünden dönüp Ankara'ya geçmiştir. Birinci dönemden altıncı dönem sonuna kadar milletvekili olan Celal Nuri, Teşkilatı Esasiye encümenleri arasında yer almış ve *Tevhid-i Efkar* başyazarı Velid Ebuzziya'nın sık sık saldırısına hedef olmuştur. Cumhuriyetin savunucularından olan gazete, 1924 yılı yaz aylarında hükümet hakkında yolsuzluk söylentilerinin çıkması üzerine hükümetten desteğini çekmiştir. Gazete maddi nedenlerden dolayı aynı yıl yayın hayatını durdurmuş ve başyazarın kardeşi Suphi Nuri, muhalif bir gazete olan *Son Telgraf* gazetesine geçmiştir.[4]

---

[2] Türker, **a.g.e.**, s.8; Avşar, **a.g.e.**, s. 32-33; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146.

[3] Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, Ankara, Güven Matbaası, 1969 s. 228-231; Türker, **a.g.e.**, s. 8-9; Avşar, **a.g.e.**, s. 32-33; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146.

[4] Şapolyo, **a.g.e.**, s. 223; Türker, **a.g.e.**, s. 9-10; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146.

Levent Şahverdi Arşivi

Akşam: Gazete 20 Eylül 1918'de Necmettin Sadak (Üçüncü ve yedinci dönem milletvekili), Ali Naci (Karacan), Kazım Şinasi (Dersan) tarafından çıkartılmıştır. Gazeteye daha sonra Falih Rıfkı (Atay) katılmış, ancak 1923'te milletvekili seçildikten sonra *Hakimiyet-i Milliye*'ye geçmiştir. Gazetenin başyazarlığını Necmettin Sadak yapmıştır. Ulusal Mücadeleyi, cumhuriyet rejimini ve devrimleri destekleyen gazete, bugün de yayın hayatına devam etmektedir.[5]

Vakit: 1875 yılında Flip tarafından kurulan gazeteyi 26 Ekim 1917'den itibaren Ahmet Emin (Yalman), Mehmet Asım Us (Üçüncü ve sekizinci dönem milletvekili) ve Hakkı Tarık Us (İkinci ve beşinci dönem milletvekili) çıkarmaya başlamıştır. Ahmet Emin, gazetenin başyazarlığını yaparken 1920 Martı'nda İngilizler tarafından Malta'ya sürülünce, başyazarlığını M. Asım Us üstlenmiştir. Gazetedeki hisselerini 18 Mart 1923'te satan Ahmet Emin, *Vatan* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Gazetenin yazarları arasında Refik Ahmet (Sevengil), Cevat Fehmi, Nurettin Artam, Sadri Ethem, Behnan Şapolyo'da vardır. *Vakit,* cumhuriyet döneminde de uzun süre yayın hayatına devam etmiştir.[6]

Anadolu: 1910'da kurulan ve bir İzmir gazetesi olan *Anadolu*, İttihat ve Terakki'nin sözcülüğünü yapmıştır. Başlangıçta gazetenin başyazarı ve sahibi Ali Koyuncu'yken, gazete yazarlarından Haydar Rüştü (Öktem) bir müddet sonra gazetenin sahibi olmuştur. Rüştü, İzmir işgali sırasında gazeteyi Antalya'ya taşımıştır. Cumhuriyet döneminde milletvekili olan Haydar Şükrü, iktidar yanlısı olmuş ve ölümünün ardından 1935'te gazetenin yayınına son verilmiştir.[7]

Hizmet: İzmir'in en eski gazetelerindendir ve Halit Ziya (Uşaklıgil), Tevfik (Nevzat) ve Bıçakçızade Hakkı tarafından ilk kez 1886'da çıkartılmış, hatta Halit Ziya'nın ilk romanları bu gazetede yayınlanmıştır. Gazete cumhuriyetin ilk yıllarında iktidarı, daha sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemiş ve 1926'dan itibaren *Yanık Yurt* olarak yayınına devam etmiştir.[8]

Yeni Asır: Selanik'in ilk gazetelerindendir. 1895'te Selanikli Bilgin ailesi tarafından çıkartılan gazete, mübadele yıllarından sonra 1924'te İzmir'de yayın hayatına devam etmiş cumhuriyet taraftarı bir gazetedir.[9]

---

[5] Şapolyo, **a.g.e.**, s. 225-226; Türker, **a.g.e.**, s. 9-10; Topuz, **a.g.e.** , s. 143-155.
[6] Şapolyo, **a.g.e.**, s. 222-223; Türker, **a.g.e.**, s.10-11; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146.
[7] Dr.Taner Bayazıt, **İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)**, İzmir 1992, s.14-17.
[8] Bayazıt, **a.g.e.**, s.14-17.
[9] Bayazıt, **a.g.e.**, s.14-17.

Levent Şahverdi Arşivi

HÜKÜMET KARŞITI GAZETELER

Tevhid-i Efkar: 1908'de Ebuziyya Tevfik tarafından çıkartılmaya başlanmış ve ölümünden sonra oğulları Velid ve Talha Bey gazeteyi çıkarmaya devam etmişlerdir. Gazete, Ulusal Mücadele döneminde Mustafa Kemal'in resmini ve biyografisini yayınlayan ilk gazetedir ve Sivas Kongresi'ne Ruşen Eşref'i muhabir olarak gönderilmiştir. Başyazar Velid Ebuziyya, Ulusal Mücadele yıllarında İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırılmasında yardımcı olduğu için İstiklal Madalyası ile onurlandırılmış, ancak tutucu yapısı nedeniyle devrim süresince Ankara'yı destekleyen tüm gazetelere karşı saldırıya geçmiş, cumhuriyete karşı ve hilafet yanlısı olduğunu belli etmekten çekinmemiştir. Gazete, Takrir-i Sükun Kanunu'na göre 5 Mart 1925'te hükümet kararıyla süresiz olarak kapatılmış, ancak 1940'tan sonra yayın hayatına devam etmiştir. [10]

Tanin: Ağustos 1908'de Hüseyin Cahid (Yalçın)[11], Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım tarafından çıkartılmaya başlanan gazete, diğer iki yazarın ayrılmasıyla Hüseyin Cahid gazeteyi üstlenmiştir. Meşrutiyet döneminde İttihat Terakki'nin sözcüsü olan gazete, işgal döneminde *Senin*, *Cenin*, *Renin* adıyla yayınlanmıştır. Önce milletvekili seçilen, sonra Dayinler Vekili olan ve İstanbul'un işgali sırasında (1919-1922) Malta'ya sürülen Cahid, işgal güçlerinin sansürünün kalkmasından sonra, gazetesini 1922'de tekrar çıkarmaya başlamıştır. *Tanin*, 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İstanbul Beykoz Şubesinde yapılan polisin aramasını 'baskın' olarak yorumlayınca hükümet kararıyla kapatılmış ve Hüseyin Cahid İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak Çorum'a sürgüne gönderilmiştir. Hüseyin Cahid, be-

---

[10] Şapolyo, **a.g.e.**, s. 222-223; Türker, **a.g.e.**, s.10-11; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146.

[11] Murat Çulcu, **Gazeteciler Davası,** İstanbul, Kastaş Yayınları, 1993, C: 1, s. 24-28: Hüseyin Cahit, İttihat ve Terakki'nin önde gelen düşünür ve yöneticilerindendir. Ancak Hüseyin Cahit İngilizler tarafından sürüldüğü Malta'da diğer mahkumlardan farklı muamele görür ve ailesini Malta'ya getirip onlarla birlikte kalır. İsmet Paşa ile Hüseyin Cahit'i karşı karşıya getiren gelişmenin nedeni Lozan görüşmelerinde ele alınan Düyunu Umumiye konusudur. Hüseyin Cahit, Düyunu Umumiye Komisyonunda dainler (alacaklılar) temsilcisidir ve gazeteci olarak o sıralarda Lozan'da bulunmakta ve arkadaşı İttihat Terakki'nin ünlü eski maliye nazırı Cavit Bey'i İsmet Paşa tarafından Lozan'daki borç görüşmeleri esnasınca müşavir olarak almıştır. İsmet Paşa başkanlığındaki Türk tarafı Osmanlı'dan kalan Düyunu Umumiye borçlarının tümünü üstlenmek istemiyor ve imparatorluktan ayrılan her ülkeye borcun eşit paylaşılmasını istiyordu. Fransızların tüm Osmanlı borçlarını Türkiye'nin üstlenmesi görüşünü, Cavit ve Cahit Beyler savunuyor ve hatta ikisinin Fransızlardan rüşvet aldığı söyleniyordu. Cahit Bey bu esnada gazetesi Tanin'de görüşmeler konusunda bilgiler veriyor ve Cavit Bey ve kendi görüşünün zıddını savunanları ise bilgisiz ve cehaletle suçluyordu. İsmet Paşa'nın sabrını taşıran Cavit Bey görevinden alınıyor ve Cahit Bey'i de uzaklaştırıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

şinci ve dokuzuncu dönem milletvekili olmuş ve Demokrat Parti zamanında muhalifliğe devam ettiği için hapis cezasına çarptırılmıştır. [12]

Vatan: Amerika'da gazetecilik eğitimi almış ve liberal demokrasiyi savunan Ahmet Emin (Yalman) *Vakit* gazetesinden ayrıldıktan sonra 26 Mart 1923'te bu gazeteyi kurmuştur. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyen gazete, Ağustos 1925'te hükümet kararıyla kapatılmıştır. Yalman, İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi'nce Elazığ'da yargılanmış ve beraat etmiştir. 1940'tan sonra gazete tekrar yayın hayatına başlamıştır. [13]

Son Telgraf: 14 Haziran 1924'te yayına başlayan gazete, Fevzi Lütfi (Karaosmanoğlu), Hüseyin Avni, Sadri Ethem ve Suphi Nuri (İleri) tarafından çıkartılmıştır. *Son Telgraf*, daha ilk sayısında amacını,"Türklük, cumhuriyet ve inkılap" değerlerini savunmak ve yükseltmek diye açıklamıştır. Mustafa Kemal'i, Ankara Hükümeti'ni ve Halk Fırkası'nı eleştiren gazete, kısa sürede etkili bir muhalif gazete olmuştur. Gazete Takrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte diğer muhalif gazeteler gibi 6 Mart 1925'te kapatılmıştır.[14]

Toksöz: Gazete, birinci dönem milletvekillerinden Abdülkadir Kemali tarafından 1924 yılında Adana'da çıkartılmaya başlanmıştır. Ancak yerel bir gazete olarak fazla etkili olmadığı anlaşılınca gazete, Kemali tarafından İstanbul'a taşınarak burada yayın hayatına devam etmiştir. Ankara'ya karşı muhalefetiyle bilinen Kemali, değişik makaleleriyle Halk Fırkası'na ve yöneticilerine karşı güç birliği yapılmasını istemiştir. Dönemin hükümeti, gazeteyi 30 Aralık'tan itibaren bir hafta süreyle iç güvenliği bozucu yayınlarda bulunduğu gerekçesiyle kapatmış ve başyazarı mahkemeye vermiştir. 12 Ocak 1925 tarihli mahkeme kararıyla başyazar 6 ay hapis ve 50 lira para cezasına çarptırılmış, daha sonra Kemali, Elazığ ve Ankara İstiklal Mahkemeleri'nde yargılansa da beraat etmiştir.[15]

İkdam: Meşrutiyet döneminde yayın hayatına başlayıp cumhuriyet döneminde yayınını sürdüren gazetelerden biri olan *İkdam*, 1894'te İstanbul'da mülkiye mezunu olan Ahmet Cevdet tarafından çıkartılmaya başlanmıştır. İttihat ve Terakki'ye olan muhalefetinden dolayı bir ara İsviçre'ye

[12] Şapolyo, **a.g.e.**, s. 224-225; Türker, **a.g.e.**, s.11; Topuz, **a.g.e.**, s.143-146.
[13] Şapolyo, **a.g.e.**, s. 226-228; Türker, **a.g.e.**, s.12; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146.
[14] Türker, **a.g.e.**, s.12; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146.
[15] Türker, **a.g.e.**, s.12-13; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146.

Levent Şahverdi Arşivi

kaçan Ahmet Cevdet, gazetenin tirajını 40.000'e kadar çıkarmıştır. Ulusal Mücadeleyi destekleyen ve Ankara'ya ilk muhabir gönderen gazetelerden biridir. Ahmet Cevdet, Ağa Han ve Emir Ali'nin İsmet Paşaya yazmış olduğu mektubu yayınladığı için İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmış ve beraat etmiştir. Bundan sonra etkinliğini yitiren gazete, Ali Naci (Karacan) tarafından 1926 yılında devralınmış ve 1928'de yayın hayatı son bulmuştur.[16]

Aydınlık: Dergi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın yayın organıydı. Temmuz 1921-Şubat 1925 tarihleri arasında 30 sayı yayınlanmıştır. Dr. Şefik Hüsnü'nün yönettiği derginin yazı işlerine Prof. Sadrettin Celal (Antel) bakıyordu. O yıllarda adı duyulan birçok sosyalist ve komünist yazar bu dergide yazı yazmıştır.[17]

Halkın Sesi: 1924'te Mehmet Sırrı (Sanlı) tarafından çıkartılmaya başlanan gazetenin daha sonra adı *Sada-i Hak* olmuştur. Gazete, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemiş ve Takrir-i Sükun Kanunu gereğince kapatılmıştır. [18]

SALTANATIN KALDIRILMASI

Saltanatın kaldırılması konusunda mecliste 30 Ekim 1922'de yapılan görüşmelerden sonra gazetelerin tamamına yakını saltanatın kaldırılmasını memnuniyetle karşılamıştır. Yalnız *Tevhid-i Efkar* gazetesinin başyazarı Velid Ebuzziya saltanatın kaldırılması konusunda acele edildiği, böyle bir kararın halkla birlikte alınması gerektiği eleştirisinde bulunmuştur. 4 Kasım 1922'de *Renin*'de yazan Hüseyin Cahid'e göre saltanatın kaldırılması 10 Temmuz 1908 ihtilalinin bir uzantısıdır, yeni rejimin adı da cumhuriyettir.[19]

Vahdettin, 16 Kasım 1922'de İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Komutanı General Harington'a yazdığı bir mektupla hayatının tehlikede olduğunu, Müslümanların halifesi sıfatıyla İngiliz himayesine sığınmak ve İstanbul'dan ayrılmak istediğini belirtmiş, bu isteği olumlu karşılanmış ve 17 Kasım'da İngilizlerin Malaya zırhlısıyla Malta'ya gönderilmiştir. İstanbul'da 18 Kasım 1922'de yayınlanan gazetelerden *Renin*, *İleri*, *Vakit*, *Tev-*

---

[16] Şapolyo, **a.g.e.**, s. 220-222; Türker, **a.g.e.**, s.13-14; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146

[17] Topuz, **a.g.e.**, s. 142.

[18] Bayazıt, **a.g.e.**, s.14-17.

[19] Türker, **a.g.e.**, s. 38-44; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Orhan Koloğlu, **Türk Basını**, Ankara, Kültür Bakanlığı yayını, 1993, s. 53- 63; İbrahim Örs-Orhan Meriç, **Türk Basınında Cumhuriyetin 60 Yılı**, Hürriyet Ofset, İstanbul, 1984, s. 11-46

Levent Şahverdi Arşivi

hid-i Efkar, *İkdam* ve *Hakimiyet-i Milliye* Vahdettin'in bu davranışını ihanet olarak nitelendirmişlerdir. [20]

HALK FIRKASININ KURULMASI

Mustafa Kemal, 6 Aralık 1922'de *Hakimiyet-i Milliye*, *Yeni Gün* ve *Öğüt* gazetesi temsilcileri ile yapmış olduğu görüşme sırasında, halkçılık esasına dayanan ve Halk Fırkası adıyla bir parti kurmak istediğini, yeni parti programının hazırlanabilmesi için tüm aydınları göreve çağırdığını belirtmiştir. Mustafa Kemal'in parti kurma fikrini başta *Hakimiyet-i Milliye*, *Yeni Gün*, *İkdam* ve *İleri* olmak üzere bir çok gazete desteklerken, yakın çalışma arkadaşlarından Rauf Bey, Ali Fuat, Kazım Karabekir Paşa ile *Vakit* başyazarı Ahmet Emin ve *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahid, bu fikre karşı çıkmışlardır.[21]

Ahmet Emin'e göre, böyle bir parti kurulmasıyla ülkede demokrasi yerine tek parti rejimi başlayacak ve Mustafa Kemal'in parti başkanlığı yapması diğer görevleri yapmasını engelleyecektir, şuan ülkenin partiler kurup bölünmeye değil hizmete ihtiyacı vardır. Mustafa Kemal bu arada çıktığı yurt gezisinde basınla iyi ilişkiler kurmak için İstanbul basınının önde gelen başyazarları ve sahipleriyle İzmit'te 16-17 Ocak 1923'te bir toplantı düzenleyerek kendisine basının yardımcı olmasını veya hiç olmazsa karşı çıkmamalarını istemiştir. Bu toplantıdan sonra basının geneli Mustafa Kemal'in fırka kurmak istemesini olumlu karşılamıştır. Ahmet Emin, bu toplantıya gitmeden önce kafasında oluşan olumsuz düşüncelerin Mustafa Kemal'in konuşmasıyla dağıldığını, onun siyasetin yıpratıcı özelliğine rağmen bir köşeye çekilmek yerine ülkenin geleceği için mücadele etmek istediğini belirtmiştir. *Vakit* yazarı Mehmet Asım'a göre, henüz savaşı resmen sona erdiren bir barış anlaşması imzalanmadan siyasi partilerin kurulmasını zamansızdır, ancak Halk Fırkası'nın başında Mustafa Kemal gibi ülkeyi yoktan var eden bir şahsiyetin bulunması güvencedir. [22]

---

[20] Türker, **a.g.e.**, s. 49-53; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53-63; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46.

[21] Alpay Abacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını, 1994, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s. 61-65; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; İsmail Arar, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, İstanbul, cumhuriyet Gazetesi Yayını, 1997, s. 24-86; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s. 69-110.

[22] Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s. 66-74; Topuz, **a.g.e.**,s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Arar, **a.g.e.**, s. 24-86; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s. 69-110.

Levent Şahverdi Arşivi

TBMM'NİN SEÇİM KARARI ALMASI VE SEÇİMİN YAPILMASI

İkinci grup liderlerinden Ali Şükrü'nün 1923 Mart sonunda öldürülmesi siyasi havanın tansiyonunu iyice arttırmış ve hükümeti zor duruma sokmuştur. Çünkü Ali Şükrü, ikinci grup liderliğinin yanında 19 Ocak 1923'ten beri ikinci grubun yayın organı olan *Tan* gazetesini çıkarmaktaydı. Olaydan Milli Muhafız Alay Komutanı Topal Osman'ın sorumlu tutulması ve bu nedenle vurularak öldürülmesi tansiyonu düşürmemiştir. Bu olaydan sonra meclis fazla çalışmayarak seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir. Lozan Görüşmeleri'nin 4 Şubat 1923'te kesilmesi üzerine Ankara'ya geri dönen İsmet Paşanın meclise bilgi vermeden Eskişehir'de Mustafa Kemal'le buluşması ikinci grup tarafından eleştirilmiştir. Lozan Görüşmeleri sırasında ikinci grubun uzlaşmaz tavrından rahatsız olan ve bu şekilde barış konusunda bir sonuca varılamayacağına inanan Mustafa Kemal, bunun için meclis yenilenmesini istemiş ve bu konuda Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'ni ikna etmiştir. Seçim için 1 Nisan 1923'te meclise verilen önerge basında Avrupa'ya karşı hükümetin meşruluğunu ispat için yararlı olarak değerlendirilmiştir. *İkdam*, *Vatan*, *İleri* ve *Yeni Gün* gazeteleri Mustafa Kemal'in kurmuş olduğu Halk Fırkası adaylarına oy verilmesini istemişlerdir. *Tanin* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahid, ikinci grubun meclis dışında kalmaması ve seçim yapılırken particilik yerine hizmet edebilecek kişilerin seçilmesini istemiştir. Seçimde birinci meclisteki ikinci gruptan hiç kimse seçilememiş, Halk Fırkası 9 Eylül 1923'te resmen çalışmalarına başlamış, parti başkanlığına ve meclis başkanlığına Mustafa Kemal getirilmiştir. [23]

ANKARA'NIN BAŞKENT OLMASI

Ankara 13 Ekim 1923'te başkent ilan edilinceye kadar ve sonrasında gazetelerde günlerce süren tartışmalar yaşanmıştır. Hatta Ankara daha başkent ilan edilmeden 10 ay önce 31 Aralık 1922 tarihli *İkdam* gazetesinde Ahmet Cevdet, Ankara'nın tam anlamıyla başkent olamayacağını, ancak askeri anlamda merkez olabileceğini, birçok fabrikanın, askeri okulların ve zirai kuruluşların Ankara'da olabileceğini, ancak başkentin İstanbul kalması gerektiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal, 16-17 Ocak 1923'te basın mensupla-

[23] Öz, **a.g.e.**, s.75, Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s. 66-74; Topuz, **a.g.e.**,s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Arar, **a.g.e.**, s. 24-86; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s. 69-110.

Levent Şahverdi Arşivi

rıyla İzmit'te yaptığı toplantıda Ankara'nın başkent olması gerektiğini, yaşanan olayların bu şehri merkez yaptığını, bu şehre karşı nankörlük yapmamak gerektiğine söylemiştir. Ahmet Cevdet ve Hüseyin Cahid gazetelerinde Ankara ile İstanbul'un başkent olmasının sakıncalarını ve yararlarını karşılaştırarak Ankara'nın başkent olmaması gerektiğini savunmuşlardır. *Tanin* gazetesi bu konuda kamuoyu oluşturabilmek için Ankara'nın başkent olmasına karşı çıkan milletvekillerinin görüşlerine yer vermiştir.[24]

Ahmet Cevdet, daha sonra Ankara'nın başkent olacağını kesin gözüyle görse de İstanbul'un bir hilafet merkezi, Türk ve Müslüman dünyası için bir ilim irfan merkezi olarak kalmasını istemiş, Ankara'nın başkent olarak çok masraflı olacağını, bunun da yetersiz olan bütçeye çok yük getireceğini belirtmiştir. *Tevhid-i Efkar* gazetesinin 16 Temmuz 1923 tarihli yazısına göre, Mustafa Kemal dışında Ankara'nın başkent olması konusunda kimse ısrarcı değildir, ancak bu fikir üstün gelecektir. *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin'in, 30 Temmuz 1923 tarihli yazısına göre, fazla masraf gerektirmeyecek Bursa başkent olmalıdır ve bunun için Bursalılar ve Bursa milletvekilleri çaba sarf etmelidir. *Yeni Gün* gazetesi, milletvekilleri arasında Ankara'nın başkent olmasıyla ilgili bir anket düzenlemiş ve anketten çoğunluğun Ankara'nın başkent olması isteği çıkmıştır. *Tanin* yazarı Hüseyin Cahid, bu anket sonucuyla birlikte Ankara'nın başkent olacağını kabullenmiştir. *Vatan* başyazarı Ahmet Emin, 18-19 Ağustos 1923 tarihlerindeki yazılarında Ankara aleyhindeki yazılarına devam etmiş ve bu yazı üzerine *Hakimiyet-i Milliye* yazarı Ziya Gevher, Ankara Belediye Başkanı ve Ankara'nın diğer ileri gelenleri Ahmet Emin'i protesto etmişlerdir. *Tanin*'e göre, fırka toplantısında Ankara'nın başkent olması tartışılırken Ankara'ya, Gazi Mustafa Kemal'in adının verilmesi gündeme gelmiş, ancak bu teklif bizzat Mustafa Kemal tarafından reddedilmiştir. İstanbul basınından *Tanin*, Ankara'nın başkent oluşuna tepki göstermek için haberi küçük puntolarla duyurmuştur. *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin'e göre Ankara'nın başkent olması çok masraflı olacaktır, ancak çoğunluğun kararına uymalı ve bu kararı desteklemelidir. *Akşam* gazetesi yazarı Falih Rıfkı, Ankara'nın başkent olmasını savunmuştur. Ahmet Cevdet, Ankara'da, İsviçre'de gördüğü türden bir halk hükümeti oluşturulmadığı takdirde Ankara'ya gitmeyeceğini belirtmiştir. *Tevhid-i Efkar*, 17 Ekim 1923'teki bir yazısında Ankara'nın başkent olmasının sakıncalarını anlatmış ve Anadolu'da başkent

[24] Arar, **a.g.e.**, s. 24-86.

Levent Şahverdi Arşivi

olmaya en layık şehrin yine de Ankara olduğunu da açıklamıştır. Velid Ebuziyya 27 Ekim 1923'teki yazısında, Ankara'nın başkent olmasından duyduğu sevinci ifade etmiş ve bunun İstanbul'un yararına olduğunu yazmıştır. *Hakimiyet-i Milliye*, Ebuziyya'nın bu yazısı üzerine Ulusal Mücadele esnasında kendini savunamayan İstanbul'un yeni kurulan cumhuriyetin başkenti olamayacağı gibi bağımsız da olamayacağını savunmuştur. *İleri* gazetesi, Ebuziyya'nın bu yazısını nifak olarak nitelendirmiş, onun milleti zehirlemek istediğini ve Vahdettin'le fikren birlikte olduğunu yazmıştır. Başkent konusundaki tartışmalar, Fethi Bey Hükümeti'nin istifasıyla gündemden düşmüş, bu kez cumhuriyet tartışmaları gündeme oturmuştur.[25]

CUMHURİYETİN İLANI

Cumhuriyet ilan edilmeden önce basında bu konuda tartışmalar başlamıştır. 24 Eylül 1923'te gazeteler yeni devletin adının "Türkiye Halk Cumhuriyeti" veya "Türk Halk Devleti" olarak belirleneceğini yazıyorlardı. *İleri* gazetesi 25 Eylül'de Konya Milletvekili Refik Bey'in, İslamiyetin cumhuriyet esasına uygun olduğunu ve bugünkü ülkenin idare şeklinin aslında cumhuriyet olduğuna dair beyanını yayınlamıştır. *Vatan* gazetesinde Ahmet Emin, zaten yönetimin cumhuriyet olduğunu ve cumhuriyetten yana tavrını koyduğunu belirtmiştir. *Tevhid-i Efkar* başyazarı Velid Ebuziyya hükümet şeklinin cumhuriyet olmasından dolayı değil, altı ay önce bazı gazetecilerin layık gördükleri bir hükümet şeklinin bu kadar kısa sürede kabul edilmesinden dolayı hayrete düştüğünü, aynı gazeteci gurubunun altı ay sonra başka bir hükümet şeklini isteyip istemeyeceklerinin garantisi olmadığını, böylesine önemli bir kararın alelade bir meclisle değil, gerçek bir milletvekili meclisiyle alınabileceğini yazmıştır. Gelibolu milletvekili Celal Nuri, cumhuriyetin 23 Nisan 1920'den itibaren yürürlükte olduğunu ve Halk Fırkası mensuplarının yeni devlet biçiminden dolayı hayrete düşmediklerini, zaten beklenen bir karar olduğunu açıklamıştır. Muhalif İstanbul basınının sürekli olarak yorumlarda bulunmasına 30 Eylül'e kadar sessiz kalan *Yeni Gün* başyazarı Yunus Nadi suskunluğunu bozarak, İstanbul basınının gereksiz tartışmalara girdiğini, aslında adı anılmasa da 23 Nisan 1920'den itibaren zaten yönetim biçiminin cumhuriyet olduğunu, sadece şimdi bu yönetim şeklinin adının konmak istendiğini ifade etmiştir. *Hakimiyet-i Milliye* muhalif İstanbul basınının milleti ve devleti ilgilendiren bü-

[25] Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s.75-89; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s. 69-110.

Levent Şahverdi Arşivi

yük işlerle ilgilenmediğini ve takdir etmediğini yazmıştır. Tüm bu tartışmalar üzerine *Anadolu Ajansı* 16 Ekim'de yaptığı açıklamada Teşkilat-ı Esasiye Kanunu konusunda Ankara istasyon binasında çalışmaların sürdüğünü, bu konuda yazılanların ve çıkan haberlerin gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir.[26]

Bu açıklamadan yararlanarak 19 Ekim 1923'te çıkan *Tevhid-i Efkar* gazetesindeki imzasız bir yazı, haftalardan beri teşkilat-ı esasiye encümeninin cumhuriyet doğurmaya çalıştığı, cumhuriyetin istasyon binaları yerine millet meclislerinde doğması gerektiği, istasyondan cumhuriyet çıkamayacağı ve çıkan cumhuriyetin de garpçı makinistlerin pek yetenekli olmamasından daha istasyondan çıkmadan istiminin tükeneceğini, Halk Fırkası'nda aslında cumhuriyetçiler ve la cumhuriyetçiler olduğunu, cumhuriyetçilerin Amerikanvari, Fransızvari ve Türkiyevari diye, la cumhuriyetçilerin ise Hakimiyet-i Milliyeci, İttihatçılar diye ayrıldıklarını, tartışmalar devam ettiği sürece yakında fırkanın üyesi kadar gruplara ayrılıp hükümetin iş yapamaz duruma düşeceğini yazmıştır. *Tanin'*de Hüseyin Cahid, Halk Fırkasında önce tartışılıp sonra meclise getirilen bir anayasanın meclisten oy birliği içinde geçeceğini, oysa böyle bir kanunun kabul edilmeden önce yeterince kamuoyu tarafından tartışılması gerektiğini ifade etmiştir.[27]

Sistem Tartışmaları

Vatan gazetesi 26 Eylül 1923'teki dünyada Fransız ve Amerikan cumhuriyet sistemleri gibi iki temel sistemin olduğunu, bunların birbirine çok benzediğini, ancak en demokratik sistemin Fransız sistemi olduğunu, Amerikan sisteminde ise istedikten sonra başkanın devleti bir diktatör gibi yönetebileceğini, ama Fransız sisteminde böyle bir tehlikenin mümkün olamayacağını yazmıştır. Hüseyin Cahid de, Fransız sistemini savunmuştur. *İleri* gazetesinde Suphi Nuri'ye göre, en demokratik sistem denilen Fransız sisteminden halk pek memnun değildir, çünkü bu sistemde de cumhurbaşkanının eli kolu bağlıdır, Türkiye kendi sistemini oluşturmuştur, bu sistemin kötü tarafları yok edilerek daha iyi bir sistem oluşturulabilir, kabine şeklinden parlamentarizme geçilmesi gerekir, cumhurbaşkanının aynı zamanda meclis başkanı olmasında bir sakınca yoktur, sistemler çok önem-

[26] Türker, **a.g.e.**, s.89-97; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Abacalı, **a.g.e.**, s. 107-111; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s. 69-110.

[27] Türker, **a.g.e.**, s.89-97; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Abacalı, **a.g.e.**, s. 107-111; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s. 69-110.

Levent Şahverdi Arşivi

li değildir, asıl önemli olan ve baki olması gereken Türkiye ve Türklerdir. *Tanin* gazetesi, milletvekilleri arasında bir birlikteliğin yerine tartışmaların ve zıtlaşmaların var olduğunu yazmıştır. 29 Eylül'de *Vatan* gazetesi Türkiye'nin Fransız sistemini benimseyeceğini belirtmiştir. *Tanin*, bir gün sonraki yazısında Adliye Vekili Seyit, Yusuf Kemal, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu ve Çorum milletvekili Münir Bey'den oluşan heyetin Amerikan cumhuriyet sistemine taraf olduklarını belirttikten sonra Amerikan sistemini açıklamıştır. [28]

Cumhurbaşkanının Parti ve Meclis Başkanı Olması

Hüseyin Cahid'e göre cumhurbaşkanının aynı zamanda meclis ve parti başkanı olması bir hatadır ve bu hatanın bedelini memleket çekecektir. Mustafa Kemal'in tüm yetkileri bünyesinde taşımasında bir sakınca yoktur ve bunu o hiç yıpranmadan başarabilecektir, ancak buna memleketin devamlılığını dikkate alınarak karar verilmelidir. *Vatan* başyazarı Ahmet Emin'e göre Mustafa Kemal'in parti başkanı sıfatına sahip olması onun nüfuz ve itibarını sarsacak, parti ve memleket bundan zarar görecektir, bu nedenle kendisinin milli bir rehber olarak kalması gerekir. 9 Ekim tarihli yazısında Hüseyin Cahid, Ahmet Emin'in cumhurbaşkanının tarafsızlığını isterken, buna karşı çıkan Suphi Nuri'in onun diktatörlüğünü istediğini yazmış ve cumhurbaşkanının tarafsızlığının Mustafa Kemal'in bugünkü gibi memleketin minnettarlığına dayanması gerektiğini, diktatör olursa sadece güce dayanacağını belirtmiştir. Velid Ebuziyya'ya göre Mustafa Kemal iki seçenekten birini tercih etmelidir, hem cumhurbaşkanlığı hem de parti başkanlığının bir arada olması ne millet hakimiyeti fikrine ne de cumhuriyete uymaktadır, bu durum bizzat Mustafa Kemal'in siyasi hayatta faal rol oynamak istemesinden kaynaklanmaktadır ve halkın huzuru için cumhuriyeti kurma girişimlerinden vazgeçilmelidir. *Tanin*'den İsmail Müştak'a göre kanunlar şahıslarla daim değildir, bu nedenle de anayasa gibi önemli bir kanun şahsi duygulardan uzak olarak oluşturulmalıdır. 27 Ekim 1923'te Fethi Bey hükümetinin istifasıyla birlikte bu konudaki tartışmalar kesilmiş ve yerini hükümet sorununa bırakmıştır. Basında cumhuriyet üzerine tartışmalar ve partili milletvekilleri arasında baş gösteren fikir ayrılıklarının, hükümeti çalışamaz duruma getirmiş olmasına Mustafa Kemal pratik bir çözüm yolu bulmuştur. Meclisteki muhalefeti ve İstanbul basınının hüküme-

[28] Abacalı, **a.g.e.**, s. 107-111; Türker, **a.g.e.**, s. 97-104; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s. 69-110.

Levent Şahverdi Arşivi

te karşı olumsuz tavrını Ali Fethi Bey hükümetinin istifasını sağlama doğrultusunda kullanmıştır.[29]

Basında *Tevhid-i Efkar* dışında cumhuriyetle ilgili ilk gün değerlendirmeleri olumlu olmuştur. Ancak *Tevhid-i Efkar*'ın başlattığı kampanyaya, 31 Ekim'den itibaren *Vatan*, *Tanin* dışında Faik Ahmet'in Trabzon'da çıkarttığı *İstikbal* gazetesi de katılmıştır. Cumhuriyetin ilanını *Hakimiyet-i Milliye*, *İleri* gazeteleri ve *İkdam* gazetesinden Ahmet Cevdet, *Akşam* gazetesinden Necmettin Sadak, *Tanin*'den İsmail Müştak olumlu karşılamışlardır. *Tevhid-i Efkar* gazetesinden Velid Ebuziyya, cumhuriyetin ilanını olumsuz karşılamış, cumhuriyetin ilanının sorumluluğunu anayasa komisyonu üyeleri Ahmet Ağaoğlu ve Celal Nuri'ye yüklemiştir. Hüseyin Cahid'e göre cumhuriyetin ilanı olumlu, ancak ilan ediliş biçimi yanlıştır, cumhuriyet her şeyi aniden çözemez, cumhuriyetin ilanı sık boğaza getirilmiş, cumhuriyetin bu şekilde aceleye getirilmesi yakışmamış ve meclis tatildeyken bile meclisin değiştirebilme yetkisinin cumhurbaşkanına verilmesi padişahlara bile tanınmamıştır. Trabzon'da yayın yapan *İstikbal* başyazarı Faik Ahmet'in 5 Kasım 1923 tarihli yazısına göre, 158 milletvekilinin acele kararıyla ilan edilen cumhuriyet yerine, yarın bir imparatorluk ilan edilmeyeceğinin garantisini kimse veremez, devlet şahsi temayüller yerine gerçeklere ve ihtiyaçlara göre belirlenmelidir, cumhurbaşkanının bu kadar yetkili kılınması o makamın diktatörlüğe sevk edilmesine yardımcı olur, nihayetinde o makamda oturacak olan kişi de bir insandır. İstanbul'da yayın yapan Rumca *Pruedus* gazetesi, cumhuriyetin ilanını hayretle karşılayanlara daha cumhuriyet ilan edilmeden memleketin cumhuriyet hükümeti olduğunu bilip bilmediklerini ve nasıl bir sistem beklediklerini sormuş ve Mustafa Kemal Paşayı öven sözler yazmıştır. [30]

Cumhuriyetin İlanıyla Birlikte Basında İç Çatışmaların Artması

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte *Vatan* gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Emin ve *Tevhid-i Efkar* gazetesi sahibi ve başyazarı Velid Ebuziyya, liderler arasında anlaşmazlıkları kışkırtan yayınlara yer vermeye başlamışlardır. Rauf Beyin cumhuriyetin bir günde ilan edilmesinin halk tarafından mesul olmayan kişilerce emri vaki şeklinde ilan edildiği endişesini taşıdığı fikrini her iki

[29] Abacalı, **a.g.e.**, s. 107-111; Türker, **a.g.e.**, s. 97-108; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s. 69-110.

[30] Abacalı, **a.g.e.**, s. 107-111; Türker, **a.g.e.**, s. 109-125; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53-63; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s.69-110.

Levent Şahverdi Arşivi

gazete de kendi yorumlarını katarak yayınlamıştır. Hüseyin Cahid'e göre iyi bir iş için kötü bir yol izlenmiş, yani usul hatası yapılmıştır. Rauf Beyin eleştirisine *Hakimiyet-i Milliye* Fransa'da da cumhuriyetin aceleyle ilan edildiği, hatta milli mücadele esnasında büyük taarruzlara bile bir günde karar verildiği şeklinde cevaplamıştır. *Yeni Gün* başyazarı Yunus Nadi, cumhuriyetin ilanından memnun olmayanları saray yardakçısı olarak nitelendirmiştir. Buna cevaben *Vatan* da cumhuriyetin ilan biçiminden millet hakimiyeti nedeniyle endişe duyduklarını ve kimsenin köhne saltanat şeklini benimsemediğini yazmıştır. Hüseyin Cahid de konuyu halifeye getirerek, halife varsa ona hürmet gerektiği ve cumhurbaşkanı aleyhinde yapılacak eleştirilerin suç kapsamına alınırken halifeye yapılan eleştirilerin suç kapsamına alınmadığı yorumunu yapmıştır. Buna cevaben Yunus Nadi, muhalif gazetelerin bir nebze olsun mertlik gösterip açıkça fikirlerini söylemelerini istemiştir. *Hakimiyet-i Milliye* dini politikaya alet ederek saltanatı hortlatmak isteyenlerin cumhuriyeti yıkmaya güçlerinin yetmeyeceği yazmıştır. *İleri* gazetesi, bu tür milleti zehirlemeye çalışan kişilerin ve İstanbul muhalif basınının susturulması için istiklal mahkemelerini göreve çağırmıştır. Bu yazılar üzerine *Tanin*'de yazan İsmail Müştak, basının susturularak hiçbir şeyin daha iyiye gidemeyeceğini tarihin yeterince gösterdiğini, basın hürriyetinin yok edilmesinin rejimi diktatörlüğe sürükleyeceğini, basını susturmayı kamu oyuna bırakmak gerektiğini, basın hürriyetinin toplumun hürriyetiyle doğrudan ilgili olduğunu ve buna halkın hüküm vermesi gerektiğini yazmıştır. Ahmet Emin de Ankara basınının kendisinden başka fikirlere tahammülü olmadığı eleştirisini yapmıştır. *Hakimiyet-i Milliye* hiç bir hürriyetin asla anarşi yaratmada kullanılamayacağını ve hürriyet hakkının Vahdettin, Çerkez Ethem gibilerine asla verilemeyeceğini, aksi takdirde bunun bir cinayet olacağını, hürriyetin nasıl ve ne şekilde verileceğine cumhuriyet rejiminin karar vereceğini ifade etmiştir. Hüseyin Cahid, 9 Kasım 1923'te kendisinin de lafta değil kalpten cumhuriyet taraftarı olduğunu, Malta'da sürgünde iken dahi cumhuriyet istediğini, Ankara'dakiler cumhuriyeti ağzına alamazken, *Tanin*'in cumhuriyetçi olduğunu ilan ettiğini, asla irtica ile işbirliği içinde olmadığını, sadece diktatörlüğe doğru yürünmekte olduğu endişesi taşıdığını, Mustafa Kemal'in çevresinde bulunanların, onun diktatörlüğünü istediklerini ve bugün nasıl alelacele anayasa değiştirilerek cumhuriyet ilan edilmişse, yarın da yine alelacele bir kararla diktatörlük ilan edileceği endişesini taşıdığı için cumhuriyetin ilanına sevinemediğini belirtmiştir. Velid Ebuziyya, nereye varılmak istendiğini ve amacın diktatörlük veya bir başka saltanat mı olduğu sorularını sormuştur. Yunus Nadi, Hüseyin Cahid ve arkadaşlarının endişelerinin yersiz olduğunu,

Levent Şahverdi Arşivi

asla diktatörlüğe geçilmeyeceğini, çünkü meclisin faal bir şekilde vazifesine devam edeceğini yazmıştır. *İkdam*, bu esnada hükümetin basına karşı bir baskı hareketine hazırlandığını yazmıştır.[31]

Bu tartışmalar üzerine Matbuat Umum Müdürü Zekeriya Sertel, meclisin basın hürriyetine en zor anlarda bile dokunmadığını ifade etmiş ve barış zamanında asla böyle bir şey yapılmayacağı güvencesini *Anadolu Ajansı* aracılığıyla ilan etmiş ve bu açıklaması nedeniyle 14 Kasım 1923'te görevinden alınmıştır. Onun görevden alınması İstanbul basınını iyice telaşa sokmuş, bunun üzerine İsmet Paşa 17 Kasım tarihli *Vakit*'te basının kendi aralarındaki tartışmalara karışmayacaklarına belirtmesiyle muhalif basın rahatlamıştır. Tüm bu gelişmeler İstanbul ile Ankara basını arasındaki gerginliğin gittikçe artmasına neden olmuştur.[32]

HİLAFET SORUNU

Abdülmecid'in Halife Seçilmesi ve Hilafet Tartışmaları

TBMM, 1 Kasım 1922'de kabul ettiği 308 sayılı kararla saltanatı kaldırırken hilafetin varlığını sürdürmesine karar vermiş ve Vahdettin, 17 Kasım 1922'de halife unvanıyla İngiltere'ye sığınınca, bu kez 313 sayılı kararıyla meclis, Vahdettin'in halifeliğini düşürürken aynı kararın ikinci maddesiyle Osmanlı hanedanından Abdülmecid Efendiyi halife seçmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Abdülmecid Efendiye 19 Kasım 1922'de gönderdiği bir telgrafla, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince, meclisin kararıyla halife seçilmiş olduğunu bildirmiştir. Bu haberi hemen hemen tüm basın olumlu karşılamıştır. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesine demeç veren Abdülmecid, halife seçilmekten duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. *Yeni Gün* yazarı Yunus Nadi, meclisin kaçan halife yerine Abdülmecid'i seçtiğini ve İslamla ilgili böyle bir seçim yetkisini meclisin elinde bulundurduğunu yazmıştır**.** *Tevhid-i Efkar* ise zaten hilafet makamına layık olmadığını gösteren Vahdettin'in hala hilafet makamından feragat etmemesinin bir anlam teşkil etmediğini, Abdülmecid'in haklı olarak halife seçildiğini ve artık Vahdettin'in bir halife değil hürriyetini yitirmiş bir esir olduğunu belirtmiştir.[33]

---

[31] Abacalı, **a.g.e.**, s. 107-111; Türker, **a.g.e.**, s.125-134; Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63 ; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s.69-110.

[32] Abacalı, **a.g.e.**, s. 107-111; Türker, **a.g.e.**, s.125-134; Hıfzı Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63 ; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Öz, **a.g.e.**, s.69-110.

[33] Abacalı, **a.g.e.**, s.134-143; Topuz, **a.g.e.,** s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

Hilafet taraftarları 15 Ocak 1923'te Afyon milletvekili Hoca İsmail Efendinin imzasıyla Ankara'da bir risale yayınlayarak TBMM'de kabul edilecek yasaların "ahkam-ı şer'iye"ye uygun olması için halife onayının gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Mustafa Kemal bu risaleyle bir nevi meclisi halifenin danışma kurulu durumuna düşüreceğine, halifenin ise devlet başkanı durumuna yükseleceğine dair eleştiride bulunmuştur. Yunus Nadi, böyle fikir sahibi olanları saray yardakçıları olarak nitelendirmiştir. Hüseyin Cahid, 6 Kasım 1923'te halifenin varlığı kabul ediliyorsa ona gerekli saygının ve yetkinin verilmesi gerektiğini, cumhurbaşkanı aleyhinde kötü yazı yazılmasının yasaklandığı gibi halife için de bunun yapılması gerektiğini belirtmiştir. Yunus Nadi, sorunun halife yada halifelik olmadığını, sorunun asıl kendini cumhuriyetçi ilan eden Hüseyin Cahid gibi cumhuriyetin ilan edilmesini şaşkınlıkla karşılayan ve halifenin şahsında yeni bir saltanat kurmaya çalışan zihniyette olduğunu yazmıştır. Bu tartışmalara *Akşam*, Abdülmecid'in istifa edeceği ve İslam ülkelerinden oluşan bir komitenin İstanbul'da toplanarak bir hilafet kongresi düzenleyip halifenin seçileceği haberiyle katılmıştır. *Tevhid-i Efkar*, halifenin başka ülkelerin ve hatta Hıristiyan ülkelerin esareti altında olan İslam ülkelerinden değil, tek bağımsız İslam ülkesi olan Türkiye'den ve Osmanlı hanedanından seçilebileceğini belirtmiştir. *Vatan* da halifenin tüm İslam ülkelerince benimsendiğini, bu ülkelerden halifeye ziyaretçilerin ve mektupların geldiğini, halifenin ancak tüm İslam ülkeleri istemediği takdirde görevinden ayrılabileceğini, bunu önlemek içinde meclisin halifenin görevlerini saptaması gerektiğini ifade etmiştir. *İleri* de tüm Müslümanların halife seçmek istemelerinin düşmanın ekmeğine yağ süreceği ileri sürmüştür.[34]

Aynı günlerde Şer'iye Vekili Mustafa Fevzi Efendi, halife seçimi konusundaki tüm söylentileri yalanlamıştır. 10 Kasım 1923'te *Tanin*'de eski Dersim milletvekili ve İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri Bey'in Abdülmecid'e yazdığı mektup yayınlanmıştır. Mektupta halifenin istifa etmemesi gerektiği, halifenin Türklüğe kazanılmış bir kuvvet ve manevi bir hazine olduğu, tüm İslam ülke temsilcilerinin bir halife seçilmesine izin verildiği takdirde, ilk halifenin Türk olabileceği, diğerlerinin ne olacağını kimsenin garanti edemeyeceği, hiçbir milletin böylesine bir manevi hazine mirasını başkalarına vermeye kalkmayacağı, aksi takdirde bunun intihar olacağı ve Fransız devrimcilerine karşı Kral 14. Lui'nin sonuna kadar sarayını savunduğu belir-

[34] Abacalı, **a.g.e.**, s.134-143; Topuz, **a.g.e.,** s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

tilmiştir. *İleri*, Lütfi Fikri Bey gibi ittihata muhalif birisiyle ittihatçı *Tanin*'in hilafet sorununda aynı noktada anlaştıklarını, Lütfi Beyin tuzağa düşürüldüğünü, bu tür yazıların fitne çıkarmaktan başka hiçbir işe yaramadığını yazmıştır. Velid Ebuziyya'ya göre, son tartışmaların sorumlusu *Akşam*'dır, Ulusal Mücadelenin başarı nedeni halifedir, gelecekte Musul'un geri alınmasında İslam birliğinden yararlanılacak, durum böyleyken hilafet makamının Türklere hiç yararı dokunmadığını ileri sürmek güneşin varlığını inkar etmekle eş değerdir ve hilafeti devirmeye kalkışmak kabul edilemez.[35]

İzmir milletvekili Mahmut Esat, *Hakimiyet-i Milliye*'de çıkan yazısında dört halife döneminden sonra hilafet kurumunu, orta çağ serserileri teşkilatı olarak nitelendirmiş ve bu kurumun dört asırdan beri Türk ulusuna hiçbir katkısının olmadığını, aksine çok zarar verdiğini ve bu nedenle inkılabın dinlendiği siperlerden çıkarak bu işleri halletmesi gerektiğini belirtmiştir. *Vatan* da 14 Kasım 1923'te Abdülmecid'in istifasının söz konusu olmadığını, ancak Ankara'da hilafet sorununu çözmek için şu seçeneklerin var olduğunu yazmıştır: Hilafetin Türkiye'den ihracı, hilafetin Anadolu'da başka bir yere nakli ve hilafetin İstanbul'da kalması. Bu seçeneklerden en güçlü olanın ise hilafetin bir Anadolu şehrine taşınması olduğunu, hilafetin başka bir ülkeye ihracını benimseyenlerin ise küçük bir azınlık olduğunu yazmıştır. Buna cevaben *İkdam* başyazarı Ahmet Cevdet, İstanbul'un Türklerin elinde kalmasının hilafet sayesinde olduğunu, İstanbul'dan giden halife ile birlikte Türkiye'nin önce Trakya'yı, sonra İstanbul'u yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceğini, bu tür tehlikeli oyunlar oynamaktan vazgeçilmesi gerektiğini belirtmiştir. *İleri*, tüm bu söylentileri, *Akşam*'ın sırf satışını artırmak için yaptığını ileri sürmüştür. Basında yer alan tüm bu yazılardan da anlaşıldığı üzere ele alınacak sorun halifenin şahsı ve unvanı değil, hanedana ilişkin bir karardır. Cumhuriyetin ilan ediliş biçimini beğenmediğini açıklayan Rauf Beyin, hükümet temsilcileri Dr. Adnan (Adıvar) ve Refet Bey'i (Bele) de yanına alarak halife Abdülmecid'i ziyaret etmesi parti genel kurulunda dolayı eleştirilmiştir. 2 Aralık 1923'te Hüseyin Cahid'e göre, Rauf Bey ve arkadaşlarının sırf dini alanda icra yetkisi olan halifeyi ziyaret etmesi, aynı camiyi ziyarete giden bir Müslümana ses çıkarılamayacağı gibi ses çıkarılmaması gerekir, Ankara ya halifeyi istemediğini söylemeli ya da halife yurt içinde tutulacaksa mutlaka gereken saygı gösterilmelidir.[36]

---

[35] Abacalı, **a.g.e.**, s.134-143; Topuz, **a.g.e.,** s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.110-122.

[36] Abacalı, **a.g.e.**, s.134-143; Topuz, **a.g.e.,** s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

Hint Müslümanlarının Mektup Meselesi

Ülke içinde hilafet tartışmaları sürerken ve olaylar hilafet aleyhine gelişirken, İngiltere'de yaşayan Hint Müslümanlarından Ağa Han[37] ve Emir Ali'nin 24 Kasım 1923'te Başbakan İsmet Paşaya gönderdikleri mektupta hilafetin güçlendirilmesini istemeleri ve bu mektup daha başbakanın eline geçmeden 5-6 Aralıkta *Tanin*, *İkdam* ve *Tevhid-i Efkar* gazetelerinde yayınlanması, hilafetin kaldırılması sürecini hızlandırmıştır. O ana kadar hilafet tartışmaları bir iç sorun olarak devam ederken, konu aniden uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu iki Hintli Müslüman mektuplarında, halifeliğin tüm Müslümanlar üzerindeki etkisini belirtmekte, Türkiye'nin gerçek dostları olarak halifenin tüm Müslümanların ve Müslüman ülkelerin güven ve saygısına layık bir yere yükseltilmesini istemekte ve bunun da Türkiye'ye güç kazandıracağı belirtmektedirler. Bu konuda *İleri*, halifeye dünyevi bir sıfat verilmesinin Türkiye'nin tarihte olduğu gibi zararına olacağını, saltanat ve hilafet aynı kişide toplandığı zaman bile İslam dünyasının Türkiye'ye fiili yardımda bulunamadığını yazmıştır. *Hakimiyet-i Milliye* de her iki Müslüman Hintlinin İngiltere'nin birer memuru olduğunu, vakti zamanında halifenin cihadına karşı çıkan bu kişilerin bugün nasıl olup da halifenin yetkisinin arttırılmasını savunduklarını ve bunların yazdıkları mektup nasıl olup da daha başbakanın eline geçmemişken İstanbul muhalif basınınca yayınlandığını, bu Hintli kişilerin halifenin yetkisi yerine ülkelerinin bağımsızlığı için neden mücadele etmediklerini, bir avuç Türk yedi düvele karşı mücadele edip bağımsızlığını elde ederken 300 milyonun üzerindeki Hindistan'ın hala İngiliz boyunduruğunda yaşamasına neden karşı çıkmadıklarını sormuş ve Türkiye'nin yabancı müdahalesine ihtiyacı olmadığını, bu kişilerin önce kendi zavallı esir İslam milletlerinin haliyle uğraşmaları gerektiğini ve böylelikle İslamiyete daha çok hizmet edeceklerini belirtmiştir. *Vatan* bu iki kişinin Hindistan Müslümanlarının sıkıntılarından uzakta rahat bir hayat sürdürdüklerini ifade etmiştir. Hint Hilafet Komitesi, 14 Aralık 1923'te bu kişilerin Hint Müslümanlarını temsilen mektup yazmalarının dikkate alınmaması gerektiği açıklamıştır. [38]

---

[37] Çulcu, **a.g.e.,** C: 1, s. 14-16: 1920 yaz aylarında İngiliz gizli İstihbarat Servisi (Intelligence)'nin Mustafa Sagir adlı daha önceden Afgan Emirini öldüren iyi yetiştirilmiş bir ajanını Mustafa Kemal'i öldürmek üzere Ankara'ya gönderir ve bu kişi kendisini Hint hilafet Komitesi temsilcisi olarak tanıtır ve elinde bulunan Hint Müslümanlarından toplanan parayı Ankara'ya ulaştırmak üzere geldiğini açıklar. Daha öncesinden olduğu gibi kendisini Emir Ali'nin adamı ve İngiliz casusu olduğu ve onunla mektuplaştığı bizzat Mustafa Kemal başta olmak üzere Ankara'daki yöneticiler tarafından çabuk fark edilen bu kişi idam edilmiştir. Emir Ali, İsmailiye Tarikatının reisliğini yapan Ağa Han'ın adamıdır ve Ağa Han daha önce İngiliz hükümeti tarafından Mısır ve İsviçre'de özel görevlere getirilmiştir.

[38] Abacalı, **a.g.e.**, s. 110-122; Topuz, **a.g.e.,** s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.. s.110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

İstiklal Mahkemesi'nin Kurulması ve Yargılanmalar

Ağa Han'ın mektubunun daha başbakanın eline geçmeden gazetelerde yayınlanması üzerine Başbakan İsmet Paşa, 8 Aralık günü mecliste gizli bir oturum düzenlemiştir. Mektupların kendi eline 4 Aralık'ta geçtiğini oysa, Mustafa Kemal'e gönderilen mektubun henüz onun eline geçmediğini, olayın arkasında İngiltere olduğunu ileri sürmüş, olayı bir vatan hainliği olarak nitelendirmiş ve olaya doğrudan el koyması için istiklal mahkemesi kurulması teklifinde bulunmuştur. Rauf Bey, vatan hainliğinden yargılama için istiklal mahkemesinin gerekmediği itirazını yapmış ve uzun süren tartışmalardan sonra meclis 63 oya karşı 89 oyla istiklal mahkemesi kurulmasını kabul etmiştir. Aynı gün istiklal mahkemesi üyeleri de seçilmiştir. Mahkeme Başkanı, İhsan Bey (Topçu), Savcı, Vasfı Bey (Çınar), Üyeler, Refik Bey (Koraltan), Cevdet Bey (Izrap) ve Hakkari Milletvekili Asaf Beydir. Aynı gün kurulan istiklal mahkemesi heyeti aynı gece mecliste toplanarak iki Hintli Müslümanın mektubunu yayınlayan *Tanin*, *İkdam* ve *Tevhid-i Efkar* gazetelerinin yazarları Hüseyin Cahid, Ahmet Cevdet, Velid Ebuziyya ve gazetelerin sorumlu müdürleri Hayri Muhiddin ve Ömer İzzeddin Beyin, Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesine aykırı yayında bulunmak, vatan hainliği işleyerek devletin iç ve dış güvenliğini ihlal ve hükümet şeklini değiştirmek gerekçesiyle yargılanmak üzere göz altına alınmalarına karar vermiştir. 10 Aralık 1923'te İstanbul'da göreve başlayan mahkeme, söz konusu gazetelerin dört aylık sayılarını incelemeye almıştır. İlk soruşturmalar 11 Aralık 1923'te yapılmış ve *İkdam* Sorumlu Müdürü İzzettin Bey felçli olduğu için tutuksuz yargılanmış, diğerleri ise tutuklanmıştır. *İkdam* Yazı İşleri Müdürü Ekrem, *Tevhid-i Efkar* Yazı İşleri Müdürleri Kadri İzzet ve Abidin Daver istiklal mahkemesi savcısı tarafından göz altına alındıktan sonra serbest bırakılmıştır.[39]

İkdam 12 Aralık'taki yayınında; Ağa Han ve Emir Ali'nin Mustafa Kemal ve İsmet Paşaya gönderdikleri mektupların birer örneklerinin kendi gazetelerine ulaştığını, hemen tercümesi yapılarak *Tanin* ve *İkdam*'da yayınlandığını, diğer gazetelerin ise bu iki gazeteden alıntı yaptıklarını, sorumlu müdürlerin konudan habersiz olduklarını, İstanbul ile Ankara arasındaki gerginliği istiklal mahkemesinin kaldıracağını belirtmiş ve gazetecilerin be-

[39] Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul, , Milliyet Yayınları, 1998, s. 192-197; Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s.143-165; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; İsmet Bozdağ, **Basın İstibdadı**, İstanbul, Emre yayınları, 1992 s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s. 110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

ratını istemiştir. *Tanin* Yazı İşleri Müdürü Baha Bey, 13 Aralık'ta yayınladığı yazıda, yargılanması gereken biri varsa o da kendisinin olduğunu, mektupların gazetede yayınlandığından Hüseyin Cahid'in haberi olmadığını, mektupların yayınlanmasında herhangi bir art niyet olmadığını belirtmiştir. İstiklal mahkemesi savcısı bu açıklama üzerine Baha Beyin tutuklanmasına karar vermiştir. *Yeni Gün* başyazarı Yunus Nadi, istiklal mahkemelerinin kurulmasının sorumluluğunu İstanbul muhalif basında bulmuş, kendilerinin olayı daha önce haberdar etmelerine rağmen, bunu muhalif İstanbul basınının acizlik olarak görüldüğünü, susmak yerine seslerini daha fazla yükselttiklerini, bu kişilerin yakalarına kanunun yapıştığını yazmıştır. *Vatan*'dan Ahmet Emin, söz konusu gazetelerin, mektupları haber olarak yayınladıklarını, ancak ülkenin içinde bulunduğu hassas durum göz önüne almadan ve hiç yorum yapılmadan böyle bir mektubun yayınlanmasının suç oluşturduğunu, söz konusu gazetecilerin tutuklanmadan önce mektupların yayınlanmasında kötü niyetlerinin olup olmadığı tespit edildikten sonra tutuklanıp yargılanmaları gerektiğini, tüm bunlar yapılmadan İstanbul'da bir istiklal mahkemesi kurulmasını ağır bulduğunu ifade etmiştir. *Vakit*'ten Mehmet Asım ise istiklal mahkemesinin olağanüstü bir mahkeme olmasına rağmen duruşmaların açık geçtiğini ve yargılanma sonucunun beklenmesi gerektiği belirtmiştir. İlk günler pek sesi çıkmayan, ancak istiklal mahkemesinin pek sert olmayışından yararlanan *Tevhid-i Efkar*, *Yeni Gün* gazetesinin kanunların hakimiyetine engel olduğunu, eğer adalet kanun ve vicdan demekse kanunun emrettiği yoldan gidenlerin korkacakları hiçbir şeyin olmadığını, bir değil bin istiklal mahkemesinin gelmesinin, icabında orduların gelmesinin hak ve hakikati değiştiremeyeceğini yazmıştır. *Tanin de* Yunus Nadi'ye cevaben yazan Hüseyin Cahid'in kardeşi Hüseyin Suat, Yunus Nadi'yi Neron fikirli olmakla suçlarken, kardeşinin bir suç işlemişse kanunlar karşısında cezasını çekeceğini, ancak Türk basınında Yunus Nadi gibilerin olmasına üzüldüğünü ifade etmiştir. *Hakimiyeti Milliye* İstanbul'a istiklal mahkemesinin gönderilmesinin Lozan'dan sonra en büyük olay olduğunu, devrim karşıtlarının Osmanlı hanedanını kullanmak istediklerini, Fransız devriminden sonra tüm şehzadelerin sınır dışı edilmesine ve cumhuriyet karşıtlarının hepsinin idam edilmesine rağmen, Türk Devrimi'nin her ikisini de yapmadığını, yeni cumhuriyetin basın özgürlüğüne önem verdiğini gören düşmanların bunu zayıflık olarak gördüklerini yazmıştır.[40]

[40] Aybars, **a.g.e.**, s. 192-197; Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s.143-165; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s. 110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

İleri cumhuriyet aleyhtarı olanların şimdi meydana çıkması gerektiğini, meydana çıkmazlarsa meydana çıkartılacaklarını, böyle kişilerin yargılanıp cezalandırmalarına kimsenin üzülmeyeceğini, cumhuriyetin kendini savunma hakkı olduğunu belirtmiştir. Yakup Kadri'nin *Hakimiyet-i Milliye*'deki 28 Aralık 1923 tarihli yazısına göre, İstanbul muhalif basını devrim karşıtıdır. *Tevhid-i Efkar* kendi gazetelerinde Ağa Han'ın Lozan Anlaşması'ndan sonraki beyanının eleştirildiğini ve tavsiyelerinin samimi bir Müslüman tavsiyeleri olamayacağını aylar öncesinden okuyuculara duyurulduğunu belirterek gazeteyi temize çıkarmaya çalışmış ve istiklal mahkemesinin adaletine güvendiklerini yazmıştır. İstanbul Matbuat Cemiyeti, 12 Aralık'ta yaptığı toplantıda söz konusu gazetecilerin vatan haini olamayacağını belirtmiş ve bunun için meclise ve istiklal mahkemesine birer mektup gönderilmesine karar vermiştir. Gazetecilerin istiklal mahkemesinde 15 Aralık'ta Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesine göre yargılanmalarına başlanmıştır. Velid Ebuziyya'ya mektubu nasıl yayınladığı sorulduğunda, mektubun postadan geldiğini, kendisinin bizzat açtığını, ancak yayınlamayı unuttuğunu ve ertesi gün diğer gazetelerde gördüğü için mektubu *Tanin*'den iktibas ettiğini, Ağa Han'ın son hareketini hoş görmediğini yazmıştır. Hüseyin Cahid ise kendisinin ve gazetesinin cumhuriyetçi olduğunu, mektubun gazetecilik açısından yayınlandığını, aslında kendisinin mektuba cevap vermek istediğini, adabı muaşeret gereği İsmet Paşanın önce cevap vermesini beklediğini, her ne kadar gazeteciler kendi içlerinde kavga etseler de yurt dışından asla bir müdahaleyi hoş görmediğini, dış siyaset konusunda hükümetin vereceği direktifler doğrultusunda hareket edeceğini, bu mektup içinde aynı direktifi beklerken kendisinin mahkemeye getirildiğini ifade etmiştir. Ahmet Cevdet de gazetesinin siyasetten çok daha ekonomik ve bilimsel konularla ilgilendiğini, mektup yayınlandığında rahatsız olduğunu, mektubu kızına tercüme ettirdikten sonra mektubu anladığını, cumhuriyetçi olduğunu ve Ağa Han'ı tanımadığını belirtmiştir. Mahkeme ilk gün yumuşak ve olumlu bir havada geçmiş, bu da gazetecilerin vatan hainliğiyle yargılanamayacakları izlenimini vermiştir. *Akşam* yargılanan gazetecilerin vatan haini olmadığına inandığını ve yargılama sonucu İstanbul'un bu davadan aklanarak çıkıp, son zamanlarda İstanbul'un üzerinde oluşan şüphelerden tamamıyla kurtulacağını yazmıştır.[41]

[41] Aybars, **a.g.e.**, s. 192-197; Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s.143-165; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s. 110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

İkdam istiklal mahkemesinin ilk duruşmadaki nezaketine duyduğu hayranlığı dile getirip, mahkemenin ülkede huzuru sürekli bir şekilde sağlayacağını yazmıştır. *İleri*'den Suphi Nuri, yazısında söz konusu mektubun cumhuriyet aleyhinde olduğunu, bunun için Türk gazetelerinde yayınlanmaması gerektiğini, eğer sırf haber açısından yayınlanması çok lüzumluysa da mutlaka bir yorum yapılarak yayınlanması gerektiğini, yargılanan gazetecileri asla birer vatan haini olarak görmek istemediklerini belirtmiştir. 17 Aralık'ta tutuklu gazetecilerle birlikte diğer muhalif olan gazeteciler de dinlenir ve görüşleri alınır. *Vatan* başyazarı, söz konusu mektubu ancak "İşlerimize nasıl karışırlar?" başlığını atmak suretle yayınlayacağını yazmıştır. *Vakit* başyazarı Mehmet Asım ise mektubun kendilerine çok geç ulaştığını, haber açısından diğer gazetelerden geri kalmamak için yorumuyla birlikte yayınlayacağını belirtmiştir. *Akşam* başyazarı Necmettin Sadak bir cumhuriyetçi olarak mektupta hilafetten bahsettiği için mektubu yayınlamadığını ifade etmiş, *Tercüman* başyazarı Şükrü de mektubu Türkçe gazetelerden okuduğunu, "işlerimize müdahale ediyorlar" yorumunu yaparak yayınladığını, *İleri* sorumlu müdürü de mektubun kendilerine gelmediğini ve diğer gazetelerden okuduğunu, konuyla ilgili sadece eleştiri yazısı yazdıklarını belirtmiştir.[42]

Tutuklu gazeteciler mektubu yayınlarken herhangi bir art niyetleri olmadığını yinelemişler, 19 Aralık'ta İstanbul Barosu Başkanı Lütfü Fikri Beyin davası başladığı için gazetecilerle ilgili duruşmalara bir süre ara verilmiştir. 22 Aralık'ta tekrar duruşmalar başlamış ve 25 Aralık'ta Savcı Vasıf Bey, Hint Müslümanlarının mektubunu yayınlamakla söz konusu gazetecilerin 1 Kasım 1922 tarihli TBMM kararına aykırı davrandıkları için Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun birinci maddesine göre yargılanmalarının ve ikinci ve üçüncü maddelerine ve Matbuat Kanunu'nun onbirinci maddesine göre cezalandırılmalarını yazı işleri müdürlerinin beraatını, Hüseyin Cahid'in cumhuriyetçi olmasının dikkate alınmasını istemiştir. 29 Aralık'ta yapılan duruşmada Hüseyin Cahid ve Velit Ebuziyya'nın avukatları ve Velid Beyin gösterdiği tanıklar dinlenmiş, 31 Aralık'ta ise gazeteciler son kez savunmalarını yapmıştır. Velit Bey savunmasında cumhuriyet aleyhtarı sayılamayacağını ve mürteci olmadığını söylemiş, Ahmet Cevdet ise geçmişte yaptıklarının göz önünde bulundurulmasını istemiş, Hüseyin Cahit de

[42] Aybars, **a.g.e.**, s. 192-197; Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s.143-165; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s. 110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

kendisinin cumhuriyetçi olduğunu istibdata karşı olduğunu, hatta cumhuriyetin dayanaklarını sağlamlaştırmak için iyi niyetiyle çalıştığını ve vatan haini olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine mahkeme heyeti savcının cezalandırma isteğini yerinde görmeyerek tüm gazetecilerin beraatına karar vermiş, ancak böylece hilafetin artık kaldırılması için gerekli ortam hazırlanmıştır. İstanbul Matbuat Cemiyeti, istiklal mahkemesinin kararını, gönderdiği bir telgrafla kutlamış, İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin vermiş olduğu karar, gergin havayı yumuşatmış ve basında memnuniyet yaratmıştır. Hüseyin Cahid beraat kararından sonra yazdığı yazıda mahkemenin verdiği karara teşekkür etmiştir. *Vakit* de mahkemenin beraat kararının sadece gazetecilerin değil, İstanbul gazeteciliğinin de beraatı anlamına geldiğini yazmıştır. Suphi Nuri, mahkemenin cumhuriyeti güçlendirdiğini ve tüm Türkleri kardeş yaptığını yazmış, Necmettin Sadak da mahkemenin İstanbul basınını şüpheden kurtardığını belirtmiştir. [43]

Tevhid-i Efkar, imzasız yayınlanan yazısında mahkemenin milleti yanlış yola değil hak yoluna sevk ettiğini ve bu hak yolundan ebediyen ayrılınmaması gerektiğini yazmıştır. *Akşam* cumhuriyetin Türkiye'ye tam anlamıyla yerleştiğini ve hiçbir tehlikenin kalmadığını düşünmenin saflık olduğunu, olumsuz gelişmelere karşı devrimci güçleri uyanık olmaya çağırmıştır. Mahkeme kararından sonra İstanbul Matbuat Cemiyeti'nin, beraat eden gazeteciler şerefine verdiği yemeğe, mahkeme üyelerini de davet etmesi İstanbul'da aylardır süren gergin havanın ve Ankara-İstanbul çatışmasının yumuşamasını sağlamış ve bu yumuşama sonucu İstanbul gazetecileri Mahkeme Başkanı İhsan Bey organizasyonunda İzmir'de bulunan Mustafa Kemal'i ziyaret etmişlerdir. 4-5 Şubat 1924'te Mustafa Kemal'le İzmir'de buluşmak için *İkdam*'dan Ahmet Cevdet, *Tanin*'den Hüseyin Cahit, *İleri*'den Celal Nuri, *Akşam*'dan Necmettin Sadak, *Vakit*'ten Mehmet Asım, *Vatan*'dan Ahmet Emin ve *Tercüman-ı Hakikat*'ten Hüseyin Şükrü bir araya gelmişlerdir. Ancak *Tevhid-i Efkar*'dan Velid Ebuziyya, 1 Şubat 1924'te söz konusu ziyaretin Mustafa Kemal'in isteği üzerine gerçekleşeceğini yazmış olması nedeniyle cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmemiştir. Mustafa Kemal, ülke işlerini el birliğiyle yürütmek için basınla kurulacak barışa ve dostluğa büyük önem vermiş ve bunu konuşmasında gayet açık bir şekilde ifade etmiştir. Cumhurbaşkanından sonra İstanbul gazetecileri adına söz

[43] Aybars, **a.g.e.**, s. 192-197; Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s.143-165; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s. 110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

alan Hüseyin Cahid, Abdülhamit'ten beri beslediği emellerinin Mustafa Kemal sayesinde gerçekleştiğini, basının cumhuriyetin etrafında çelikten de sağlam kalpten bir kale oluşturduklarını ifade etmiştir. Daha sonra İstanbul gazetecileri kafalarında oluşan bazı endişelerin cumhurbaşkanıyla yaptıkları konuşma sonucu dağıldığını belirten yazılar yayınlamışlardır. Ancak İstanbul-Ankara arasında yaratılan bu hoşgörü ortamı hilafetin kaldırılmasıyla birlikte tekrar çatışmaya dönüşmüş ve bu çatışma Ahmet Emin Yalman'ın dediği gibi ülkeye pahalıya mal olmuş, 1925-36 arasında ülkede muhalif bir tek gazetenin kalmamasına yol açmıştır.[44]

Hilafetin Kaldırılması

22 Ocak 1924'te İsmet Paşa, istiklal mahkemesinin muhalif basına göz dağı vermesinin hemen ardından, halifenin kendine ayrılan hilafet hazinesi için ekstra yardım yapılmasını istediğini Mustafa Kemal'e belirtmiştir. Aslında Mustafa Kemal, İzmir'de İstanbul gazetecileri ile yapmış olduğu toplantıda saltanatın kaldırılmasından sonra halifeliğin kalmasının anlamsızlığını ve tehlikelerini gazetecilere anlatmış ve aynı konuyu İsmet, Kazım ve Fevzi Paşaya anlatıp onların desteğini alarak hilafetin kaldırılması için hükümet ve ordu temsilcilerinin ortak kararını almıştır. Celal Nuri'ye göre, cumhuriyette zümre farklılığı ve aristokrasi olmamasına rağmen 1924 maliye bütçesinde halife ve hanedana yüklü bir pay ayrılmasıyla, cumhuriyette hiçbir aileye özel bir imtiyaz verilemeyeceğinin anlamı kalmamıştır. Ona göre, Fransızlar, Almanlar ve Avusturyalıların yaptığı gibi hanedanın kendi hazinesinden mülk verilip onların millet hazinesi ile ilişiğinin kesilmesi gerekir. *Akşam* gazetesi yazarı Yakup Kadri, cumhuriyetin kendi varlığını yeterince önemsemediğini, eğer önemsemiş olsaydı cumhurbaşkanı bütçesinin hilafet bütçesinden daha az olmaması gerektiğini, asalet unvanına haiz kişilerin cumhuriyette yerlerinin olmadığını, cumhuriyetin kurucuları olan şehitlerin analarına bu devletten 30 lira maaş verilmezken, 30 liranın hanedan bütçesinde asgari maaş olduğunu, maliye encümeninin vatan haini Vahdettin'in akrabalarına cumhurbaşkanından çok daha fazla para tahsis yaparak şuursuzca da olsa millet hakimiyetine kastettiğini yazmıştır. Hükümet yanlısı gazeteler açıkça hanedana ayrılan bütçeyi eleştirmişler, artık Türkiye'nin Vahdettin'in soyunu beslemek istemediğini belirtmişler

[44] Aybars, **a.g.e.**, s. 192-197; Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s.143-165; Topuz, **a.g.e.**, s. 143-146; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s. 110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

ve 25 Şubat'ta yapılan bütçe görüşmeleri sırasında hilafetin geleceğiyle ilgili ilk tartışmalar mecliste başlamıştır.[45]

Tanin gazetesinden Münir Müeyyet, mecliste muhafazakar ve liberal iki grubun net bir şekilde ortaya çıktığını, muhafazakar grubun hiçbir kuvvetinin olmadığını ifade etmiştir. Yusuf Akçuraoğlu, Osmanlı hanedanının kanında zerre kadar Türk kanı kalmadığı halde bu hanedanın beslenmeye devam edildiğine dair mecliste yaptığı eleştirisi *Tevhid-i Efkar* da yer almıştır. *İleri* de 26 Şubat'ta yayınladığı yazıda tüm İslam alemine ait hilafet makamının bütün yükünün Türk devletine yükletilmesini eleştirmiştir. *Tevhid-i Efkar*, cumhurbaşkanının başbakanla birlikte Şer'iye Vekili Mustafa Efendiyi ziyareti esnasında din ile siyasetin ayrılması gerektiği konularının görüşüldüğünü yazmıştır. Celal Nuri, *İleri*'de laikliğe ve ulusal eğitime dair yazdığı yazıda, bugünkü medreselerde ne milli ne de dini terbiye verildiğini, yeni bir eğitim sisteminin gerekliliğini, dinin vicdana ait olduğunu, dinin hiçbir zaman siyaset aracı olmaması gerektiğini belirtmiştir. *Tanin*'den Münir Müeyyet, meclisteki liberal milletvekillerinin hilafetin kaldırılmasına karar verdiklerini, bu konuda bir yasa teklifi hazırladıklarını, teklifin birkaç gün içinde meclise sunulacağını, yani hilafetin bir kaç güne kadar kaldırılacağını, meclisteki muhafazakar milletvekillerinin ise hiçbir etkileri olmadığı için bunu kabul edeceklerini, halifenin ve hanedanın bu konudaki endişeleri nedeniyle yol hazırlıklarına başladıklarını ve böyle bir karar alındığı takdirde derhal ülkeyi terk edeceklerini belirtmiştir. Halife Abdülmecid bütün olacakları kabul ederek 29 Şubat'ta Dolmabahçe'de son kez cuma selamlığına çıkmış ve buna halk büyük ilgi göstermiştir. Aynı günlerde *Vatan* baş yazarı Ahmet Emin konuyla ilgili gelişmeleri yakından takip etmek için Ankara'ya gitmiş ve Mustafa Kemal'in konuyla ilgili açıklama yapmamasına rağmen, halifenin ve hanedanın memleket haricine çıkarılacağını konuşmalarının yapıldığını, eski hanedanın halife namıyla saltanatı sürdükçe hiç kimsenin cumhuriyetin geleceğini güvence altında görmediğini yazmıştır. *Tanin*, hilafetin kaldırıldığı tebliğ edildiği taktirde halifenin bir gemi ile Mısır'a gideceğini belirtmiş, Rumca yayınlanan *İmerisya* da Mustafa Kemal'in maziyi tamamen bir set çektiği tarihi dakikalarının yaşandığını, tüm sınıfları ve dini taassubu yok eden genç bir hükümet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkacağını, maziye temsil edenlerin yarın ülkeyi terk edeceklerini, vatandaşların artık yüzlerini Anadolu'ya çe-

[45] Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s.165-187; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

virip bu kararı selamlayacaklarını ifade etmiştir. Rumca yayınlanan *Fos*, benzeri görülmemiş bir ihtilalin meydan getirdiği devrimin din ve devlet işlerini tamamen ayıracağını ve bununda Türkiye'nin nüfuz ve onurunu arttıracağını belirtmiştir. *Vatan*'ın haberine göre halife, Mustafa Kemal'e gönderdiği bir telgrafla hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılmasını ve parasız bırakılmamalarını istemiştir. *Tanin*'de İsmail Müştak, 2 Mart'ta Halk Fırkası'nda hilafetin kaldırılacağını, hanedanın yurt dışına çıkarılacağını ve onlara belli bir miktar para verileceğini, mal ve mülklerinin tasfiyesi için bir yıllık süre tanınacağını, bu süre zarfında tasfiye gerçekleşmezse, tasfiyenin devlet eliyle yapılacağını yazmıştır. 4 Mart 1924'te hilafetin kaldırılması üzerine *İleri,* Türk tarihinde yeni bir devrim sayfası açacak kanunların mecliste büyük tartışmalarla kabul edildiğini duymuştur. *Vatan* yaklaşık aynı haberi duyurduktan sonra Mustafa Kemal'in hanedana mensup kadın ve damatların sınır dışı edilmemesi teklifini Halk Fırkası'nın kabul etmediğini, Mustafa Kemal'e bazı milletvekillerinin halifelik teklif ettiğini, ancak cumhurbaşkanının bunu reddettiğini yazmıştır.[46]

Halifeliğin kaldırılması haberini veren meclisin resmi yayın organı konumundaki *Hakimiyet-i Milliye*, bu kararın Anadolu'da büyük sevinçle karşılandığını, cumhuriyetin ilanından sonra diktatörlüğe gidilmediğini, saltanatın arkada kaldığını, cumhurbaşkanının kendisine halifelik teklifini onurlu bir şekilde reddettiğini yazmıştır. *Vakit*'ten Mehmet Asım, hilafetin kaldırılmasının Osmanlı tarihinin kesin bir tasfiyesi olduğunu, cumhuriyetin kendini istiklal mahkemeleri ile korumasını olumlu bulduğunu açıklamıştır. *Tanin* de halkın halifeliğin kaldırılmasını memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir. *Tevhid-i Efkar*'da imzasız yayınlanan bir yazıda cumhuriyet idaresinin hilafetin kaldırılmasına karar vermekle mazinin tamamen bertaraf edilerek yeni Türkiye'nin önünün tamamen açıldığını, bu yeni kararın vatanını seven her fert için, memleket için hayırlı olmasını temenni etmekten başka yapılacak bir şeyin olmadığını, hatta temenninin yetmediğini, bunun için çalışmak ilerlemek ve devrimin amacına doğru yürümek gerektiğini, amacın toplumun refah ve mutluluğu olduğunu, artık ilerlemeden Türkiye'yi men eden hiçbir kaydın kalmadığını, buna rağmen yine yerinde sayılırsa hiçbir geçerli mazeretin artık kalmadığını ifade etmiştir. *Vatan*'da Ahmet Emin, mazinin biriktirdiği bir çok engelin yok edildiğini, dini cehalet yüzünden ilerlemeyi bir engel haline dönüştürenlerin etkisinin son

[46] Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s.165-187; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.110-122.

Levent Şahverdi Arşivi

bulduğunu, artık ilerlemenin önünde her türlü engelin kalktığını ve bu suretle İslamiyetin de gerçek anlamına kavuştuğunu, hiçbir vazifesi olmayan halifeden kurtulmanın bir zaruret olduğunu, dini emperyalist siyaseti takip etmenin hiçbir yararının olmadığını, çünkü önceden böyle bir siyaset güdülmesinden dolayı Türklerin çok zarar gördüğünü, Anadolu'da milletin vatandaş sıfatıyla temsil edilebilmesi için hilafetin kaldırılmasının ve hanedanın yurt dışı edilmesinin şart olduğunu belirtmiştir. İzmir'de yayınlanan *Türk Sesi*'de Avni Nafiz, hilafetin kaldırılmasını memnuniyetle karşılamış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin önündeki engellerin tamamen kalktığını belirtmiştir. Gazetelerin haber ve yorumlarından anlaşıldığı gibi hükümet yanlısı basın, meclisin 4 Mart'ta kabul ettiği 431 sayılı yasayla hilafetin kaldırılmasını alkışlarken, muhalif basının da kararı kabullendiği görülmüştür. Kararın basında olumsuz bir tepkiyle karşılanmamasının nedeni İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin daha önce basına verdiği gözdağı ve bu mahkemenin meclisten geçirmeden infaz yetkisine sahip olması ve mahkeme tarafından hilafetten söz etmenin vatana ihanet kabul edileceği haberlerinin etkili olduğu görülmüştür.[47]

İKİNCİ TBMM'NDE MUHALEFET

Muhalefetin Örgütlenmesi

1923 seçimleriyle birinci meclisteki ikinci grup tasfiye olurken, ikinci mecliste artık muhalefetin olmayacağı düşüncesi hakimdi. Ancak Eylül ayından itibaren başlayan cumhuriyet tartışmaları Halk Fırkası'nda ikililik yaratmaya başlamış, Rauf Beyle başlayan muhalefet gittikçe artmıştır. Mustafa Kemal, 16 Eylül'de Trabzon Halk Fırkası Şubesi'nde yaptığı konuşmada muhaliflere karşı adeta savaş ilan etmiş ve kendisi cumhurbaşkanı olduğu için Halk Fırkası başkanlığı yapmasını eleştirenlere cumhuriyetin savunucusu olarak Halk Fırkası'nı gördüğü için bu partinin başkanı olmaya devam ettiğini belirtmiştir.[48]

Muhalif basından Ahmet Emin'in 19 Eylül tarihli yazısına göre, yarın mecliste iki parti olduğu zaman cumhurbaşkanı herhangi bir partiyi tutmak

---

[47] Abacalı, **a.g.e.**, s. 111-126; Türker, **a.g.e.**, s.165-187; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Örs- Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.110-122.

[48] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-134; Türker, **a.g.e.**, s.165-187; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.123-150.

Levent Şahverdi Arşivi

durumunda kalacak ve böylece hakem rolü oynayacak kimse olmayacaktır, ancak cumhuriyet ve inkılaplar tehdide uğrarsa cumhurbaşkanıyla birlikte tüm vatandaşların bu tehlikeye karşı cephe alması gerekir, Mustafa Kemal taraf tutan bir politika adamı değil, denge sağlayacak bir hakem olmalıdır. Bu tarihlerde muhalif gazeteciler grubuna katılmış olan Suphi Nuri de cumhurbaşkanının konuşması üzerine her Türkün, her cumhuriyetçinin ve her inkılapçı Türkün mutlaka tek bir fırkaya mensup olamayacağını, başka fırkalara da yönlenebileceğini, cumhuriyette sağ ve sol merkezli partilerin, sosyalist partilerin olabileceğini, herkesin mutlaka Halk Fırkası'na girmek zorunda olmadığını, cumhurbaşkanının ancak ve ancak cumhuriyet aleyhtarı fikirlere ve zümrelere muhalefet etmesi gerektiğini, yoksa Halk Fırkası'na dahil olmayan cumhuriyetçi ve inkılapçı Türklere muhalif olmaması gerektiğini, bunun da memleket çıkarlarına daha uygun olduğunu yazmıştır. Cumhurbaşkanı 20 Eylül'de Samsun'da yaptığı konuşmada muhalif bir partinin kurulması taraftarı olmadığını, çünkü daha henüz yolun başında olduklarını, yeterince mesafe almadıklarını, ana düşüncelerin tam netlikle ortaya çıkmadığını, bu durumda ayrılmanın milletin huzur ve emniyetine zarar vereceğini, daha bugünden böyle particilik yapmanın memleket birliğine zarar vereceğini, bu kanaatini gezdiği ve gördüğü yerlerde edindiğini ifade etmiştir.[49]

Son Telgraf 6 Ekim'de muhaliflerin İstanbul milletvekili Rauf Bey ve İsmail Canpolat liderliğinde toplandıklarını, kuracakları partinin programının bile hazır olduğunu yazmıştır. Adana'daki *Toksöz* yazarı Abdülkadir Kemali'ye göre iktidarı ele geçiren şahıslar askerlerdir, askerler yapmak için değil yıkmak için teşekkül etmiş bir kurumun adamlarıdır ve millet iradesine gerekli olan ehliyetten yoksundurlar, meşru ve kanuni bir teşkilat kurarak askerlerin karşısına çıkmak ve iktidarı ele almak gerekir. Musul konusunda Türkiye ve İngiltere arasında oluşan gerginlik üzerine cumhurbaşkanı, 12 Ekim'de meclisi olağanüstü toplantıya çağırması ve daha önce istifa etmiş olan Refet Beyin 14 Ekim'de istifasını geri alması yeni gelişmelerin habercisi olmuştur. Musul sorunu için toplanan mecliste Menteşe milletvekili Esat Beyin Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin durumuyla ilgili Mübadele İmar ve İskan Bakanı Refet Bey hakkında soru önergesi vermesi ve bu önergenin Halk Fırkası'nı bölmesi, muhalif bir par-

[49] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-134; Türker, **a.g.e.**, s.165-187; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.123-150.

Levent Şahverdi Arşivi

ti kurulması yolunda atılan ilk ciddi adıma zemin oluşturmuştur. Son durumu değerlendiren *Tanin* yazarı Saadettin, fırkada artık düşüncelerin iyice ayrıştığını ve üyelerin dörtte birinin muhalif olarak nitelendiklerini, bunun sonucu olarak mecliste yeni bir siyasi partinin doğacağının belli olduğunu ve bu partinin liderliği için Rauf, Refet ve İsmail Beylerin adlarının geçtiğini belirtmiştir. Rauf Bey, Adnan Beyle (Adıvar) *Vatan*'dan Ahmet Emin'i ziyaret ederek bu gazetenin partinin yayın organı olmasını istemişlerdir**.** *Son Telgraf*, mecliste muhaliflerin hedeflerinin İsmet Paşa ve hükümeti olduğunu, hatta yeni kurulacak hükümetin bile listesini hazırlayarak cumhurbaşkanına sunduklarını yazmıştır. Muhalif basının İsmet Paşa ve birkaç bakanın istifasıyla hükümet sorununun kalmayacağını yazmaları üzerine Yunus Nadi, yeniçeriler dönemindeki gibi cumhuriyet devrinde hala kelle isteyenlerin olduğunu belirterek muhalif basını eleştirmiştir. *Son Telgraf*'tan Sadri Ethem, İsmet Paşanın kötü işler yaptığını belirtmiş, ancak yerine geçecek kimsenin olmamasını, 1923 seçimlerinde muhalefetin tamamen dışlanmasına bağlamıştır.[50]

Ordudaki görevleri ile milletvekilliği görevlerini bir arada yürütmeleri yeni çıkarılan yasayla imkansız hale geldiği için Kazım Karabekir Paşa ve diğer milletvekili olan paşalar ordudaki görevlerinden istifa etmelerine rağmen, 5 Kasım'da başlayan İsmet Paşa Hükümeti hakkında verilen gensoruya, ordudaki devir teslim işlemlerini tamamlamadıkları gerekçesiyle alınmamışlardır. Hükümetin düşmesini göz önüne alamayan muhalefetin, bu hesabını fark eden İsmet Paşa, mübadele imar ve iskan vekili hakkında yöneltilen soruya kendisi cevap vermiştir. Bu tavır, hükümetin gensoruyla düşürülmesi ihtimalini yok etmiştir. *Tevhid-i Efkar*'dan Velid Ebuziyya böylesine önemli bir eleştiriyi gürültüye boğarak susturan hükümetin güven oyu alacağını, ancak bu güven oyunun güven oylaması yapılan sandığa atılan beyaz kağıtların fazlalığından ibaret olacağını belirtip hükümete destek olan milletvekillerini eleştirmiştir. Abdülkadir Kemali ise muhalefet adına gelecekten umutlu olduğunu, yeter ki münferit olarak hareket etmeyip, bir fırka etrafında toplanmaları gerektiğini, Gazi Paşayı çok sevdiklerini, ancak memleketlerini daha çok sevdikleri için ona körü körüne tapmaya devam etmeyeceklerini, muhalif bir parti kurulduğu taktirde buna büyük bir çoğunluğun katılacağını, yalnız bu partinin Halk Fırkası gibi te-

[50] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-134; Türker, **a.g.e.**, s.165-187; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.123-150.

Levent Şahverdi Arşivi

melsiz amaçlar yerine mükemmel bir programla ortaya çıkması gerektiğini, bunu muhalif milletvekilleri yapamasalar da kendilerinin yapabileceğini yazmıştır. *Son Telgraf'*ta Sadri Ethem hükümetin tek bir partinin elinde istenildiği gibi yönetilmesinin demokrasi adına gülünç bir oyun olduğunu, buna hiç kimsenin taraf olmaması gerektiğini, mutlaka mecliste değişik fikirleri temsilen bir kaç partinin olması gerektiğini, ancak bunların derme çatma olması durumunda ise demokrasinin aşınabileceğini ifade etmiş ve mecliste oluşan yeni kuvvetlerin kimi ve neyi temsil edeceklerini sormuştur. 8 Kasım'da yapılan güven oylamasında İsmet Paşa Hükümeti 19'a karşı 148 oyla güven oyu almış, ancak 41 milletvekili oylamaya katılmamıştır Güven oylaması üzerine *Hakimiyet-i Milliye*, bazı basın mensuplarının bir haftadan beri oluşturdukları kasırganın bir bardak su içinde oluşan fırtınadan ibaret olduğunu, fırtınaya üfleyenlerin de çok zayıf olduğunu belirtmiştir. Abdülkadir Kemali, hükümetin güven oyu almasına sinirlenip eleştirilerinin dozajını arttırmış, paşaların memleketi gül bahçesi halinde gördüklerini söylemiş, aslında millet denilen baldırı çıplaktan oluşan sürünün, bu gül gibi vatanda burunları düşürücü kokular yayan çiçekleri koklamaktan başka ne görevleri olduğunu sormuş, Türkiye'nin bir kışladan, hükümetin kumandanlardan, milletin ise neferlerden oluşan bir ordu olduğunu ve böyle bir devlette de yolunda yürümeyen hiçbir işin olmayacağını ifade etmiştir. Yazar yolsuzluklardan bizzat cumhurbaşkanı ve başbakanın söz etmesine rağmen, hükümetin güven oyu almasını yadırgadığını yazmıştır. *Vatan*'da Ahmet Emin, meclisteki muhalif kanadın plansız, hükümetin planlı hareket ettiğini yazmıştır. Velit Ebuziyya, İsmet Paşa hükümetinin güven oyu alarak bu işten güçlenerek çıkmadığını, çünkü şimdiye kadar yapılan hataların hiç birini itiraf etmeyerek olan bütün yolsuzlukları normal olarak gösterdiğini belirtmiştir.[51]

Hükümet güvenoyu aldıktan sonra aylardır beklenen kopma meydana gelmiş ve ret oyu veren 19 milletvekili ertesi gün Halk Fırkası'ndan istifa etmişlerdir. *Tevhid-i Efkar* hükümete güvensizlik oyu veren milletvekillerinin Erzurum milletvekili Sabit Beyin evinde toplanarak böyle bir istifa kararını ortaklaşa aldıklarını yazmıştır. *Tanin* yazarı Refik Nuri, istifaların arkasının geleceğini, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların da istifa edeceklerini ve kurulacak olan fırkanın adının "Cumhuriyet Fırkası"olacağını

[51] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-134; Türker, **a.g.e.**, s.165-187; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.123-150.

Levent Şahverdi Arşivi

belirtmiştir. *Son Telgraf*'ta yeni kurulacak partinin başkanının Kazım Karabekir, genel sekreterinin Rauf Bey olacağını yazmıştır. *Tevhid-i Efkar* istifaların süreceğini ancak istifa eden milletvekilleri arasında bir fikir birliği olmadığını, birkaç gün içinde parti tüzüğünün hazır olacağını, ayrılan milletvekilleri arasında üç grup oluştuğunu, tüm grupların bir parti etrafında toplanabileceklerini belirtmiştir. *Tanin*, Halk Fırkası'ndan ayrılan hoca efendilerin yeni kurulacak partiye katılmayarak ayrı bir parti kuracağını, *Tevhid-i Efkar* da, *Toksöz* sahibi Kastamonu milletvekili Abdülkadir Kemali'nin kendi başına bir parti kuracağını, istifa eden milletvekillerinin kırkı bulduğunu, ileride bu sayının atmışa ulaşacağını, yeni partinin adının özellikle "Cumhuriyet Fırkası" olacağını, bu suretle partinin cumhuriyetçiliği konusunda dedikodulara meyil vermeyeceklerini yazmıştır. İstifaları *Toksöz*'den Abdülkadir Kemali, Mustafa Kemal'e karşı bir cesaret göstergesi olarak yorumlamış ve saltanatı yıkan bir milletin bitaraflığı tahammül edemeyeceğini, cumhuriyet adı altında diktatörlüğe gidilmesinden korktuğunu belirtmiştir. *Son Telgraf*'tan Fevzi Lütfü, Mustafa Kemal'i meclis içinde hürriyeti öldürenlere arka çıkmakla suçlamış, Halk Fırkası'ndan ayrılanların sayısını yeterli bulmamış, fırkadan memnun olmayanların, şikayetleri kesip karar vermeleri gerektiğini yazmıştır. Hüseyin Cahid, fırkadan ayrılabilmek için temiz bir geçmişe sahip olmak ve eleştirilere açık olmak gerektiğini yazmış, fırkada kalanları geçmişi temiz olmamakla suçlamış, satın alınan kalemlerle hür basını susturabileceklerini düşünenlere karşı muhalefetin doğduğunu belirtmiştir. Ahmet Ağaoğlu ise, yazdığı yazıda istifalardan endişe duyduğunu, Türk halkından ülkesine ve devrimlerine sahip çıkmasını istemiş, devrimin ilk zamanlarında bir reisin etrafında toplu olunması gerektiğini, şu an ayrılmaların ülkeyi mahvedeceğini, bu ayrılıklardan dolayı ülkenin on altı yılda onda yedisini kaybettiğini ve Türkün ülkesine sahip çıkarak padişahlardan kurtardığı bu son ocağa sahip çıkması gerektiğini ifade etmiştir. [52]

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması

17 Kasım 1924'te kurulan partinin adı "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" olmuş ve başkanlığına 26 Kasım'da Kazım Karabekir Paşa getirilmiştir. Parti kurulduktan üç gün sonra İsmet Paşa sağlık nedenlerini ileri

[52] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-134; Türker, **a.g.e.**, s.165-187; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.123-150.

Levent Şahverdi Arşivi

sürerek cumhurbaşkanına istifasını sunmuştur. 25 Kasım tarihli Refik Nuri *Tanin*'deki yazısında, İsmet Paşanın istifa gerekçesinin sağlık olamayacağını, aslında istifa edenin kabinesinin değil onun siyaseti olduğunu belirtmiş, başyazar Hüseyin Cahid de, İsmet Paşanın istifa gerekçesine inanmadığını, ama istifasının ülke için yararlı olacağını, İsmet Paşa Hükümeti'nin ciddi bir muhalefet ve kontrol karşısında tutunmasının mümkün olamayacağını anladığı için istifa ettiğini yazmıştır. İsmet Paşanın sağlık nedenleri ileri sürerek istifa etmesini inandırıcı bulmayan diğer kişi Necmettin Sadak, İsmet Paşa kabinesinin belli bir siyaseti, belli bir zihniyeti ve belli bir idare biçimini temsil ettiğini, bu nedenle çekilen hasta İsmet Paşa değil belli bir siyasettir demiştir.[53]

Cumhurbaşkanı, İsmet Paşa istifa edince, Fethi Beyi yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve eski kabineden hiç kimse yeni kabinede görev almadığı gibi muhalif bazı milletvekillerine yeni kabinede görev verilerek istifalara engel olmaya çalışılmıştır. Bütçe görüşmeleri için 20 Ocak'ta toplanan Halk Fırkası'nda milletvekili maaşının arttırılması isteği kabul edilmiş ve milletvekili maaşı 100 liraya çıkılmıştır. *Vakit* Ankara muhabiri Necati, bu konuda gazetesine gönderdiği yazıda, maaş zammına taraftar olanların taraftar olmayanlara zammı almamalarını tavsiye ettiklerini, Kozan milletvekili Ali Saib'in zammı fazla görenlerin kendilerine bağışlayabileceklerini ve maaşın kendilerine yetmediğini yazmış ve Ali Saib'in bir de fotoğrafını yayınlamıştır. Bunun üzerine söz konusu milletvekili 22 Ocak'ta *Vakit* muhabirini meclis koridorunda dövmüş ve TBMM idare heyeti, önlem olarak muhabirlerin koridorlarda dolaşmalarını yasaklamıştır. Bu olayı protesto etmek için Ankara'daki İstanbul gazetesi muhabirleri *Vatan*, *Tanin*, *Vakit*, *Tevhid-i Efkar*, *Akşam*, *İleri* ve *İkdam* üç gün süreyle Ankara'dan İstanbul'a haber göndermeme kararı aldıklarını belirtmişlerdir. Türk Matbuat Cemiyeti de söz konusu muhabire yapılan saldırıyı basın özgürlüğüne yapılmış bir saldırı olarak nitelemiştir. Muhabiri dövmekle yetinmeyen Ali Saib'in, gazetecilerin mesnetsiz saldırıları karşısında şeref ve haysiyetini muhafaza etmek için düello hakkı konusundaki teklifi, mecliste görüşülmesi kabul edilmiş, ancak teklif hiçbir zaman yasallaşmamıştır. Milletvekillerinin zam isteği *Karagöz*, *Akbaba*, *Zümrüdü Anka* gibi bazı mizah dergilerine de konu olmuş ve eleştirilmiştir. Meclis bu üç der-

[53] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-141; Türker, **a.g.e.**, s.187-230; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.151-184.

Levent Şahverdi Arşivi

gi aleyhinde meclise ve milletvekillerine hakaret davası açmışsa da mahkeme heyeti, söz konusu gazetecilerin beraatına karar vermiştir. 17 Kasım 1924'ten beri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla birlikte İstanbul muhalif basını yeni partiyi destekleyen yayınlarını arttırmıştır. Muhalefetin organize olmaya çalıştığı bu esnada Ali Saib, meclis başkanlığına 12 maddelik Matbuat Kanunu'nda değişiklik önergesi vermiştir.[54]

Tevhid-i Efkar ve İzmit'te yayın yapan *Hür Fikir* adlı muhalif gazeteler, önergenin basın özgürlüğünü kısıtlayacağı eleştirisini yapmış, TCF (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası), meclis genel kurulunda ilgili önergenin ret edileceğini düşünürken meclis önergeyi incelemeye değer bulmuş ve bu muhalif çevrelerce endişeyle karşılanmıştır. Hüseyin Cahid, önerinin basın özgürlüğüyle birlikte tüm özgürlükleri yok edeceği için meclisçe kabul edilmeyeceğini, bu teklifin millet hakimiyetine ve cumhuriyete yönelik bir darbe olduğunu yazmıştır. Bu tartışmalar devam ederken mecliste ara seçim yapılmış ve Bursa'daki ara seçimi Halk Fırkası adayı yerine Sakallı Nurettin Paşanın kazanması *Tanin*, *Vatan* ve *Tevhid-i Efkar* gazeteleri arasında muhafazakarlık-liberallik tartışmalarının başlamasına neden olmuş ve bu arada meclisteki Matbuat Kanunu'na dair değişiklik önerisi unutulmuştur. 31 Aralık'ta muhalefete destek vermek için Abdülkadir Kemali gazetesi *Toksöz*'ü Adana'dan İstanbul'a taşıyarak yayına burada başlamıştır. Bu gazetenin ve mütareke döneminde İngilizler tarafından kurulan *Orient News* gazetesinin iç güvenliği bozucu yayınlarda bulundukları için hükümet tarafından Matbuat Kanunu'nun 23. maddesine dayanarak bir hafta süreyle kapatılması basın özgürlüğü tartışmalarını yine başlatmıştır. Ebüziyya ise kapatılma kararının nedenini hükümet yerine Abdülkadir Kemali'nin çok sert yazılarına bağlamış ve 23. maddenin çalıştırılmasının istiklal mahkemelerinin çalıştırılmasından daha iyi olduğunu belirtmiştir.[55]

1923 ilkbaharından beri cumhuriyet konusu dışında tüm konularda birlikte hareket eden Hüseyin Cahid ve Velid Ebuziyya, Sakallı Nurettin Paşa konusu dışında bu konuda da fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Hüseyin Cahid, bağımsız bir mahkemede yargılanmanın, keyfi hükümet kararıyla ka-

---

[54] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-141; Türker, **a.g.e.**, s.187-230; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.151-184.

[55] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-141; Türker, **a.g.e.**, s.187-230; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.151-184.

Levent Şahverdi Arşivi

panmaktan daha adil olduğunu, bu şekilde sadece gazetenin hakkının değil, tüm milletin hakkının tecavüze uğradığını ve Fethi Bey hükümetinin kendisini affettirebilmek için Matbuat Kanunu'nun 23. maddesinin kaldırılması teklifi vermesi gerektiğini belirtmiştir. Hükümet, *Toksöz* hakkında 5 Ocak'ta İstanbul 4. Ağır Ceza Mahkemesi'ne iki ayrı dava açmış: Bunlardan birincisi *Toksöz*'ün 17 Aralık'ta yayınlanan yazısında Selanik'ten gelen göçmenler arasında Selanikli bir tüccarın üç bin düzinelik kolonyayı ülkeye vergisiz olarak sokması sonucu, ülkenin 84 bin lira zarar ettiğine ve bu 84 bin liranın hükümet dostu birkaç kişiye bağışlandığını ileri süren yazısı, ikincisi ise 29 Aralık'ta yayınlanan ve Halk Fırkası'nı kavak ağacına sarılan ve onu kurutan bir sarmaşığa benzetip ülkenin uçuruma sürüklenmesine karşı mücadele edilmesini isteyen yazısıdır. Bu iki davayı birleştiren hükümet, bu davada 12 Ocak'ta açıklanan kararla Abdülkadir Kemali 6 ay hapis cezası almış ve bu da *Toksöz*'ün İstanbul hayatını sona erdirmiştir. Sertlik yanlısı hükümet yerine, ılımlı bir hükümet kuran Fethi Beyden muhalefet partisi kadar, parti içindeki sertlik yanlıları da pek memnun değillerdi. Hükümete ilk tepkiyi İçişleri Bakanı Recep Bey, 4 Ocak'ta İstanbul belediyesinin seçimle işbaşına gelmesini isteyen bakanlar karşısında yalnız kalınca istifa etmesiyle göstermiştir. Bunun üzerine *Tanin* muhabiri Refik Nuri, Recep Beyin istifasına neden olan İstanbul sorununun bir fırka, hatta bir hükümet bunalımına neden olabileceğini ve parti çoğunluğunun Fethi Bey hükümetinden memnun olmadığını yazmıştır. 10 Ocak'ta toplanan fırka grubu, bir bildiri yayınlayarak İstanbul belediyesi sorununun hükümet tarafından yeniden ele alınacağına dair bir bildiri yayınlamıştır, bu da Fethi Beyin İstanbul konusunda geri adım attığının göstergesidir.[56]

Cumhuriyet Halk Fırkası'nda sertlik yanlıları 1924 yılından beri basına karşı sert önlemler alınması gerektiğini sık sık gündeme getirmelerine rağmen, bu fırsatı ancak Takrir-i Sükun Kanunu'yla yakalamışlardır. Doğu illerinde patlak veren Şeyh Sait İsyanı, Fethi Beye karşı olan sertlik yanlıları için bir fırsat olmuştur. Nakşibendi şeyhi 13 Şubat 1925'te Palo'da ayaklanmış, bir tesadüf sonucu ortaya çıkan ve kısa sürede genişleyip büyüyen ayaklanmaya dair haber, ilk kez gazetelerde 16 Şubat'ta çıkmıştır. Gerek basın gerekse hükümet olayı küçük bir eşkıyalık hareketi olarak göstermiş, ancak Fethi Beyin ılımlı siyasetinden memnun olmayan Mustafa Kemal,

[56] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-141; Türker, **a.g.e.**, s.187-230; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.151-184.

Levent Şahverdi Arşivi

Heybeli Ada'da dinlenen İsmet Paşayı derhal Ankara'ya çağırmıştır. Bu geri gelişi *Tevhid-i Efkar*, bir hükümet meselesi olarak yorumlamıştır. *Tanin* İstanbul'daki milletvekillerinin Ankara'ya çağrıldığı haberini vermiş, ancak bunun nedeni olarak 21 Şubat'ta mecliste tütün meselesinin görüşüleceğini göstermiş ve hükümetin değişeceği söylentilerinin doğru olmadığını yazmıştır. Hüseyin Cahid, isyan hakkında yeterli bilgi vermeyen hükümetin suskunluğunu, olayın çok önemli olduğuna yormuştur. 21 Şubat'ta Ankara'ya dönen İsmet Paşayı istasyonda cumhurbaşkanı, bakanlar ve milletvekilleri karşılamıştır. Aynı gün ise ayaklanmanın hızla diğer vilayetlere sıçradığı haberi gelmiştir. Hükümet Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkari vilayetleri ile Erzurum Kığı ve Hınıs kazalarında sıkıyönetim ilan eden kararı meclisin onayına sunmuştur. 23 Şubat'ta da hükümetin söz konusu vilayetler ve kazalarda divan-ı harp kurup halkı isyana teşvik ve tahrik edenlerin yargılanacağı bildirmiştir. *Tanin* 24 Şubat'ta isyanın İngiliz tahriki sonucu ve bağımsızlık amacıyla çıktığını, dini nitelikte olduğunu, sertlik yanlılarının Trabzon ve İstanbul'da da sıkıyönetim isteyebileceklerini yazmıştır. İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmesini isteyen Karesi milletvekili Süreyya Beyin teklifi hükümet tarafından geri çevrilmiş, ancak "Dini hissiyata alet etmek üzere yapılan her şeyi vatan hainliği" kabul edileceğini belirten karar, 25 Şubat'ta meclis tarafından da kabul edilerek Hiyanet-i Vataniye Kanunu'na eklenmiştir. Ankara tarafından isyanın bağımsızlık ve irtica hareketi olduğu açıklanmıştır.[57]

31 Mart deneyimi olan Hüseyin Cahid, yazısında dinden haberi olmayan kimselerin din adına tahriklerde bulunarak ülkeyi felakete sürüklediklerini, din adına hangi iyi şeye teşebbüs edilmişse yarar getirmediğini, kötülük yapmak için dinden çok iyi yararlanıldığını, bunu Türkiye'nin yok etmek zorunda olduğunu ve böylesine bir kötülüğün ancak kuvvetle zapt edilip kökünün kurutulacağını yazmıştır. *Hakimiyet-i Milliye*, Şeyh Sait İsyanı'nı Türkiye Cumhuriyeti'nin hoşgörüsünün cezası olarak göstermiştir. Adana'da yayınlanan *Türk Sözü* de devrime karşı kalkan her elin ve başın ezileceğini, irticanın artık ebediyen gömülmesi gerektiğini belirtmiştir. İzmir'de yayınlanan *Anadolu* da İzmir gençliğinin böylesine bir görevde yer almak istediğini yazmıştır. *Tanin* irticayı karşı toplantı ve yayınlara yer ve-

[57] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-141; Türker, **a.g.e.**, s.187-230; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.151-184.

Levent Şahverdi Arşivi

rerek bu konudaki hassasiyetini göstermiş, Hüseyin Cahid de Türkiye'nin din ile siyaseti ayırmakla sağladığı kazancı açıklamıştır. Hedefteki yayın kuruluşlarından biri olan *Sebil-ür Reşad* da Türkiye'nin Lozan'dan sonra yaralarını sarmaya başladığı bir zamanda böyle bir olayın meydana gelmesini üzücü olarak nitelendirmiş, olayı hükümetin bir an önce yok etmesi için yardımcı olunmasının vatan hizmeti olduğunu yazmıştır.[58]

2 Mart'ta yapılan CHF toplantısında Konya milletvekili Refik, Karesi milletvekili Süreyya ve on arkadaşının verdikleri öneriyle, hükümetin Türkiye'nin her tarafında sert önlemler almasını istemişler, Fethi Bey, böyle bir öneri kabul edildiği takdirde bunu kendisine karşı kabul edilmiş sayacağını, böyle olursa istifa edeceğini, olayın sadece suçlularının cezalandırılması gerektiğini, diğerlerini mağdur edecek bir sıkıyönetime gerek olmadığını, sadece isyan bölgelerinde sıkıyönetimin yeterli olacağını savunmuştur. Ancak Mustafa Kemal, bu fikre şiddetle karşı olduğu için verilen önerge 60'a karşı 94 oyla kabul edilmiş ve Fethi Bey kabinesi istifa etmiştir. *Tevhid-i Efkar*, Fethi Beyin iç siyasetinin benimsenmediğini, bunun için istifa ettiğini yazmıştır. Hükümetin istifası üzerine hükümeti kurma görevi Mustafa Kemal tarafından İsmet Paşaya verilmiş, TCF konunun mecliste açıkça tartışılmasını istemiş, yoksa İsmet Paşa hükümetine güven oyu vermeyeceğini açıklamıştır. Hükümet, 23'e karşı 154 oyla güven oyu almış ve İsmet Paşa ilk icraat olarak Takrir-i Sükun Kanunu teklifini meclise getirmiş ve şu üç maddeden oluşan kanun, muhalif seslere rağmen 22'ye karşı 122 oyla kabul edilmiştir. Takrir-i Sükun Kanunu: 1- İrtica ve isyana ve memleketin içtimai nizamını, huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişine ihlale bais bilimum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı, hükümet, reisicumhurun tasdiki ile, res'en ve idareten men'e mezundur, 2- Kanun yayınlandıktan 2 yıl müddetle geçerlidir, 3- Bu kanunun tatbikine bakanlar kurulu memurdur.[59]

MUHALİF BASININ SONU

Basın üzerinde 1923'ten beri süren tartışmalar artık bir sona varmış, hükümet siyasi muhalefetten önce muhalif basının üzerine giderek basının

---

[58] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-141; Türker, **a.g.e.**, s.187-230; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.151-184.

[59] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-141; Türker, **a.g.e.**, s.187-230; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.151-184.

Levent Şahverdi Arşivi

muhalefet partisi TCF verdiği desteği ortadan kaldırmak için 6 Mart 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükun Kanunu'nun birinci maddesine dayanarak İstanbul'da yayınlanan *Tevhid-i Efkar*, *Son Telgraf*, *İstiklal* ve sosyalist nitelikli *Orak Çekiç* ve *Aydınlık*, Adana'da yayınlanan *Sayha* ve Trabzon'da yayınlanan *İstikbal* gazeteleri ve *Sebil-ür Reşad* dergisini süresiz olarak kapatmıştır. Hüseyin Cahid, gazete ve dergiler kapatıldığı gün artık siyasi yazılar yazmayacağını açıklamıştır. *Cumhuriyet* ise söz konusu kanunun cumhuriyeti korumak için çıkarıldığını, bu yasa gereği bugün kapanan gazetelerin, hükümetin sabrını suiistimal ettikleri için kapatıldıklarını, işin bununla kalınmayacağını belirtmiştir. *Hakimiyet-i Milliye*'de Yakup Kadri, İstanbul basınının cumhuriyet ilan edildiğinden beri hükümete cephe aldığını ve devlet üzerinde bir basın terörü oluşturarak Şeyh Sait İsyanı'na neden olduğunu yazmıştır. Hükümet, 9 Mart'ta İzmir'de yayınlanan *Saday-ı Hak*, 15 Nisan'da *Tanin*, 26 Nisan'da *Resimli Hafta* dergisini, 12 Ağustos'ta da *Vatan*'ı kapatmıştır. Bunun üzerine Erzurum milletvekili Rüştü Paşa, bazı gazetelerin söz konusu yasa çıkmadan önceki yazıları nedeniyle kapatılmamaları gerektiğini, hükümetin basın özgürlüğünü kısıtlamaması gerektiğini belirtmiştir. Paşanın gazetelerin kapatılma nedenlerine dair vermiş olduğu önergeye karşın İçişleri Bakanı Cemil Bey, gazetelerin Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanılarak, eleştirilerinden dolayı değil, dini siyasete kattıklarından veya yanlış haberler vererek memleketi zor durumda soktuklarından kapatıldıklarını, hükümete taraftar olmayan diğer gazetelerin yayınlarına devam edebildikleri açıklamasını yapmıştır. [60]

Ankara İstiklal Mahkemesi'nde Yargılanmalar

Mahkeme heyeti, Başkan Ali (Çetinkaya), Savcı Necip (Küçüka), Üyeler Kılıç Ali, Zırh Ali ve Yedek Reşit (Galip) Bey'den (Bu mahkemeye üç Ali'ler mahkemesi denmekteydi) oluşmaktadır. 12 Mart'ta yayınladığı bildiriyle görevine başlayan Ankara İstiklal Mahkemesi, ilk olarak Mersin'de yayınlanan *Doğru Öz*'ün sahibi Ata Öz'ü, Takrir-i Sükun Kanunu'nun aleyhinde yayın yaptığı gerekçesiyle suçlu bulunarak bir yıl hapis cezasına çarptırmıştır. İkinci olarak ise *Toksöz* yazı işleri müdürü ve eski *Altın Öz* sahibi ve başyazarı Şükrü Oğuz'u ve askerlikten atılmış olan arkadaşı Ali Ruhi'yi, Şeyh Sait İsyanı nedeniyle seferberlik emri için silah altına alınmış

[60] Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-141; Türker, **a.g.e.**, s. 230- 242; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.151-184.

Levent Şahverdi Arşivi

yükümlüleri, askerden kaçmaya teşvik ettikleri, isyancılara karşı silah kullanmanın, dinen uygun olmadığını belirten yazılar yazdıkları gerekçesiyle suçlu bulmuş, Şükrü Oğuz'u üç yıl sürgün cezasına ve Ali Ruhi'yi ise yedi yıl hapis cezasına çarptırmıştır. İstanbul'da *Memleket* gazetesini çıkaran İsmail Hami (Danişmend) de 18 Mayıs 1925'te Paris'te TBMM aleyhinde yayın yapan *Mücadele* gazetesine "Hezeyan" takma adla yazı gönderdiği gerekçesiyle yargılanmaya başlanmış, ancak söz konusu iddia elçilik tarafından onaylanmadığı için 9 Eylül 1925'te beraat etmiştir. Takrir-i Sükun Kanunu çıktıktan sonra kapanmayan tek muhalif gazete *Tanin*'di, çünkü artık *Hakimiyet-i Milliye*'de yayınlanan haberleri yayınlamaktaydı. Ancak 12 Nisan'da Beykoz TCF Şubesi'nin polisçe aranmasını "baskın"olarak duyurunca, gazete kapatılmış ve gazetenin Sorumlu Müdürü Muammer Bey, Yazı İşleri Müdürü Baha Bey ile yazı işlerinden Kadri Bey yargılanmak üzere tutuklanmıştır. Söz konusu idari kadro kendilerinin bu yazıdan sorumlu olmadığına, Hüseyin Cahid'in sorumlu olduğuna dair ifadeleri üzerine Hüseyin Cahid tutuklanarak Ankara'ya gönderilmiştir. Eski Matbuat Neşriyat Umum Müdürü Zekeriya Bey ve çıkardığı *Resimli Hafta* dergisinde Cevat Şakir'in (Kabaağaçlı) yazdığı bir makale ile orduya ve hükümete karşı tahrik, askeri firara teşvik ettiği gerekçesiyle tutuklanmışlardır. Zekeriya (Sertel) bu yazı yerine daha öncesinden yazdığı muhalif yazılardan da yargılanmıştır. Mahkeme 28 Nisan'da sanıkların savunmalarını dinledikten sonra Zekeriya Beyi Sinop'a ve Cevat Şakir'i ise Bodrum'a sürgüne göndermiştir. Mahkeme Başkanı Ali Bey (Çetinkaya) daha önceden Cevat Şakir'i öz babasını öldürmekten yargılamıştır. Öte yandan 27 Nisan'da başlayan duruşmayla Hüseyin Cahid de yargılanmaya başlanmıştır. Cahid, kendisinin ancak kendi yazdığı yazılardan sorumlu olduğunu, Lozan'dan sonra hükümetin lehinde hiç olmadığı suçlaması konusundaki hesabı, İstanbul İstiklal Mahkemesi'nde verdiğini belirtmiştir. Savcının "baskın" kelimesiyle kamuoyunu heyecana sevk edip tahrik ettiği için yargılanmasını talep etmesi üzerine, Cahid engizisyon devrinden beri hiçbir demokrasi ve cumhuriyette kimsenin fikirlerinden dolayı suçlanıp sorumlu tutulmadığı, basın özgürlüğü olmadan demokrasinin olamayacağı, bizzat Mustafa Kemal'in basın özgürlüğünün ilacını istiklal mahkemesi olarak değil basın özgürlüğü olarak açıkladığı cevabını vermiştir. Sonuçta mahkeme Hüseyin Cahid'i 8 Mayıs'ta ömür boyu Çorum'da sürgün cezasına, Sorumlu Müdür Muammer Bey ve yazar Nuri Beyi ikişer yıl hapis cezasına çarptırmış ve Yazı İşleri Müdürü Kadri Beyin beraatına karar vermiştir. Cahid, sürgün çektiği Çorum'da çok iyi karşılanmış ve sıkıntı çekmemiş, ailesini yanına getirte-

Levent Şahverdi Arşivi

bilmiş, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Beyin emriyle bakanlık adına Fransızca'dan Türkçe'ye çevriler yapmış ve Hakkı Tarık Us'un kefaletiyle de daha sonra serbest bırakılmıştır.[61]

Şeyh Sait İsyanı'nı bir irticai hareket olarak yorumlayıp lanetleyen ve bu konuda hükümeti destekleyen yazılar yazan *Aydınlık*, *Orak Çekiç* ve Bursa'da *Yoldaş* dergileri 6 Mart'ta kapatılmış, hükümetin bu kararını öğrenen *Aydınlık* başyazarı Dr. Hüsnü ve yazarlar Hasan Ali ve Nazım Hikmet yurt dışına kaçmışlar, diğer sosyalist yazarlar komünistlik propagandası yapmak suretiyle iç güvenliği ihlal ettikleri gerekçesiyle 1 Mayıs 1925'te tutuklanmışlardır. 9 Ağustos'ta başlayan duruşma 12 Ağustos'ta tamamlanmış ve *Aydınlık* Sorumlu Müdürü Sadrettin Celal ve yazar Şevket Süreyya yedişer yıl, yurtdışına kaçan yazarlar ise on beşer yıl kürek cezasına mahkum edilmişlerse de, mahkumlar 29 Ekim 1926'da cumhuriyet bayramı nedeniyle hükümetin çıkarmış olduğu aftan yararlanarak serbest bırakılmışlardır. [62]

İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi'nde Yargılananlar

Mahkeme Başkanı Mazhar Müfit (Kansu), Savcı Ahmet Süreyya (Özgeevren), Üye Ali Saib (Ursavaş) ve Lütfi Müfit (Özdeş), Yedek Avni (Doğan) Bey'dir. 15 Nisan'da yakalanan Şeyh Sait, 26 Mayıs'tan itibaren istiklal mahkemesinde yargılanmaya başladığında, kendisini ayaklanmaya yönelten etkenlerden ilkinin şeriat kitapları olduğunu, ikincisinin de *Sebil-ür Reşat* ve *Tevhid-i Efkar* gibi basın organlarının olduğunu, meclisteki muhalefetin etkisi olmadığını belirtmiştir. İsyana katılan emekli binbaşı Kasım Bey kendisi üzerinde *Tok Söz*, *Tevhid-i Efkar* gazetelerinin ve özellikle *Son Telgraf*, *Sebil-ür Reşat*'ın hükümetin meşru olmadığı propagandasının çok etkili olduğunu açıklamıştır. Bu iddia üzerine *Sebil-ür Reşat*'ın başyazarı Eşref Edip, *Tevhid-i Efkar* başyazarı Velid, *Tok Söz* başyazarı Abdülkadir, *Son Telgraf* yazarlarından Fevzi Lütfü ve Sadri Ethem Beylerin 19 Haziran'da tutuklanmasına karar verilmiş ve yazarlar Diyarbakır'a gönderilmiştir.[63]

---

[61] Aybars, **a.g.e.**, s. 278-283; Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-141; Türker, **a.g.e.**, s.230- 242; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2 ; Öz, **a.g.e.**, s.184-202.

[62] Aybars, **a.g.e.**, s. 308-317; Abacalı, **a.g.e.**, s. 126-141; Türker, **a.g.e.**, s.230- 242; Topuz, **a.g.e.**, s. 146-155; Koloğlu, **a.g.e.**, s. 53- 63; Bozdağ, **a.g.e.**, s. 142-166; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 11-46 ; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1-2; Öz, **a.g.e.**, s.184-202.

[63] Erik Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul, , Bağlam Yayıncılık, 1987, s. 251-292; Aybars, **a.g.e.**, s. 357-384; Abacalı, **a.g.e.**, s. 139-141; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 46-49; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1, s. 603-604; Öz, **a.g.e.**, s.202-224; Feridun Kandemir, **Suikast,** İstanbul 1955, s. 76-77.

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer yandan istiklal mahkemesi, 11 Ağustos'ta, *Vatan*'ın süresiz kapatılmasına ve başyazarı Ahmet Emin, yazar Ahmet Şükrü'yü ve *Son Telgraf* gazetesinden Suphi Nuri ve yazar İsmail Müştak'ın tutuklanarak yargılanmak üzere Elazığ'a gönderilmesine karar vermiştir. Ahmet Emin, tutuklanma nedenlerini Diyarbakır'da yargılanan gazeteci arkadaşlarının çekememezliklerine bağlamıştır. Abdülkadir Bey dışında Ahmet Emin ve diğer basın mensubu arkadaşları Elazığ'a gönderilmek üzere çıktıkları yolda, 12 Ağustos'ta Adana'dan cumhurbaşkanına amaçlarının cumhuriyet ilkelerini değil, uygulamaları eleştirmek olduğunu, ayaklanmayla hiçbir ilgilerinin olmadığını ve affedilmelerini ifade eden bir telgraf çekmişlerdir. Söz konusu gazeteciler Diyarbakır'a varınca benzer konuda ikinci ve Elazığ'da üçüncü telgrafı çekmişlerdir. Cumhurbaşkanı da bu telgraf üzerine mahkeme başkanlığına bir telgraf çekerek, aflarını isteyen gazetecilerin bu davranışlarının göz önünde tutulmasını istemiştir. Mete Tuncay'ın Türk Tarih Kurumu arşivinde bulup yayınladığı, mahkemenin savcı vekili Avni Doğan tarafından Dahiliye Vekili Cemal Bey'e yazılmış özel ve şifreli mektupta, Gazi Paşanın şifreli emirleri gelinceye kadar mahkemenin işlev şeklinin gayet iyi olduğunu, ancak gazetecilerle ilgili Gazi'den mektup geldikten sonra, artık gazetecilerin beraat edeceği fikrinin oluştuğu belirtilmiştir. Gazetecilerin ilk duruşması Elazığ'da 11 Ağustos'ta başlamış ve 13 Eylül'e kadar sürmüştür. Mahkeme başkanı, Abdülkadir Bey'in Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevki dışında tüm gazetecilerin beratına karar vermiştir. İsyan Bölgesi İstiklal Mahkemesi'nin kararları Ankara İstiklal Mahkemesi kararlarına göre daha hafiftir ve sadece gazetecilere göz dağı vermek amacı güdülmüştür, beraat eden gazetecilerin 1930 yılına kadar yeniden gazete çıkarmalarına ve yazı yazmalarına izin verilmemiştir. Mahkeme üyelerinden Ali Saib daha sonra İzmir Suikastı nedeniyle istiklal mahkemesince yargılanacaktır.[64]

İZMİR SUİKASTİ VE SİYASİ MUHALEFETİN SONU

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 3 Haziran 1925 günü bakanlar kurulu tarafından kapatıldıktan yaklaşık bir yıl sonra, Mustafa Kemal'e suikast komplosu, 17 Haziran 1926'da Giritli motorcu Şevki'nin İzmir emniyet müdürlüğüne yaptığı ihbar ile ortaya çıkmıştır. Bu ihbarla birlikte eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 29 milletvekilinden 28'i tutuklanmıştır. Mustafa Kemal'in, İzmir'e 1926 yılında yapacağı geziden bir gün önce

[64] Zürcher, **a.g.e.**, s. 251-292; Aybars, **a.g.e.**, s. 357-384; Abacalı, **a.g.e.**, s. 139-141; Örs-Meriç, **a.g.e.**, s. 46-49; Çulcu, **a.g.e.**, C: 1, s. 603-604; Öz, **a.g.e.**, s.202-224; Kandemir, **a.g.e.**, s. 76-77.

Levent Şahverdi Arşivi

bu suikast girişimi tespit edilmiş ve *Anadolu Ajansı* tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Suikast girişimini, perde önünde eski Lazistan milletvekili Ziya Hurşit yönetmiş ve girişime katılan Çopur Hilmi, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ihbardan sonra suç aletleriyle yakalanmışlardır. Ziya Hurşit dışındaki üç kişi sabıkalıdır ve suikast için parayla kiralanmışlardır. Hazırlanan plana göre suikast, Ziya Hurşit'in kaldığı Gaffarzade Oteli önünde sokağın köşesinde işlenecek, suikastçılar da karışıklıktan yaralanarak bir otomobille Giritli Şevki'nin motoruna binip Sakız Adası'na geçeceklerdir. Mustafa Kemal'e karşı planlanmış olan bu suikast, Anayasayı değiştirmeye, meclisi görevinden men etmeye ve hükümeti devirmeye yönelik bir hareket olarak değerlendirilmiştir.[65]

Bu suikast girişimi sonucu sanıkların yargılanması için İzmir'de Ali Bey (Çetinkaya) başkanlığında istiklal mahkemesi kurulmuş, Savcı Denizli milletvekili Necip Ali (Küçüka), Üyeler Gaziantep milletvekili Kılıç Ali, Rize milletvekili Laz Ali (Zırh), Aydın milletvekili Dr. Reşit (Galip)tir. İstiklal mahkemesi bütün TCF milletvekillerinin nerede olurlarsa olsunlar hemen tutuklanmalarına, evlerinin aranmasına ve bulunacak belgelerin İzmir'e gönderilmesine karar vermiştir. Mahkeme milletvekillerinin tutuklanması için dokunulmazlıklarının kaldırılmasına dahi gerek duymamıştır, halbuki daha önce mahkemenin meclise bu konudaki başvurusu ret edilmiştir. İsmet Paşa, mahkemenin topladığı belgeleri meclise gönderilmesini, çünkü bu belgelerde ancak suç görüldüğü takdirde milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılacağını mahkemeye yazılı olarak bildirmiştir. Meclis başkanı, Kazım Bey (Özalp) olayı suçüstü kabul ettiği için meclisi toplamaya dahi gerek duymamıştır. Kazım Karabekir Paşanın tutuklanmasıyla birlikte meclisle mahkemenin arası açılmıştır. Tutuklanan paşanın serbest bırakılması için İsmet Paşanın bizzat Ankara emniyet müdürüne emir vermesi ve Kazım Paşayı serbest bıraktırması üzerine İstiklal Mahkemesi Başkanı Ali Bey, Mustafa Kemal'le görüşerek Kazım Paşanın tekrar tutuklanması emrini savcıya verdirmiştir. Mahkeme bununla da yetinmeyerek İsmet Paşayı tutuklamaya kalkışması üzerine Mustafa Kemal devreye girmiş ve İsmet Paşayı, başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere diğer milletvekillerinin tutuklanması için mahkeme kararını onaylamasını ikna etmiştir. Bundan sonra TCF milletvekillerinin hepsi tutuklanarak ceza evine konulmuştur. Suikastın esas yöneticisi Osmanlı hükümetinde eğitim baka-

[65] Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkiler** (1924-1930), C.IV, Ankara 1972.

Levent Şahverdi Arşivi

nı olan, Ulusal Mücadele sırasında İngilizler tarafından Malta'ya sürülen, ikinci dönem milletvekili seçilen eski ittihatçı İzmir milletvekili Şükrü Beydir. Şükrü Bey mebus seçildikten sonra muhalefete geçip TCF milletvekili olmuştur. Kendisinin Kara Kemal'i kullanarak eski ittihatçıları birleştirmeye çalıştığı söylenmekteydi. Perde arkasında Osmanlı maliye nazırı olan Cavit Beyin de yer aldığı söylenmiştir. Bu faaliyetler Doğuda eski ittihatçı Küçük Talat Bey, İstanbul'da Albay Kara Kemal ve Albay Kara Vasıf Bey tarafından organize edildiği belirtilmiştir. Hatta perde arkasında neredeyse tüm ittihatçıların adı geçmektedir. Söz konusu ittihatçılar, sırf İsmet Paşa hükümetini devirip kendilerini iktidara getirebilmek için Doğu Anadolu insanının dini duygusunu istismar ederek isyan çıkartmaya ön ayak oldukları ve bu isyan başarılı olmayınca bu kez Mustafa Kemal Paşayı ortadan kaldırmaya çalıştıkları ileri sürülmüştür. Mahkeme esnasında avukat tutmak isteyen Şükrü Bey'e mahkeme başkanının "*İstiklal Mahkemeleri, avukatların cambazlıklarına gelemez. Mahkememizin üst kademesi yoktur. Millet hüküm bekliyor. Ne söyleyecekseniz açıkça söyleyiniz. Avukatlarla geçirecek zamanımız yoktur*" demiştir.[66]

27 Haziran 1926'da başlayıp 13 Temmuz 1926'ya kadar süren mahkeme, İzmir milletvekili Şükrü, Saruhan milletvekili Abidin, Eskişehir milletvekili Arif, Sivas milletvekili Halis Turgut, İstanbul milletvekili İsmail Canpolat, Erzurum milletvekili Rüştü Paşa, eski Lazistan milletvekili Ziya Hurşit, eski Trabzon milletvekili Hafız, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Sarı Efe Edip, Çopur Hilmi, emekli baytar Albay Rasim, eski Ankara Valisi Abdülkadir, iaşeci Kara Kemal için idam kararı, Sürmeneli milletvekili Vahap için on sene Konya'da sürgün cezası verilmiştir. Mahkeme, Ergani milletvekili İhsan, Ardahan eski milletvekili Hilmi, Maliye eski Nazırı Cavit, Mersin eski milletvekili Selahattin, Sivas eski milletvekili Kara Vasıf, Er-

[66] Goloğlu, , **a.g.e.**, : Ziya Hurşit, Rize'nin (Lazistan) Pazar ilçesine bağlı Mollaveysi Köyünden Kadı Hurşit Efendinin oğludur. Ziya'nın babası kadılık ve vali vekilliği yapmıştır. Erzurum Kongresi esnasında İstanbul hükümetinin çıkarmış olduğu Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tutuklanma emrini uygulamayan Ziya Hurşit'in babasıdır, hatta onların rahat çalışması için yardımcı dahi olmuştur. 1892'de doğan Ziya Hurşit Almanyada deniz araçları yapım mühendisliği ve telsiz telgraf öğrenimi görmüş, yaşı küçük olmasına rağmen Almanya'dan dönen Ziya Hurşit, Mustafa Kemal'in isteğiyle 1920'de birinci mecliste Rize milletvekili olmuştur. Muhafazakar yapılı olan Ziya, Sakarya zaferinden meclise dönen Mustafa Kemal için kara tahtaya *"Bir millet putunu kendi yapar, kendi tapar"* diye yazacak kadar Gazinin hayranıdır. Aşırı milliyetçi yapısı nedeniyle Lozan'da Misak-ı Milli'den taviz verilmesini istemeyen ikinci grubun içinde yer almış ve grubun liderlerinden Ali Şükrü'nin etkisinde kalmıştır. Hatta mebus iken gönüllü askere gitmiş, cephe savaşına katıldığı için İstiklal Madalyası almıştır. Ancak Topal Osman'ın Ali Şükrü'yü öldürmesi ve fikirleri nedeniyle birinci grubun arasına alınmaması, ikinci mecliste kendisi yerine abisinin mebus olarak alınması onun kızgınlığını iyice arttırmış ve söz konusu suikaste katılmıştır

Levent Şahverdi Arşivi

zurum eski milletvekili Hüseyin Avni, İzmir eski Valisi Rahmi, İstanbul milletvekillerinden Rauf ve Dr. Adnan'ın davalarının Ankara'da devam edilmesine, diğer tutuklu milletvekillerinin beraatına karar vermiştir. Beraat eden paşalar başta Kazım Karabekir olmak üzere politikadan silinmiş, uzun süre siyasete girmemiş, orduya da dönmemiş ve 5 Aralık 1927'de usule uymayan bir şekilde de emekli edilmişlerdir. İdamlar gece yarısı infaz edilmiştir. İdam kararı verilenlerden Kara Kemal, gizlendiği evinde yakalanacağını anlayınca intihar etmiş, Abdülkadir Bey ise Bulgaristan'a kaçmasına rağmen tutuklanıp getirilmiştir. 2 Ağustos 1926'da Ankara'da başlayan dava 27 Ağustos'ta sona ermiş, mahkeme Eski Maliye Nazırı Cavit'in, Dr. Nazım'ın, eski Ardahan milletvekili Hilmi'nin, İttihat Terakki sekreterlerinden Nail'in idamlarına karar vermiş ve infazlar, 27-28 Ağustos'ta gerçekleştirilmiştir. Mahkeme, Rauf ve eski İzmir Valisi Rahmi Bey'in onar yıl sürgün edilmelerine, Salih Kahya ve Ali Osman Kahya'nın onar yıl hapsine, diğer sanıkların ise beraatına karar vermiştir. Bu yargılanmadan sonra muhalif basın organlarından sonra muhalefet de sindirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa olayı kendisinden ziyade cumhuriyete yönelik bir suikast girişimi olarak nitelendirmiş ve cumhuriyete ve onun prensiplere bağlılığın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha kani olduğunu belirtmiştir. Burada Mustafa Kemal Paşa ilk kez *"Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır"* sözünü sarfetmiştir.[67]

SONUÇ

TBMM tarafından saltanatın kaldırılması basının çoğunluğu tarafından doğal olarak karşılanırken, Lozan Anlaşması'nın TBMM tarafından onaylanmasından sonra, İstanbul basınının bir kısmı, Ankara'ya karşı muhalefete başlamıştır**.** Cumhuriyetin ilanını muhalif İstanbul basını arasında yer alan *Tanin*, *Vatan* ve *Tevhid-i Efkar* büyük tepkiyle karşılamış, bunda etken hilafeti Ankara'ya karşı bir sigorta olarak görmeleri ve cumhuriyetin ilanından sonra sıranın hilafetin kaldırılmasına geleceği endişelerini taşımaları olmuştur. Ancak İstanbul muhalif basınının her konuda hem fikir olduğu söylenemez. Bu üç gazetenin başyazarları Velid, Hüseyin ve Ahmet Beyleri bir araya getiren nokta cumhuriyetin Mustafa Kemal'in diktatörlüğüne yol açacağı ve bu eski Osmanlı paşasının geldiği noktanın kendilerini siya-

[67] Zürcher, **a.g.e.**, s. 251-292; Kandemir, **a.g.e.**, s. 76-77; Aybars, **a.g.e.**, s. 384-396; Abacalı, **a.g.e.**, s. 139-141; Örs-Meriç, **a.g.e.** , s. 46-49 Çulcu, **a.g.e.**, C: 1, s. 603-604; Öz, **a.g.e.**, s.202-224.

Levent Şahverdi Arşivi

si iktidardan uzaklaştırma endişesidir. 1924 ara seçimlerinde muhalif aday Sakallı Nurettin Paşanın CHF adayı Emin Bey'e karşı üstünlük sağlaması muhalif basını bölmüş ve söz konusu milletvekilinin seçilmesine *Tevhid-i Efkar* olumlu bakarken *Tanin* ve *Vatan* gazeteleri anti-laik bir kişinin milletvekili seçilmesini endişeyle karşılamışlardır. Velid Bey, muhafazakardinci görüşü temsil ederken, Hüseyin Cahid ve Ahmet Emin laik-liberal görüşü temsil etmişler, ancak söz konusu gazetecilerin cumhuriyetin ilan edilişi üzerine hilafetten yana tavır koymaları onların fikirleriyle çeliştiklerini göstermiştir. Bu üç muhalif gazeteye daha sonra cumhuriyetin ilanıyla yayına başlayan *Tok Söz* ve *Son Telgraf* gazeteleri de katılmıştır.

Basının kamuoyu oluşturmadaki önemini bilen Mustafa Kemal, Yunus Nadi, Celal Nuri, Mahmut, Falih Rıfkı, Hakkı Tarık, Mahmut Esat, Haydar Rüştü, Yakup Kadri gibi bir çok gazetecinin meclise milletvekili olarak girmesini sağlayıp, onların devrime desteklerini garantilemiştir. Mustafa Kemal'in konuşmalarından yola çıkarak basın özgürlüğünden yana olduğu, ancak gerek 1923'te gerekse 1925'te kurulan istiklal mahkemelerinde basın mensuplarının yargılandığı göz önünde bulunulduğunda, basın özgürlüğünden yana tavrından vazgeçtiği düşünülse de, dönemin bir devrim dönemi olduğu, söz konusu muhalif İstanbul basın mensuplarıyla birkaç kez bir araya gelerek onların devrime karşı, yıkıcı değil yapıcı olmalarını isteyerek uzlaşma çabaları aradığını ve bu uzlaşının uzun sürmediğini unutmamak gerekir. 3 Mart 1924'te hilafetin kaldırılması üzerine CHF içindeki muhalefet harekete geçmiş ve partiden koparak 1924 sonbaharında TCF'yi kurmuşlardır. Kurulan bu muhalif partiye İstanbul muhalif basını büyük destek vermiş, ancak patlak veren Şeyh Sait İsyanı'nın etkisiyle devrim kanunları işletilmeye başlanmış ve çıkartılan Takrir-i Sükun Kanunu'yla TBMM, istiklal mahkemelerinin tekrar kurulmasını kabul etmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesiyle siyasal alandaki muhalefetle birlikte basındaki muhalefet de son bulmuştur. Bu şekilde Türk basın tarihinin en özgür dönemi de sona ermiştir, siyasi muhalefet de İzmir suikast teşebbüsü ile birlikte siyasi arenadan uzun süre silinmişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKÇA

ABACALI, Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını, 1994.

ARAR, İsmail, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, İstanbul, cumhuriyet Gazetesi Yayını, 1997.

AVŞAR, Abdülhamit, **Serbest cumhuriyet Fırkası**, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1998.

AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1998.

BALKANLI, Remzi, **Mukayeseli Basın ve Propaganda**, Ankara 1961.

BAYAZIT, Taner , **İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)**, İzmir 1992.

BOZDAĞ, İsmet, **Basın İstibdadı**, İstanbul, Emre Yayınları, 1992

ÇULCU, Murat, **Gazeteciler Davası,** İstanbul, Kastaş Yayınları, 1993.

GOLOĞLU, Mahmut, **Devrimler ve Tepkiler** (1924-1930), C.IV, Ankara 1972.

KANDEMİR, Feridun, **Suikast**, İstanbul, 1955.

KOLOĞLU, Orhan, **Türk Basını**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını, 1993.

ÖRS, İbrahim-Meriç, Orhan, **Türk Basınında cumhuriyetin 60 Yılı**, İstanbul, Hürriyet Ofset, 1984.

ÖZ, Nurettin**, Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri (1920-1927)**, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayını, 1991.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, Ankara, Güven Matbaası, 1969.

TÜRKER, Hasan, **Türk Devrimi ve Basını 1922-1925**, İzmir, Dokuz Eylül Yayınları, 2000.

TOPUZ, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1973.

ZURCHER, Erik Jan, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1987.

Levent Şahverdi Arşivi

ÇANAKKALE SAVAŞLARI SIRASINDA OSMANLI HÜKÜMETİ'Nİ VE PADİŞAHI İSTANBUL'DAN TAŞIMA PLANLARI

Mustafa SELÇUK*

ÖZET

İtilâf Devletleri, Çanakkale savaşlarında Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak ve İstanbul'u ele geçirmek için Donanma ve Hava Kuvvetleri'nden oluşan filolarıyla İstanbul'u tehdit etmiş ve bombalamışlardır. Savaş süresince meydana gelen tahribatlar ve Osmanlı Devleti'nin aldığı önlemler bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Savaş esnasında Başkent İstanbul'un maruz kaldığı tehlikeleri ortaya koymak için arşiv belgelerini ve dönemin gazetelerini ana malzeme olarak kullanmak suretiyle özgün bir çalışma yapmayı amaç edindik.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Çanakkale Savaşı, Osmanlı, İtilaf Devletleri, Donanma.

THE MOVING PLANS OF OTTOMAN GOVERNMENT AND OTTOMAN SULTAN FROM İSTANBUL DURING THE GALLIPOLI WARS

ABSTRACT

The Allied Powers threatened and bombed İstanbul with their Navy and Air Forces in the Gallipoli Campaing in order to disqualify The Ottoman Empire from the war and capture İstanbul. The destructions during the war and the precautions taken by The Ottoman Empire are the main issues in this study. We have aimed at making an original study for bringing to light the dangers that İstanbul, the capital city, faced during the war by utilizing the archival documents and the newspapers of that time as our basic reference resources.

Key Words: İstanbul, The Gallipoli Campaing, Ottoman, The Allied Powers, Navy.

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

Levent Şahverdi Arşivi

Giriş

Tarih boyunca medeniyetlerin beşiği olan İstanbul, kuruluşundan bugüne birçok tehlike ile karşı karşıya kalmıştır; yangın, deprem, salgın hastalıkları gibi afetler yanında savaşlar ve kuşatmalar yüzünden şehir, kültürel ve mimari yapısından çok şey kaybetmiştir. 1877–1878 Osmanlı- Rus harbinde, Rusların Yeşilköy'e kadar gelmesi, daha sonra Balkan Savaşları'nda Bulgarların Çatalca'ya kadar ilerlemesi[1] İstanbul halkına ve Osmanlı Hükümeti'ne zor anlar yaşatmıştır[2]. Balkan Savaşları yıllarında yaşananları özetledikten sonra çalışmamızın asıl konusu olan Çanakkale Savaşları (Deniz Harekâtı) sırasında boğazın geçilme tehlikesi karşısında başkent İstanbul'da alınan tedbirler ve savunma hazırlıkları hakkında arşiv belgeleri doğrultusunda daha ayrıntılı ve orijinal bilgiler vermek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

I. Dünya Savaşı'ndan önce de başkentin taşınması gündeme gelmesi ve aynı zamanda Balkan Savaşları'nın İstanbul'da oluşturduğu tedirginlik açısından bu dönemle ilgili bazı bilgiler vermekte fayda vardır.

I. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti'nin Doğu Cephesindeki Orduları, Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğramış ve Çatalca'ya kadar geri çekilmişlerdir[3]. Bulgarların kısa zamanda İstanbul önlerine kadar gelmesi, onları başkente çok yaklaştırmıştır. Top seslerinin şehir merkezinden duyulmaya başlaması[4], Osmanlı Devleti'ni ve yabacı devlet elçilerini telaşa sevk etmiştir. Acil tedbirler alınması kararlaştırılmış ve ilk önce Padişah'ın ve Hükümet'in Anadolu'ya, Bursa'ya taşınması meselesi Meclis-i Vükelâda görüşülmüş ancak Sultan Reşad'ın bu teklifi kabul etmemesi üzerine taşınma işi gerçekleşmemiştir[5]. Bu arada yabancı devletlere ait elçiler, Hükümet'in başkentte önlem alması için Hariciye Nezaretine baskı yapıyorlardı. Meclis-i Vükelâ kararıyla "*Dersaadette bazı tedbirler ibtidar kılınması için"* Dahiliye Nazırı'nın riyasetinde 2 Kasım 1912 de bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır[6]. Meclis-i Vükelâ, komisyonun aldı-

---

[1] Bulgarların Marmara Sahilleri'ne kadar ulaşıp yerli halktan erzak, saman ve ot temin etmesi ile ilgili Dahiliye Siyasi (**DH.SYS**) katalogunda ciddi evrak mevcuttur, ayrıntılı bilgi için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (**BOA**), **DH.SYS**. 112-19/34-1, **DH.SYS**. 112-19/34-2.

[2] İstanbul'da yaşananlar için bkz. Wilhelm Feldman, **İstanbul'da Savaş Günleri,** İstanbul, Selis Kitaplar, 2004, s. 63.

[3] Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.V, İstanbul,1992, s.24.

[4] Wilhelm Feldman, **a.g.e,** s. 63-65.

[5] Y.Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi,** C.II, K.II**,** 3.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.63.

[6] Başbakanlık Osmanlı Arşivi (**BOA**), **Meclis-i Vükelâ Mazbataları** (**MV**) 170/69.

Levent Şahverdi Arşivi

ğı kararları ertesi gün açıklamıştır. Komisyon kararları içersinde yer alan konu başlıkları şunlardır: "*İstanbul'a gelen göçmenlerin sağlık durumları, Terkos suyunun Muhafazası, Polis Müdür-ü Umumisi'nin Vali'nin emrine girmesi, herhangi bir karışıklık çıktığı takdirde elçilik, banka, hastane ve mekteplerin korunması hususunda tedbirlerin alınması*."[7]

Yabancı devlet elçileri, alınan bu tedbirleri yeterli görmeyip Osmanlı Devleti'nin iznini almadan bir oldu bittiye getirerek 17/18 Kasım gecesi (1912) İstanbul Limanı'nda demirli duran yabancı savaş gemilerinden karaya asker çıkarılmasını sağlamıştır[8]. 2250 kişilik kuvvet şehirde heyecana sebep olmuştur. Yabancı askerler, elçilik binalarına, bankalara, hastane ve mekteplere yerleştirildiler[9]. Osmanlı Devleti askerlerin taşkınlıklarından dolayı halkın galeyana gelmesi ihtimaline karşı "*zuhuru muhtemel bulunan vekayiden İstanbul Muhafızlığınca mesuliyet kabul edilmiyeceğini*" bildirmiştir.[10]

Alınacak tedbirler doğrultusunda Başkumandanlık Vekâleti, İstanbul dahilindeki istasyon ve iskelelerde casusluk yapmak isteyen bazı kimselerin mevcudiyetinden ve Balkan Hükümetleri sefarethanelerine mensup memurların "tecessüsâtta" bulunduklarına dair istihbarat olduğundan bahisle bu gibi kimselerin "kıt'ât-ı askeriyeye" yaklaşmalarının önlenmesini Polis Müdür-ü Umumisi, Jandarma Kumandanlığı, Üsküdar Mutasarrıflığı, Bakırköy Kaymakamlığı ve Çatalca Mutasarrıflığı gibi yetkililere tebliğ edilmesini 14 Ocak 1912 tarihli tezkire ile İstanbul Valisi'nden istemiştir[11]. Osmanlı Devleti sadece şehir merkezinde değil Çatalca'ya kadar gelmiş bulunan Bulgarlara karşı şehrin vilayet sınırlarında da çeşitli tedbirler almıştır. İstanbul etrafında bir müdafaa hattı tesis ve Boğazlar takviye edilmiştir. Çatalca'da son müdafaa hattı[12] oluşturularak Karargah-ı Umumi'nin izni dışında Çatalca taraflarına bütün geçişler durdurulmuştur.[13] Hatta bölge, bu civarda bulunan bazı zararlı (Rum ve Bulgar çeteleri gibi) unsurlardan arındırılmıştır.[14] Osmanlı Devleti'nin güvenlik ve asayiş birim-

---

[7] 3 Kasım 1912 tarihli Meclis-i Vükelâ kararları için bkz. **BOA, MV.** 170/73.

[8] **BOA, MV.** 171/33, Bayur, **a.g.e**., C.II, K.II, s.124.

[9] **Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, Balkan Harbi,** C.II, I. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Yay., 1993 s.171.

[10] **BOA, MV.** 171/33.

[11] **BOA, DH.SYS.** 112-6 /6-2 Lef. 2.

[12] **BOA, MV.** 178/55.

[13] **BOA, DH.SYS.** 112-7A/7-68 Lef. 1.

[14] **BOA, MV.** 178/55**, BOA. BEO**., nu.308407,309014, 315354.

Levent Şahverdi Arşivi

leri birçok önlem almasına rağmen Marmara kıyılarına kadar gelen ve hatta bazı iskele ve limanları işgal eden Bulgar Ordusu'na karşı bölgede yaşayan Gayrimüslim halkın yardımlarını engelleyememiştir. Balkan Devletleri'nin kendi aralarında tekrar savaşa başlamasıyla İstanbul, işgal tehlikesinden kurtulmuştur. İstanbul için asıl büyük tehlike ise Çanakkale Savaşları sırasında meydana gelmiştir.

İngilizlerin Cephe Açma Düşünceleri

Osmanlı Devleti, daha I. Dünya Savaşı'na girmeden önce İngilizler, Çanakkale Boğazı ile yakından ilgileniyorlardı. Çanakkale Boğazı'nın donanmayla zorlanarak geçilmesi düşüncesi I. Dünya Savaşı sırasında aceleyle düşünülüp uygulanmış basit bir plan değildir. 1906, 1907 ve 1911'de böyle bir hareketin risklerini ve başarı şansını tartışan ayrıntılı İngiliz raporları vardır[15]. I. Dünya Savaşı başlamadan önce İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener ve Deniz Kuvvetleri Bakanı W. Churchill arasında boğazlar üzerinde bir cephe açmak konusunda tafsilatlı fikir alışverişi gerçekleşmiştir.

Balkan Savaşları'ndan perişan bir vaziyette çıkan Türk Ordusu'nun mukavemet gösteremeyeceğini, Boğazlardan kolayca geçerek donanmanın Osmanlı Devleti'ni ilk hamlede saf dışı bırakacağını düşünen W. Churchill, İstanbul'u kolayca alacağını düşünmüştür[16]. Çanakkale'de yeni bir cephe açma fikrinin en büyük savunucusu olan W. Churchill'in görüşleri şu şekilde özetlenebilir; "Osmanlı Devleti güçsüzdür. İstanbul son yıllarda siyasal ayaklanmalara sahne olmuştur. Jön Türkler denetimi ellerinde tutuyor gibi görünseler de donanmanın Sarayburnu'nda gözükmesiyle her şey değişebilir. Osmanlı'nın sadece iki tane cephane fabrikası vardır. Her ikisi de kıyıdadır, denizden yapılacak atışlarla fabrikalar, Harbiye Nezareti ve Galata Köprüsü vurulabilir, İstanbul, Osmanlı Devleti'nin tüm iktisadi, siyasi ve askeri faaliyetlerin merkezidir. İstanbul'un düşüşü bir anlamda Osmanlı Devleti'nin yıkılışı demektir."[17]

İtilaf devletlerinin niyetlerini Osmanlı Devleti'nin Roma Ateşemiliteri, şu şekilde özetlemiştir.

---

[15] Mete Tuncoku, **Çanakkale 1915 Buzdağının Altı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002, s.106.

[16] Durmuş Yalçın ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi –I**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. 2002, s.88.

[17] Zekeriya Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", **DİA** C.VIII, İstanbul, 1993, s.206, Alan Moorhead, **Gelibolu**, Çev. A. Cevat Akkoyunlu, 5.bs., Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2004, s.34.

Levent Şahverdi Arşivi

"*… İngilizler, Çanakkale'yi zabt ve İstanbul'u işgal ile bizi sulha mecbur etmek veya bu olmazsa bile uzun müddet harp edemeyecek bir hale getirebilmek ümidindedirler, onlar Boğazlara karşı olan harekâtıyla Mısır taarruzunu da akîm bırakabileceklerini zannediyorlar, diğer yandan Rusya'da yorgunluk âsârı ve ahâlide harbin aleyhine bir cereyan uyandığından Boğazlar Meselesi'ni meydana çıkarmak ile Ruslara senelerden beri intizar eyledikleri âmâl-i milliyelerinin bu harp neticesinde kuvveden fiile çıkacağı hissini verip harbi onlarca popüler kılma düşünülmüştür.*"[18]

Gerek Çanakkale Savaşları devam ederken, gerekse savaş bittikten sonra görüşlerini açıklayan devlet adamlarının beyanlarından ve İstanbul için alınan tedbirlerden anlıyoruz ki; insan gücü ve harp teknikleri açısından farklı bir yeri olan Çanakkale Savaşları'nın temel amacı Osmanlı Devleti'nin kalbi olan başkent İstanbul'a ulaşmak ve Osmanlı Devletini savaş dışı bırakıp barışa zorlamaktır.[19]

İtilâf Devletleri, 19. yüzyıldan beri ortaya attıkları "Şark Meselesi"ni kendi sömürgecilik planları doğrultusunda çözüme kavuşturmayı düşünmüşlerdir[20]. Avrupalı Devletlerin düşüncelerini Napolyon, "*Büyük soru temel olarak değişmez İstanbul'a kim hâkim olacaktır*" sözleriyle özetlemektedir.[21]

İngilizler ve Fransızların Çanakkale Seferi için hazırlıklara başlamaları Osmanlı tarafından dikkatle takip edilmişti. Düşman donanmasının bütün hazırlıklarını yapıp boğazın girişine doğru yaklaşması ve Ocak-Şubat-Mart aylarında harekâtın kesin yapılacağına dair bilgilerin genel karargâha ulaşması, Osmanlı yöneticilerini ciddi endişelendirmiştir. Çünkü Çanakkale Cephesi genel merkeze oldukça yakın ve düşman donanmasının nihai amacı, Marmara'ya girip İstanbul'u kontrol altına almak olduğundan Başkentteki savaş hazırlıkları hızlandırılmış ve seferberlik ile beraber sıkıyönetim de sertleştirilmiştir.

İstanbul Halkı'nın Durumu

İstanbul halkı ise savaşın ağır şartlarıyla mücadele etmeye başlamış, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'nın kapalı olmasından dolayı İstanbul'un

---

[18] Başkumandanlık Vekâletine gönderilen 14 Nisan 1915 tarihli tahrirat için bkz; **BOA. DH. EUM VRK.** 25/8.

[19] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.1, Ankara, T.İ.B. Kültür Yayınları, , 1994, s.113.

[20] Ö.Osman Umar, "Çanakkale Savaşı'nın Önemi ve Sonuçları", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.15, İstanbul, 1998, s.2.

[21] Ellis A., Bartlett, **Çanakkale Gerçeği**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2005, s.21.

Levent Şahverdi Arşivi

her çeşit ihtiyacının karşılanması zorlaştığı için kıtlık ve açlık başlamıştı[22]. Halk bir yandan kıtlıkla mücadele ederken diğer yandan da düşman donanmasının Marmara'ya girmesinin endişesini taşıyordu. Yetkili makamlarca halka bilgi verilmese de İstanbul halkı gelişmelerden tehlikenin şiddetini sezebilmiştir. Gün geçtikçe artan askeri hareketlenme; İstanbul'u korumakla görevli II. Orduya bağlı V. Kolordu kumandanı Fevzi Paşa'nın Beykoz, Göztepe, Fenerbahçe-Caddebostan gibi sahil merkezlerinde aldığı tertibatlardan, yaptığı teftişlerden ve mevzilenmelerden İstanbul'un savunulması adına ciddi bir hareketlenme olduğu anlaşılmaktadır[23]. Yine I. Ordu Kumandanı Liman Von Sanders'in, düşman filosunun boğazı zorlayarak geçme ihtimaline karşı Ayastefanos – Sarayburnu arası sahil şeridi ile Asya yakası kıyılarına ve Adalara birçok bataryalar yerleştirmesi gibi tedbirleri[24] ve Boğaz içindeki Osmanlı Donanması'nın faaliyetini halkın fark etmemesi mümkün değildi. Yine İstanbul'da ve adalarda başlayan tahliyeden dolayı halkın tedirginliği artmıştır[25]. Ayrıca Beyoğlu tarafında yoğun olarak yaşayan gayrimüslimlerin tahrik edici davranışları halkı huzursuz ediyordu[26]. İstanbul halkının panik içinde olduğuna dair dış temsilciliklerden Hariciye Nezaretine gönderilen uyarı yazıları mevcuttur. Bu bilgiler şu şekildedir:

Roma Sefiri Nabi Bey'in 4 Ocak 1915 tarihli telgrafında payitahtın Bursa'ya taşınması konusunun Dersaadet'te büyük bir korkuya sebep olacağı ve Mısır Harekâtı'ndan vazgeçme fikrinin Roma basınında yer aldığı ve bunların sefaret tarafından tekzip edildiği bildirilmiştir[27]. Mart ayı içerisinde Lozan'dan Cevdet Bey; "*Ecnebi gazetelerde İstanbul'da bir panikten bahsediyorlar*" demiştir. [28]

Çanakkale Savaşları devam ederken İstanbul'da bulunan devlet adamları ve o günleri yaşayan insanlar anılarında İstanbul'daki durumu yansıta-

---

[22] E.Ziya.Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s.437.

[23] Bu gelişmeleri gün gün izlemek için bkz. Nilüfer Hatemi, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002, s.299-328.

[24] Liman V. Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çev. M.Ş.Yazman, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968, s.66.

[25] Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C.1, İstanbul, Nehir Yayınları, 1992, s.239.

[26] İngilizler İstanbul'a girdiklerinde kullanmak üzere para bile hazırlayıp Rumlara vermişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **BOA. HR. MA.,** 1140/88'den nakleden **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, Ankara, 2005. s. 255-256.

[27] **BOA. DH, EUM**, 5.şb. 7/57.

[28] **BOA. DH. EUM. KLH**. 5/24.

Levent Şahverdi Arşivi

cak çok kısıtlı bilgiler vermişlerdir[29]. Bunun yanında tarafsız devletlerin İstanbul'da görevlerini devam ettiren büyükelçileri ise daha ayrıntılı bilgiler vermişlerdir[30]. Özellikle Amerikan Büyükelçisi Henry Morgenthau, zaman zaman objektiflikten uzaklaşsa da anılarında ayrıntılı bilgi vermiştir.[31]

Meclis-i Mebusân başkanı Halil Bey 1 Mart 1915 tarihli kapanış konuşmasında, düşman donanmasının boğazları geçme ihtimali olmadığını geçse bile ordunun her türlü tedbiri aldığını belirtmiştir[32]. Savaş başlamadan önce Çanakkale istihkâmlarını teftiş eden Enver Paşa, Almanya'da yayınlanan bir gazeteye verdiği röportajda, boğazın geçilemeyeceğini, boğazı müdafaaya memur askerlerin "*hayatlarını topları başında feda etmeye hazır bulunan ve bu an-ı mesûdun hulûlüne şiddetle intizar etmekte*" olduklarını belirtmiştir[33]. Enver Paşa, Gelibolu Yarımadası'nın tamamen boşaltılmasından sonra Meclis-i Mebusân ve Meclis-i Ayan'dan yaptığı konuşmalarda o günlere atıfda bulunarak şöyle diyordu. "*Ordu hemen herhalde birçok noksan malzemesiyle beraber düşmanımızın savletine karşı koyacağına ümitvar idim hamdolsun o ümidimizde aldanmamış olduğumuzu ahval ispat etti*" diyerek müttefik filonun boğazdan geçmesine imkân olmadığını hem savaş devam ederken hem de zaferle sonuçlandığında belirtmiştir.[34]

Savaşın şiddetlendiği günlerde Çanakkale Cephesi'nden resmi bir haber gelmeyince söylentiler başlamıştır. İnsanlar Sarayburnu'ndan her an düşman donanmasını beklemeye başlamışlardır[35]. Şehirde endişenin artması üzerine Başkumandanlık Vekâleti, Çanakkale'ye yapılan ilk bombardımandan sonra

---

[29] Örneklemek gerekirse dönemin Dahiliye Nazırı Talat Paşa, anılarında bu konuya hiç değinmemiştir. Bkz. **Talat Paşa'nın Anıları**, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

[30] Amerikan elçisi ve yardımcısının anıları için bkz, Henry Morgenthau, **Ambassador Morgenthau's Story**, New York, 1918, Lewis Eintein, Inside Constantinople, **A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition,April- September,1915**, Londra, 1917, Hollanda Elçisinin hazırladığı raporlar için bkz, Erik J. Zürcher, **Savaş Devrim ve Uluslaşma**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004. s.27-44.

[31] Y. Hikmet Bayur, Amerikan elçisinin Türk düşmanı olduğunu belirtmiştir. Y. Hikmet Bayur, **a.g.e.**, C.III/2, s.72. Erik J. Zürcher, **a.g.e.**, s.30.

[32] Y.Hikmet Bayur,**a.g.e.**, C.III/II, s.74.

[33] Enver Paşa'nın **Frankfurter Zeitung Gazetesi** Muhabirine verdiği röportajın özeti için bkz. **İkdam**, No:6482 (22 Şubat 1330) 7 Mart 1915.

[34] Enver Paşa'nın Meclisi Ayan konuşması için bkz., **Meclis-i Âyan Zabıt Ceridesi (MAZC.)**, C.1,Devre:3, İçtima Senesi 2, 28 Kanun-u Evvel 1331 (10 Ocak 1916), TBMM basımevi 1990, s.300-304 aynı gündeki Meclis-i Mebusan görüşmesinin metni için bkz. **İkdam** No.6893, 11 Kanun-i Sani 1916,

[35] Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.62, Nejat Gülen, **Şanlı Bahriyemiz, Türk Bahriyesinin 200 Yıllık Tarihçesi (1773-1973)** , 2. Baskı, Kastaş Yay. İstanbul, 2001, s.270.

Levent Şahverdi Arşivi

Polis Müdürüne "*Çanakkale'nin harici istikâmâtını tekrar bombardımanına başlanmıştır. Hâlihazır vaziyette hiçbir tehlike yoktur. Enver Paşa hazretleri yarın sabahtan itibaren İstanbul'dadır.*" diye rapor vermiştir.[36]

Yabancılar "İstanbul'da tam bir ümitsizlik havasından ve Boğaz'da beklenen misafirden" bahsederken Osmanlı yöneticileri ise kamuoyuna bir şey sızdırmayıp hep sükûnet telkin etmiştir. Tehlikenin büyük bir kısmının bittiği Nisan ayında Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, bir Bulgar gazetesine şöyle röportaj vermiştir. "*Memleketin her tarafında sükûnet hükümfermadır. İstanbul hayatı evvelki gibi hal-i tabiiyesinde cereyan ediyor. İstanbul bugün Avrupa'nın en sakin şehridir, vaziyet-i askeriyemiz fevkalade iyidir.*"[37] Talat Bey'in açıklamalarından "durumu kontrol altına almak" çabası olduğunu anlıyoruz.

Çanakkale Savaşı devam ettiği süre içerisinde İstanbul'u olumsuz etkileyecek her türlü bilgi, haber çok sıkı sansüre tabi tutulmuştur.[38] Türk yöneticiler, İstanbul halkının neler yaşadığı hakkında kesinlikle konuşmaktan çekinmişlerdir. Bu durum diğer cepheler için de büyük oranda geçerlidir. Ancak kara savaşlarının sonucunda İtilâf Askerleri'nin tamamen çekilmesiyle, ülkede durumun normal olduğuna dair beyanat verilmiştir. Türk kaynaklarının sessizliğinin aksine yabancı kaynaklar daha serbest davranmışlardır. Özellikle Gayrimüslim vatandaşlara uygulanan politikaları anlatırlarken İstanbul hayatından da kesitler vermişlerdir.[39]

Kanaatimize göre, İstanbul halkı da düşman donanmasının Marmara'ya girmesi ihtimali karşısında yöneticilerle birlikte ciddi endişe duymuştur. Bu kanaatimizi Üsküdar Mutasarrıfı S. Kani Bey'in şu sözleri teyid etmektedir: "*Hükümet içerideki telaşını kimseye sezdirmemek için mümkün olduğu kadar dişlerini sıkıyordu. Biz de aldığımız talimata tevfikan mıntıkamız dâhilinde düşman donanmasının geçmesine imkân olamayacağına dair bol bol teminat veriyorduk.*"[40]

İstanbul'un maruz kaldığı bu tehlike karşısında, dış güçlerin beklediği bir ayaklanma olmamıştır. Devlet yöneticileri tarafından tüm tedirginlikle-

---

[36] 19/20 Şubat tarihli verilen rapor için bkz. **BOA. DH. EUM**., 3.şb., 4/4.

[37] **İkdam**, Nr.6528, 22 Nisan 1915.

[38] Başkumandanlık Vekâleti daha savaş başlamadan 7 Ağustos 1914 tarihli "talimatname" yayınlayarak basın üzerinde sıkı bir sansürü uygulamaya koymuştur, bkz. **İkdam**, Nr.6272, **Tanin,** Nr.202, **Tasvi-i Efkar,** Nr.1161, 25 Temmuz 1330 (7 Ağustos 1914)

[39] **İstanbul 1914-1923**, Haz. Stefanos Yerasimos, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, Alan Moorehead, **a.g.e.** s.35-41, Henry Morgenthau, **Ambessador Morgenthau's Story**, New York, 1918, s. 61.

[40] Süleyman Kani İrtem, **Meşrutiyetten Mütarekeye (1909- 1918)** , (Haz. O.S.Kocahanoğlu), Temel Yay., İstanbul, 2004, s.619.

Levent Şahverdi Arşivi

re rağmen şehri savunmak için Meclis-i Vükelâ'da her türlü askeri, ekonomik ve sosyal tedbir alınmıştır. Şehrin savunulması konusunda en güzel davranışı Beylerbeyi Sarayı'nda acı dolu günler geçiren II. Abdülhamit sergilemiştir. Kendisinin Padişahla beraber Anadolu'ya götürülmesi teklif edildiğinde; İstanbul'dan ayrılmayacağını ve Sultan Reşat'ın da İstanbul'dan ayrılmamasını tavsiye etmiştir[41]. İstanbul'un en kötü şartlar altında bile müdafaa edilmesi açısından hükümete önemli bir destek olmuştur.

İstanbul'un Müdafaası İçin Alınan Askeri Tedbirler

İstanbul ve Boğazların savunmasından I. ve II. Ordulara bağlı 6 kolordu sorumluydu. Birinci Ordu dört kolordudan kurulmuş olup, Liman Von Sanders'in komutasında idi. Kolordu bölgeleri İstanbul, Edirne, Gelibolu ile Bandırma-Balıkesir'di. Ordunun görevi, Bulgaristan'dan gelecek bir harekâtı önlemek ve İstanbul'u korumaktı.

II. Ordu, 2 kolordudan oluşmakta ve Cemal Paşa'nın (daha sonra Vehip Paşa) komutasında idi. Kolordular Üsküdar ile Karadeniz dolaylarında mevzilenmişti. II. Ordunun görevi Anadolu yakasını ve İstanbul Boğazı'nı korumaktı.[42]

İstanbul'un, her türlü ihtimale karşı savunulması düşünülmüş ve gerekli önlemler alınmıştır. I. Ordu Kumandanı Limon Von Sanders Paşa'nın aldığı tedbirler İstanbul'un özellikle Çanakkale'nin geçilmesi halinde savunulacağını göstermektedir. Düşman filosunun İstanbul önünde uzun süre oyalanması için Yeşilköy'den Sarayburnu'na kadar olan sahil şeridi ile Asya kıyısı ve Adalar'a çeşitli bataryalar yerleştirilmişti. Bunların çapraz ateşiyle düşman filosunun şehre yaklaşması engellenecekti.

Marmara sahillerinde seyyar müfrezeler görevlendirilmiş ve yeni komutan Vehip Paşa'nın kumandanlığındaki II. Ordu Karadeniz tarafının savunması için yine sahillerde mevzilenmişti. Ayrıca donanma bünyesinde bulunan Yavuz, Midilli ve diğer savaş gemileri de hazır bekletilmiştir[43]. Marmara'daki Adalar'dan insanlar tahliye edilip, sahillere siperler kazılmış ve sahil şeritlerinde karartma uygulanmıştır.[44]

---

[41] A. Fuat Türkeldi, **Görüp İşittiklerim**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1951, s.131.
[42] E. Ziya Karal **a.g.e.,**s. 408.
[43] Liman Sanders, **a.g.e.**, s.66, Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, C.IX, s.436-7, S.Kani İrtem, **a.g.e.**, s.613.
[44] Yahya Kemal Beyatlı, **Siyasi ve Edebi Portreler**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1999 s. 85, Nejat Gülen, **Şanlı Bahriyemiz, Türk Bahriyesinin 200 Yıllık Tarihçesi 1773-1973**, Kastaş Yayınları, 2001, 2. baskı, s. 298.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul sahillerinde yapılan tahkimat ve ordunun konuşlanması hakkında II. Orduya bağlı V. Kolordu'nun kumandanı olan Fevzi Paşa'nın tuttuğu notlardan İstanbul için yapılan hazırlıkları gün gün takip etmek mümkündür. Aralık 1914 itibaren tatbikatlar, gözetleme postaları faaliyete başlamıştı. Ocak ve Şubat aylarında teftişler ve yeni teşkilatlanmalar artmıştır.

Özellikle, Göztepe, Dudullu, Beykoz, Fenerbahçe, Bostancı gibi semtlerde askeri hareketlenme had safhadadır. Askere aralıksız tatbikat yaptırılmaktaydı. Örneğin, 7 Şubat 1915 Pazar günü Harbiye Nazırı Enver Paşa ve II. Ordu Kumandanı'nın da hazır bulunduğu ortamda 38. ve 46. Alaylar karşılıklı manevra yapmışlardı.[45]

19 Şubat 1915'te 2 alay Fenerbahçe-Bostancı arasına yerleşmiştir, 3 Mart günü 14. Fırka (Tümen) Kartal'a geçmiştir. 4 Mart günü II. Ordu Karargâhı Fırka Kumandanlarıyla toplanarak durum değerlendirmesi yapmıştır. Mart ayı boyunca da teftiş ve manevralar devam etmiştir, 18 Mart büyük saldırısından sonra Nisan ayı itibariyle İstanbul'daki bazı birlikler Çanakkale Cephesi'ne kaydırılmıştır[46]. Osmanlı Yönetimi Çanakkale'nin geçilmesi halinde İstanbul'u savunmak için hazırlıklarını yapmış ve İstanbul Boğazı'na Karadeniz'den gelecek saldırıya karşı da tedbirini almıştır.

Yönetimin Tek Elde Toplanması

İngiltere'de Çanakkale'de bir cephe açma tartışmaları hızla devam ederken Dâhiliye Nezareti, düşman donanmasının bombardımanına maruz kalma tehlikesi bulunan İstanbul'un korunması hususunda mevcut mahalli teşkilatın yeterli olmadığını işaret ederek, bazı tedbirlerin alınması için 6 Ocak 1915 tarihinde Meclis-i Vükelâ'ya başvurmuştur. Konu aynı gün gündeme alınarak İstanbul'un korunmasına yardımcı olmak üzere alınacak genel önlemler kararlaştırılmıştır.[47]

İstanbul Vilayetinde asayiş ve emniyeti sağlamak, Belediye hizmetlerini görmek ve halkın iaşesini temin etmek için; Dersaadet (merkez İstanbul) Beyoğlu ve Üsküdar mutasarrıfları olmak üzere Payitaht üç idari kısma ayrılmıştır. Bu birimlerin başında mutasarrıflar ve İstanbul Polis Müdürü görev yapacaktır. Bu esnada İstanbul Polis Müdürü, Vali sıfatıyla olağanüstü durumu yönetecek, muhtemel saldırı esnasında ordu kumandanı, mülki ida-

[45] Nilüfer Hatemi, **a.g.e.**, C.1, s.304.
[46] Nilüfer Hatemi, **a.g.e.**, C.1, s.313.
[47] 06 Ocak 1915 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı için bkz; **BOA. MV**. 195-134, 19 Safer 1333.

Levent Şahverdi Arşivi

reci ve diğer yerel yöneticiler Vali'nin emri altında çalışacaklardır. Hazırlık aşamasında ordunun işini kolaylaştırmak için her türlü kolaylık sağlanacaktır. Düşman donanması İstanbul'da görüneceği ana kadar alınacak tertibatlar ve bunların değerlendirmesi Dâhiliye Nezareti'ne bildirilecekti. 1915 Ocak ayı içerisinde İstanbul Polis Müdürü Bedri Bey; merkez İstanbul'un idarecisi, Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbolat Bey; Beyoğlu kısmının ve Beyoğlu Mutasarrıfı Kani Bey de Üsküdar kısmının mutasarrıfı olarak göreve başlaması kararlaştırılmıştır. Hükümet'in Eskişehir'e tahliyesi esnasında Anadolu ile bağlantıyı da sağlayacak olan Üsküdar Mutasarrıfı Kani Bey, o günleri daha sonra anılarında şöyle anlatır:

"*Bedri, İsmail Canbulat Beyler'le ben düşman donanması İstanbul önünde görüneceği ana kadar alınacak tertibatı aramızda müzakere ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e arz edecektik. Donanma Boğazı geçtiği haberinden sonra üçümüzde mıntıkalarımızda zaruri bir birbirimizle irtibatsız olarak çalışacaktık. Heyeti Vükelaca verilen karar ile üçümüz de ordunun işini kolaylaştırmak için mıntıkalarımızda ciheti askeriye ile sıkı münasebette bulunacaktık. Bugünlerde halkın iaşesi ve âsayişin muhafazası en mühim ve mesuli'yetli işimiz olacaktı. Her mıntıkada birer iaşe komisyonu teşkil edilmişti. Üsküdar'da hükümet konağında bir odada yatıp kalkmaya başladım. İstanbul tarafından kalan ailemi haftada yalnız bir gece görmeye mezun bulunuyordum. İşe giriştim."* [48]

Bu idari teşkilatlanma yanında daha sonra hükümet, şehrin çeşitli ihtiyaçlarına kullanılmak üzere Vali'nin emrine örtülü ödenekten 3.500 lira (Osmanlı Lirası) verilmesini kararlaştırmıştı.[49]

Müttefik Filo'nun şehre yaklaşmasıyla bombalanma ihtimali çok yüksek olan Harbiye, Bahriye Nezareti, Cephane Fabrikaları gibi askeri binalar, Postahane, Tren İstasyonu, yabancı elçilikler ve diğer önemli kamu binaları tespit edilmiş ve bu binaların korunması için çalışmalar yapılmıştır.[50]

Savaşın İstanbul'a sıçraması halinde en önemli konulardan biri olan iaşe için de bazı çalışmalar yapılmıştı. Mesela, Süleyman Kâni Bey, Üsküdar'ın 15 gün kadar sürecek bir saldırıya dayanması için iaşe depolamak istemiştir. Ancak bu sağlanamamıştır. Çünkü şehirde fırınlara günlük ekmek ihtiyacı kadar un verilmekte, gerisi ordunun elinde bulunmaktadır. Başku-

[48] Süleyman Kani İrtem, **a.g.e.**, s.614.
[49] Mahrem yazısıyla verilen ödenek için bkz**. BOA. MV.** 196-129.
[50] Alan Moorhead, **a.g.e.**, s.64.

Levent Şahverdi Arşivi

mandanlıktan istediği un talebi, geri çevrilmiş, Şehremaneti'nin bu sorunu çözmesi istenmiştir. Askeri tedbirler yanında İstanbul'un yönetim ve asayişi için de gerekli tedbirler alınmıştır.

Hükümet'in ve Padişahın Anadolu'ya Taşınması Düşünceleri

İstanbul'un savunulmasına karar verilmiş[51] olmasına ve bir takım askeri hazırlıklar yerine getirilmiş olmasına rağmen Devlet Başkanı'nın ve merkezi yönetimin korunması adına geçici olarak hükümetin ve Padişah'ın da Anadolu'da daha güvenli olan bir yere taşınması düşünülmüştür. Hükümet'in taşınması meselesi daha önceki 93 Harbi ve Balkan Savaşları zamanında da tartışılmıştı, Edirne, Bursa, Gelibolu ismi geçen ve düşünülen şehirlerdi.[52]

İstanbul'un işgali halinde Osmanlı Yönetimi, hükümet çalışmalarını yürütmek için uygun bir yer arama girişimleri olmuştur; mesela Dâhiliye Nezareti'nin emriyle Alemdağ'ında bir köşk tespit edilmiş ancak burası merkeze çok yakın olduğu için güvenli görülmemiştir[53]. Daha sonra Padişahın ve maiyetinin Eskişehir'e gönderilmesi kararlaştırılmıştır[54]. Dâhiliye Nezareti'nin 1915 yılı Şubat sonlarına doğru hazırladığı plan uygulamaya konulmuştur. Gelibolu-İstanbul arası 150 deniz mili olduğundan düşman donanmasının Marmara'ya girmesinden 12 saat sonra, İstanbul önlerinde olacağı hesaplanmış ve buna göre tedbirler alınmıştı.[55]

Bu plan gereği Haydarpaşa Tren İstasyonu'nda iki adet tren Eskişehir'e gitmek için Hükümet'in emrinde hazır bekletiliyordu. Birinci tren Padişah ile saltanat hanedanına ayrılmıştır. Bu tren daha hızlı gitmesi için sadece üç vagondan oluşacaktı. İkinci trende ise hükümet erkânı ve diplomatik temsilciler bulunacak ve bu tren Padişah'ın treninden iki saat sonra hareket edecektir. İstanbul Boğazı'nın Rumeli yakasında oturan Hanedan azası, Beylerbeyi İskelesi'ne gelecekler ve orada hazır bekletilen 40 atlı araba ile

---

[51] Hükümetin basın bülteni gibi yayın yapan **İkdam**'ın başyazısında, halkı göreve çağıran bir yaklaşımla şöyle deniyordu: İstanbul, eli silah tutan herkesçe savunulacaktı. Hükümetin basın bülteni gibi yayın yapan İkdam'ın başyazısında, Halkı göreve çağıran bir yaklaşımla şöyle deniyordu: "İstanbul'u ele geçirmek içinmiş… Sanki Edirne vilayetinde İstanbul'da bulunan ve eli silah tutan halk gelecek düşmanı hoş geldiniz diye karşılayacaktır…" yazının tamamı için bkz. **İkdam**, No: 6482, 7 Mart 1915.

[52] Y. Hikmet. Bayur, **a.g.e.** C.III/2 s.74. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Selçuk, **Hedef Şehir İstanbul- Çankkale Geçildi mi?,** İstanbul, Emre yay. 2005, s.27-71.

[53] S.Kani İrtem, **a.g.e.**, s.616.

[54] A.Fuat Türkeldi, **a.g.e.**, s.130.

[55] Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.63.

Levent Şahverdi Arşivi

Haydarpaşa'ya ulaştırılacaklardı[56]. Ayrıca Şirket-i Hayriye'ye ait 57 numaralı Tarabya ve 61 numaralı Sultaniye vapurları gerektiğinde her an hareket edebilecek şekilde köprüde ve 26 numaralı Suhulet araba vapuru da Üsküdar İskelesi'nde bekletilmeye başlanmıştı.[57]

Bu plan Padişaha sunulmuştur. Sultan Mehmet Reşat, her ne kadar "*Ben çok tarih okudum, vaktimi boşa geçirmedim bununla biliyorum ki düşman donanması boğazdan geçemez.*"[58], demiş ise de isteksiz olarak bu planı kabul edip Eskişehir'e gitmeye razı olmuştur[59], ve bu karar Sadaretçe gayet mahrem bir tezkere ile bütün saltanat hanedanı azasına haber verilmiştir. [60]

Gizlice hazırlanan plana göre Hanedan azasının kadınları Padişah trenine alınmayacaklardı. Düşman donanmasının Çanakkale Boğazı'nı sıkıştırması üzerine birçok devlet erkânı ailelerini Anadolu'da çeşitli yerlere göndermeye başlamıştır[61]. Çanakkale'de ciddi bir savunma yapan Osmanlı Ordusu'na rağmen İstanbul'un işgale uğrama ihtimali göz önünde bulundurulmuş yönetim merkezinin Anadolu'ya taşınması için hazırlıklar yapılmıştır.

Eskişehir'de Yapılan Hazırlıklar

Osmanlı yönetim merkezinin taşınması düşünülen Eskişehir'de hazırlıklar başlamıştı. Bu çerçevede hükümet, gerekli hazırlıkları yapması için Mefruşat Müdürü Hacı Akif Bey'i Eskişehir'e göndermiştir[62]. Eskişehir'de bazı binalara Mabeyn-i Hümayun ve Hazine-i Hassa adına el konulmuş ve kiralar bir komisyonca tespit edilmiştir.

Almanların Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi'ne ait olan Şimendifer Mektebi'nden 10 büyük, 5 küçük oda 28 Şubat 1915 tarihinden itibaren kiralanmıştır. Odaların aylık kira ücretleri şu şekildedir:

---

[56] Süleyman Kani İrtem, **a.g.e.**, s.616, Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.62,63, A.Fuat Türkeldi, **a.g.e.**, s.130.

[57] Eser Tutel, **Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası**, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 164.

[58] Bu sözleri, 20 Şubat 1330 (5 Mart 1915) Cuma günü selamlığa kabul edilen V. Kolordu Kumandanı Fevzi Paşa kaydetmiştir. Bkz. Nilüfer Hatemi, **a.g.e.**, C.1, s.307.

[59] A.Fuat Türkeldi, **a.g.e.**, s.130.

[60] Süleyman Kani İrtem, **a.g.e.**, s.616.

[61] Ahmet İzzet Paşanın ailesini Ankara'ya göndermek için orada bir ev tedarik etmesi hakkında bkz. Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, C.1, s.239, Ayrıca kadınların ve çocukların taşınmasıyla ilgili bkz, Aleksandr Jevakof, **İstanbul 1914-1923**, (Haz. S. Yerasimos), İletişim Yay., İstanbul, 1996, s.66, yine bazı kaynaklarda Dahiliye Nazırı Talat Paşa Anadolu'ya geçmek için otomobil hazırlattığı yönündeki iddialar için bkz, Alan Moorehead, **a.g.e.**, s. 63.

[62] A.Fuat Türkeldi, **a.g.e.**, s.130.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük odalar (adedi):	3 Osmanlı Lirası
Küçük odalar (adedi):	1,5 Osmanlı Lirası
Toplam aylık:	37,5 Osmanlı Lirası .[63]

Bu binalar Eylül 1915 tarihine kadar kirada tutulmuştur. Daha sonra iade edilmiştir. Binaların teftişi, boşaltılması ve tekrar geri verilmesi esnasında bazı masraflar çıkmıştır. Bunlar kiralara eklenmiştir. Binaların kiralarının ödenmesi zamana yayılmıştır. Düzenli bir ödeme yapılmadığı görülmektedir. Çıkan masraflarla birlikte şu tarihlerde ödeme yapılmıştır.

14 Ekim 1915	22.98 kuruş[64]
27 Ekim 1915	45.249 kuruş
26 Ocak 1916	96 lira
19 Nisan 1916	75 lira[65]
24 Ağustos 1916	130 lira[66]
03 Haziran 1917	969 kuruş 10 para[67]

Yukarıdaki verilerde de görüldüğü gibi ödenmeler 1917 yılı yarısına kadar devam etmiştir. Boşaltılırken meydana gelen hasarlar da ücretlere yansıtılmıştır.

Saray-ı Hümâyûn'a Ait Eşyalar

"Hazine-i Hassa" diye bildiğimiz Padişah'ın şahsi varidat ve masrafları ilgili teşkilat[68] için 2 bina ile Saray-ı Hümayun'dan gönderilen değerli eşyalar için bir bina kiralanmıştır. Camilerden, Müzelerden ve Topkapı Sarayı'ndan bazı kıymetli eşyalar bezler içine sarılıp sandıklara konarak 27 numaralı Sahilbent, 67 numaralı Boğaziçi, 69 numaralı Kalender gibi Şirket-i Hayriye'ye ait gemilerle Sarayburnu'ndan Haydarpaşa'ya geçirilmiş[69] ve oradan üç adet vagonla Eskişehir'e taşınmıştır[70]. Eşyaların taşınması yine Osmanlı Anadolu Demiryolu Şirketine ait trenlerle yapılmıştır.[71]

---

[63] 19.04.1916 tarihli Meclis-i Vükelâ kararına bkz. **BOA. MV. 201-69.**
[64] **BOA. MV**. 199-60.
[65] **BOA. MV**. 201-69.
[66] **BOA. MV**. 203-8.
[67] **BOA. MV**. 208-50.
[68] Arzu Terzi, "Hazine-i Hassa" **DİA**., C.XVII, İstanbul,1998, s.137, M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.1, MEB Yay. İstanbul 1993, s.787. Hazine-i Hassa hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Arzu Terzi, **Hazine-i Hassa Nezareti,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
[69] Eser Tutel, **a.g.e.**, s.164.
[70] Bu eşyaları için 2. dereceden olarak 2 bina kiralanmıştır. Sargı bezi olarak ta 300 çuval kullanılmıştır. Bkz. **BOA. MV.** 200-12 (20 R. 1134).
[71] **BOA. MV**. 207-69.

Levent Şahverdi Arşivi

Eskişehir'de binaların tespit edilmesi, kiralanması, düzenlenmesi, kiraların ödenmesi eşyaların taşınması, boşaltılması ve binaların iadesi vb. işlemlerin tümü Meclis-i Vükelâ kararıyla olmuştur. Bu konuda bizim tespit edebildiğimiz 12 adet Bakanlar Kurulu kararı mevcuttur.

Eskişehir'de Padişah'ın ve beraberindekilerin ihtiyaçlarına cevap verecek her türlü düzenlemeyi yapacak ve gerekli hazırlıkları kontrol edecek memurların geçici olarak istihdam edilmesi kararlaştırılmış ve bu memurlar İstanbul'dan gönderilmiştir[72]. Kıymetli eşyalar savaşta zarar görmemesi ve yağmalanmaması için gerekli önlemler alınmıştır. İstanbul'dan gönderilen memurlar ve tefrişat müdürünün kontrolünde tüm hazırlıklar büyük bir gizlilik içinde yapılmıştır. Ancak Padişah'ın ibadet edeceği caminin minaresi tamamlanmamıştır. Minarenin inşaatında bulunan minareci Mehmet Çavuş, Orduya alınmıştır. Bu şehirde başka minare ustası bulunmadığından Mehmet Çavuş minareyi tamamlaması için acilen geri çağrılmıştır. Kendisine Jandarma Kumandanlığı'ndan izin verilmesi konusunda Eskişehir'den İstanbul'a telgraf da çekilmiştir[73]. Padişah'ın Camisi dâhil her türlü hazırlığın yapılması taşınmanın ciddiye alındığını göstermektedir.

Konya'da Yapılan Hazırlıklar

Hükümet merkezinin Eskişehir'e taşınması hazırlıkları yapılırken diğer alternatifler içinde hazırlıklar yapılmıştır. Mesela Eskişehir'den sonra Konya'da da bir takım hazırlıklar yapıldığına dair Mabeyn Baş Kâtibi Ali Fuad Bey, Saray-ı Hümayun'a ait bir takım değerli eşyaların Konya'ya gönderildiğini belirtmektedir[74]. Süleyman Kani, "Padişahın Eskişehir'de bir müddet kaldıktan sonra Konya'ya veya Bursa'ya gidilmesi düşünülüyordu" demektedir. Bu iki kaynaktan da anlaşılacağı üzere Konya'da da bir takım hazırlıklar yapılmıştır.[75]

Devlet Hazinesi Konya'ya gönderilmiştir. Hazine'nin korunmasına memur olan "Maiyeti Seniyye Bölüğü Müfrezesi"nden 10 askerin Konya'da kalması kararlaştırılıp diğer askerlerin İstanbul'a dönmeleri istenmiştir. Bu arada Konya Valisi Hazine-i Hümayun'un Konya'da korunması konusunda yerel askerlerin uygun olmadığını Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne

---

[72] Geçici memurlar ve maaşları için bkz., **BOA. DH. EUM. MH**. 101-94.

[73] Mehmet Çavuş için 28 Şubat 1330 - 1 Mart 1331 arası izinli olması için Emniyeti Umumi'ye çekilen 14 Mart 1915 tarihli telgraf için bkz. **BOA. DH. EUM. KLH**. 5-27.

[74] A.Fuat Türkeldi, **a.g.e.**, s.130.

[75] Süleyman Kani İrtem, **a.g.e.**, s.616.

Levent Şahverdi Arşivi

bildirmiştir[76]. Sadaretin verdiği emir gereğince, muhafızlar Konya'da kalmaya devam etmişlerdir.[77]

Sonuç

Sonuç olarak Eskişehir'de, Padişah için gerekli tüm hazırlıklar yapılmış ve eksiklikler tamamlanmıştır. 18 Mart 1915'de düşman donanmasının Boğazları kesin olarak geçemeyeceği anlaşılınca Padişah ve hükümetin Anadolu'ya taşınmasına gerek kalmamıştır. Saray ve çevresindeki mevcut tedirginlik yerini büyük bir sevince bırakmıştır. Hazırlanan göç planı bu sevinç içinde unutulup gitmiştir[78]. Kiralanan binalar kara savaşları bitene kadar ihtiyaten boşaltılmamıştır ve hükümetçe bu süre zarfında kira bedelleri ödenmeye devam etmiştir. Çanakkale'deki tehlike bitmesiyle beraber, binalar boşaltılıp iade edilmiştir.

Çanakkale Boğazının geçilme ihtimaline karşı Osmanlı Hükümeti şehrin savunulması için askeri tedbirler yanında sivil otoriteyi güçlendirerek bir elde toplamış, iaşe için gerekli tedbirleri almış, merkez yönetimini güvenli bir yere (Anadolu'nun iç kısmına) Eskişehir'e taşımak için gerekli planları yapmış ve uygulamaya koymuştu. Bunlar Çanakkale geçilse bile savaşın devam ettirileceğinin delili olsa gerektir.

İtilâf Devletleri ise Çanakkale Savaşları'nda gerçekleştiremedikleri amaçlarını mütareke döneminde 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u resmen işgal ederek gerçek niyetlerini ortaya koymuşlardır.

---

[76] Emniyeti Umumiye, Sadaret ve Konya Valiliği arasındaki yazışmalar için bkz. **BOA. DH. EUM**. 5 Şb. 13-14 lef 1.

[77] BOA. **a.g.v**., lef 2.

[78] Süleyman Kani İrtem, **a.g.e.**, s.621.

Levent Şahverdi Arşivi

KAYNAKLAR

Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C.1, İstanbul, Nehir Yayınları, 1992.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, C.1, Ankara, T.İ.B. Kültür Yay., 1994.

BARTLETT, Ellis A., **Çanakkale Gerçeği**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2005.

BAYUR, Y. Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi,** C.II, K.II**,** 3.bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

BEYATLI, Yahya Kemal, **Siyasi ve Edebi Portreler**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1999.

EİNTEİN, Lewis, **Inside Constantinople**, **A Diplomatist's Diary During the Dardanelles Expedition,April- September,1915**, Londra, 1917.

FELDMAN, Wilhelm, **İstanbul'da Savaş Günleri,** İstanbul, Selis Kitaplar, 2004.

GÜLEN, Nejat, **Şanlı Bahriyemiz, Türk Bahriyesinin 200 Yıllık Tarihçesi (1773-1973)** , 2. Baskı, Kastaş Yay. İstanbul, 2001.

HATEMİ, Nilüfer, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.1, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.

İRTEM, Süleyman Kani, **Meşrutiyetten Mütarekeye (1909- 1918)** , (Haz. O.S.Kocahanoğlu), Temel Yay., İstanbul, 2004.

İstanbul 1914-1923, Haz. Stefanos Yerasimos, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

JEVAKOF, Aleksandr, **İstanbul 1914-1923**, (Haz. S. Yerasimos), İletişim Yay., İstanbul, 1996.

KARAL, E.Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

KURŞUN, Zekeriya, "Çanakkale Muharebeleri", **DİA** C.VIII, İstanbul, 1993.

KÜÇÜK, Cevdet, "Balkan Savaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.V, İstanbul,1992.

MOORHEAD, Alan, **Gelibolu**, Çev. A. Cevat Akkoyunlu, 5.bs., Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2004.

MORGENTHAU, Henry, **Ambassador Morgenthau's Story**, New York, 1918.

---

* Vesika numaraları ve süreli yayınlar metin içersinde ayrıntılı gösterildiği için buraya alınmamıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I, Ankara, 2005.

PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.1, MEB Yay. İstanbul 1993,.

SANDERS, Liman V., **Türkiye'de Beş Yıl**, Çev. M.Ş.Yazman, İstanbul, Burçak Yayınevi, 1968.

SELÇUK, Mustafa, **Hedef Şehir İstanbul- Çankkale Geçildi mi?,** İstanbul, Emre yay. 2005.

Talat Paşa'nın Anıları, Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

TERZİ, Arzu, **Hazine-i Hassa Nezareti,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000

TUNCOKU, Mete, **Çanakkale 1915 Buzdağının Altı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

TUTEL, Eser, **Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası**, İletişim Yay., İstanbul, 2000.

Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, Balkan Harbi, C.II, I. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Yay., 1993.

TÜRKELDİ, A. Fuat, **Görüp İşittiklerim**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1951.

———————, "Hazine-i Hassa" **DİA**., C.XVII, İstanbul,1998.

UMAR, Ö.Osman, "Çanakkale Savaşı'nın Önemi ve Sonuçları", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.15, İstanbul, 1998.

YALÇIN, Durmuş ve Diğerleri, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi –I**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. 2002.

ZÜRCHER, Erik J., **Savaş Devrim ve Uluslaşma**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2004.

Levent Şahverdi Arşivi

SEVDİĞİMİZ ATATÜRK

Yrd. Doç. Dr. Vehbi ECER*

SEVDİĞİMİZ ATATÜRK, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ'nin yayınladığı (Ankara 2004) üçyüz otuz sayfalık güzel ve temiz baskılı bir kitabın adıdır. Kitabın yazarı **Rasim Pehlivanoğlu** 1928 doğumlu, 1947 yılında Pazarören Köy Enstitüsü'nün mezunu. Mezuniyetinden sonra 31 yıl süren öğretmenlik, başöğretmenlik, müdürlük görevlerini yürüttü. 1957 yılında Türkiye'de ilk defa bir köy kütüphanesini kurma teşebbüsünde bulundu. **Karain Köyü Kütüphane Kurma ve Geliştirme Derneği** tüzüğünü hazırlayarak köyde okuma-yazma seferberliği başlattı. Köylülere akşam okuma kursları açtı. **Karain** köyü başöğretmeni olarak 1962 yılında köyün okur-yazar oranını yüzde doksana çıkarttı. Yıllarca öğretmenlik yaptıktan sonra emekliye ayrıldı, bu süre içinde de araştırma ve yazma ile uğraştı. Eğitim-öğretim ile ilgili kitaplar ve makaleler yayınladı. Sayın Pehlivanoğlu'nun SEVDİĞİMİZ ATATÜRK'ten başka yayınlanmaya hazır **ATATÜRK'ÜN ÜSTÜN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ** başlıklı yeni bir kitap çalışmasının olduğu da bilinmektedir.

Sevdiğimiz Atatürk, Önsöz ve Giriş'ten sonra üç bölümden oluşuyor. Birinci Bölüm **Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar Mustafa Kemal** başlığını taşıyor. Bu başlık altında Atatürk'ün çocukluğu, okul hayatı, subay çıkması ve askerî görevleri, savaşlara katılması (Trablusgarp, Balkan, Birinci Cihan Savaşı… gibi) geniş bir şekilde ele alınmakta (s. 9-157).

İkinci Bölüm, **Türk İstiklal Savaşı ve Mustafa Kemal Paşa** genel başlığını taşımakta. Bu bölümde Birinci Cihan Savaşı sonrasında ülkenin durumu, millî mücadele için yapılan hazırlıklar, çete savaşları, işgalci düşmanlarla yapılan savaşlar ve kazanılan zaferler yer almaktadır (s. 158-272).

Üçüncü Bölüm, **İstiklâl Sonrası Gelişmeler ve Mustafa Kemal Atatürk** genel başlığını taşıyor. Bu bölümde saltanatın kaldırılması, Lozan Barışı, Cumhuriyetin ilânı, halifeliğin kaldırılması ve diğer inkılâplara yer verilmiş, Atatürk'ün hastalığı ve ölümü anlatılmış. Daha sonra Atatürk ile ilgili fıkralar ile şairlerimizin Atatürk şiirlerinden güzel örneklere yer verilmiştir. Eser **Bibliyoğrafya** ile sona ermektedir (s. 273-330).

---

* Erciyes Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Emekli eğitimci Rasim Pehlivanoğlu'nun kaleme aldığı **Sevdiğimiz Atatürk**, sade ve akıcı, herkesin sıkılmadan severek okuyabileceği bir üslupla, millet, vatan ve Atatürk sevgisi ve coşkusuyla yazılmış bir eser. Her yaşta, her kültür düzeyinde insanların anlayabileceği sadelik ve güzellikte olan eser yer yer serpiştirilmiş anektotlarla ve şiirlerle daha da güzel hale getirilmiş.

Atatürk arkadaşlarıyla Samsun'a gitmek üzere Bandırma vapuruna bindikleri ve vapurun hareket etmesine az süre kaldığında İtilaf Devletleri askerleri vapurda arama yapıyorlar. Mustafa Kemal şöyle diyor:

"- Ahmaklar! Biz kaçak eşya veya silah götürmüyoruz. Azim ve iman götürüyoruz, diyor ve ilave ediyor:

- Bunlar bir milletin istiklâl aşkını ve mücadele azmini takdir edemezler. Bütün güvendikleri maddî kuvvetleridir (s. 155)"

Eserde millî mücadeleyi destekleyen Anadolu basınından, şair ve yazarlardan verilen örnekler o günlerde asker ve sivil tüm Anadolu halkının omuz omuza birlik içinde olduklarını göstermektedir. Din ve fikir adamlarından Rifat Börekçi, Ahmet Hamdi Akseki, Mehmet Akif Ersoy uyarıcı konuşmalar yapacaklar (s. 245 vd.). Şairler milleti heyecana ve galeyana getirecek kahramanlık şiirleri söyleyecekler. **Mehmet Emin Yurdakul** bir şiirinde şunları yazıyordu:

"Vur, çelik kolların kopana kadar
Olanca aşkınla, kuvvetinle vur;
Son düşman, son gölge kalana kadar
Olanca kininle, şiddetinle vur.

Vur, senin darbenden çıkacak ateş
İntikam isteyen bir milletindir
Alnında doğacak kırmızı güneş
Bu senin ilahî hürriyetindir… (s. 242)"

Mehmet Akif Ersoy ise Batı karşısında Doğu halklarının uyanışını beklemekte ve **"Ey koca şark, ey ebedî meskenet!.. / Sen de kımıldamaya bir niyet et / Korkuyorum garbın elinden yarın / Kalmayacak çekmediğin mel'anet** (s. 248)**"** diye haykırmaktadır.

Düşman kovulacak, zaferler kazanılacak. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa asıl zaferi kazananların kim olduğunu şöyle anlatacaktır:

Levent Şahverdi Arşivi

"30 Ağustos zaferini kazanan ben değilim. Bunu asıl, tel örgülerini hiçe sayarak atlayan, savaş meydanında can veren, yaralanan, kendini esirgemeden düşmanın üzerine atılarak Akdeniz yolunu Türk süngülerine açan kahraman askerler kazanmıştır. Ne yazık ki, her birinin adını Kocatepe'nin sırtlarına yazmak mümkün değildir. Fakat hepsinin ortak bir adı vardır: TÜRK ASKERİ!.. (258)."

"Türk Milleti hakikaten büyük millettir. Hüner ona lâyık olabilmektedir" diyen Atatürk büyük zaferden sonra Türk Milletini hür, çağdaş ve mutlu bir toplum yapabilmek için bir dizi inkılâplar yaptı. Halkını tanıdı, onlara güvendi. Bir tarih dersinde öğrenciye "Türk Milletini kim kurtardı?" diye sorduğu zaman öğrencinin "Atamız kurtardı" cevabına şöyle karşılık verdi:

"Hayır çocuğum! Türk Milletini kendi kanı kurtardı (s. 304)."

Atatürk yaverlerinden birine "Ben ölürsem ne yaparsın?" diye soru sorar. O da "*Ben de ölürüm Paşam*" cevabını verince Atatürk şöyle der:

"Eğer beni hakikaten seviyorsan ölmemen lâzım. Yaşamalısın ve benim telkin ettiğim ideallerin benden sonra da gerçekleşmesine, yaşamasına çalışmalısın. Gerçek sevgi budur (s. 309)."

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu, Türk Milletinin kurtarıcısı Mustafa Kemal Atatürk'ün idealleri ile yaşamak ve ideallerini yaşatmak Türk Milletinin yaşamasını sağlamak demektir. Halk şairlerimizden **Abdulvahap Kocaman** Atatürk'ü her an hatırladığını, andığını şöyle özetler:

"… Evimizde, aramızda
Safımızda, sıramızda
Cebimizde paramızda
Pulumuzda Atatürk var.

Sancakların gölgesinde
Kalbimizin köşesinde
Sazların yanık sesinde
Telimizde Atatürk var…

Vahap, bu mübarek toprak
Destan tüter yaprak yaprak
Dalgalanır bayrak bayrak
Elimizde Atatürk var (s. 313)"

Levent Şahverdi Arşivi

Rasim Pehlivanoğlu'nun **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi** tarafından yayınlanan bu eseri akıcı bir dil ile genç yaşlı, tahsilli – tahsilsiz bütün dostlarımıza ve genç yavrularımıza rahatlıkla tavsiye edebileceğimiz, zevkle okunabilecek güzel bir eserdir. Atatürkçü idealist yazar Sayın Rasim **Pehlivanoğlu**'nu ve basımında emeği geçenleri tebrik ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ DİZİNİ
(1-70 SAYILAR)

JOURNAL OF ATATURK RESEARCH CENTER – INDEX
(1-70 NUMBERS)

Nilgün İNCE - Hüseyin TOSUN*

– A –

Acar, Derya Genç, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Millî Mücadele, Kurtuluş Savaşı ve Atatürk'e İlişkin Konuşma, Demeç ve Söyleşileri Üzerine Bir Basın Taraması, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 293-328.

Acar, Derya Genç, Makbule Atadan'ın Atatürk'e İlişkin Anlattıkları Üzerine Bir Basın Taraması, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 1091-1114.

Acun, Fatma, Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 717-757.

Acun, Ramazan, Atatürk Bibliyografyası Projesi Veri Tabanı, Cilt XIII, Mart 1997, Sayı 37, Sayfa 161-178.

Açıkses, Erdal, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Ermeni Komiteleri Tarafından Şehit Edilenlerin Ailelerine Yaptıkları Yardımlar, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 209-224.

Ağca, Hüseyin, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Ahlak Dünyası Üzerine Bir Deneme, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 917-936.

Akandere, Osman, Atatürk'ün Konya'yı Ziyaretleri ve İlk Ziyareti ile İlgili Gözlemler, Cilt XIV, Mart 1998, Sayı 40, Sayfa 147-158.

Akandere, Osman, Dramalı Rıza Bey ve Kuzey Batı Anadolu Kuva-yı Milliye Mücadelesindeki Hizmetleri, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 977-1008.

Akandere, Osman, Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuva-yı Milliye Haraketine Yöneltilen İthamlar, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 17-56.

---

* Atatürk Araştırma Merkezi Uzmanları.

Levent Şahverdi Arşivi

Akalın, Gülseren, Başkumandanlık Kanunu'nun Dördüncü Defa Uzatılması Sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'nde Konuşması ve El Yazısıyla Hazırlık Notu, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 209-214.

Akbıyık, Yaşar, Maraş'ın Düşman İşgalinden Kurtulmasında Atatürk'ün Rolü, Cilt IV, Ankara 1987, Sayı 10, Sayfa 225- 231.

Akbıyık, Yaşar, Güney Vilayetlerimizin İşgalinin Türk Basınındaki Yankıları, Cilt IV, Ankara 1988, Sayı 12, Sayfa 783-792.

Akbıyık, Yaşar, Milli Mücadele Sırasında Maraş'a Yapılan Yardımlar, Cilt VII, 21, Ankara 1991, Sayı Sayfa 591-601.

Akbulut, Dursun Ali, Samsun'un "Gazi Günü" ya da 19 Mayıs Bayramı, Cilt XI, Kasım 1995, Sayı 33, Sayfa 771-781.

Akça, Bayram, Lozan Barış Antlaşması'ndan Sonra Balkan Ülkelerinden Muğla Vilayetine Gelen Muhacirler, Cilt XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 785-828.

Akça, Bayram, 1923-1953 Arası Türk-Bulgar İlişkileri ve 1950-51 Yıllarında Muğla Vilayetine İskan Edilen Bulgar Muhacirleri, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 249-264.

Akça, Bayram, 1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskan Edilen Bulgaristan Muhacirleri, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 75-92.

Akçakayalıoğlu , Cihat, Atatürk ve Atatürkçülük Üzerine Bir Deneme, Cilt II, Ankara 1985, Sayı 4, Sayfa 175-192.

Akçakayalıoğlu, Cihat, Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı, Cilt IX, Ankara 1992, Sayı 25, Sayfa 37-66.

Akçakayalıoğlu, Cihat, Atatürk, Milli Egemenlik ve Türk Çocuğu, Cilt I, Ankara 1985, Sayı 2, Sayfa 577-585.

Akçakayalıoğlu, Cihat, Cumhuriyet Öncesine Genel Bir Bakış ve Atatürk İnkılâbında Yöntem, Cilt III, Ankara 1986, Sayı 7, Sayfa 171-195.

Akçakayalıoğlu, Cihat, Nutuk Nasıl İncelenmeli, Nasıl Tanıtılmalı ve Öğretilmelidir? Cilt V, Ankara 1988, Sayı 13, Sayfa 245.

Akçora, Ergünöz, Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri, Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32, Sayfa 379-405.

Akçora, Ergünöz, Kilis'in Antep Müdafaasındaki Yeri, Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 55-89.

Levent Şahverdi Arşivi

Akdağ, Ömer, Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati, Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 487-512.

Akdağ, Ömer, Millî Mücadele Şahsiyetlerinden Yusuf Kemal Bey (TENGİRŞENK), Cilt XIV, Mart 1998, Sayı 40, Sayfa 115-132.

Akgül, Suat, Nutuk'ta Azınlıklar Meselesi ve Atatürk'ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri, Cilt X, Ankara 1994, Sayı 29, Sayfa 443-458.

Akgül, Suat, Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi, Cilt VIII, Ankara 1992, Sayı 23, Sayfa 381-395.

Akgül, L. Hilal, Cumhuriyet Dönemi Spor Adamlarından , Burhan Felek, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 203-237.

Akgün, Sibel, Atatürk İlke ve İnkılâplarının Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 415-436

Akın, İlhan, Devrimlerin Temeli, Cilt VII, Ankara 1991, Sayı 20, Sayfa 175-179.

Akın, Veysi, Selanik Atatürk Evi ve Müze Haline Getirilmesi, Cilt XVI, Kasım 2000, Sayı 48, Sayfa 711-753.

Akın, Veysi, Amerika'da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti (Turkish Welfare Association), Cilt XX, Temmuz 2004, Sayı 59, Sayfa 453-522.

Akkoyun, Turan, Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri, Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 101-125.

Akyüz, Yahya, Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri, Cilt VIII, Ankara 1992, Sayı 23, Sayfa 233-239.

Akyüz, Yahya, Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, Cilt IV, Ankara,1987, Sayı 10, Sayfa 71-90.

Akyüz, Yahya, Şehit Hamdi Bey'in Son Günlerine Ait Orjinal İki Mektup, Cilt X, Ankara, 1994, Sayı 28, Sayfa 1-17.

Albayrak, Mustafa, Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935) Cilt VI, Sayı 28, Ankara 1994, Sayfa 471-483.

Albayrak, Mustafa, Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960), Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 249-277.

Albayrak, Mustafa, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Hazırladığı İlk Raporun (1951) Demokrat Parti Hükümetlerinin Politikalarına Etkileri, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 129-168.

Levent Şahverdi Arşivi

Albayrak, Mustafa, Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları (1955 - 1960), Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 219-250

Alıca, Abdurrahman-Avcı, Cemal, Tarih Yapanın Anıları, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 163-177.

Aliağaoğlu, Alparslan, Alaeddinoğlu, Faruk, Atatürkçü Düşünce ve Turizm, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 347-366

Alkan, Mustafa, Hüseyin Rauf Orbay'ın Hayatı (1880-1964), Cilt XX, Temmuz 2004, Sayı 58, Sayfa 597-625.

Alp, İlker, Atatürk ve Türk Gençliği, Cilt XIII, Temmuz 1997, Sayı 38, Sayfa 433-450.

Alp, İlker, Batı Trakya Türkleri, Cilt XI, Kasım 1995, Sayı 33, Sayfa 613-653.

Alşan, Reşat, Cumhuriyetin Kuruluşunda ve İlk Onbeş Yılında PTT İşletmesi, Cilt VI, Mart 1990, Sayı 17, Sayfa 391-419.

Altar, Cevad Memduh, Batı Dünyasının Ünlü Mimarlarından Hans Poelzig, Branaus De Groot ve Bruno Taut'un Vaktiyle Türkiye'ye Davet Edilmiş Olmalarının Oluşturduğu Anılar, Cilt X, Mart 1994, Sayı 28, Sayfa 71-76.

Altınbaş, Zehra, Anayasalarımızda Kadın Hakları, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 455-466.

Altuğ, Yılmaz, Atatürk And Building of A Modern Nation State, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 107-125.

Altuğ, Yılmaz, Atatürk ve Lozan Barış Konferansı'nın İlk Devresi, Cilt IV, Mart 1988, Sayı 11, Sayfa 417-436.

Altuğ, Yılmaz, Bir Yunan Diplomatına Göre Yunanistan'ın Batı Anadolu Macerası, Cilt, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 439-512.

Altuğ, Yılmaz, Modern Bir Devlet Yaratıcısı Olarak Atatürk, Cilt III, Temmuz 1887, Sayı 9, Sayfa 519-535.

Altuğ, Yılmaz, Bir Yunanlı Yazara Göre Türk İstiklal Savaşı'ndan Önce Yunanistan'da "Genel Durum", Cilt V, Kasım 1989, Sayı 15, Sayfa 551-555.

Altuğ, Yılmaz, Foreign Policy Of Atatürk, Cilt VI, Mart 1989, Sayı 16, Sayfa 39-46.

Altunok, Çetin, Türkiye Cumhuriyeti'nde 75 Yılda Neler Yapılmıştır, Neler Yapılmalıdır?, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 361-381.

Levent Şahverdi Arşivi

Amanoğlu, Ebulfez, Bakü'de (Mart 1918) Ermenilerin Türettikleri Soykırım ve Edebiyattaki Yansımaları, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 675-686.

Anameriç, Hakan, Mustafa Kemal Atatürk'ün Afet İnan'da Kalan Kitapları, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 1115-1142

Anayurt, Ömer, 1924 Anayasası'nda Meclis Yürütme İlişkileri, Cilt XII, Kasım 1997, Sayı 39, Sayfa 673-695.

Andican, Ahat, Yüksek Kurum ve Bağlı Kuruluşlarının 15. Kuruluş Yıldönümlerinde Yaptıkları Konuşma, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 681-689.

Apaydın, Ekrem, Türkiye Cumhuriyeti'nin Bakan ve Büyükelçilerinden Zekai Apaydın'ın Albümünden, Cilt I, Kasım 1984, Sayı 1, Sayfa 300-308.

Arda, Zeki Cemil, Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Almanca Çevirisinde Yer Alan Önsöz, Cilt XVIII, Temmuz 2003, Sayı 53, Sayfa 703-712.

Arı, Kemal, 1923 Türk- Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de Emval-i Metruke Mübadil Göçmenler, Cilt VI, Sayı 18, Temmuz 1990, Sayfa 627-657.

Arı, Kemal, Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar, Cilt VIII, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 409-420.

Arı, Kemal, Samsun Demiryolu'nun Temel Atma Töreni ve Reisicumhur Gazi Mustafa Paşa'nın Samsun Gezisi, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 609-622.

Arı, Kemal,Yunan İşgalinden Sonra İzmir'de "Emval-i Metruke" ve "Fuzulî İşgal" Sorunu, Cilt V, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 691-706.

Arığ, Ayten Sezer, Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 141-160.

Arıkan, Zeki, İşgal Dönemi İzmir Basını, Cilt V, Ankara 1988, Sayı 13, Sayfa 145-165.

Arıkan, Zeki, Kurtuluştan Sonra İzmir'de Çıkan İlk Gazete, Türk Sesi, Cilt, VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 75-95.

Arıkan, Zeki, Mustafa Necati'nin Mütarekedeki Yazıları, Cilt VIII, Temmuz 1992, Ankara 1992, Sayı 24, Sayfa 605-642.

Arıkan, Zeki, Cumhuriyetin İlanı ve İzmir Basını, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 959-976.

Arıkan, Zeki, Atatürk'le İlgili Eski Bir Belge, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15, Sayfa 607-612.

Levent Şahverdi Arşivi

Armaoğlu, Fahir, Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi 1927-1928, Cilt XIII, Mart 1997, Sayı 37, Sayfa 1-30.

Armaoğlu, Fahir, Hilafet'in Dış Cephesi, Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 347-358.

Arslan, Ali, I. Dünya Savaşı Sonunda Nahçıvan'da Yapılan Millî Mücadele ve Bugünkü Nahçıvan'ın Statüsünün Oluşumu, Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 521-546.

Arslan, Ali, Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı ile Siyasî Parti Üyeliğinin Birbirinden Ayrılması Süreci (1923-1961), Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 223-234.

Arslan, Esat, 1921 Yılı İlk Yarısında Türk, Fransız, İtalyan Yakınlaşması Karşısında İngiliz Politikası ve Mustafa Sagir Olayı, Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 187-223.

Arslan, Mukaddes, Yeni Avrasya ve Stratejik Analiz Dergileri Hakkında, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 291-294.

Arslan, Mukaddes, Yakın Dönem Tarihimizde Yeşil Ordu Cemiyeti'ne Toplu Bir Bakış, Cilt XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 895-930.

Arslan, Mukaddes, Doç.Dr.Günay Çağlar Hocamızı Kaybettik, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 317-318.

Arslan, Mukaddes, Atatürk İlkeleri İle İlgili Bibliyografya Denemesi, Cilt XVIII, Temmuz 2002, Sayı 53, Sayfa 529-625.

Arslan, Mukaddes, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Yeri ve Önemi, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 737-802.

Arslan, Mukaddes, Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Cumhuriyetin İlanı ve Tarihi Önemi, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1299-1400.

Arslan, Mukaddes, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi 1. 2. 3. 4. 5. Uluslar Arası Atatürk Kongresi Bildirileri Dizini, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 833-890.

Aşgın, Sait, Atatürkçü Düşüncenin Tarihsel Gelişimine Bir Bakış, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 281-291.

Aşgın, Sait, Asılsız Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 383-414.

Aşgın, Sait, Atatürk Döneminde Doğu Anadolu, Cilt XVII, Temmuz 2001, Sayı 50, Sayfa 451-472.

Levent Şahverdi Arşivi

Ata, Feridun, Mütareke Döneminde İtilâf Devletlerinin Hapishanelere Müdahaleleri ve Gayrimüslüm Mahkumları Tahliye Etmeleri, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 727-744.

Ata, Feridun, Divân-ı Harb-i Orfî Mahkemelerinde Ermeni Tehciri Yargılamalarına İstatistiksel Bir Bakış (1919-1921), Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 521-544.

Atabay, Sema, Atatürk Araştırma Merkezi Kütüphanesine 2002 Yılında Gelen Kitaplar, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 1079-1077.

Atalay, Bülent, Türk İstiklal Savaşı Dönemi'nde Rum-Ermeni İşbirliği, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 93-112.

Attar, Aygün, Ulus Devlete Geçiş Süreci ve Türkiye Cumhuriyetinin Üniter Yapısı, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 643-658.

Avanas, Ahmet, Mütareke Başlarında 2. Ordu'nun Konya'ya Nakli ve Ortaya Çıkan Sorunlar, Cilt VIII, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 373-380.

Avcı, Cemal, Atatürk Araştırma Merkezi'nin "Atatürk, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Hakkında Yabancı Ülkelerde Yayınlanmış Eserlerin Bibliyografyalarının Hazırlanması ve Bu Eserlerin Türkiye'ye Kazandırılması Projesi" Hakkında, Cilt XIII, Mart 1997, Sayı 37, Sayfa 151-160.

Avcı, Cemal, Tekâlif-i Harbiye ile Tekâlif-i Milliye Vergilerinin Karşılaştırmalı Tanımı, Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 223-239.

Avcı, Cemal, Atatürk'ün Eğitim Hakkındaki Düşünceleri ve Hasan Ali Yücel'in Çalışmaları, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1183-1191.

Avcı, Cemal, Atatürk, Din ve Laiklik, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 479-492.

Avcı, Cemal, Kayıplar (Şevket Rado), Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 479-492.

Avcı, Cemal, 75. Yılında Türkiye Cumhuriyeti, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 673-683.

Avcı, Cemal, Çanakkale Savaşı'nın Sonuçları ve Millî Mücadele'ye Etkileri, Cilt X, Kasım 1994, Sayı 30, Sayfa 717-719.

Avcı, Cemal, İzmir Suikastı, Cilt X, Mart 1994, Sayı 28, Sayfa 89-103.

Avcı, Cemal, Laiklik-Din İlişkileri, Cilt XVIII, Temmuz 2002, Sayı 53, Sayfa 491-498.

Avcı, Cemal, Cumhuriyetin Ülkemize ve Bireylere, Özellikle Türk Kadınına Kazandırdıkları, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1289-1298.

Levent Şahverdi Arşivi

Avcı, Fuat, Bir Fotoğraf ve Anılar, Cilt XIII, Mart 1997, Sayı 37, Sayfa 137-140.

Avşar, Halil, Cumhuriyet Felsefesi, Çağdaşlaşma, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa733-745.

Aybars, Ergün, Millî Mücadele'de İngiliz Basını I, Cilt IV, Ankara 1988, Sayı 12, Sayfa 603-636.

Aybars, Ergün, Millî Mücadele'de İngiliz Basını II, 1920-1923 Sevr'den Lozan'a; Cilt VII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa 45-73.

Aydın, Ayşe, Türkiye Millet Meclisi Birinci Döneminde Görev Yapan Sağlık Mensupları, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 907-923.

Aydın, Elif, Atatürk'ün Barışçı Politikası, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 751-757.

Aydın, Mesut, Millî Mücadele Döneminde İstanbul'da Anadolu Lehinde Faaliyette Bulunan Gizli Gruplardan Zabitan Grubuna Ait Bir Vesika, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 591- 599.

Aydınel, Sıtkı, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel Nitelikleri, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 523-548.

Aydınel, Sıtkı, Atatürkçülükte Ulusal Hedefler, Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 375-404.

Aydoğduyev, M., Atatürk'ün İdealleri Gerçekleşiyor Bağımsızlık Yıllarında Türkiye ile Türkmenistan Arasındaki Kardeşlik İlişkilerinin Sağlanması ve Geliştirilmesi, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1197-1201.

Ayın, Faruk, Atatürk ve Milliyetçilik, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 757-779.

Aysan, Mustafa, Atatürk'ün Ekonomik Görüşü , Devletçilik, Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 617- 644.

Aytepe, Oğuz, Yeni Belgeler Işığında Şeyh Recep Olayı ve Şeyh Recep Kamil Özgüneş, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 41-50.

– B –

Babacan, Hasan, Millî Mücadele'de Ispartalı Rumlar, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 667-676.

Bahçeli, Devlet, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu 1999 Yılı İkinci Olağan Toplantısı'nda Devlet Bakanı ve Başbakan Yard. Sayın Dr. Devlet Bahçeli'nin Yaptığı Konuşma, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 789-791.

Levent Şahverdi Arşivi

Bakar, Bülent, Mondros Mütarekesi'nden Sonra Yaşanan Önemli Bir Problem: Türk ve Ermeni Yetimleri Sorunu, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 569-588.

Balkaya, Sabri, Basınımıza Yansıdığı Şekliyle Balkan Antantı Sürecinde Türkiye ve Bulgaristan, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 759-784.

Balcıoğlu, Mustafa, Atatürk Biyografisine Katkı, Cilt XIII, Temmuz 1997, Sayı 38, Sayfa 539-542.

Balcıoğlu, Mustafa, Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar Biyografisine Katkı, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 831-835.

Balcıoğlu, Mustafa, Mersin'li Cemal Paşa Biyografisi Üzerine Değerlendirme, Cilt XIII, Kasım 1997, Sayı 39, Sayfa 813-817.

Balcıoğlu, Mustafa, Osmanlı Genç Derneklerinden İnkılap Gençleri Derneklerine, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 139-163.

Banoğlu, Niyazi Ahmet, Atatürk ve Latife Hanım, Cilt VII,Ankara 1991, Sayı 21, Sayfa 519-533.

Banoğlu, Niyazi Ahmet, Basından Günü Gününe Büyük Zaferin Hikayesi, Cilt V, Ankara 1988, Sayı 13, Sayfa 37-90.

Banoğlu, Niyazi Ahmet, Atatürk'ün Sipariş Ettiği Bazı Kitaplar, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 425-426.

Banoğlu, Niyazi Ahmet, Millî Kongre ve Faaliyetleri, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 197-212.

Baran, Tülay Alim, İstanbul Basınında Cumhuriyetin İlanına Tepkiler ve Yorumlar, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 627-645.

Baran, Tülay A., Cumhuriyet Dönemi Devlet Adamlarından Vasıf Çınar, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa171-203.

Baran, Tülay Alim, Mütareke Döneminde İstanbul'daki Rus Mültecilerin Yaşamı, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 119-140.

Başkan, Seyfi, Bazı Atatürk Resimlerinden Örneklerle Cumhuriyet Resminde Figür, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 1045-1070.

Batır, Betül, Cumhuriyet'in Oluşumunda Atatürk ve Sonrası, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 333-361.

Baycan, Nusret, Ankara'nın Başkent Oluşu, Cilt VII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa 119-130.

Levent Şahverdi Arşivi

Baycan, Nusret, Büyük Taarruz'da Komuta Kademelerinde Görev Alanlarla Üst Düzeydeki Karargâh Subayları, Cilt IX, Mart 1993, Sayı 26, Sayfa 311-394.

Baycan, Nusret, Çeşitli Cephelerde Kâzım Karabekir, Cilt IV, Mart 1988, Sayı II, Sayfa 449-457.

Baycan, Nusret, Orgeneral Cevat Çobanlı, Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 367-389.

Baycan, Nusret, Karadeniz Olayı ve I. Dünya Harbine Girişimiz, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 175-182.

Baycan, Nusret, Türk İstiklâl Harbi'nde Terfi veya Takdirname İle Taltif Edilen Subaylar, Cilt IX, Kasım 1992, Sayı 25, Sayfa 127-280.

Baycan, Nusret, Türk İstiklal Harbi'nde Şehit Düşen Subaylar, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 677-740.

Baycan, Nusret, Ali Fuat Cebesoy, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 441-454.

Baycan, Nusret, İsmet İnönü, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15, Sayfa 625-638.

Baycan, Nusret, Fevzi Çakmak, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı 16, Sayfa 177-206.

Bayçu,Turhan, Yabancı Gözüyle Atatürk ve Türk İnkılâbı (Çeviri), Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 393-399.

Bayık, Mustafa, Atatürk'ün Ana Fikrini Verdiği İlk Opera: Özsoy Destanı, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 289-300.

Baykal, Bekir Sıtkı, Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Cilt I, Kasım 1984, Sayı I, Sayfa 671-710.

Baykal, Bekir Sıtkı, Dört Hafta Sürmez Düşmanı Tepelemiş Olacağım (Çeviri) Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 757- 761.

Baykal, Bekir Sıtkı, Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 413-434.

Baykal, Bekir Sıtkı, Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Cilt I, Kasım 1984, Sayı I, Sayfa 108-126.

Baykal, Hülya, Millî Mücadele'de Basın, Cilt IV, Mart 1988, Sayı II, Sayfa 471-479.

Baykal, Hülya, Atatürkçü Çağdaşlaşma Yönünden Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na Tam Üyeliği, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 741-762.

Baykal, Hülya, Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa İle Cemal Paşa Arasında Yazışmalar,Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 379-439.

Levent Şahverdi Arşivi

Baykara, Tuncer, Atatürk ve Seçim, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 645-649.

Bayraktar, Bayram, Milli Mücadele'de Denizli Olayı, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 141-153.

Bayramoğlu, Fuat, Milli Mücadele Yıllarında Ankara, Cilt IX, Ankara 1993, Sayı 27, Sayfa 485-492.

Berber, Engin, Kurtuluştan Sonra İzmir'de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 443-460.

Berber, Ferhat, Kurtuluşun Ardından ve Yüzyılın Sonunda İzmir'de Aynı Adı Taşıyan Yerleşim Birimleri, Cilt XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 865-882.

Beysanoğlu, Şevket,Mustafa Kemal Atatürk'ün Diyarbakır'daki Kafkas Cephesi Komutanlığı, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 487-503.

Bildirici, Yusuf Ziya, Çukurova'da Fransız–Ermeni İlişkileri ve 1919 Yılı Katliamları, Cilt XII, Kasım 1996, Sayı 36, Sayfa 755-765.

Bilgi, Nejdet, Yeni Doğuş, Manisa Halkevi Dergisi, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 131-159.

Bilgin, Sıtkı, Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan diplomasisi (1923-1930), Cilt XX, Kasım 2003, Sayı 60, Sayfa 799-820.

Birecikli, İhsan Burak, Maden, Fahri, Yıldız Suikastı: Ermenilerin Abdülhamid'e Karşı Son Teşebbüsleri Bombalı Saldırı, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 399-424

Bolat, Bengül, İsmet İnönü'nün Üç Mektubu, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 988-996

Borak, Sadi, Atatürk'e Ait Sanılan Şiirler, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 479-491.

Borak, Sadi, Mustafa Kemal Büyük Taarruz Gününü Bütün Dünyadan Nasıl Gizli Tuttu? Cilt VI, Mart 1990, Sayı 17, Sayfa 381-389.

Borak, Sadi, Atatürk Biyografisinde Yapılan Yanlışlıklar, Cilt I, Kasım 1985, Sayı 1, Sayfa 277-285.

Borak, Sadi, 31 Mart Vakasının Çıkış Nedenleri Üzerine Çeşitli Yorumlar ve Atatürk ve Hareket Ordusu Üzerine Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın Bir Makalesi, Cilt VIII, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 357-371.

Borak, Sadi, Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı, Cilt IX, Ankara 1992, Sayı 25, Sayfa 73-83.

Levent Şahverdi Arşivi

Borak, Sadi, İşgal Kuvvetleri Başkomutanı General Harrington'un Ele Geçen Gizli Raporu, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 161-173.

Borak, Sadi, Latife Hanım, Ünlü Gazeteci Price'a Hayatını ve Özelliklerini Anlatıyor, Cilt VII, Ankara 1989, Sayı 16, Sayfa 173-176.

Boyacıoğlu, Ramazan, Harf Devrimi ve Sağladığı Kolaylıklar, Cilt XVII, Temmuz 2001, Sayı 50, Sayfa 429-450.

Boyacıoğlu, Ramazan, Bilim, Din ve Atatürk, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 487-501.

Boyacıoğlu, Ramazan, Atatürk'ün Hilafetle İlgili Görüşleri, Cilt XIII, Mart 1997, Sayı 37, Sayfa 99-136.

Bozkurt, Gülnihal, Ankara'nın Başkent Olmasına Dair Bir Alman Belgesi, Cilt XI, Kasım 1995, Sayı 33, Sayfa 757-771.

Bozkurt, Gülnihal, Alman Belgelerinde Atatürk ve Kurtuluş Savaşı, Cilt IX, Kasım 1992, Sayı 25, Sayfa 85-93.

Bozkurt,Gülnihal, Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 45-53.

Bozkurt, Gülnihal, Sevr'i Bilmek Lozan'ı Anlamak, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 483-506.

Bozkurt, Gülnihal, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 917-924.

Bozoklu, Derya, Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemine ve Gelişimine Genel Bir Bakış, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 269-304.

Budak, Mustafa, Ankara İtilafnâmesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar, Cilt XIII, Temmuz 1997, Sayı 38, Sayfa 397-426.

Budak, Mustafa, Mondros Mütarekesi'nden Sonra Osmanlı 9.Ordusu'nun Kuzeybatı İran'ı (Güney Azerbaycan'ı) Tahliyesi, Cilt XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 603-633.

Budak, Mustafa, Amasya Genelgesi İhtilal Bildirisi mi?, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 961-976.

Bulut, Hüseyin, Saruhan Milletvekili Mehmed Reşad Bey (1919-1926), Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1005-1021.

Burak, Durdu Mehmet, Lozan'da Ermeni Meselesi Tartışmaları, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 545-568

Bursalıoğlu, Ziya, Atatürk Barış ve Eğitim, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 421-423.

Levent Şahverdi Arşivi

Bursalıoğlu, Ziya, Cumhuriyet-Lâiklik- Eğitim Üzerine, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 379-381.

Bursalıoğlu, Ziya, Atatürkçü Eğitim Üzerine, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 799-803.

– C –

Cereci, Sedat, Mustafa Kemal'in İletişim Dehası, Cilt XVII, Temmuz 2001, Sayı 50, Sayfa 369-384.

Ceyhan, Emrah, Atatürk'ün Kazandırdığı Değerler ve Atatürkçülükten Beklentilerimiz, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 745-751.

Cicioğlu, Hasan-Celkan, Gül, Mektuplarda Atatürk, "Kırk Yıllık Mektup Açıklanınca..." Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 953-964.

Coşar, Nevin, Cumhuriyet Döneminde Denk Bütçe Politikasına Geçiş, Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 239-259.

Cöhce, Salim, Türk İstiklâl Savaşı ve Hindistan Müslümanları, Cilt XII, Mart 1997, Sayı 37, Sayfa 77-88.

Cöhce, Salim, Atatürkçü Düşünce Sistemi, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 999-1024.

Criss, Nur Bilge, Atatürk's Movement At Its Start The Views Of Outsiders (1919- 1921) Cilt VI, Mart 1990, Sayı, 17, Sayfa 345-376.

Cunbur, Müjgan, Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi, Cilt VIII, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 259-272.

– Ç –

Çağatay, Neşet, Laiklik ve Din İlişkileri, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 557-565.

Çağlayan, K. Tuncer, Dünya Savaşı Sonunda Enver Paşa'nın Kafkasya'daki Planları ve İngiltere, Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 513-520.

Çağlayan, K. Tuncer, Büyük Ermenistan Projesi ve İngiltere, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 513-529.

Çağlayan, Kaya Tuncer, Afganistan'da Bir Türk-Alman Heyetinin Faaliyetlerine Karşı İngiltere'nin Politikaları, Cilt XVII, Temmuz 2001, Sayı 50, Sayfa 409-428.

Çakır, Ömer, Türk Edebiyatında Mustafa Kemal (Atatürk) İsminin Yer Aldığı İlk "Manzum" ve "Mensur" Esere Dair, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 119-131.

Levent Şahverdi Arşivi

Çalık, Ramazan, Armeniermorde im Jahre 1915?, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 1-15.

Çalık, Ramazan, Atatürk'ün Ölümü Üzerine Alman Basınında Yer Alan Haberler, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 875-902.

Çalık, Ramazan, Colmar Freiherr Von Der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri, Cilt XII, Kasım 1996, Sayı 36, Sayfa 765-817.

Çapa, Mesut, Milli Mücadele Döneminde Milli Egemenlik Düşüncesinin Gelişimi, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1255-1261.

Çapa, Mesut, Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler, Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 379-389.

Çapa, Mesut, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920) Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 553-566.

Çapuk, Erdal, Atatürk ve Gençlik, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 757-761.

Çaycı, Abdurrahman, Çanakkale ve Gelibolu Yarımadasının Atatürk'ün Askerî Kariyerindeki Yeri, Cilt VIII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa 29-44.

Çaycı, Abdurrahman, Atatürk ve Tarih Boyutu İçinde Çağdaşlaşma, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı 16, Sayfa 47-62.

Çaycı, Abdurrahman, Atatürk, Bilim ve Üniversite, Cilt IV, Kasım 1987, Sayı 10, Sayfa 61-69.

Çelebi, Mevlüt, İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti (Anadolu Heyet-ı Nasihası), 16 Nisan- 18 Mayıs 1919, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 561-589.

Çelebi, Mevlüt, Millî Mücadele'de İtalyan İşgalleri, Cilt IX, Mart 1993, Sayı 26, Sayfa 395-416.

Çelebi, Mevlüt, Oriente Moderno Dergisi'nde Türkiye (1921-1922), Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 259-281.

Çelebi, Mevlüt, Atatürk'ün Manisa'yı Ziyaretleri, Cilt XIV, Mart 1998, Sayı 40, Sayfa 133-146.

Çelebi, Mevlüt, Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa-Kont Sforza Görüşmesi, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 791-801.

Çelik, Kemal, Millî Mücadele'de İlk Kurşun ve Dörtyol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu, Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 477-486.

Çelik, Kemal, Fransız İşgal Dönemi Mersin Belediye Başkanı Ahmet Hallaç'ın Anıları, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 695-746

Levent Şahverdi Arşivi

Çeliker, Fahri, Atatürk'ün Yaşamından, Almanya Seyahati, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 651-663.

Çeliker, Fahri, Atatürk'ün Yaşamından, Falkenhayn- Mustafa Kemal Anlaşmazlığı, Cilt V, Kasım 1988, Sayı 13, Sayfa 167-182.

Çeliker, Fahri, Çanakkale ve Mustafa Kemal, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 635-655.

Çeliker, Fahri, Bitlis'in Kurtuluşu ve Mustafa Kemal Paşa, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 379-392.

Çeliker, Fahri, Çanakkale Muharebeleri ve Atatürk, Cilt X, Kasım 1994, Sayı 30, Sayfa 685- 694.

Çereci, Sedat, Halkın İçinden Halkçı Bir Önder, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 279-288.

Çetinoğlu, Neşe, Tarihi Bir Dönüm Noktası. Çanakkale Zaferi, Cilt X, Kasım 1994, Sayı 30, Sayfa 725-727.

Çetinoğlu, Neşe, Atatürkçü Düşünceyi ve Atatürk İlke ve İnkılâplarını Türk ve Dünya Kamuoyunda Tanıtıcı Eserlerin Basımı ve Dağıtımı Projesi, Cilt XIII, Kasım 1997, Sayı 39, Sayfa 829-846.

Çetinoğlu, Neşe, Türk Dostu Edward Taşçı'nın "Bir Amerikalının Türkiye Sevgisi" Sergisi, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 177-187.

Çetinoğlu, Neşe, Atatürk Hakkında Senatör Robert Byrd'in Konuşması, Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 281-288.

Çetinoğlu, Neşe, Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk'ün Cumhuriyet Anlayışı, Cilt XII, Kasım 1996, Sayı 36, Sayfa 721-733.

Çetinoğlu, Neşe, Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk'ün Cumhuriyet Anlayışı, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 803-814.

Çetinsaya, Gökhan, Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e Türk-İran İlişkileri 1919-1925, Cilt XVI, Kasım 2000, Sayı 48, Sayfa 769-797.

Çiçek, Rahmi, Atatürkçü Düşünce İçinde Milli Egemenlik Kavramı Konulu Panel Konuşması, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1261-1266.

Çolak, İhsan, Moskova Antlaşmasına Giden Yol, Milli Mücadele Dönemi TBMM Bolşevik İlişkileri, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 23-49.

Çolak, Melek, Atatürk'ün Vefatı ve Macaristan'daki Yankıları, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1009-1016.

Çolak, Melek, Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluş yıllarında Tük-Macar Ekonomik İlişkileri, Cilt XX, Temmuz 2004, Sayı 58, Sayfa 413-428.

Levent Şahverdi Arşivi

Çolak, Mustafa, "Tehcir Olayını"nın Propaganda Sürecindeki Doruk Noktası: "Talat Paşa Davası" Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 1-46.

Çolak, Melek, Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk Eğitim Yaşamında Macar Eğitimcilerin Yeri, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 231-244.

Çolak, Melek, Macar Gyula Germanus'un Çanakkale Savaşı ile İlgili Anıları, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 133-144.

Çolak, Melek, Bir Macar Çocuğun Anılarının Işığında Atatürk ve Türk - Macar İlişkilerine Bakış, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 937-960.

Çolak, Mustafa, "Talat Paşa Davası" Kararına Berlin'deki Müslümanların Tepkesi ve Alman Hükümeti'nin Tutumu, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 1019-1044.

Çubukçu, İbrahim A., Atatürk, Din ve Lâiklik, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 573-576.

Çufalı, Mustafa, Lozan Konferansı ve Antlaşması Üzerine İngiliz Parlamentosunda Yapılan Tartışmalar, Cilt XVI, Temmuz 2000, Sayı 47, Sayfa 561-603.

Çufalı, Mustafa, Selected Bibliography of English Articles on Atatürk Era, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 237-281.

Çufalı, Dr.Mustafa, Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi, Eylül-Ekim 1922, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 801-821.

Çubukçu, İbrahim A., Törelerimizde Kadının Yeri, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 441- 447.

Çubukçu, İbrahim A., Atatürkçülükte Barış ve Sevgi, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 657-662.

Çubukçu, İbrahim A., Halifelik, Din ve Lâiklik, Cilt VI, Mart 1990, Sayı 17, Sayfa 301-305.

Çukurova, Bülent, Celâl Bayar'ın Batı Anadolu'daki Faaliyetlerine İlişkin Bir Raporu, Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 347-365.

Çukurova, Bülent, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 519-526.

Çukurova, Bülent, 15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 461-471.

– D –

Dağıstan, Adil, Türk Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türk-Fransız Yakınlaşmasında Claud Farrere'nin Rolü-Le Role de Claude Farrere dans le Rapp-

Levent Şahverdi Arşivi

rochement Turco-Français dans les annèes de la Guerre d'Independence Turque, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 501-513.

Dağıstan, Adil, Millî Mücadele'de Mustafa Suphi Olayı, Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 171-195.

Dağıstan, Adil, Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 815-828.

Dağıstan, Adil -Sofuoğlu, Adnan, Sancak'ta Fransız "Mandat" Yönetimi ve Türkiye, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 687-758.

Dağıstan, Adil -Sofuoğlu, Arşiv Belgeleri Işığında Sancak (Hatay)'ın Bağımsızlık Sürecinin İlk Aşaması ve Türkiye, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 1-46.

Dağıstan, Adil -Sofuoğlu, Adnan, Belgeler Işığında Bağımsız Hatay Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 423-452.

Dal, Kemal, Milli Egemenlik ve Temsili, Cilt II, Kasım 1985, Sayı 4, Sayfa 97-109.

Dalay, Fazıl, Atatürk, Orman Çiftliğini Nasıl ve Niçin Kurdu? Cilt IV, Mart 1988, Sayı 11, Sayfa 503-509.

Dalay, Fazıl , 1928 Senesinde Atatürk'ün Ankara Bahçeler Müdürlüğü Serasına Gelip Çiçek Alması, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 691-694.

Davaz, Özcan, "Kemal Paşa1 adlı Destan-şiirin Yazarı Bangladeş Milli Şairi Gazi Nazrül İslam-Doğumunun 100.Yılında, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1149-1183.

Daver, Bülent, Secularism In Turkey, Cilt IV, Mart 1988, Sayı 11, Sayfa 297-309.

Dayı, Esin, Atatürk İlkeleri, Atatürk'ün Siyasi ve Askeri Kişiliği, (Konferans Metni), Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 345-370.

Dayı, Esin Derinsu, Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selâse ve Nahçıvan, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 91-118.

Değerli, Esra Sarıkoyuncu, Bir İngiliz Diplomatın Gözüyle Mustafa Kemal Atatürk, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 187-218.

Demirel, Muammer, Türkiye'de Kalan Ermeni Nüfus, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 479-492.

Levent Şahverdi Arşivi

Demirer, Ahmet Arif, Atatürk ve Yabancı Sermaye, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 383-398.

Demirhan, Nezahat, Türkiye Cumhuriyeti'nin Onuncu Yıl Kutlamaları, Cilt XIII, Mart 1997, Sayı 37, Sayfa 141-150.

Demiroğlu, Cemi, Atatürk ve Gençlik, Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 603-606.

Demiryürek, Mehmet, Kıbrıs'ta Bir 150'lik: Sait Molla (1925-1930), Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1211-1240.

Demiryürek, Mehmet, Sait Molla'nın Nice'te Yayımladığı Risale ve Tahlili, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 161-208.

Dervişoğlu, Fatih M., Bir Sivas Kongresi Bibliyografyası Denemesi, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 493-520.

Dikici, Ali, Milli Mücadele Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polisi, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 339-382.

Dilek, Zeki, Atatürk'ün Hazırladığı Geometri Terimleri Kitabı, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 1149-1152.

Doğan, Ayhan, I. Dünya Savaşı'nda "Kop Savunması" ve Ulusal Birliğimiz Açısından Önemi, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1191-1210.

Doğanay, Rahmi, Saltanat'tan Cumhuriyet'e İmparatorluk'tan Milli Devlet'e, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 1-23.

Doğanay, Rahmi, Atatürk'ün Askeri Yaşamında Suriye Günleri, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 163-208.

Doğaner, Yasemin, Yüksek Öğretimde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi Öğretiminde Karşılaşılan Problemler ve Yeni Yaklaşımlar -Hacettepe Üniversitesi Örneği, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 589-612.

Doğramacı, Emel, Atatürk ve Kadın Hakları, Cilt VIII, Temmuz 1992, Sayı 24, Sayfa 443-449.

Doğramacı, Emel, Atatürk Düşüncesi İle Türk Kadınının Çağdaşlaşması, Cilt IX, Mart 1993, Sayı 26, Sayfa 303- 310.

Doğramacı, Emel, Atatürk ve Kadın, Cilt IV, Kasım 1988, Sayı 13, Sayfa 91-106.

Doğramacı, İhsan, Atatürk ve Eğitim, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 653-669.

Döğüş, Selahattin, Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıktığı Dönemde Türkiye'nin Görünümü, Cilt XVII, Temmuz 2001, Sayı 50, Sayfa 327-344.

Levent Şahverdi Arşivi

Dönmez, Cengiz, Atatürk ve 75. Yılında Cumhuriyet, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1099-1121.

Dönmezer, Sulhi, Çağdaşlaşma, Uygarlık ve Türk Toplumu, Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 5-21.

Dönmezer, Sulhi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Yönelik Bozguncu Hareketler ve Tehditler, Cilt XIII, Temmuz 1997, Sayı 38, Sayfa 381-396.

Dönmezer, Sulhi, Atatürk İnkılapları ve Sosyal Değişme Teorileri, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15, Sayfa 523-537.

Dönmezer, Sulhi, Atatürk Liderliğinin Sosyopsikolojik Analizi, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 15-31.

Dönmezer, Sulhi, Atatürk ve Çağdaşlaşmada İnsan Prototipi, Cilt IX, Mart 1993, Sayı 26, Sayfa 281-287.

Dönmezer, Sulhi, Toplumsal Değişme ve Atatürk İnkılâpları, Cilt VII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa 21-28.

Dönmezer, Sulhi, Cumhuriyetin 80.Yılında Atatürkçü Düşünce ve Hukukta Durum Tespiti, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 419-434.

Duman, Selçuk, Mütareke Döneminde Amerikan Mandaterliği Tartışmaları, Cilt XX, Temmuz 2004, Sayı 58, Sayfa 569-596.

– E –

Ecer, Ahmet Vehbi, Atatürkçü Düşüncedeki Laiklik Türkiye Gerçeklerine Uygundur, Cilt XVI, Kasım 2000, Sayı 48, Sayfa 699-711.

Ecer, Ahmet Vehbi, İkinci İnönü Zaferinin Türk Milletine Kazandırdığı Moral Güç, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 651-673.

Ecer, Ahmet Vehbi, Atatürkçü Düşüncedeki Lâiklikte Din Hizmetlerinin Yeri, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 251-262.

Ecer, Ahmet Vehbi, Rasim Pehlivanlıoğlu'nun "Sevdiğimiz Atatürk" Adlı Kitabının Tanıtım Yazısı, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 213-216.

Enginsoy, Cemal, Atatürk Biyografisinden Sayfalar, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 551-624.

Enginsoy, Cemal, "Amasya Protokolü" Üzerine, Cilt IX, Kasım 1992, Sayı 25, Sayfa 29-36.

Enginsoy, Cemal, Atatürk Biyografisinden Sayfalar III, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 567-601.

Levent Şahverdi Arşivi

Enginsoy, Cemal, Atatürk Biyografisinden Sayfalar, Cilt IV, Mart 1988, Sayı 11, Sayfa 345-416.

Enginsoy, Cemal, Atatürk'te İnsan Sevgisi, Cilt II, Kasım 1986, Sayı 4, Sayfa 85-96.

Enginsoy, Cemal, Batı Yayın Dünyasında Atatürk, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 831-846.

Enginsoy, Cemal, Çok Yönlü Tarihi Kişiliği İle Atatürk, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 127-148.

Enginsoy, Cemal, Gerçekçi Atatürk, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 513-522.

Enginsoy, Cemal, İngiliz Kaynaklarına Göre Atatürk, Cilt VII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa 75-92.

Enginsoy, Cemal, Milli Kurtuluş Önderi Olarak Atatürk, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 527-541.

Enginsoy,Cemal, Türk İstiklal Savaşı'nın (1919- 1922) Dünya Askerlik Tarihindeki Yeri, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 297- 308.

Enginün, İnci, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve Yazarlarımız, Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 733-741.

Enginün, İnci, Edebi Eser Kahramanı Olarak Atatürk, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 343-351.

Eraslan, Cezmi, Understanding of Atatürk's Foreign Policy, Peace at Home, Peace in the World and Accession of Hatay to Turkey, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 91-107.

Eraslan, Cezmi, Abolishment of the Caliphate and Turkey's Transformation to Modern State, Cilt XVII, Temmuz 2001, Sayı 50, Sayfa 345-358.

Eraslan, Cezmi, Atatürk'ün Adana'daki Konuşmaları Üzerine, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 1-15.

Erdem, Can, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u Resmen İşgali ve Faaliyetleri, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 677-694

Erdem, Yasemin Tümer, Atatürk Dönemi Arkeoloji Çalışmalarından Biri: Sultanahmet Kazısı, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 747-774

Erdoğru, M.Akif, M.Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Fikri, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 219-229.

Erendil, Muzaffer, Atatürkçü Düşünce Işığında Milli Birlik, Cilt II; Kasım 1985, Sayı 4, Sayfa 121-161.

Levent Şahverdi Arşivi

Erendil, Muzaffer, Atatürk ve Demokrasi, Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 683-731.

Erendil, Muzaffer, Atatürk ve Demokrasi, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 401- 440.

Erendil, Muzaffer, Atatürk ve Havacılık, Cilt II, Kasım 1985, Sayı 4, Sayfa 215-244.

Erendil, Muzaffer, Atatürk'ün Güvendiği Gençlik ve Eğitim, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 401- 408.

Erendil, Muzaffer, Atatürkçü Uygulamada Milli Güç, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 353-368.

Ergil, Doğu, Atatürkçü Düşüncenin Temeli , Laiklik, Cilt VI, Mart 1990, Sayı 17, Sayfa 245-300.

Ergin, Feridun , Musul Sorunu ve Körfez Petrolleri , Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 165-173.

Ergin, Feridun, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 59-84.

Ergin, Feridun, Mütareke Kabineleri, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 391-406.

Ergün, Mustafa, Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler, Cilt VI, Mart 1990, Sayı 17, Sayfa 435-457.

Erkun, Vecdet, Atatürk Döneminde Tarım Politikası, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1187-1197.

Erkün, Safa, Atatürk'ün Ülkü ve İlkeleri Arasındaki Bütünlük ve Uyum, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 435-457.

Eroğlu, Hamza, Milli Birlik ve Beraberlik, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 85-99.

Eroğlu, Hamza, İsmet İnönü ve I.ve II. İnönü Muharebelerinin İçerde ve Dışarda Etkileri, Cilt II, Kasım 1985, Sayı 4, Sayfa 65- 83.

Eroğlu, Hamza, Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız, Cilt I, Kasım 1984, Sayı 1, Sayfa 137-163.

Eroğlu, Hamza, Modern Eğitim İlkesi Olarak Eğitim Birliği ve Yanlış Uygulamalar, Cilt IV, Kasım 1987, Sayı 10, Sayfa 35-46.

Eroğlu, Hamza, Şerefli Bir Tarih, Lozan, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 805-811.

Eroğlu, Hamza, Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı 16, Sayfa 7-26.

Levent Şahverdi Arşivi

Eroğlu, Hamza, Yurtta Sulh, Cihanda Sulh, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 435-449.

Eroğlu, Hamza, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini Yaratan Tarihi Süreç ve Son Gelişmeler, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 735-794.

Eroğlu, Hamza, Mustafa Kemal Paşanın Millî Mücadele'nin Lideri Olması, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 841-858

Ertan, Temuçin Faik, Kadro Hareketi İle İlgili Bir Değerlendirme ve Bazı Düzeltmeler, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 549- 558.

Ertan, Temuçin Faik, Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti İle TBMM Hükümeti Arasındaki İlişkiler, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 615-626.

Ertuğrul, Gülden, Atatürk ve Kadın Hakları, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 55-65.

Eski, Mustafa, Kastamonu'da Yapılan İlk Kadın Mitingi, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 653-662.

Eski, Mustafa, Mustafa Necati, Cilt XII, Temmuz 1996, Sayı 35, Sayfa 463-484.

Eski, Mustafa, Kazım Karabekir Paşa'nın Kastamonu'dan Geçişi, Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32, Sayfa 433-441.

Eski, Mustafa, Kastamonu'dan Gelip Geçen İki Fransız Gazeteci, Madame Berthe Gaulis ve Jean Chiliquelin, Cilt XII, Kasım 1996, Sayı 36, Sayfa 705-721.

Eski, Mustafa, Hamdullah Suphi Tanrıöver ile Kastamonu'da Yapılan İki Mülâkat, Cilt XIII, Mart 1997, Sayı 37, Sayfa 89-98.

Eski, Mustafa, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Kastamonu'da verdiği Konferans, Cilt XIII, Temmuz 1997, Sayı 38, Sayfa 501-520.

Eski, Mustafa, İlk Kadın Milletvekillerinden Hacer Dicle, Cilt XI, Kasım 1995, Sayı 33, Sayfa 781-798.

Eski, Mustafa, İsmail Habib Bey'in Kastamonu'da verdiği Bir Konferans, Cilt XIII, Kasım 1997, Sayı 39, Sayfa 817-829.

Eski, Mustafa, Mütareke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Kişiler, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1039-1089.

Evsile, Mehmet, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihi Boyutu, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1089-1101.

Evsile, Mehmet, Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri, Cilt XIV, Mart 1998, Sayı 40, Sayfa 69-96.

Levent Şahverdi Arşivi

Evyapan, Rafet, Atatürk ve Sosyal Devlet, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 253-282.

Eyicil, Ahmet, Maraş Mücadelesinde Atatürk, Cilt XVI, Temmuz 2000, Sayı 47, Sayfa 647-673.

Eyicil, Ahmet, Atatürk Devrinde Türkiye'nin Balkan Politikası, Cilt XX, Temmuz 2004, Sayı 59, Sayfa 335-368.

Eyicil, Ahmet, Maraş Savunması, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 47-76

– F –

Fendoğlu, H.Tahsin, Atatürk'ün Devlet Adamlığı ve Verginin Önemi Hakkındaki Düşünceleri, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1257-1276.

Feyzioğlu, Turhan, Atatürk ve Milliyetçilik, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 353-411

Feyzioğlu, Turhan, Atatürk ve Kadın Hakları, Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 585- 601.

Feyzioğlu, Turhan, Milli Kurtuluş Önderi Atatürk ve Milletlerarası Etkisi, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 13-48.

Feyzioğlu, Turhan, Mustafa Kemal Atatürk, Oeuvre et Influence, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 287-357.

Feyzioğlu, Turhan, Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 741- 791.

Fığlalı, Ethem Ruhi, Atatürk and Religion Of Islam, Cilt IX, Mart 1993, Sayı 26, Sayfa 289- 301.

Fığlalı, Ethem Ruhi, Nutuk'da İslam Tarihi ile İlgili Motifler, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 39-93.

Fığlalı, Ethem Ruhi, İslâm ve Laîklik, Cilt XI, Kasım 1995, Sayı 33, Sayfa 653-687.

Fığlalı, Ethem Ruhi, Do Secular States Have a Future in the Islamic World? (Turkish Case), Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 203-219.

– G –

Gedik, Aynur, Atatürk ve Kadın Eğitimi, Cilt V, Kasım 1988, Sayı 13, Sayfa 259-265.

Levent Şahverdi Arşivi

Gedik, İlhan, Yeniden Alevlendirilmek İstenen Ermeni "Jenoside-Soykırım" İddiaları ve Osmanlı Resmi Kayıtları, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 701-717

Georgeon, François, Çev.Niyazi Öktem, Kemalist Dönemde Türkiye'de Fransızca Yayın Yapan Basına Toplu Bir Bakış (1919- 1938) Cilt VI, Mart 1990, Sayı 17, Sayfa 321-335.

Giray, Muhteşem, Atatürk, Bilim ve Sanat, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 1047-1060.

Giritli, İsmet, Atatürkçülük İdeolojisi, Cilt I, Kasım 1984, Sayı 1, Sayfa 102-107.

Giritli, İsmet, Atatürk Cumhuriyeti'nin Laiklik İlkesi, Cilt II, Kasım 1985, Sayı 4, Sayfa 55-64.

Giritli, İsmet, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu İle Institute de France Cilt IX, Kasım 1992, Sayı 25, Sayfa 27-28.

Giritli, İsmet, Atatürk ve Barış, Cilt II, Ankara 1986, Sayı 6, Sayfa 607-615.

Giritli, İsmet, Atatürk ve Halkçılık, Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 181-188.

Giritli, İsmet, Atatürkçü Çağdaşlaşmada Bilim ve Teknoloji. Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 359-370.

Giritli, İsmet, Atatürkçü Çağdaşlaşmanın Türk Toplumundaki Sonuçları, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 335-340.

Giritli, İsmet, Atatürkçü Laiklik Anlayışı, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 473-478.

Giritli, İsmet, Atatürkçülük İdeolojisinin Dogmatik İdeolojilere Üstünlüğü, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı 16, Sayfa 27-38.

Giritli, İsmet, Fransız İhtilali ve Etkileri, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15, Sayfa 539-549.

Giritli, İsmet, Harf İnkılabı ve Atatürk, Cilt V, Kasım 1988, Sayı 13, Sayfa 31- 35.

Giritli, İsmet, Japonya'nın Modernleşmesi ve Atatürkçü Modernleşme, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 361- 377.

Giritli, İsmet, Lozan Antlaşmasının 70. Yıldönümü Ardından, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 473-478.

Giritli, İsmet, Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük, Cilt IV, Mart 1988, Sayı 11, Sayfa 289- 296.

Levent Şahverdi Arşivi

Giritli, İsmet, Mondros'tan Mudanya'ya, Sevres'ten Lausanne'a, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 277-284.

Giritli, İsmet, Samsun'da Başlayan ve İzmir'de Biten Yolculuk (1919-1922), Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 49-58.

Giritli, İsmet, Yeni Türk Devletleri ve "Türk Modeli", Cilt VIII, Temmuz 1992, Sayı 24, Sayfa 421-428.

Giritli, İsmet, Türkiye Cumhuriyetinin İlanı, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 435-436.

Göde, Kemal, Atatürk'ün Kayseri'yi Ziyaretleri, Cilt X, Mart 1994, Sayı 28, Sayfa 49-62.

Gök, Dursun, Mersinli Cemal Paşa, Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 125-149.

Gökçen, Sabiha, Atatürk ve Gençlik, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 311-321.

Gökdemir, Ahmet Ender, Milli Mücadele'de Elviye-i Selase, Cilt VII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa 151-160.

Göksel, Burhan, Atatürk ve Kadın Hakları, Cilt I, Kasım 1984, Sayı 1, Sayfa 213-235.

Göksel, Burhan, Atatürk'ün Eğitim Hakkındaki Görüşleri ve Misak-ı Maarif, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 921- 958.

Göksel, Burhan, Atatürk'ün Gençlik Konusuna Bakışı Niçin Atatürkçülük Eğitimi, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 467 -485.

Göksel, Burhan, Atatürk'ün Huzurunda Geçen Bir Gecenin Hikâyesi, Atatürk'ün Türk Gençleri Hakkındaki Düşünceleri ve Dünyanın İlk Kadın Pilotu Sabiha Gökçen ve Sabiha Gökçen'in Biyografisi, Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32, Sayfa 343-379.

Göksel, Burhan, Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk, Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 405-416.

Göksoy, İsmail Hakkı, Atatürk ve Türk İnkılabının Endonezya'daki Etkileri, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 1-36.

Gölen, Zafer, Atatürk'ün Tarih Anlayışı, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 159-186.

Gönencan, Zahit, Atatürk ve Sosyal Güvenlik (23.4.1920- 10.11.1938), Cilt VII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa 131-140.

Gönlübol, Mehmet, "Yurtta Barış, Cihanda Barış", Cilt IX, Kasım 1992, Sayı 25, Sayfa 9-25.

Levent Şahverdi Arşivi

Gönlübol, Mehmet, Atatürk ve Dış Politika, Cilt VIII, Temmuz 1992, Sayı 24, Sayfa 439-442.

Gönülal, İsmet, Türk Kadını ve Kadın Hakları Kaynakçası, Cilt I, Mart 1986, Sayı 2, Sayfa 615-621.

Gönüllü, Ali Rıza, Antalya'da Basın Hayatı (1920-1949), Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 323-346

Görgülü, İsmet, Atatürk'ün "Arıburnu Muharebeleri Raporu" ve Anafartalar Muhaberatına Ait Tarihçe" Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet, Cilt VII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa 93-118.

Görgülü, İsmet, Atatürk'ün Biyografisine Yeni Sayfalar, (Org. İzzetin Çalışlar'ın Günlüğünden) Cilt VIII, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 241-258.

Görgülü, İsmet, Çanakkale Zaferi Üzerine Alman İddiaları; Cilt X, Mart 1994, Sayı 28, Sayfa 105-135.

Görgülü, İsmet, Sesli Belgelerden Kemal Atatürk, Cilt IV, Mart 1988, Sayı 11, Sayfa 459-470.

Güçlü, Yücel, The Life and Career of a Turkish Statesman, Cevat Açıkalın, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 205-225.

Güçlü, Yücel, Portrait of Secretary-General of the Turkish Ministry of Foreign Affairs, Numan Menemencioğlu, Cilt XVI, Kasım 2000, Sayı 48, Sayfa 837-857.

Gül, Muammer, Güneydoğu ve Milli Bütünlüğümüzün Coğrafi-Tarihi Temelleri, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 193-205.

Gül, Mustafa, Atatürk, Şanlıurfa'nın Kurtuluşu ve Milli Mücadele Paneli, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1279-1284.

Gül, Mustafa, Bir Telgraf Memurunun İfadesiyle Mütâreke Döneminde İstanbul-Anadolu Haberleşmesi, Cilt XIII, Temmuz 1997, Sayı 38, Sayfa 427-432.

Gül, Mustafa, Bolşevik İhtilali Sırasında Kırgız–Kazak Öğrencilerinin Osmanlı Hükümeti'ne Sundukları Bir Beyanname, Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 49-55.

Gül, Mustafa- Koca, Salim,Türkiye Cumhuriyeti'nin Temelini Teşkil Eden Değerler, Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 391-400.

Güler, Ali, Mustafa Kemal Atatürk'ün Soyu, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 969-1011.

Levent Şahverdi Arşivi

Güler, Ali, Milli Mücadele'de Kara Harp Okulu: Fotoğraflarla Ankara Abidinpaşa Köşkü Sınıf-ı Muhtelife Zabit Namzetleri Talimgahı, Cilt XVI-II, Temmuz 20002, Sayı 53, Sayfa 423-442.

Gülmez, Nurettin, Üniversite Gençliğinin Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersine Bakışı, Cilt XIX, Kasım 20003, Sayı 57, Sayfa 1043-1088.

Gülmez, Nurettin, Anadolu Islahatı Olağanüstü Genel Müfettişliği, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 261-298.

Gülmez, Nurettin, Yeni Gün'de Cumhuriyet, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 613-666

Gülmez, Nurettin, (Vakit Gazetesine Göre) Saltanatın Kaldırılmasına Bazı Dünya Müslümanlarının Bakışı, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 245-260

Gümüşçü, Dr.Osman, Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak,"Türkiye'nin Sıhh-ı İçtimai Coğrafyası", Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 939-969.

Gümüşçü, Osman, Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Halk Sağlığı, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Saya 125-146.

Gümüştekin, Ahmet, Atatürk'ün Sanatçı Kişiliğinin Sanata ve Sanatçı-ya Bakışına Etkileri, Cilt, XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 883-894.

Günal, Görkem, Atatürk'ün Özlemleri, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 717-725.

Günay, Nejla, Cumhuriyet Öncesinde Maraş'taki Yabancı Okullar, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 387-414

Gündüz, N. Birgül, Ulu Önder Atatürk'ün Ölümünün 62. ve KKTC'nin Kuruluşunun 17. Yıldönümlerinde Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Üyeleri'nin Kıbrıs'taki Etkinlikleri, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 297-303.

Güner, Zekâi, İzmir Olayının Trakya'daki Tepkileri, Cilt IV, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 559-568.

Güneş, Günver, Mustafa Kemal Atatürk'ün Aydın Seyahatleri, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 219-242.

Güneş, Günver, Modernleşme Sürecinde Ödemiş Halkevi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 968-987.

Güneş, İhsan, Millî Mücadele Dönemi Bütçeleri, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 763-781.

Levent Şahverdi Arşivi

Güneş, İhsan, Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Konuşması, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 463-465.

Güneş, İhsan, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkasına Geçiş, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 427-42.

Güneş, İhsan, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkasına Geçiş, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 565-582.

Güney, Salih, Fiedler'in Durumsal Önderlik Modeli Açısından Atatürk'ün Önderliğinin Değerlendirilmesi, Cilt VIII, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 309-315.

Gürses, Hilmi, Atatürk'ün Türk Toplumuna Bakış Açısı ve Gençliğin Bu Bakış İçerisindeki Yeri, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 149-150.

– H –

Hafızoğulları, Zeki, Türk Hukuk Devrimi ve Lâiklik, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 671-676.

Hafızoğulları, Zeki, İzmir-İktisat Kongresi Görüşler ve Değerlendirmeler, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 289-313.

Hafızoğulları, Zeki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Temel İlkeleri, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1155-1163.

Halaçoğlu, Ahmet, Amasya Protokolü ve Osmanlı Hükümetleri, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 229-235.

Halıcı, Şaduman, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu Sırasında Ali Fethi (Okyar) Bey ile Mahmut Esat (Bozkurt) Beyin Polemikleri, Cilt XX, Temmuz 2004, Sayı 59, Sayfa 429-452.

Halıcı, Şaduman, Tanin Gazetesi'ne Göre "Çanakkale" Geçilmez, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 123-182.

Halıcı, Şaduman, İsmail Müştak Mayakon'dan Yayımlanmamış Bir Anı: Atatürk'ün Bir Çocukla Söyleşisi ve Ona Armağanı, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 961-967.

Haqqı, S. A.H, Üçüncü Dünya Milletleri Açısından Mustafa Kemal ve Kemalizm (Türkçe-İngilizce), Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 341-347.

Hatipoğlu, Murat, Eine Humnitäre Gaste Der Kemalistischen Regierung Gegenüber Der Christlichen Bövelkerung Wöhrend Des Türkischen Befreiungskriegs in Anatolien, Cilt XII, Kasım 1996, Sayı 36, Sayfa 733-739.

Hatipoğlu, Süleyman, Doğu Meselesi ve Milli Mücadele'de Osmaniye, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 235-253.

Levent Şahverdi Arşivi

Hatipoğlu, Süleyman, I. Dünya Savaşı Sonunda Halep Sokak Muharebeleri ve Mustafa Kemal Paşa, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1163-1177.

Hayta, Necdet, Ege Adaları Meselesinin Tarihçesi Hakkında 3 Şubat 1922 Tarihli Bir Rapor, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 225-249.

Hayta, Necdet, İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ege Adaları Sorunu, Cilt XII, Kasım 1996, Sayı 36, Sayfa 817-850.

Haytaoğlu, Ercan, Cumhuriyet, Türk Tarihindeki Gelişimi ve Atatürk, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1135-1155

Haytaoğlu, Ercan, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Savrulan Bir Hayat: Mehmet Faik Asal (1889-1958), Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 997-1018.

Henze, Paul B., Atatürk Kısa Ömründe Neler Yapmadı? (Çevirenler: Gül Celkan-Hasan Cicioğlu), Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1241-1248.

Hergüner, Mustafa, Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hereke'de, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 169-202.

Hizmetli, Sabri, Mustafa Kemal Atatürk'ün İslam Anlayışı, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 457-487.

Hülagü, Orhan, Mondros Mütarekesi Sonrası Bursa Bölgesindeki Millî Mücadele Hazırlıkları ve Kuvay-ı Milliye'nin Teşkili, Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 449-476.

Hülagü, Metin, Milli Mücadele Dönemi Türkiye-İslam Ülkeleri Münasebetleri, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 901-939.

Hülagü, Orhan, Anzavur İsyanı, Cilt XIV, Mart 1998, Sayı 40, Sayfa 49-68.

Hülagü, Orhan, Mudanya Mütarekesi (3-11 Ekim 1922), Cilt XIII, Kasım 1997, Sayı 39, Sayfa 759-787.

– I –

Irmak, Sadi, Milli Mücadele'de Yurt ve Dünya, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 517-520.

Irmak, Sadi, İkinci İnönü Zaferi'nin Sonuçları, Cilt VI, Mart 1990, Sayı 17, Sayfa 377-389.

Irmak, Sadi, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 487-495.

Levent Şahverdi Arşivi

Irmak, Sadi, Atatürkçülüğün İlkeleri-İnkılapların Fikir Temelleri, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15, Sayfa 489- 522.

Irmak, Sadi, Atatürk'ü Anarken, Cilt I, Kasım 1884, Sayı 1, Sayfa 164-166.

Irmak, Sadi, Atatürk'ün Dünyadaki Yankıları, Cilt II, Kasım 1985, Sayı 4, Sayfa 27-54.

Irmak, Sadi, Atatürk ve Meclis, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 247-286.

– İ –

İbraimov, Osmanokun, Yeniden Doğan Türkiye'nin Sembolü Atatürk, Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 1-3.

İçli, Tülin Günşen, Atatürk Düşüncesinde Sosyal Yapı Unsurları, Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 309-322.

İçli, Tülin Günşen, Atatürk ve Türk Kadını, Cilt IX, Kasım 1992, Sayı 25, Sayfa 67-72.

İçli, Tülin Günşen,Atatürk ve Aile, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 97-103.

İçli, Tülin Günşen, Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 583-596.

İlgazi, Abdullah, Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Mektubu, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 81-91.

İlgazi, Abdullah, Büyük Nutuk'taki Yansımalarıyla Tokat, Cilt XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 829-842.

İlgazi, Abdullah, Atatürk'ün Tokat Gezileri, Cilt XVIII, Mart 2002 Sayı 52, Sayfa 107-158.

İlgazi, Abdullah, İstanbul Hükümeti'nin Propoganda Faaliyetleri ve Yeni Gazete, Cilt XVIII, Temmuz 2002, Sayı 53, sayfa 471-490.

İlgazi, Abdullah –Cenik, Salih, Milli Mücadele Döneminde Erbaa, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1089-1114.

İlhan, Suat,Türk Kurtuluş Hareketinin Safhaları ve Çağdaşlaşmaya Etkileri, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 319-326.

İlhan, Suat, Atatürk'ün Yetiştiği Ortam, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 279-288.

İlhan, Suat, Atatürk'ün Kazandırdığı Değerler ve Atatürkçülükten Beklentilerimiz, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 267-276.

Levent Şahverdi Arşivi

İlhan, Suat, Atatürkçülük Kültür Unsurlarımızdan Birisidir, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 459-471.

İlhan, Suat,The Universal Of Atatürk, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 5-11.

İlhan, Suat, Atatürk ve Atatürkçülük Karşıtları, Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 323-332.

İlhan, Suat, Atatürkçülüğün Everenselliği, Cilt II, Mart 1985, Sayı 4, Sayfa 13-19.

İlhan, Suat, Türk Çağdaşlaşması , Cilt VII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa 7-19.

İlhan, Suat, Çanakkale Muharebeleri, Cilt X, Kasım 1994, Sayı 30, Sayfa 673-684.

İnan, Afet, Çağdaşlaşmada Kadın Hakları, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 331-334.

İnan, Afet, Atatürk'ün Bazı Özellikleri, Cilt I, Kasım 1984, Sayı 1, Sayfa 96-101.

İnce, Nilgün, Anzak Gözüyle Türk Askeri ve Atatürk, Cilt X, Kasım 1994, Sayı 30, Sayfa 721-723.

İnce, Nilgün, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Dizini (1-30. Sayılar) Cilt X, Kasım 1994, Sayı 30, Sayfa 729-760.

İnce, Nilgün, Cumhuriyet'in 75. Yılında Çağdaşlaşma, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1191-1201.

İncedayı, Cevdet Kerim, Türk İstiklâl Mücahedesi Konferansları, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 639-690.

İncedayı, Cevdet Kerim, Türk İstiklâl Mücahedesi Konferansları, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 183-231.

İncedayı, Cevdet Kerim, Türk İstiklâl Mücahedesi Konferansları, Cilt VIII, Temmuz 1992, Sayı 24, Sayfa 643-681.

İshakoğlu, Ayşe Nihal, Işığa Doğru, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 711-717.

İslam, İbrahim, Atatürk, Şanlıurfa'nın Kurtuluşu ve Milli Mücadele Paneli, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1284-1288.

İslam, İbrahim, Kurtuluş Savaşı Yıllarında Çukurova "Sosyo-Ekonomik Bir değerlendirme", Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 47-64.

İzgi, Özkan, Atatürk ve Millî Birlik, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 671-676.

Levent Şahverdi Arşivi

İzgi, Özkan, Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı, Cilt I, Kasım 1984, Sayı 1, Sayfa 267-276.

İzgi, Özkan, Atatürk'ün "Tarih İlmi" Hakkındaki Düşünceleri, Cilt IV, Kasım 1987, Sayı 10, Sayfa 133-137.

– K –

Kalafat, Yaşar, Atatürk 4. Uluslararası Kongresi ve Türkistan Gezi Notları, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1207-1219.

Kalafat, Yaşar, Iğdır Ermeni Sempozyumu-Toplu Mezar Kazısı- Nahcivan Gezisi, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1255-1265.

Kalambekova, Baktıgül, Atatürk'ün Milli Ekonomi Anlayışı ve Çağın Küreselleşme Gerçeği, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 667-672.

Kalıpçı, İlknur, Bursa'nın Kurtuluşuna İmza Atmış Bir Mücahit Kadınımız Kara Fatma (Fatma Seher), Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1201-1212.

Kalıpçı, İlknur, Çevre ve Atatürk, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 283-295.

Kaplan, Leyla, Türk Bedai'yini Koruma Derneği ve Cumhuriyet Döneminde Türk Güzelliğini Geliştirme Çabaları, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 139-171.

Karaduman, Necmettin, Milli Egemenlik, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 315-318.

Karagözoğlu, Galip, Atatürk'ün Eğitim Savaşı, Cilt II, Kasım 1985, Sayı 4, Sayfa 193-213.

Karahasan, Mustafa, Kitap Tanıtma , Harp Yönetimi ve Atatürk, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı 16, Sayfa 223-232.

Karahasan, Mustafa, Mustafa Kemal Atatürk'ün Ölümü Dolayısıyla Yugoslavya Basınının, Eseri ve Kişiliği Üzerine Değerlendirmeleri (1938-1988), Cilt VII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa147-150.

Karakoyunlu, Sadri, Sakarya Meydan Muharebesi'nin Yankıları (Melhâme-i Kübrâ Büyük Kan Seli veya büyük Savaş Alanı), Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 89-107.

Kars, Zübeyir, Ankara'nın Başkent Olduğu Yıllardaki Eğitim, Sağlık ve Sosyal Durumu Üstüne, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 105-128.

Kasalak, Kadir, Birinci Dünya Harbinde Hille İsyanları, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 15-37.

Levent Şahverdi Arşivi

Kasalak, Kadir, Kuva-yı Milliye'nin Askeri Açıdan Etüdü, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 979-1005.

Kasalak, Kadir, Erzurum Kongresi'nin Yapıldığı Günlerde Manda ve Himaye Konusunda Komutanlar Arasında Yazışmalar ve Basında Tartışmalar, Cilt VIII, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 397-407.

Kavlak, S.Sedat, 75 Yılda Neler Yapıldı, Neler Yapılmalı?, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 295-333.

Kaya, Turan, Ağrı'nın İşgali ve Kurtarılışı, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 925-948.

Kayadibi, Fahri, Atatürk'ün Dini Yönü ve Din Eğitimine Bakışı, Cilt XVI, Kasım 2000, Sayı 48, Sayfa 675-699.

Kayadibi, Fahri, Atatürk'ün Eğitim Hedeflerinin Neresindeyiz?, Cilt XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 561-585.

Kayam, Cevahir, Lozan Barış Andlaşmasına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM'de Görüşülmesi, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 581-608.

Kayıran, Mehmet, Tekalif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15, Sayfa 639-664.

Kayıran, Mehmet, Atatürkçü Düşünce Işığında, Çağdaş Eğitim, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 779-831.

Kaymaz, İhsan Şerif, Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 145-176

Kaynar, Reşat, Atatürk ve Milli Birlik, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 1-3.

Kaynar, Reşat, Atatürkçülükte Millileşme, Lâikleşme, Çağdaşlaşma (Medeniyetçilik), Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 521-526.

Kaynar, Reşat, Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı, Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 579-583.

Kaynar, Reşat, Atatürkçülük, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 289-309.

Kaynar, Reşat, Atatürk Düşüncesinde Ulusçuluk ve Çağdaşlaşma, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 965-972.

Kazmaz, Süleyman, Atatürk ve Sömürgecilik (Emperyalizm), Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1157-1170.

Keleş, Zülal, Cafer Tayyar Paşa, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 529-547.

Levent Şahverdi Arşivi

Keleş, Zühal, İstiklal Savaşı'nda Trakya Bölgesi ve Başarısızlık Nedenleri (Ekim 1918-Temmuz 1920), Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1017-1043.

Keleşyılmaz, Vahdet, Türk-Yunan Anlaşmazlıklarının Kökeni ve Önemi Üzerine, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 277-289.

Keleşyılmaz, Vahdet, Kafkas Harekatının Perde Arkası, Cilt XVI, Temmuz 2000, Sayı 47, Sayfa 367-395.

Keleşyılmaz, Vahdet, Çanakkale Muharebeleri Hakkında Bir Rapor ve Bir Değerlendirme, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 75-81.

Keleşyılmaz, Vahdet, Dönemin Türk Basınında Anzavur Olayı, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 861-901.

Keleşyılmaz, Vahdet, Türk Ordusundan Bir Vefa Örneği ve Teşkilât-ı Mahsusa Belgeleri, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 645-651.

Keskin, Mustafa, Atatürk'e Göre Millet ve Türk Milliyetçiliği, Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 359-374.

Kılıç, Anıl, Türkiye Cumhuriyeti'nde 75 Yılda Neler Yapılmıştır, Neler Yapılmalıdır?, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 417-427.

Kılıç, Kenan, Türkiye Cumhuriyeti'nde 75 Yılda Neler Yapılmıştır, Neler Yapılmalıdır?, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 381-401.

Kılıç, Mustafa, Ermeni Dostu Olarak Tanınan Bir Alman Din Adamı, Dr.Johannes Lepisus, Cilt XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 585-602.

Kılıç, Sezen, Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938), Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 259-280.

Kılıç, Sezen, Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Gelişmeleri Basının Yorumlayışı (1923-1926), Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 149-194.

Kılınçkaya, M. Derviş, 1920 Yılının Yazında Egemenlik ve Malî Kaynakların Denetimi, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 305-322.

Kırzıoğlu, Fahrettin, Mustafa Kemal Paşa - Erzurum İlişkileri Üzerine Belgeler (1919-1920) , Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 223-283.

Kocaoğlu, Bünyamin, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kaynaklarından Ayın Tarihi Mecmuası, Cilt XVIII, Temmuz 2002, Sayı 53, Sayfa 627-700.

Kocatürk, Utkan, Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları, Cilt I, Kasım 1984, Sayı 1, Sayfa 3-95.

Kocatürk, Utkan, Türk Toplumunda Çağdaşlaşma Gereği, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 327-330.

Levent Şahverdi Arşivi

Kocatürk, Utkan, Atatürk'ün Hastalığı, Son Günleri ve Ölümü Hakkında Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'in Notları, Cilt II, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 543-553.

Kocatürk, Utkan, Celâl Bayar'la Bir Konuşma, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 323-359.

Kocatürk, Utkan, Büyük Nutkun Basılışı Esnasında Atatürk Tarafından Yapılan İki Düzeltme, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 609-614.

Kocatürk, Utkan, Atatürk'te "Gençlik" Kavramı ve Atatürkçü Gençliğin Nitelikleri, Cilt II, Mart 1985, Sayı 4, Sayfa 21-25.

Kocatürk, Utkan, Atatürk's Concept Of "Youth" and the Characteristics of The Atatürkist Youth, Cilt III, Mart 1986, Sayı 7, Sayfa 101-105.

Kocatürk, Utkan, Atatürk's Thesis Concerning Centaral Asia a Cradle of Civilization- Atatürk'ün Tarih Tezi, Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 497-507.

Kocatürk, Utkan, Atatürk's Revolutions And Modernization, Cilt V, Kasım 1988, Sayı 13, Sayfa 107-125.

Kocatürk, Utkan, İsmet İnönü İle Bir Konuşma, Cilt I, Kasım 1884, Sayı 1, Sayfa 199-212.

Kocatürk, Utkan, Cumhuriyetin Anlamı, Önemi ve Milletimize Kazandırdıkları, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 467-470.

Kodal, Tahir, Milli Mücadele'de Denizli ve Önemi, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1021-1045.

Kodal, Tahir, Mustafa Kemal Atatürk'ün Denizli Ziyaretleri, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 147-162.

Kodal, Tahir, Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 215-244

Kollu, Atilla, Mustafa Kemal ve Cumhuriyet, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1121-1135.

Kollu, Atilla, Büyük Zafer (Öncesi ve Sonrası İle), Cilt VIII, Temmuz 1992, Sayı 24, Sayfa 481-560.

Konukçu, Enver, Heyet-i Temsiliye İzmit İlişkileri (Eylül 1919- Nisan 1920) Cilt V, Kasım 1988, Sayı 13, Sayfa 223-235.

Konukçu, Enver, Adapazarı Kaymakamı Tahir (1919-1920), Cilt XIII, Temmuz 1997, Sayı 38, Sayfa 521-538.

Levent Şahverdi Arşivi

Konukçu, Enver, Sine-i Millete İltica Eden Meclis-i Mebusan-ı Osmani Reisi Celaleddin Arif'in Ankara Yolculuğu, Cilt X, Mart 1994, Sayı 28, Sayfa 77-87.

Konukçu, Enver, Atatürk ve Bolu, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 1035-1046.

Kopaçlı, Zekiye, Atatürk'ün Almanya'ya Yaptığı Ziyaretin 80. Yıldönümü Münasebetiyle Almanya'da Parkhotel'de Açılan Atatürk Köşesi, Cilt XIII, Temmuz 1997, Sayı 38, Sayfa 549-556.

Korkmaz, Zeynep, Milli Mücadele ve Sonrasında Türklük Şuuru, Cilt V, Kasım 1987, Sayı 10, Sayfa 47-60.

Korkud, Selçuk, Roma'da Cononica Müzesi'nde Atatürk, Cilt IX, Mart 1993, Sayı 26, Sayfa 443-447.

Koyuncu, Emel, Atatürk'ün Ekonomi Mucizesi, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 771-777.

Köni, Hasan, Yazı Devriminin Önemi Üzerine, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 443-497.

Köni, Hasan, Kurtuluş Savaşı Öncesi Azınlıklar Sorununa Bir Bakış, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 497-484.

Köselerli, Sadettin, Değişik Bir Anlatımla "Başbuğ Atatürk", Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 447-452

Köselerli, Sadettin, "Ermeni Meselesine Dair", Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 429-432

Köstüklü, Nuri, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 601-613.

Köstüklü, Nuri, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancaklarında "Kuva-yı Milliye" Fikri Üzerinde İlk Çalışmalar, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 479-485.

Köstüklü, Nuri, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta, Burdur ve Çevresindeki Azınlıkların Tutum ve Davranışları, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15, Sayfa 665-690.

Köstüklü, Nuri, Birinci İnönü Muharebesi ve Siyasi Sonuçları Üzerine Bazı Düşünceler, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 603- 607.

Köstüklü, Nuri, Atatürk ve Milli Mücadeleyi Anlamak ve Türk İnkılap Tarihinde Terminoloji Meselesi, Cilt XVI, Kasım 2000, Sayı 48, Sayfa 889-915.

Levent Şahverdi Arşivi

Köstüklü, Nuri, Çanakkale'de Şehit Olan Burdurlular ve Milli Sorumluluklarımız, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 1-18.

Köstüklü, Nuri, Çanakkale'de Şehit olan Yalvaçlılar, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 299-310.

Köstüklü, Nuri, Çanakkale'de Şehit Olan Bodrumlular, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 453-478

Köymen, M. Altay, Başkumandanlık Meydan Muharebesi ve Diğer Meydan Muharebeleri Arasındaki Yeri,Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 311-322.

Kuran, Ercüment, Hacim Muhittin Çarıklı'nın "Kuvay-ı Milliye Hatıraları'na" Göre Kurtuluş Savaşı'nda Gönen ve Çevresi (1919-1920), Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 43-49.

Kurnaz, Şefika, Türk Kadın Hakları - Bir Bibliyografya Denemesi, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 81-139.

Kürkçüoğlu, Erol, Atatürk İlke ve İnkılapları Işığında Türkiye'nin Geleceği Başöğretmen Atatürk ve Türk Milli Eğitimi, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 1025-1034.

Küyel, Mübahat Türker, Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa, 521-564.

– L –

Lezcano, Victor Morales, İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye , Bir İspanyol Yaklaşımı (Çeviri, M.Necati Kutlu) Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 417-422.

Lezcano, Victor Morales, Turquia, Del Imperio A La Republica, Una Percepcion Espanda, Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 429-441.

– M –

Megalommatis, Mohamed Chams Ab- Dın, La Grece Entre L'europe Et Le Tiers -Monde Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 347.

Mert, Özcan, Atatürk'ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi, Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 331-346.

Mumcu, Ahmet, Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Laiklik, Cilt I, xMart 1985, Sayı 20, Sayfa 513-526.

Mumcu, Ahmet, Misak-ı Milli ve Anayasamız, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 813-830.

Levent Şahverdi Arşivi

Mumcu, Ahmet, Atatürkçü Düşünce Sisteminde Milli Birliğin Yeri, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 371-377.

Mumcu, Ahmet, Türkiye'nin Akıl Çağına Geçişi, Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 669-682.

Mumcu, Ahmet, 1924 Anayasası, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 383-399.

Mungan, İhsan, Atatürk Türkiye'sini Mekanistik Yaklaşımla Yorumlama Denemesi, An Attempt to Interpret Atatürk's Turkey in Terms of The Mechanistic Approach, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 539-559.

Müderrisoğlu, Alptekin, Batı Anadolu'da Kurulan Kısa Ömürlü Bir Devlet, İonya, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 569-579.

– N –

Nesim, Ali, Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılâpları, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 309-341.

Nour, Tarig Mohammed, Birinci Dünya Savaşı'nda Emperyalizme Karşı Türklerin Yanında Yer Alan Darfur Hakimi Ali Dinar (1898-1916), Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 367-384

– O - Ö –

Odyakmaz, Zehra, Atatürk'ün Hukuk İnkılabının 21.Yüzyılda Türkiye'de Yönetim ve Toplumsal Yaşamdaki Etkileri, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 609-666.

Okur, Mehmet, İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki Faaliyetleri, Osmanlı Hükümetleri Üzerindeki Baskıları ve Hükümetlerin Tutumu, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1133-1156.

Okur, Mehmet, Mondros Mütarekesi Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Bulunan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Ülkelerine Gönderilme Meselesi, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 705-726.

Okur, Mehmet, Mütareke Sonrası İngilizlerin Türk Ordu Kumandanlarını Sindirmeye Yönelik Bir Uygulaması: Ali Rıfat ve Mürsel Beylerin Tutuklanmaları, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 183-202.

Oral, Mustafa, Halkevlerinin Toplumsal ve Kültürel İşlevleri, Cilt XVIII, Temmuz 2002, Sayı 53, Sayfa 491-528.

Oral, Mustafa, Birinci TBMM'de Hilafet ve Saltanat Meselesi Üzerine Bazı Notlar, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1171-1190.

Levent Şahverdi Arşivi

Oral, Mustafa, Veliaht Abdülmecit'in Ankara'ya Davet Edilmesi MeselesiCilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 281-304.

Orbay, Kâzım , Atatürk'e Ait İki Hatıra, Cilt I, Kasım 1984, Sayı 1, Sayfa 127-136.

Öktem, Niyazi.(Çev.), Kemalist Dönemde Türkiye'de Fransızca Yayın Yapan Basına Toplu Bir Bakış, Cilt VI, Mart 1986, Sayı 17, Sayfa 321-335.

Öksüz, Hikmet, Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları, Cilt XVI, Kasım 2000, Sayı 48, Sayfa 753-769.

Öksüz, Hikmet, Batı Trakya Türk Basınında Atatürkçü Bir Gazete, İnkılâp, Cilt XVII, Temmuz 2001, Sayı 50, Sayfa 473-490.

Önal, Sezen Cumhur, Gözyaşları Arasında Kılıç Ali Anlatıyor: Son Günleri, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 1143-1148

Önder, Mehmet, Ziya Gökalp'in Son Saatleri ve Atatürk'ün Yakın İlgisi Cilt II, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 625-634.

Önder, Mehmet, Atatürk'e Mektuplar, Cilt IV, Kasım 1987, Sayı 10, Sayfa 91-132.

Önder, Mehmet, Müzeler ve Atatürk, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı 16, Sayfa 63-73.

Önder, Mehmet, Atatürk - Yahya Kemal Dostluğu, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 637-644.

Önder, Mehmet, Atatürk'ün Almanya Gezisi, Cilt VIII, Temmuz 1992, Sayı 24, Sayfa 561-600.

Önder, Mehmet, Milli Mücadele'nin Gazetesi Hakimiyet-i Milliye Nasıl Çıkarıldı?, Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 285- 302.

Özbozdağlı, Özer, Müttefiklerin Çanakkale Boğazı'nı Geçme İhtimaline Karşı Osmanlı Hükümeti'nin Başkenti Taşıma Planı, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 379-386.

Özbudun, Ergun, Türkiye'nin Kuruluş Yıllarında Bir Yabancı Gazeteci'nin Ankara Yolculuğu ve Atatürk'le Görüşmesi (Çeviri), Cilt I, Kasım 1984, Sayı I, Sayfa 167- 191.

Özbudun, Ergun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Hukukî Niteliği, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 475- 503.

Özbudun, Ergun, Siyasi Lider Olarak Atatürk, Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 645- 647.

Levent Şahverdi Arşivi

Özbudun, Ergun, Atatürk ve Laiklik, Cilt VIII, Temmuz 1992, Sayı 24, Sayfa 429-438.

Özbudun, Ergun, Atatürk ve Demokrasi, Cilt, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 285-589.

Özcan, Nezahat, Atatürk'ün Kastamonu Ziyareti ve Bu Ziyaretin Önemi, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1277-1288.

Özçelik, Ayfer, Gediz Taarruzu, Cilt VII, Temmuz 1992, Sayı 21, Sayfa 581- 589.

Özdemir, Mehmet, İstanbul'un İşgalini Takip Eden Dönemde Türk Milletinin Egemenlik Haklarını Ele Almasına Yönelik Çalışmalar, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 89-117.

Özdemir, Hikmet, Bir Granit Heykel: Celal BAYAR, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 89-102.

Özden, Neşe, British Policy on the Fate of Constantinople and the Allied Occupation of the City on March 16, 1920, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 835-871.

Özden, Neşe, Impact of the San Remo Terms on the Turkey and British Policy, Cilt XIV, Mart 1998, Sayı 40, Sayfa 97-114.

Özer, Sevcihan, Atatürk ve Türk Tarihi, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 761-771.

Özerkan, Şengül, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde Devletçilik, Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 609-625.

Özgiray, Doç.Dr. Ahmet, İngiliz Belgeleri Işığında Türk-İran Siyasî İlişkileri (1920-1938), Cilt XI, Kasım 1995, Sayı 33, Sayfa 687-699.

Özgiray, Ahmet, İzmir'den Uşak'a Yunan Harekâtı (1919-1922), Cilt XIV, Mart 1998, Sayı 40, Sayfa 37-48.

Özgiray, Ahmet, Lozan'dan Cumhuriyet Rejimine Giden Yol, Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 149-159.

Özgiray, Ahmet, Sedâ-yı Hak ve Nurettin Paşa, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 969-979.

Özgiray, Ahmet, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siyasi İlişkiler (1923-1938), Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 53-75.

Özgiray, Ahmet, Arnold J. Toynbee ve James Bryce'nin Hazırladığı "Treatment of the Armenians in the Ottoman Empire (1915-1916)" Adlı Kitap Üzerine, Cilt XVIII, Temmuz 2002, Sayı 53, Sayfa 713-725.

Levent Şahverdi Arşivi

Özgiray, Ahmet, Lozan'dan Cumhuriyet rejimine Giden Yol, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 597-608.

Özgül, Cemil, Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi, Cilt X, Kasım 1994, Sayı 28, Sayfa 137-156.

Özgüneş, Mehmet, Devlet Adamı Olarak Atatürk; Cilt I, Kasım 1984, Sayı 1, Sayfa 192-198.

Özkaya, Yücel, Milli Mücadele'de Anadolu Ajansının Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 871- 911.

Özkaya; Yücel, Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler, Cilt IV, Kasım 1987, Sayı 10, Sayfa 139-186.

Özkaya, Yücel, İzmir Suikastı, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 67-73.

Özkaya, Yücel, Kuva-yı Milliye, Cilt VIII, Temmuz 1992, Sayı 24, Sayfa 451- 480.

Özkaya, Yücel, İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçışı Olayı, Cilt V, Kasım 1988, Sayı 13, Sayfa 127-143.

Özkaya, Yücel, Atatürk Biyografisinden Sayfalar I, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı 16, Sayfa 93- 153.

Özkaya, Yücel, Atatürk Biyografisinden Sayfalar II, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 507- 538.

Özkaya,Yücel, Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 499-505.

Özkaya, Yücel, Cumhuriyetin İlanı ve Rejim Olarak Eğitime Katkıları, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 471-482.

Özselçuk, Nusret, 30 Ağustos Zaferi, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 663-670.

Öztoprak, İzzet, Atatürk, Çağdaşlaşma ve Dış Dünyadaki Etkileri, Cilt I, Kasım 1984, Sayı 1, Sayfa 288-299.

Öztoprak, İzzet, Milli Mücadele'ye Tepki , Şeyh Recep Olayı, Cilt V, Kasım 1988, Sayı 13, Sayfa 237-244.

Öztoprak, İzzet, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İstifası Meselesi, Cilt IX, Kasım 1992, Sayı 25, Sayfa 95- 107.

Öztoprak, İzzet, İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Siyasi Yönü, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 153-193.

Levent Şahverdi Arşivi

Öztoprak, İzzet, II. İnönü Savaşı Sonrasında İç Siyasi Durum ve Ankara'da Hükümet Değişikliği, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1081-1099.

Öztoprak, İzzet, Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı, Cilt XI, Kasım 1995, Sayı 33, Sayfa 565-613.

Öztoprak, İzzet, Atatürk, Çağdaşlaşma ve Dış Dünyadaki Etkileri, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 507-520.

Öztoprak, Latife, Atatürk, Sanat, Sanatçı ve Resim, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 731-736.

Öztorun, Necdet, Atatürkçülük'te Devletin Dinamik İdeali, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 625-652.

Öztorun, Necdet, Atatürkçülüğü Hareketle Birlikte Yürütecek Bir Programın Esasları, Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 557-577.

Öztorun, Necdet, Türk Milleti'nin En Medeni, Refah Seviyesi Yüksek Bir Millet Olarak Varlığını Yükseltmede Atatürkçülük, (Bir Sistem Yaklaşımı) , Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 527-549.

Özüçetin, Yaşar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Maarifçiler, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 871-889.

Özyurt, Hasan, Atatürkçü Düşünce İçinde Milli Egemenlik Kavramı Konulu Panel Konuşması, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1239-1241.

– P –

Parlakyıldız, Hayrettin, Cumhuriyet ve Atatürk Devrimleri, (Konferans Metni) Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 331-344.

Pehlivanlı, Hamit, Teşkilat-ı Mahsusa Kuzey Afrika'da (1914-1918), Cilt XVI, Temmuz 2000, Sayı 47, Sayfa 421-441.

Pehlivanlı, Hamit, Atatürk Dönemi Millî Emniyet Hizmetleri Teşkilâtı İstihbarat Raporlarında Hatay Meselesi, Cilt XIV, Mart 1998, Sayı 40, Sayfa 159-206.

Pehlivanlı, Hamit, Mudanya Mütakeresi ile Lozan Antlaşması Arasında Ankara Hükûmeti'nin İngiliz İşgal Birliklerini Kontrolü ve Geçit Teşkilatı Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32, Sayfa 441-477.

Pehlivanlı, Hamit, Çanakkale Muharebeleri Sırasında Müttefiklerin Propagandası ve Karşı Propaganda, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 535-552.

Levent Şahverdi Arşivi

Pehlivanlı, Hamit, Askeri Polis Teşkilatı İstihbarat Raporlarında Batı Cephesi'nde Yunan Askeri Harekâtı ve Zulmü, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 155-160.

Pehlivanlı, Hamit, Tarih Perspektifi İçinde Pontus Olayı,Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri, Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 357-377.

Pehlivanlı, Hamit, Son Dönem Askerî Tarih Araştırmalarında Askerî Gazete ve Dergilerin Yeri, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 243-258.

Pehlivanlı, Hamit, Ankara Mebusu Ahmet İhsan (Pehlivanlı) Bey, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 177-186.

Pehlivanlı, Hamit, Kırıkkale Halkevi (22 Şubat 1942-1951), Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 127-148.

– Q - R –

Qureshi, M. Naeem, Muslims of British India and the Kemalist Reform in Turkey, Iqbal, Jinnah and Atatürk, 1924-1938, Cilt XII, Temmuz 1996, Sayı 35, Sayfa 379-387.

Rustow, Dankwart A, Atatürk, Populism And Democracy, Cilt VII, Kasım 1990, Sayı 19, Sayfa 141-145.

– S –

Sakal, Fahri, Ağaoğlu Ahmed'in Trablusgarp, Balkan ve I.Dünya Harbleri Esnasında Kaleme Aldığı "Birlik ve Beraberlik" Yazıları, Cilt XI, Kasım 1995, Sayı 33, Sayfa 699-709.

Sakal, Fahri, Ağaoğlu Ahmet Bey'in Demokrasi Anlayışı, Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 195-223.

Sakal, Fahri, Milli Mücadele'de ve Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Propoganda ve Tanıtım Çalışmaları, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 83-104.

Sakal, Fahri, Türkiye'de Çalışma Hayatının Millileştirilmesi, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 745-758.

Sancaktar, Fatih M., Yusuf Akçura ve Din, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 385-398.

Saray, Mehmet, Ermenilerin İddiaları ve Tarihi Gerçekler, Cilt XX, Temmuz 2004, Sayı 59, Sayfa 325-334.

Sarıkaya, Makbule, Selim Sırrı Tarcan ve Gürbüz Türk Çocuğu, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 113-126.

Levent Şahverdi Arşivi

Sarıkoyuncu, Ali, Zonguldak ve Havalisinde Milli Mücadeleye Zarar verici Faaliyetler, Cilt VIII, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 331-356.

Sarıkoyuncu, Ali, Cumhuriyetin 75. Yılında Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadının Dünü ve Bugünü, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 19-41.

Sarıkoyuncu, Ali, Bilecik ve Çevresinde Yunan Mezalimi, Cilt X, Mart 1994, Sayı 28, Sayfa 19-47.

Sarıkoyuncu, Ali, Şeyhülislam Mustafa Sabri'nin Millî Mücadele ve Atatürk İnkılâpları Karşıtı Tutum ve Davranışları, Cilt XIII, Kasım 1997, Sayı 39, Sayfa 787-813.

Sarınay, Yusuf, Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Cilt XVI, Kasım 2000, Sayı 48, Sayfa 857-889.

Sarınay, Yusuf, Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası, Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 107-163.

Sarınay, Yusuf, Atatürk'ün Hatay Politikası-I- (1936-1938), Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 3-67.

Sarınay, Yusuf, Atatürk'ün Hatay Politikası II, Cilt XII, Temmuz 1996, Sayı 35, Sayfa 407-455.

Sarınay, Yusuf, İstanbul'da Ermeni Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler (1914 - 1918), Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 103-132.

Sarınay, Yusuf, Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri, Cilt XIV, Mart 1998, Sayı 40, Sayfa 207-246.

Sarısaman, Sadık, Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu, Cilt XIII, Kasım 1997, Sayı 39, Sayfa 695-725.

Sarısaman, Sadık, I. Dünya Savaşı'nda Türkler ve İnsan Hakları, Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 547-558.

Sarısaman, Sadık, Sosyal Alanda Yapılan İnkılaplar ve bu İnkılapların Özümsenmesi Meselesi, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1101-1121.

Savaş, Vural, Atatürkçü İdeoloji ve Çağdaş İdeolojiler, Cilt IV, Mart 1988, Sayı II, Sayfa 311-343.

Saydam, Abdullah, Kurtuluş Savaşı'nda Trabzon'a Yönelik Ermeni-Rum Tehdidi, Cilt VI, Mart 1990, Sayı 17, Sayfa 421-434.

Selçuk, Mustafa, Çanakkale Savaşları Sırasında Osmanlı Hükümetini ve Padişahı İstanbul'dan Taşıma Planları, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 195-212.

Levent Şahverdi Arşivi

Selvi, Haluk, İstanbul Hükümetinin Kuva-yı Milliye Hareketini Bölme Teşebbüsü, Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi ve Sonuçları, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 547-567.

Selvi, Haluk, Mondros Mütarakesi'nden Sonra Vilâyât-ı Şarkıyye'de Nüfus, Cilt XVII, Temmuz 2001, Sayı 50, Sayfa 307-326.

Selvi, Haluk, Ayvalık'ın İşgali ve Belediye Çeşmesi Protokolü, Cilt XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 843-864.

Selvi, Haluk, Sivas Kongresi ve Damat Ferit Hükümeti'nin İstifası, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 849-874.

Semiz, Yaşar- Akandere, Osman, Milli Mücadele'de Mehmet Akif (Ersoy) Beyin Faaliyetleri, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 903-951.

Seyfeli, Erol, Milli Mücadele'nin "İlk Kurşun"unun Hatay'da Atılması ve Mustafa Kemal Paşa, Cilt XII, Temmuz 1996, Sayı 35, Sayfa 397-407.

Sezer, Ayten, Türkiye'de İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Çalışmaları, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 889-907.

Sezer, Ayten, Richard Hattmer'den, Mısır Basınında Atatürk ve İnkılâpları, Cilt XVII, Temmuz 2001, Sayı 50, Sayfa 385-408.

Siler, Abdurrahman, Darülfünûn'un Kurtuluş Savaşı ve İnkılâplara Bakışı, Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 177-187.

Sofuoğlu, Adnan, Akbaş Baskını (Olayı) ve Yankıları, Cilt IX, Mart 1993, Sayı 26, Sayfa 417-442.

Sofuoğlu, Adnan, Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri, Cilt X, Mart 1994, Sayı 28, Sayfa 211-256.

Sofuoğlu, Adnan, Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele'ye Karşı Girişimleri ve Son Olarak Kuva-yı Seferiye Adıyla Yeni Bir Askeri Birlik Oluşturma Çabaları, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 37-88.

Sofuoğlu, Adnan, Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 51-83.

Sofuoğlu, Adnan, Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli-Yalova-İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 795-814.

Sönmez, Naim, I. Mecliste Gruplar İlişkisine Bir Örnek, İcra Vekillerinin Seçimine Dair Kanun Görüşmeleri, Cilt XVI, Temmuz 2000, Sayı 47, Sayfa 441-491.

Levent Şahverdi Arşivi

Söylemez, Faruk, Millî Mücadele Döneminde Kastamonu'da Kurulan Cemiyetler, Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 159-171.

Sürmeli, Serpil, Bekirağa Bölüğü'nden Malta Adası'na Ubeydullah Efendi'nin Anıları, Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 107-119.

Sürmeli, Serpil, Çanakkale Çephesi'nde Arap İlmi Heyeti ve Uryanizade Ali Vahid Efendinin Anıları, Cilt XVIII, Temmuz 2002, Sayı 53, Sayfa 373-404.

Süslü, Azmi, Türk-Bulgar Dostluğu adına Atatürk ve Türkiye Kitap Sergisi'ni Açış Konuşması, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1219-1221.

Süslü, Azmi, Güneydoğu'daki Terör Sorunu, Tarihi İnceleme, Tedbirler, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 133-145.

Süslü, Azmi, Atatürk, Şanlıurfa'nın Kurtuluşu ve Milli Mücadele Paneli, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1267-1279.

Süslü, Azmi, Cumhuriyet Döneminin Türk Kültürüne Bakışı ve Kültür Politikaları, Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 21-43.

Süslü, Azmi, Milli Egemenli ve Atatürk, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1248-1255.

Süslü, Azmi, Çanakkale Savaşları ve Önemi, Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 303-307.

Süslü, Azmi, 1998 Ödül Töreni Takdim Konuşması, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 689-693.

– Ş –

Şahin, Mustafa, Pierre Bovet'in Ege Konferansları ve Türk Eğitimine İlişkin Düşünceleri, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 203-218.

Şahingöz, Mehmet – Keleşyılmaz, Vahdet, Millî Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri, Cilt XII, Temmuz 1996, Sayı 35, Sayfa 357 – 379.

Şahingöz, Mehmet, Millî Mücadele Esnasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yapılan Millî Birlik ve Beraberlik Mitingleri, Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32, Sayfa 417-433.

Şahingöz, Mehmet, Lozan Türk Yurdu, Cilt XIII, Mart 1997, Sayı 37, Sayfa 31-76.

Şanal, Mustafa, Atatürk Döneminde Kayseri Halkevi ve Faaliyetleri (1932-1938), Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 261-292

Levent Şahverdi Arşivi

Şehidoğlu, Süreyya Hami, Elhac Hurşit Efendi, Cilt X, Mart 1994, Sayı 28, Sayfa 55-62.

Şehidoğlu, Süreyya Hami, Kadı Hasbi Efendi, Cilt X, Mart 1994, Sayı 28, Sayfa 209-210.

Şehidoğlu, Süreyya Hami, Kurtuluş Savaşı'nda Savaş Sanayi, Cilt VI-II, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 317-324.

Şehidoğlu, Süreyya Hami, Kurtuluş Savaşı'nda Bir Vatandaşımızın Uçak Bağışı, Cilt VIII, Temmuz 1992, Sayı 24, Sayfa 601-604.

Şehirli, Yücel Atilla, Atatürk, Milli Birlik ve Beraberlik, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 117-133.

Şehirli, Yücel Atilla, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nin Tahlili, Cilt XVI, Temmuz 2000, Sayı 47, Sayfa 637-647.

Şehirli, Y. Atilla, Atatürk İlkelerinin Sürekliliğini Sağlamak Görevi ve Bu Görevde Gençliğin Rolü, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 235-248.

Şehirli, Attilla, Türkiye'ye ve Atatürkçülüğe Yönelen Tehditler, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 225-268.

Şen, İsmail, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'nin Kuruluşu ve Atatürk'ün Cemiyete Katkıları, Cilt XVI, Temmuz 2000, Sayı 47, Sayfa 537-561.

Şenalp, Leman, Atatürk'de Okuma Tutkusu, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 369-377.

Şenalp, Leman, Atatürk Dönemi Eğitim Sisteminde Kütüphanelerin Yeri, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 507-518.

Şıvgın, Hale, Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri, Cilt IV, Mart 1988, Sayı II, Sayfa 481-494.

Şıvgın, Hale, Mustafa Kemal'in İlk Savaşı, Cilt IV, Kasım 1987, Sayı 10, Sayfa 187-195.

Şimşir, Bilal N., Ankara'nın Başkent Oluşu, Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 189-222.

Şimşir, Bilal N., Kanberra'da Atatürk Anıtı Tasarısı, Cilt XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 633-726.

Şimşir, Bilal N., Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950), Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 15-90.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimşir, Bilal N., Şair Yahya Kemal Beyatlı'nın Elçiliği ve Büyükelçiliği, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 11-88.

Şimşir, Bilâl N., Musul Sorunu ve Türkiye - İngiltere, Irak İlişkileri, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 859-916.

– T –

Tacar, Pulat, Atatürk'ümüz Panelinde Yaptığı Konuşma, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1213-1231.

Tanfer, M.Vehbi, Atatürkçülükte Sistem ve Strateji, Cilt XVI, Temmuz 2000, Sayı 47, Sayfa 603-615.

Tanfer, M. Vehbi, Tevfik Fikret ve Atatürk Üzerindeki Etkileri, Cilt XI, Kasım 1995, Sayı 33, Sayfa 709-721.

Tanfer, M. Vehbi, Türk İnkılâbının Evrenselliği, Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32, Sayfa 493-501.

Tanfer, M.Vehbi, Atatürkçülük ve Atatürk İlkeleri, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1177-1187.

Tanfer, M.Vehbi, Atatürk'ün Din ve Laiklik Anlayışı, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 41-53.

Tanfer, Vehbi, Kâzım Özalp (1882-1968), Cilt XI, Mart 1995, Sayı 31, Sayfa 163-177.

Tanfer, M.Vehbi, Atatürk ve Türk Milletinin Sağduyusu, Cilt XVII, Temmuz 2001, Sayı 50, Sayfa 359-368.

Tanfer, Vehbi, İrtica Olayları Karşısında Atatürk, Cilt VI, Mart 1990, Sayı 17, Sayfa 307-319.

Tanfer, Vehbi, Atatürk ve Atatürkçülük, Cilt I; Kasım 1984, Sayı I, Sayfa 195-198.

Tanfer, M. Vehbi, 9 Eylül 1922-24 Temmuz 1923 Tarihleri Arasında Türkiye'nin Uluslar Arası Alanda Hukuksal Yönden Kabulü ve İzlenen Dış Politikanın Genel Özellikleri, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 105-116.

Tanfer, Vehbi, Türk Kurtuluş Savaşı, Kapsamı ve Yöntemi Sorunu, Cilt VII, Mart 1991, Sayı 20, Sayfa 323-330.

Tanfer, Vehbi, Atatürk ve Barış, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 303-315.

Tansuğ, Sabiha, Ankara Etnografya Müzesi, Cilt VI, Temmuz 1990, Sayı 18, Sayfa 659-663.

Levent Şahverdi Arşivi

Taş, Fahri, Millî Mücadele Döneminde Rum Ayaklanması, Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 87-101.

Taş, Fahri, Mondros Mütarekesi Sonrasında Anadolu'nun Görünümü, Cilt XIII, Kasım 1997, Sayı 39, Sayfa 725-759.

Taş, Fahri, Vilâyet-i Şarkıyye Islâhatı ve Genel Müfettiş Nicolas Hoff, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 923-969.

Taş, N. Fahri, Rus İşgalinden Önce Erzincan'da Ermeni Faaliyetleri, Cilt XII, Temmuz 1996, Sayı 35, Sayfa 455-463.

Taş, Fahri, Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Fransızların Trakya'yı İşgali, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 659-674.

Taş, Kenan Ziya, Erzincan'ın Düşman İşgalinden Kurtarılışı, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 371-382.

Taşdemir, Serap, Konya Halkevi Tarih Kolu Çalışmaları ve Konya Dergisi, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 265-278.

Taşdemir, Serap, Sivas Halkevi Dergisi: Ortayayla (4 Eylül), Cilt XVI-II, Temmuz 2002, Sayı 53, Sayfa 405-422.

Taşdemir, Serap, Sivas Türk Ocağı Dergisi: Birlik, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 245-260.

Taşdemir, Serap, Hilâfet Sevdası Karşısında Milli Hâkimiyet Mücadelesi, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 437-446.

Taşdemir, Serap, "Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü", Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 425-428.

Taşdemir, Serap, Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğum Belgesi: Amasya Tamimi, Cilt XXI, Kasım 2005, Sayı 63, Sayfa 1071-1090.

Taşdemirci, Ersoy, Atatürkçü Düşünce Sisteminde Laikliğin Yeri ve Önemi, Cilt XIV, Mart 1998, Sayı 40, Sayfa 5-36.

Taşkıran, Cemalettin, Çanakkale Savaşlarının Önemi ve Sonuçları, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1249-1256.

Tatarlı, İbrahim, İkinci Dünya Savaşı Öncesi Bulgar Basınında Atatürk ve Reformları, Cilt XIII, Temmuz 1997, Sayı 38, Sayfa 451-470.

Tchernıkov, Igor, Mustafa Kemal Atatürk and Turkish- Ukrainian Relations (1918-1938), Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 305-316.

Tellioğlu, İbrahim, Doğu Karadeniz bölgesindeki Rum Varlığına Dair Görüşler, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 785-798.

Levent Şahverdi Arşivi

Tetik, Ahmet, Malta'dan Esir Mektupları, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 83-104.

Tevetoğlu, Fethi, Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi Tanık ve Tercümanı, Prof.Dr.Hulûsi Y.Hüseyin (Pektaş), Cilt IV, Kasım 1987, Sayı 10, Sayfa 197-207.

Tevetoğlu, Fethi, Atatürkle Okyar'ın Çıkardıkları Gazete, Minber, Cilt V, Kasım 1988, Sayı 13, Sayfa 183-193.

Tevetoğlu, Fethi, Milli Mücadele Kahramanlarından Baha Sait Bey, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı 16, Sayfa 207-221.

Tevetoğlu, Fethi, Atatürk'ün Güvendiği Bir Kişi, Dr.Rasim Ferit Talay, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 623-638.

Tevetoğlu, Fethi, Kızılaycı Hamit Bey, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 681-690.

Tezcan, Mahmut, Atatürk'ün Eğitim Anlayışına Felsefi ve Sosyolojik Bir Yaklaşım, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15, Sayfa 557-594.

Toker, Metin, Atatürk ve Barış, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 537-549.

Toksoy, Nurcan, Rusya'nın Trans-Kafkas Politikası ve Komiserlikle Münasebetleri, Cilt XVI, Temmuz 2000, Sayı 47, Sayfa 491-537.

Torumtay, Necip, Atatürk The Great Liberator and Founder of the Modern Turkish Republic, Cilt IV, Mart 1988, Sayı 11, Sayfa 233-257.

Tosun, Hüseyin, İtilaf Devletleri Son Birliklerinin İstanbul'dan Ayrılışları (2 Ekim 1923), Cilt IX, Temmuz-Kasım 1993, Sayı 27, Sayfa 627-652.

Tosun, Hüseyin, Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 187-234.

Tosun, Hüseyin, Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye'de Cumhuriyet, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 815-876.

Tosun, Hüseyin, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti'ne İlişkin Yurt Dışından Haberler ve Yorumlar, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 949-958.

Tosun, Hüseyin, Beşinci Uluslar Arası Atatürk Kongresi, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1435-1468.

Tosun, Ramazan, Millî Mücadele'de Sivas'ın Yeri ve Önemi, Cilt XII, Mart 1996, Sayı 34, Sayfa 67-87.

Levent Şahverdi Arşivi

Tuna, Ali, Atatürk Araştırma Merkezi'nin Yurtdışında Kurduğu ve İşbirliği İçinde Olduğu Atatürk Araştırma ve Araştırma Merkezleri ile Türk-Fransız Atatürk Kültür Derneği Örneği, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1265-1269.

Tuna, Ali, Romanya'da Yaşayan Türk Topluluklarının Yayınladığı Genç Nesil, Hakses ve Karadeniz Gazeteleri Hakkında, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 329-333.

Tuna, Ali, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu 1999 Yılı İkinci Olağan Toplantısı, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1201-1203.

Tuna, Ali, Tarihi Seyri İçerisinde Türk Dilinin Serüveni, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 877-915.

Tuna, Ali, Türk-Fransız Kültür Derneği'nin Faaliyetleri, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1469-1471.

Tuncer, Hüner, Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı 16, Sayfa 163-172.

Tural, Sadık, Atatürk'ün Yapılandırmayı İstediği Hukukun Gereği, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1231-1239.

Tural, Sadık, Genç, Reşat, İle Nutuk Konulu Söyleşi Işık TV "Merhaba" Programı, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, sayfa 973-998.

Tural, Sadık, Milli Bilinç ve Şiir Üzerine Konuşma, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 821-832.

Tural, M.Akif, Bir Fotoğraf ve 1928 Yılı Kadın Kıyafetlerine Ait Bilgiler, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 145-153.

Tural, M.Akif, Kahramanlık Kavramı ve Atatürk'ün Kişiliğinde Bu Kavramın Yeri (Trablusgarp, Çanakkale ve Sakarya'dan İzmir'in Alınışına) Cilt X, Ankara 1994, Sayı 30, Sayfa 695-716.

Tural, Sadık, Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Tescil Antlaşması: Lozan, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 1-16.

Tural, Sadık, Atatürkçü Yazar Recep Bilginer, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 399-408.

Tural, Sadık, Çanakkale Ne İdi Yahut Emperyalistler Nasıl Durduruldu, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 1-14.

Tural, Sadık, Atatürk Ansiklopedisi Hazırlıkları Üzerine, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 1-10.

Turan, Refik, Milli Mücadele'de İnebolu-Kastamonu-Ankara Hattı, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 693-701.

Levent Şahverdi Arşivi

Turan, Refik, Atatürkçü Düşünce İçinde Milli Egemenlik Kavramı Konulu Panel Konuşması, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1241-1248.

Turan, Mustafa, İzmir'in İşgali Üzerine, Cilt XII, Kasım 1996, Sayı 36, Sayfa 739-755.

Turan, Ömer, Milli Mücadele Lehine Kamuoyu Oluşumda Din Adamları, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 821-835.

Turan, Mustafa, İstiklâl Harbi'nde "Milne Hattı", Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 151-153.

Turan, Ömer, 1926 Hukuk İnkılâbının Fikri Temelleri, Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32, Sayfa 477-493.

Turgut, Osman, 76. Yıla Doğru, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 725-733.

Tutsak, Şadiye, İzmir'in İşgalinden sonra Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu, Cilt XX, Temmuz 2004, Sayı 58, Sayfa 555-568.

Tüfekçi, Gürbüz D., Atatürk Milliyetçiliği, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 913-919.

Tümerdem, Yıldız, Atatürk ve Çağdaş Türk Kadını, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 151-153.

Tünay, Bekir, Mustafa Kemal ve "İttihat ve Terakki" Cilt I, Kasım 1984, Sayı I, Sayfa 236-276.

Tünay, Bekir, Atatürk ve Sorumluluk, Cilt IV, Kasım 1987, Sayı 10, Sayfa 209-224.

Tünay, Bekir, Atatürk ve Cumhuriyet, Cilt III, Kasım 1986, Sayı 7, Sayfa 155-170.

Tünay, Bekir, Atatürk'ün Üstün Kişiliği, Cilt I, Temmuz 1985, Sayı 3, Sayfa 847-862.

Tünay, Bekir, Atatürk'ün Sevgi Felsefesi, Cilt II, Kasım 1985, Sayı 4, Sayfa 163-173.

Tünay, Bekir, Atatürk ve Milli Birlik, Cilt III, Mart 1987, Sayı 8, Sayfa 409-419.

Tünay, Bekir, Atatürk'ün İnkılâpçılık İlkesi, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 671-679.

Tünay, Bekir, Jeopolitik Tehditler Karşısında, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh", Cilt II, Temmuz 1986, Sayı 6, Sayfa 743-756.

Tünay, Bekir, Atatürk ve Hatay, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 449-461.

Levent Şahverdi Arşivi

Tünay, Bekir, Atatürk ve Liderlik, Cilt I, Mart 1985, Sayı 2, Sayfa 555-571.

Tünay, Muharrem, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası, Cilt II, Kasım 1985, Sayı 4, Sayfa 245-256.

Tünay, Muharrem, Atatürk'ün Halkçılık İlkesi ve Çalışma Hayatı, Cilt II, Mart 1986, Sayı 5, Sayfa 245-256.

Türkdoğan, Berna, Atatürk ve Türkiye Kitap Sergisi-Türk-Bulgar Dostluğu Adına, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1221-1225.

Türkdoğan, Berna, "Hukukun Üstünlüğü, Siyasal Gerçekler ve Değişim İhtiyacı" Semineri, KKTC,2-4 Haziran 1999, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1225-1243.

Türkdoğan, Berna, Türk-Ermeni İlişkileri Uluslar arası Sempozyumu ve "Iğdır Soykırım Anıt ve Müzesi'nin" Açılış Töreni, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1243-1255.

Türkdoğan, Berna, Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri – Atatürkçü Düşünce Işığında - , Cilt XIV, Temmuz 1998, Sayı 41, Sayfa 417-448.

Türkdoğan, Berna, Atatürk'ü Anekdotlarla Anlamak, Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 697-701.

Türkdoğan, Berna, Atatürk'ün Türk Gençliği Hakkındaki Düşünceleri, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 683-693.

Türkdoğan, Berna, Mustafa Kemal Atatürk'ten Bir Amerikalı Çocuğa-Curtis La France, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 187-203.

Türkdoğan, Berna-Aktaş, Abdullah, Atatürk Araştırma Merkezi'nin 2000 Yılı Fuar Faaliyetleri, Cilt XVI, Kasım 2000, Sayı 48, Sayfa 915-918.

Türkdoğan, Berna, Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye –Ukrayna İlişkileri (1918-1938), (İngilizceden Çeviri), Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 317-239.

Türkdoğan, Berna, Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi, Cilt XIX, Kasım 2003, Sayı 57, Sayfa 1401-1434.

Türkmen, Bekir, Atatürk'ün Eğitime verdiği Önem ve İnebolu'da Eğitim Durumu, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 701-711.

Türkmen, Zekeriya, Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuva-yı Milliye İlişkileri, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 37-89.

Türkmen, Zekeriya, Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı, Cilt XVI, Temmuz 2000, Sayı 47, Sayfa 395-421.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkmen, Zekeriya, İşgal Yıllarında Adapazarı Kazasında Yunan Mezalimi, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1011-1039.

Türkmen, Zekeriya, Mustafa Kemal (Atatürk)'in Yemen'e Tayini ve Bununla İlgili Belgeler, Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32, Sayfa 501- 526.

Türkmen, Zekeriya, Özdemir Bey'in Musul Harekatı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921-1923), Cilt XVII, Mart 2001, Sayı 49, Sayfa 49-81.

Türkmen, Zekeriya, İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920), Cilt XVIII, Temmuz 2002, Sayı 53, Sayfa 319-372.

Türkmen, Zekeriya, Mustafa Kemal Paşanın Büyük Taaruz Öncesinde Süvari Kolordusunu Denetlemesi ve Ilgın Manevrasında Süvari Kolordusu, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 203-230.

Tüzün, Necat, Atatürk İnkılâplarında Lâiklik, Cilt IV, Kasım 1987, Sayı 10, Sayfa 27-34.

– U - Ü –

Uludağ, Zekeriyya, Kâzım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi, Cilt XIII, Temmuz 1997, Sayı 38, Sayfa 471-500.

Umar, Ö. Oman, Trablusgarb Savaşı Sırasında İtalya'nın Beyrut'u Bombardumanı, Cilt XVII, Kasım 2001, Sayı 51, Sayfa 727-784.

Umar, Ömer Osman, İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk-Sovyet İlişkileri, Cilt XX, Temmuz 2004, Sayı 59, Sayfa 369-412.

Ural, Selçuk, 6.Ordunun 13.Kolordu'ya Dönüştürülmesi ve Ortaya Çıkan Sorunlar, Cilt XX, Temmuz 2004, Sayı 58, Sayfa 523-554.

Umunç, Himmet, The Universal Values Of Atatürk's Educational Policy, Cilt VIII, Kasım 1991, Sayı 22, Sayfa 33-37.

Ülken, Yüksel, Atatürk ve İnsan Sevgisi, Cilt III, Temmuz 1987, Sayı 9, Sayfa 509-517.

Ülken, Yüksel, Atatürk'te Eğitim, İlim ve Teknik, Cilt IV, Temmuz 1988, Sayı 12, Sayfa 551-556.

Ünsal, Hüsamettin, Lâiklik ve Atatürk'ün Lâiklik Politikası, Cilt V, Temmuz 1989, Sayı 15, Sayfa 595-605.

Üzen, İsmet, Mütareke Döneminde Bir Eşkiyalık Örneği: Ali Batı Olayı (6 Mayıs - 18 Ağustos 1919), Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 329-346.

Levent Şahverdi Arşivi

– Y –

Yakut, Kemal, Mütareke Döneminde Yapılan Saltanat Şûrâları, Cilt XXI, Mart 2005, Sayı 61, Sayfa 77-122.

Yakut, Kemal, Arap Dünyasının Hatay Devleti'nin Kurulmasına Karşı Tavrı ve Türk-Arap Muhâdeneti (Dostluk) Cemiyeti, Cilt XXI, Temmuz 2005, Sayı 62, Sayfa 775-820.

Yalçın, Durmuş, Milli Mücadele'de İdareciler, Günümüzün ve Geleceğin İdareciliği, Cilt VII, Temmuz 1991, Sayı 21, Sayfa 407-470.

Yalçın, Semih, Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genelkurmayının Rolü, Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 401-416.

Yalçın, Semih, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 835-861.

Yalçın, Semih, Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi, Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 333-346.

Yalçın, Semih, Cumhuriyetin İlanında Emeği Geçenler, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 567-603.

Yalçın, Semih, Dahiliye Vekili Nazım Bey'in İstifası Meselesi, Cilt XI, Temmuz 1995, Sayı 32, Sayfa 405-417.

Yalçın, Semih, Cumhuriyetin İlanında Emeği Geçenler, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 673-704..

Yavuz, Bige, 1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları, Cilt VIII, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 273-308.

Yavuz, Bige, Fransız Gözüyle Atatürk Devrimi Üzerine Genel Değerlendirmeler, Cilt XIX, Temmuz 2003, Sayı 56, Sayfa 705-730.

Yavuz, Bige Sükan, Kurtuluş Savaşı Sırasında Kurulması Düşünülen Rum-Ermeni Konfederasyonu, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 17-40.

Yavuz, Ünsal, Fransız Arşivleri Resmî Belgelerine Göre TBMM'nin Açılışının Dış Etkileri, Cilt V, Kasım 1988, Sayı 13, Sayfa 195-221.

Yavuz, Ünsal, Atatürk'te Ulusal ve Evrensel Boyutlarıyla Barış Kavramı, Cilt VI, Kasım 1989, Sayı 16, Sayfa 153-161.

Yel, Selma, İttihat ve Terakki'nin Kurucularından İbrahim Temo'nun Atatürk ve İnkılapları Hakkındaki Düşünceleri, Cilt XVIII, Mart 2002, Sayı 52, Sayfa 89-106.

Yel, Selma, Brest-Litovsk Barış Konferansında Sovyet Rusya'nın Ermeni Politikası, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, Sayfa 829-848.

Levent Şahverdi Arşivi

Yel, Selma, Atatürk ve İnkılaplarının Arnavutluk'taki Tesirleri, Cilt XIX, Mart 2003, Sayı 55, Sayfa 105-124.

Yel, Selma, Özcan, Halil, Mustafa Kemal Tarafından Selahattin Saip Bey'in Arnavutluk'ta Görevlendirilmesi ve Sonuçları, Cilt XXIV, Mart 2008, Sayı 70, Sayfa 57-74.

Yeşilbursa, B. Kemal, A General Review of Turkey's Internal Affairs During the Democrat Party Period According to British Documents, 1950-60, Cilt XVI, Kasım 2000, Sayı 48, Sayfa 797-837.

Yeşilbursa, Behçet Kemal, Britain's Post-war Defence policy in the Middle East and Its Impact on Turkey 1945-50, Cilt XV, Kasım 1999, Sayı 45, Sayfa 1121-1149.

Yeşilçayır, Neşe, Atatürk'ün Yazdırdığı Bazı Notlar, Cilt IV, Mart 1988, Sayı 11, Sayfa 495-501.

Yetişkin, Mehmet, Ermenilerin Maraş'tan Ayrılmaları, 1920-1922, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, Sayfa 65-82.

Yetişgin, Memet, Osmanlı'nın Son Döneminde Maraş, Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 263-304.

Yıldırım, Hüseyin, Atatürk İnkılâpları ve Sivas, Cilt X, Temmuz 1994, Sayı 29, Sayfa 459-470.

Yıldırım, İsmail, Atatürk Dönemi Demiryolu Politikasına Bir Bakış, Cilt XII, Temmuz 1996, Sayı 35, Sayfa 387-397.

Yıldırım, Hüseyin, Atatürk'ün Sivas'ı Ziyaretleri, Cilt XII, Kasım 1996, Sayı 36, Sayfa 621-705.

Yıldırım, Hüseyin, İrade-i Milliye Gazetesi, Cilt VIII, Mart 1992, Sayı 23, Sayfa 325-330.

Yıldırım, İsmail, Cumhuriyet Dönemi Demiryolu İnşaatlarının Mali Kaynakları ve İlk İç borçlanmalar (1923-1950), Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 603-627.

Yıldırım, Seyfi, Türkiye Demiryollarında İstihdam Edilen Yabancı Uzmanlar (1925 - 1950), Cilt XXIII, Mart-Temmuz-Kasım 2007, Sayı 67-68-69, Sayfa 305-338.

Yılmaz, Mustafa, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersleri ve Bu Konuda Yapılan Araştırmalar, Cilt XVI, Mart 2000, Sayı 46, Sayfa 313-329.

Yılmaz, Mustafa, Harold C. Armstrong'un "Grey Wolf Mustafa Kemal An Intimate Study of a Dictator" (Bozkurt Mustafa Kemal) Kitabı Üzerine, Cilt XI, Kasım 1995, Sayı 33, Sayfa 721-757.

Levent Şahverdi Arşivi

Yılmaz, Mustafa, 1923-1938 İngiliz Basını'nın Genel Olarak Değerlendirilmesi Basında Çıkan Türkiye Üzerine Yazılar İndeksi, Cilt X, Mart 1994, Sayı 28, Sayfa 157-207.

Yolalıcı, M.Emin, 1922-1923 Yıllarında Samsun'da Fiyat Hareketleri (Belediye Meclisi Zabıt Defteri'ne Göre), Cilt XIV, Kasım 1998, Sayı 42, Sayfa 1045-1081.

Yüksel, Nahit, "Fikir Hareketleri" Dergisinde (1933-1940) Hüseyin Cahit'in (Yalçın) Türk Devrimi'ne Bakışı, Cilt XXII, Mart-Temmuz-Kasım 2006, Sayı 64-65-66, Sayfa 347-378.

Yüksel, Yurdagül, Atatürk ve Roosevelt, Cilt XV, Temmuz 1999, Sayı 44, Sayfa 777-784.

– Z –

Zeyrek, Şerafettin, Amasya Mülâkatı, Cilt V, Mart 1989, Sayı 14, Sayfa 467-477.

Zor, Ferruh, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, Cilt XV, Mart 1999, Sayı 43, Sayfa 401-417.

Atatürk Araştırma Merkezi, Dergimiz Çıkarken, Cilt I, Sayı I, Sayfa 1-2.

Merkez Araştırma Ekibi, Atatürk'ün Bir Hatıra Defterine Yazdıkları, Cilt I, Sayı I, Sayfa 286-287.

Merkez Araştırma Ekibi, Atatürk'ün Bilinmeyen Bir Notu, Cilt I, Sayı 2, Sayfa 349-352.

Merkez Araştırma Ekibi, Onuncu Yıl Nutku'nun Son Şekli, Cilt I, Sayı 2, Sayfa 505-511.

Merkez Araştırma Ekibi, Atatürk'ün 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a Gelişi, Cilt I, Sayı 3, Sayfa 793-798.

Merkez Araştırma Ekibi, İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın Gizli Oturumunda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bir Konuşması, Cilt I, Sayı 3, Sayfa 977-982.

Merkez Araştırma Ekibi, Kayıplar (Prof.Dr.Afet İnan 1908-1985) Cilt I, Sayı 3, Sayfa 983-986.

Merkez Araştırma Ekibi, Kayıplar (Gothard Jaeschke), Cilt II, Sayı 4, Sayfa 257-275.

Merkez Araştırma Ekibi, Atatürk'ün Türk Gençliğine Hitabı, Cilt II, Sayı 5, Sayfa 319-322.

Levent Şahverdi Arşivi

Merkez Araştırma Ekibi, Kayıplar (Muslih Fer 1909-1985), Cilt II, Sayı 5, Sayfa 527.

Merkez Araştırma Ekibi, Kayıplar (Prof. Dr.Bekir Sıtkı Baykal 1908-1987), Cilt III, Sayı 9, Sayfa 695-700.

Merkez Araştırma Ekibi, Kayıplar (Ord. Prof. Dr.Sadi Irmak 1904-11.XI.1990), Cilt VII, Sayı 19, Sayfa 161-164.

Atatürk Araştırma Merkezi, Kaybımız (Cemalettin Enginsoy , Cilt X, Sayı 27, Sayfa 472)

Atatürk Araştırma Merkezi, Kaybımız, (Vehbi Tanfer, Cilt XVIII, Kasım 2002, Sayı 54, sayfa1079)

Düzeltme, Cilt XX, Kasım 2004, Sayı 60, Sayfa 913.

Haberler

Haberler, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt II, Sayı 6, Sayfa 763-765.

Haberler, Cilt III, Sayı 7, Sayfa 213-214.

Haberler, Cilt III, Sayı 8, Sayfa 473-474.

Haberler, Cilt IV, Sayı 11, Sayfa 515-514.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Gönderdikleri Mesaj, Cilt I, Sayı I

Cumhurbaşkanımız Kenan Evren Diyor ki; Cilt II, Sayı 4, Sayfa I.

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Töreni, Cumhurbaşkanımız Kenan Evren'in Konuşması, Cilt II, Sayı 6, Sayfa 535-536.

Suat İlhan'ın Konuşması, Cilt II, Sayı 6, Sayfa 536-540.

Joseph Luns'un Konuşması, Cilt II, Sayı 6, Sayfa 540-555.

Panel- Sempozyum

Konu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel İlkelerinden Laiklik, Cilt III, Sayı 8, Sayfa 219-245. Yöneten, Prof.Dr.Utkan Kocatürk, Konuşmacılar, Prof.Dr.Turhan Feyzioğlu,Prof.Dr.İsmet Giritli, Prof.Dr.Bülent Daver, Prof.Dr.Hamza Eroğlu, Ord.Prof.Dr.Reşat Kaynar, Prof.Dr.Ahmet Mumcu, Prof.Dr.Ergun Özbudun.

Atatürk Sempozyumu Açılış Töreni, Cumhurbaşkanımız Sayın Kenan Evren'in Konuşması, Cilt IV, Sayı 10, Sayfa 1-4.

Suat İlhan'ın Konuşması, Sayfa 5-11.

Prof.Dr.Utkan Kocatürk'ün Konuşması, Sayfa 11-18.

Ölümünün 50. Yılında Atatürk'ü Anma Toplantısı, Cumhurbaşkanı

Levent Şahverdi Arşivi

Sayın Kenan Evren'in Konuşması, Cilt V, Sayı 13, Ankara 1988, Sayfa 1-7.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Yıldırım Akbulut'un Konuşması, Sayfa 7-10.

Başbakan Sayın Turgut Özal'ın Konuşması, Sayfa 10-14.

Yüksek Kurum Başkanı Suat İlhan'ın Konuşması, Sayfa 15-21.

Prof.Dr.Hamza Eroğlu'nun Konuşması, Sayfa 21-28.

Prof.Dr.Utkan Kocatürk'ün Konuşması, Sayfa 28-30.

Ölümünün 51.Yılında Atatürk'ü Anma Toplantısı, Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın Konuşması, Cilt VI, Ankara 1989, Sayı 16, Sayfa 1-6.

Yüksek Kurum Başkanı Suat İlhan'ın Konuşması, Cilt VI, Sayı 17, Ankara 1990, Sayfa 233-239.

Prof.Dr.Yüksel Ülken'in Konuşması, Cilt VI, Sayı 17, Sayfa 239-244.

Prof.Dr.Utkan Kocatürk'ün Konuşması, Cilt VI, Sayı 17, Sayfa 242-244.

Ölümünün 52.Yılında Atatürk'ü Anma Toplantısı, Başbakan Yıldırım Akbulut'un Konuşması, Cilt VII, Ankara 1990, Sayı 19, Sayfa 1-6.

Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu Açılış Töreni, Cumhurbaşkanımız Sayın Turgut Özal'ın Konuşması, Cilt VIII, Ankara 1991, Sayı 22, Sayfa 1-4.

Başbakanımız Sayın Mesut Yılmaz'ın Konuşması, Cilt VIII, Sayı 22, Sayfa 4-6.

Suat İlhan'ın Konuşması, Cilt VIII, Sayı 22, Sayfa 7-11.

Prof.Dr.Utkan Kocatürk'ün Konuşması, Cilt VIII, Sayı 22, Sayfa 11-13.

Ölümünün 54.Yılında Atatürk'ü Anma Toplantısı, Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın Konuşması, Cilt IX, Ankara 1992, Sayı 25, Sayfa 1-5.

Devlet Bakanı Sayın Şerif Ercan'ın Konuşması, Sayfa 6-8.

Çanakkale Deniz Zaferinin 80.Yıl Kutlamaları,

Başbakanımız Sayın Prof.Dr.Tansu Çiller'in Konuşması, Cilt X, Sayı 30, Sayfa 531-534.

Prof.Dr.Abdurrahman Güzel, Onsekiz Mart 1995 Çanakkale Zaferi'nin 80.Yılında Millî Birlik ve Beraberlik, Sayfa 535-540.

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı İle Çanakkale 18 Mart Üniversi-

Levent Şahverdi Arşivi

tesi İşbirliğiyle Düzenlenen "Çanakkale Zaferinin 80.Yıldönümü Sempozyumu",

Çanakkale Valisi Sayın Hüsnü Tuğlu'nun Açış Konuşması, Cilt X, Sayı 30, Sayfa 543-546.

Prof.Dr.Bayram Kodaman, Harp, Büyük Devletler, Çanakkale Muharebeleri, Sayfa 547-551.

Prof.Dr.Süleyman Hayri Bolay, Çanakkale Savaşlarının Kazanılmasında Manevî Gücün Rolü, Sayfa 553-557.

Doç.Dr.Refik Turan, Tarihî Seyir ve Çanakkale'de Değişen Tarih, Sayfa 559-565.

Doç.Dr.M.Ali Ünal, Çanakkale Savaşları ve Sömürgeciliğin Sonu, Sayfa 567-571.

Doç.Dr.Mustafa Safran, Bir Kahramanın Doğuşu, Çanakkale Savaşları ve Sonuçları, Sayfa 573-577.

Yrd.Doç.Dr.Hüsamettin Öztürk, Çanakkale Savaşlarının Millî Mücadelemize Etkisi, Sayfa 579-587.

Yrd.Doç.Dr.Hüseyin Ağca, Tarihte Liderlik ve Çanakkale Zaferinde Liderler, Sayfa 589-597.

Yrd.Doç.Dr.Ali Yakıcı, Çanakkale Savaşları Etrafında Oluşan Menkıbelerin Türk Folkloru İçindeki Yeri, Sayfa 599-608.

E.Tümg.Turhan Olcaytu, 18 Mart Çanakkale Zaferinin Tarihteki ve Ulusal Yaşantımızdaki Yeri, 609-661.

Vehbi Tanfer, Çanakkale Savaşlarının Tarihimizdeki Yeri ve Önemi, Sayfa 663-669.

Konferanslar

Ord.Prof.Dr.Sulhi Dönmezer, Atatürk Hukuk İnkılâbı, Cilt VI, Sayı 18, Sayfa 665-676.

Kâmuran Ardıç, Atatürk İle Çağdaşlaşmak, Cilt VI, Sayı 18, Sayfa 677-696.

Vehbi Tanfer, Atatürk İle Türk Gençliği, Cilt VI, Sayı 18, Sayfa 697-705.

Prof.Dr.Gündüz Gökçe, Sanat Kurumlarının Oluşmasında Atatürk'ün Rolü, Cilt VI, Sayı 18, Sayfa 707-713.

Levent Şahverdi Arşivi

Mehmet Özgüneş, Neden ve Nasıl Bir Lâiklik, Cilt X, Sayı 28, Sayfa 259-268.

Prof.Dr.Azmi Süslü, Tehcir Olayı ve Düşündürdükleri, Cilt X, Sayı 28, Sayfa 269-277.

Prof.Dr.İsmet Giritli, Lâiklik ve Köktenciliğe Dair, Cilt X, Sayı 28, Sayfa 279-297.

Prof.Dr.Reşat Genç, Türk Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti, Cilt X, Sayı 28, Sayfa 299-309.

Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk ve Atatürkçülük Konusunda Bazı Görüş ve Düşünceler, Cilt X, Sayı 29, Sayfa 487-496.

Prof.Dr.Sadık Tural, Kültürel Kimlik Kavramı, Cilt X, Sayı 29, Sayfa 497-501.

Prof.Dr.Reşat Genç, Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel İlkelerinden Lâiklik, Cilt X, Sayı 29, Sayfa 503-510.

Prof.Dr.Azmi Süslü, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Gelişi ve Ankara'nın Milli Mücadele'deki Yeri, Cilt X, Sayı 29, Sayfa 511-525.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ
YAYIN İLKELERİ

Atatürk Araştırma Merkezi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 134. Maddesi ve 2876 sayılı Kanun gereğince Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı bir kuruluş olarak; Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konularda yayımlar yapmak üzere kurulmuştur. Merkezimiz bu amacı gerçekleştirmek üzere Atatürk'ün eşsiz kişiliğini, ilke ve inkılâplarını, Atatürkçü düşünceyi aydınlatacak, değerlendirecek bilimsel araştırmalar yapmakta ve elde edilen sonuçları iç ve dış kamuoyuna sunmaktadır. Ayrıca Atatürk'e, Atatürkçülüğe ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri de yayımlamaktadır.

Yayın hayatına Kasım 1984 yılında başlayan **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** her 4 ayda bir **Mart, Temmuz** ve **Kasım** olmak üzere yılda üç sayı yayımlanır. Her yılın sonunda Derginin yıllık dizini ve on sayıda bir olmak üzere de genel dizini çıkarılır; uluslar arası endeks kurumlarına ve abonelere yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Derginin Yayın Amacı

* Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ait kaynak ve belgeleri yayımlamak.

* Atatürk'ün Türk toplumuna kazandırdığı değerleri tarihî ve güncel gerçekler çerçevesinde bilimsel ölçülerde değerlendirmek.

* Atatürkçü düşünceye, Atatürk ilke ve inkılâplarına uygun millî politikaların oluşmasında ve yürütülmesinde millî hedeflerin tespitinde, seçiminde fikir birikimini sağlamak.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne ilgi duyan, bu konuda fikir üreten yurtiçi ve yurtdışındaki uzman ve bilim adamlarına ulaşmak.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili olarak, uluslar arası düzeyde yapılan bilimsel çalışmaları izlemek, bunları ilgili bilim adamlarına, uzmanlara ve ilgili kamuoyuna duyurmaktır.

Derginin Konusu

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, yakın dönem tarih dergisidir. Burada yayımlanacak makaleler; Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki geri

Levent Şahverdi Arşivi

kalmışlığının ve tarih sahnesinden ayrılışının nedenlerini/sonuçlarını, Mustafa Kemal Atatürk'ü hazırlayan tarihsel ve siyasal koşulları, Mütareke dönemini, emperyalist ülkelerin işgaline karşı Kuva-yı Milliye ve 19 Mayıs 1919 ile başlayan Millî Mücadele'yi, Anadolu'da toplanan kongreleri, yayınlanan genelgeleri, millî egemenlik, tam bağımsızlık ve düzenli ordu ilkeleriyle bağımsızlık savaşının evrelerini, parlamenter sisteme geçişi, siyasal ve ekonomik açıdan tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, Ulus-devlet olarak örgütlenişini ve bu devletin temel değerlerini, Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerin anlamlarını ve Türk ulusuna kazandırdıklarını, demokrasi düşüncesinin gelişimi ve uygulamalarını, Misak-ı Millî dahilinde gerçekleştirilen dış politika anlayışını, gerek Millî Mücadele döneminde, gerekse daha sonraları ortaya çıkan sorunların günümüze yansımalarını, Atatürk'ün altı temel ilkesi ve onları tamamlayan bütünleyici ilkelerin anlamları ile güncel yorumlarını, yine bu ilkelerin bağımsız, özgür ve kişilikli Türk ulusunun oluşumundaki önemini yeniden tüm yönleriyle ortaya koyan, Atatürk'ü kişilik olarak her boyutuyla bilimsel açıdan inceleyen, Onun nasıl bir ülke, devlet, ulus ve dünya arzuladığını evrensel bağlamda değerlendiren, bugün ve gelecekte Türkiye'de cereyan edebilecek olumsuzlukları giderebilecek yorumlar, çözüm önerileri ve geleceğe yönelik yeni stratejiler belirleyen/geliştiren yazılar olmalıdır.

Derginin İçeriği/Muhtevası

* Alanında boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makale olmalıdır.

* Daha önce yazılmış yazı ve çalışmaları zengin bir kaynakçaya dayanarak değerlendiren, eleştiren ve bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan araştırma ve inceleme yazısı olmalıdır.

* Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili konularda eser ve çalışmalarıyla tanınmış kişi ve gruplara proje kapsamında yaptırılacak araştırmalar.

* Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili eser, yazı ve şahsiyetleri tanıtan yazılar olmalıdır.

Araştırma ve inceleme yazılarının, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanabilmesi için daha önce bir başka yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bir bilimsel kongrede sunulmuş bildiriler bu durumu belirtilmek koşuluyla yayımlanabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Makalelerin Değerlendirilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler; Yayın Kurulu'nca önce amaç-kapsam, sunuş tarzı ve yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun bulunanlar bir sonraki toplantıya kadar kurul üyelerince; sorunun ortaya konuluşu, araştırmanın varsayımları ve amacı, konu itibariyle akademik bir dergide yayımlanmaya uygunluk derecesi, ilgili literatürün değerlendirilmesi ve benzer araştırmalarla ilişkilendirilişi, bulguların varsayımları ve sonuçları destekleme düzeyi, anlatım açıklığı ve yazının kurgusu, çalışmanın özgünlük derecesi ve ilgili olduğu alana katkı yapma dereceleri bakımlarından incelenerek tekrar Yayın Kurulu'na getirilir. Burada oybirliği ile karar verilir. Üzerinde tereddüt edilen çalışmalar alanında eser ve çalışmalarıyla tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakem raporları gizlidir ve saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, biri olumsuz olduğu takdirde, makale üçüncü bir hakeme gönderilebilir.

Yazarlar, Yayın Kurulu ve hakemlerin eleştiri, öneri ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar. Katılmadıkları hususlar olduğunda bunları ayrı bir sayfada, gerekçeleri ile birlikte açıklama hakkına sahiptirler. Yayıma kabul edilen ve edilmeyen makalelerin yazarlarına bilgi verilir ancak makale metni iade edilmez.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanan yazıların telif hakkı Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığına devredilmiş sayılır.

Yayımlanan makalelerdeki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Yayımlanması kararlaştırılan makalelerin yazarlarına ve hakemlerine, telif ve inceleme ücreti, yayım tarihinden itibaren 1 ay içerisinde ödenir. Ücret miktarı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Bağlı Kuruluşları Telif Hakkı, Yayın ve Satış Yönetmeliği'ne göre tespit edilir.

Yazım Dili

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin yazım dili Türkçe'dir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusca makalelere de yer verilebilir.

Yayımlanacak makalelerin Türkçe özetlerinin yanı sıra İngilizce özetleri de, yazarları tarafından tespit edilen anahtar kelimeler, birlikte verilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yazım Kuralları

Makalenin Yapısı

Makalenin genel olarak aşağıda belirtilen düzene göre sunulmasına özen gösterilmelidir:

1- Başlık, (Koyu karakterde büyük harflerle)

2- Yazar adı ve Adresi, (Hepsi Lâtin / Türk harfleriyle olmak üzere yazar adları, soyadı büyük olmak üzere normal karakterde)

3- Özet (anahtar kelimeler eklenerek)

4- İngilizce başlık ve İngilizce özet (anahtar kelimeler eklenerek)

5- Makale, amaç, kapsam, çalışma yöntemlerini belirten bir Giriş bölümüyle başlamalı; veriler, gözlemler, görüşler, yorumlar, tartışmalar, gibi ara ve alt bölümlerle devam etmeli ve nihayet tartışma ve sonuç bölümüyle son bulmalıdır.

6- Katkı belirtme (gerekiyor ise)

7- Kaynaklar dizini ile son bulmalıdır.

Başlık

Konuyu en iyi şekilde belirtmeli, 15 kelimeyi geçmemeli, tamamı büyük harflerle ve koyu (bold) olarak yazılmalıdır.

Özet

100 kelimeden az, 250 kelimeden fazla olmayacak şekilde ve yazının diğer bölümlerinden ayrı olarak yayımlanabilecek düzeyde yazılmış, Makalenin tümünü en kısa, öz biçimde (özellikle çalışmanın amacını ve sonucunu) yansıtacak nitelikte olmalıdır. Özet içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil, çizelgelere değinilmemelidir.

Özetin altında bir satır boşluk bırakılarak 5 (beş) anahtar kelime verilmelidir.

Ana Metin

Makale, A4 boyutunda kâğıtların üzerine bilgisayarda 1.5 satır aralıkla ve 12 punto (Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile) MS word programında yazılmalıdır. Yazılar en az beşbin, en çok yirmibin civarında kelimeden oluşmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bölüm Başlıkları

Makalenin yapısını belirlemek ve ana metinde düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere yazıda ana, ara, ve alt başlıklar kullanılabilir. Başlıklara numara veya harf verilmemelidir.

Ana Başlıklar: Bunlar sıra ile özet, ana metnin bölümleri, teşekkür (varsa), kaynakça, ekler (varsa)'den oluşmalıdır. Ana başlıklar büyük harflerle yazılmalıdır.

Ara ve Alt Başlıklar Yalnız birinci harfleri büyük olmak üzere küçük harflerle koyu (bold) yazılmalıdır.

Şekiller ve Çizelgeler

Şekiller, küçültmede ve basımda sorun yaratmamak için siyah mürekkep ile, düzgün ve yeterli çizgi kalınlığında aydınger veya beyaz kâğıda çizilmelidir. Her şekil ayrı bir sayfada olmalıdır. Şekiller birden başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her şeklin altına başlığıyla birlikte Türkçe, olarak yazılmalıdır.

Çizelgeler de şekiller gibi, birden başlayarak ayrıca numaralandırılmalı ve her çizelgenin üstüne başlığıyla birlikte Türkçe olarak yazılmalıdır. Şekil ve çizelgelerin başlıkları kısa ve öz olarak seçilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük harflerle yazılmalıdır. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlara veya kısaltmalara şekil ve çizelgelerin hemen altında yer verilmelidir.

Resimler

Parlak, sert (yüksek kontrastlı) fotoğraf kâğıdına basılmalıdır. Ayrıca şekiller için verilen kurallara uyulmalıdır. Renkli resim baskısı da yapılabilir. Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı aşmamalıdır.

Kaynak Gösterme

Metin içinde kaynak vermede aşağıdaki örneklere uyulmalıdır;

a- Metin içinde tek yazarlı kaynaklara değinme yapılırken, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi, önce soyadı, sonra parantez içinde yayım tarihi verilmelidir.

...(Eroğlu 2007 : 50)

...Bazı araştırıcılar (Feyzioğlu 1985, Gönlübol 1987, Şimşir 2001)

Levent Şahverdi Arşivi

b- Dip not şeklinde kaynak gösterilirken önce yazarın adı, soyadı, sonra yararlanılan kitabın adı (koyu olacak şekilde-makale ise tırnak içinde ve italik), yayınevi, yayım yeri, tarihi ve sayfa numarası verilmelidir.

Abdurrahman Çaycı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi, Hayatı ve Eseri),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. s. 30.

c- Çok yazarlı yayınlara metin içinde değinilirken, aşağıdaki gibi ilk yazar adı belirtilmeli, diğerleri için vd. harfleri kullanılmalıdır. Ancak kaynaklar dizininde bütün yazarların isimleri yer almalıdır.

...Özkaya'dan vd. (1999)

d- Kişisel görüşmelere metin içinde -soyadı ve tarih belirtilerek-değinilmeli, ayrıca Kaynaklar Dizini'nde belirtilmelidir.

Kaynaklar Dizini

Kaynaklar dizini yazar soyadlarına göre alfabetik sıraya dizilmelidir.

a- Süreli yayınlar için:

Yazar adı, makalenin başlığı, süreli yayının adı (kısaltılmamış), cilt no (sayı no), tarih-yer, sayfa no.

b- Bildiriler için:

Yazar adı, bildirinin başlığı, sempozyumun veya kongrenin adı, editörler, basımevi, cilt no, düzenlendiği yerin adı, tarih, sayfa no.

c-Kitaplar için:

Yazar adı, kitabın adı, (ilk harfleri büyük), yayınevi, tarih-yer, sayfa sayısı.

d-Rapor ve tezler için:

Yazar adı, raporun veya tezin başlığı, kuruluş veya üniversitenin adı, tarih, sayfa sayısı, yayımlanıp - yayımlanmadığı.

Yazıların Gönderilmesi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde yayımlanmak üzere - yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak- hazırlanmış yazılar, 3 (üç) nüsha olmak

Levent Şahverdi Arşivi

üzere bilgisayar disketleri ile birlikte aşağıdaki adrese gönderilir. Metinlerin 2 (iki) nüshasında yazar (lar) ın adı bulunmamalıdır. Yazarlar Yayın Kurulu'nca, esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapılabileceğini kabul etmiş sayılırlar.

YAZIŞMA ADRESİ
Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No:133 06570 MALTEPE / ANKARA
Tel: (0 312) 231 23 48/128 • Fax: (0 312) 232 55 66
e-mail: bilgi@atam.gov.tr. • ht0992@gmail.com
Web:http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

JOURNAL OF ATATÜRK RESEARCH CENTER – EDITORIAL PRINCIPLES

The Atatürk Research Center is a governmental organization founded as a dependent body of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History with the aim of studying and publishing Atatürk's thoughts, principles and reforms in accordance with the Law numbered 2876 and 134th Article of the Turkish Constitution. To follow up, study and evaluate publications at home and abroad related to the Center's aims and functions and submitted its findings for the domestic and foreign public opinion. In addition, to publish sources and documents regarding the Republic of Turkey, Atatürk and his Ideas. ***The Journal of Atatürk Research Center,*** *commenced its publishing life on November 1984, is published three times a year as forthly months (March, July and November). At the end of every year, the annual index of the journal and also in every ten issue, general index is published. It is dispatched to the international index societies and the subscribers within the one month from the publishing date.*

The Publishing Objectives of the Journal

** To publish the sources and documents regarding Republic of Turkey, Atatürk and His Ideas,*

** To research and submit for the Atatürk's ideas, principles and reforms in scientific way.*

** To evaluate the values which were gained by Atatürk for Turkish society within the context of historical and current facts.*

** To provide for gathering the ideas for the selecting, determining the national objectives and formulate the national policies and carrying out them in line with the Atatürk's thoughts, principles and reforms.*

** To collaborate with researchers, writers working in research centers and similar areas in a variety of fields at home and abroad.*

** To follow up and submit the scholarly international works for the public opinion and authorities concerned.*

The Objectives of the Journal

The Journal of Atatürk Research Center is a historical journal for the modern times. The subjects of the Journal shall be as follows: the reasons

Levent Şahverdi Arşivi

of the collapsing and declining of the Ottoman State in its recent years, the historical and political conditions for the being of Mustafa Kemal, the National Forces against the occupation of the imperialistic powers, the National Struggle which began with the 19 May 1919, the Congresses in Anatolia, the declarations, national sovereignty, full independence, and winning the Salvation War with the principles of order army, transmitting into the parliamentary system, foundation of the Independent Turkish Republic within the political and economic aspects, the meaningful of the Atatürk's reforms, the profits of Turkish nation by Atatürk, attempts for the multi-party systems, the concept of foreign policy within the National Pact, the reflections of the problems during the National Struggle and aftermath for todays, the six basic principles of Atatürk and the supplementary principles for them and their meanings and their current comments, the examining in every dimensions of Atatürk in scholarly, the universal evaluation of His ideas which were to project how country, state, nation and world, the strategical proposals for the solutions of the negative situations which shall be in Turkey today or in future.

The Contents of the Journal

** It shall be as follows:*

** The original article which depends on the scientific researches,*

** The researching and examining writings which evaluated, reviewed the former works depending on the rich bibliography and exposed the new and reasonable ideas.*

**The research which fulfilled within the project by the prominent person (s) with the works regarding the Atatürk and the history of modern Turkey.*

**The writings about the biographics, works regarding the National Struggle and Modern Turkey.*

The works which shall not be published or accepted to publish in another publishing institutions, shall be publish in the Journal of Atatürk Research Center. As if the papers are submitted in another congress, shall be accepted with the condition of declaring it's submission.

Levent Şahverdi Arşivi

The Evaluation of the Articles

The artıcles submitted for consideration of the Journal of Atatürk Research Center, are subject to peer review. The editorial board takes into consideration whether submitted article follows the rules of scientific writing. The selected works are decided in following meeting by a unanimous vote examining their contribution, originality degrees, exposition, supporting the thesis, depending on the other sources, the subjects and objectives.

The indecision works are sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas. Their reports are hide and secret. In case, one of the reports is negative, the other one is positive, the article is then sent to another referee.

The writers should be considered the opinions, corrections and critics of the referees and the editorial board. They have also right to define their rejections and justifications in another page. In case the article shall be accepted for the publication, the writers shall be informed but the paper shall not be re-delivered.

The copyright of the article that published in the Journal of Atatürk Research Center shall be turned over the Presidency of the Atatürk Researc Center.

Statements of facts or opinions appearing in the Journal are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors of publisher. The writings and photos shall be quoted by showing its source.

The copyright and examining fees of the articles to the writers and referees shall be paid in 3 months after it's publishing. The amount of fees shall be made according to the Regulation of Copyright, Publication and Sells of the Atatürk Supreme Council for Culture, Language and History and its dependent bodies.

The Writing Laguage

The writing language of the Journal is Turkish. However, in every issue, it can be give place for the articles in English, French and German languages within the proportion of 1/3 of the journal. It is also given the Turkish and English abstract and key words determined by the writers.

Levent Şahverdi Arşivi

The Rules of Writing – The Structure of the Article

It shall be submitted to the Journal according to the rules as follows:

1. Title of the Article

2. Writer(s) name(s), address(es) (all of them shall be Latin words/Turkish words, the names and surnames are CAPİTAL LETTER and bold, the addresses are in normal character.

3. Abstract and key words (in Turkish)

4. It shall be begin with the introductory part defining the objective, content, methods in use then, followed the main part with the datas, observations, opinions, comments, discussions, lastly ended with the arguments and conclusion parts.

5. Showing the contribution (if necessary)

6. Bibliographical index

7. The Heading in English version and abstract in English (with keywords in english)

Title

It should be expressed the subject, not more than 15 words, with capital letters and bold.

Abstract

It should not be more than 250 words and less than 100 words. Shortly define the article (objective and conclusion). The heading of abstract and the text part shall be in italic character. It shall not be composed the bibliographical informations, tables. It should be given 1 line space after the abstract then write the keyword 5 words.

Main Text

The article shall be in A4 format (29;7x21 cm.), with the 1,5 line space and in 10 punto (Times New Roman or similar format) in MS-Word program. In the edges of paper, 3 cm. spaces, and pages are numbered. Not more than 20.000 and not less than 5.000 words are used.

Levent Şahverdi Arşivi

The Headings of the Parts

To determine the structure of article and to provide the giving information in main text regularly, it shall be use the sub-headings without the numbered.

Main Headings: *These are in turn in order abstract, the parts of the main text, thanks (if there is), bibliography, enclosures (if there is). The main headings shall be capital letter.*

Break Headings: *Just for the first letter is capital, in bold.*

Sub-Headings: *Just for the first letter is capital, in bold with double-colon then continued in the same line.*

Diagrams and Charts

Diagrams

Not to cause the question in degrade and publish, with black printing and enough thick and in white paper. Every diagram should be in separate paper. Every pages should be numbered. And also the headings of the diagrams should be written in Turkish and English together at the end of the diagrams.

Charts

They are also numbered and also the headings of the charts should be written in Turkish and English together at the beginning of the charts.

The headings should be short and main and every first word in capital letter, the others in lower case. The footnotes and abbreviations should be under the diagrams and charts.

Pictures

Printed in shined, hart (high contrast) photocraphic paper, they shall be in colour, total amount of the charts, diagrams, pictures are not more than 10 pages.

The Notes Method in the Text

The notes in the text should be as follows:

a. Using the source with one writer, firstly surname, publish date and page number as follows:

Levent Şahverdi Arşivi

...(Eroğlu 2007 : 50)

...Some Researchers (Feyzioğlu 1985, Gönlübol 1987, Şimşir 2001)

b. Using the footnotes, surname, title of book (bold, if it is article, it should be in quotation marks) publishing house, publishing place, date and page numbers.

Abdurrahman Çaycı, ***Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi, Hayatı ve Eseri),*** *Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002. S. 30.*

c.More than one writers, as follows, first writer name and et.al. but, in Bibliographical index, all the names of writers should be written.

...Özkaya'dan vd. (1999)

d. When using the source in source, the quoted source with the other source shall be defined as follows:

e. Interviews with surname, date and also in bibliographical index.

Bibliographical Index

It shall be begin with the surnames of the writers and alphabetical order.

a. For the periodicals:

Writers name (s), date, the title of article, periodical name (not abbrv.) volume no (issue no) page no.

b. For the papers:

Writers name (s), date, the title of paper, Congress or symposium name, editors, publishing house, volume no, organization place, page no.

c. For the books:

Writers name (s), date, the title of book (for the first letter is capital), publishing house, printed city, page no.

d. For the reports and theses :

Writers name (s), date, the title of report or thesis the name of institution or university, archieve no, page no, whether it is printed or not.

Levent Şahverdi Arşivi

Dispatching the Writings

For the consideration of the Journal of the Atatürk Reseach Center - the prepared works according to the above rules- it shall be send to the following address within the floppydisc or CD and 3 layouts. The last correction copy of the accepted for the publishing in the Journal shall be send in one month to the following address. The Editorial Board shall be made any corrections but not in main essence of the text.

CORRESPONDENCE ADDRESS

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı
Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No:133 06570 MALTEPE / ANKARA
Tel: (0 312) 231 23 48/128 • Fax: (0 312) 232 55 66
e-mail: bilgi@atam.gov.tr. • ht0992@gmail.com
Web:http://www.atam.gov.tr

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

DÜZELTME / *CORRECTION*

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nin 63. Sayısının 1115-1140. Sayfaları arasında yayımlanan Hakan Anameriç'in ***Mustafa Kemal Atatürk'ün Afet İnan'da Kalan Kitapları*** adlı makalesinde teknik konulardan kaynaklanan bazı imla hataları yer aldığından dolayı hazırlanmış olan yanlış-doğru çizelgesi aşağıdaki gibidir.

Yanlış	Doğru	Sayfa	Satır
….yurtdışı sefahatlerinde…	….yurtdışı seyahatlerinde…	**1118**	**24**
…bozmayacak biçimde…	…bozmayacak hiçimde…	**1119**	**4**
…ilginç 12 adet…	…ilginç 14 adet…	**1119**	**9**
Kitap.	Kitap,	**1119**	**28**
…Cie Editeurs…	...Cie Éditeurs…	**1119**	**28**
...mecmuası sahibi…	…mecmuası sahibi…	**1119**	**33**
Kitap.	Kitap,	**1120**	**1**
Ernest Manıboury…	Ernest Manıboury…	**1120**	**7**
..de la Repıtblicjue…	..de la Republique…	**1120**	**14**
…Ali Nuri Key'in…	…Ali Nuri Bey'in…	**1121**	**7**
4. A Botgar…	4. A Bolgar…	**1121**	**10**
…Feher Geza…	…Fehér Géza…	**1121**	**13**
…ifadesi bulunmaktadır….	…ifadesi bulunmaktadır….	**1121**	**19-20**
…, xith…	…, with…	**1121**	**29**
.k…	. Kitap…	**1122**	**3**
.ikinci kanıtı…	.İkinci kanıtı…	**1123**	**2**
…İnan (19~2)…	…İnan (1972)…	**1123**	**8**

Levent Şahverdi Arşivi

…ifadeleri yer almaktadır.	…ifadeleri yer almaktadır.	**1124**	**2**
Kitap:…	Kitap,…	**1124**	**3**
9. Kooperatifler	9. Koperativler	**1124**	**28**
…, Kooperatifçilik,…	…, Koperativçilik,…	**1125**	**4**
…, Kooperatifler,…	…, Koperativler,…	**1125**	**4**
…, Kooperatif Hukuku,…	…, Koperatif Hukuku,…	**1125**	**5**
Francis Hoopp…	Francis Hopp…	**1127**	**1**
…ifadeleri yer almaktadır.	…ifadeleri yer almaktadır.	**1127**	**24-25**
…iç arka kapagında…	…iç arka kapağında…	**1128**	**9**
…Ibrahim Osman…	…İbrahim Osman…	**1128**	**12**
Indtroduction…	Introduction…	**1128**	**33**
…Fener Geza…	…Fehér Géza…	**1129**	**37-38**
…adlı bolümde…	…adlı bölümde…	**1130**	**4**
…Feher Geza…	…Fehér Géza…	**1130**	**5**
…Feher Geza…	…Fehér Géza…	**1130**	**19**
“Eserlerin One….	“Eserlerin Öne….	**1130**	**20**
…bölümünün…	…bölümünün…	**1130**	**21**
…en Carieature…	…en Caricature…	**1130**	**32**
…The Ari…	…The Art…	**1130**	**36**
… Özel kütüphanesinin…	… Özel kütüphanesinin…	**1131**	**3**
…bulunmakladır.	…bulunmaktadır.	**1131**	**4**
…en Carieature…	…en Caricature…	**1131**	**6**
“Guidetouristigue”…	“Guidetouristique”…	**1131**	**15**

Levent Şahverdi Arşivi

…en Cıiricature…	…en Caricature…	**1131**	**24**
Gece….	Gece…	**1131**	**25**
…43. üstede…	…43. listede…	**1131**	**25**
…et Vutalité…	…et Vitalité…	**1132**	**7**
…Bugünkü Durumu…	…Bugünkü Durumu…	**1132**	**8**
…dört kaynakla…	…dört kaynakta…	**1132**	**17**
…, toplam 1X9…	…, toplam 189…	**1132**	**27**
30 Aralık 1938"de	30 Aralık 1938'de	**1136**	**9**
…ile hersahık…	…ile bersabık…	**1136**	**20**
…Fener Geza…	…Fehér Géza…	**1137**	**5-6**
…1'er…	…1'er…	**1137**	**10**
.Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar adlı eserin…	Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar adlı eserin…	**1138**	**21**
Prof.Dr. Sakine Karakaş	Prof.Dr. Sakine Karakaş	**1139**	**26**

Levent Şahverdi Arşivi